

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σπουδών

Το Αυτόνομο Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα (1972 - 1973)

και οι σχέσεις του με τις Αντιδικτατορικές Δυνάμεις

Διδακτορική Διατριβή
Ολύμπιος Εμμ. Δαφέρμος

Αθήνα 1992

Η έγγραφη διδακτορική διατριβή από το ΠΑΝΤΕΙΟ
Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Θετικών Επιστημών δεν
υποδύει αμοδοχή των γυναικών του συγγραφέα.
(Ν. 5343, Άρθρο 202 παρ. 2)

ΡΕΪΛΟΥ:

Αν το θελήσετε,

μπορώ να σας συμβιβάσω με την ανθρώπινη κατάσταση, όπως συμβιβάστηκαν πολλοί που βρίσκονταν στη δική σας θέση. Θυμούνται ίσως το χαμένο τους όραμα, μα πια δεν το αποζητούν, της ζωής η συνηθισμένη ρουτίνα τους συγκρατεί, ζητούν ν' αποφεύγουν υπερβολικές προσδοκίες, είναι ανεκτικοί για τον εαυτό τους και τους άλλους, δίνουν και παίρνουν ό,τι μπορούν στις συνηθισμένες δοσοληψίες. Δεν παραπονιούνται. Τους φτάνει το πρωινό που χωρίζονται, το βράδυ που ανταμώνουν δύο άνθρωποι πλάι στο τζάκι για κουβεντούλα, κι ως ξέρουν πως δεν καταλαβαίνει ο ένας τον άλλο, και γεννούνε παιδιά που δεν τα καταλαβαίνουν, και που κι αυτά ποτέ δε θα τους καταλάβουν.

ΣΕΛΙΑ :

Αυτή' ναι η καλύτερη ζωή;

ΡΕΪΛΟΥ :

Είναι καλή ζωή. Πόσο καλή, δε θα το νιώσετε πριν φτάσετε

στο τέλος. Μα δε θα θέτε τίποτ' άλλο, κι η παλιά
ζωή θάναι σα βιβλίο που μια φορά διαβάσατε
και το χάσατε έπειτα. Μέσ' σ' έναν κόσμο ξέφρενο,
γεμάτο βία, βλακεία, πλεονεξία, είναι ζωή καλή.

ΣΕΛΙΑ:

Δεν έχω ιδέα τι κάνω, ούτε γιατί το κάνω,
μα δε μου μένει τίποτ' άλλο να κάνω.
Αυτός είναι ο μόνος λόγος.

ΡΕΪΛΟΥ:

Ο καλύτερος λόγος.

.....

ΣΕΛΙΑ:

Μα ξέρω πως ε γ ώ το αποφάσισα. Θέλω
να το ξέρετε.

Απόσπασμα από το Cocktail party του Τ.Σ.Ελισαίτ

"Η διαπίστωση που κάνουν (οι στίχοι) ισχύει για τους
περισσότερους ανθρώπους της εποχής μας, ιδιαίτερα για όσους στην
αυγή της ζωή τους έλαμψε, για μια στιγμή, κάτι που έμοιαζε με το
πρόσωπο της ποιήσης ή του ιδανικού, και που αργότερα κάθισαν
φρόνιμα στο οικουμενικό σκαμνί της μετριότητας." Ζ. Λορεντιζάτος,
από γράμμα του προς τον Γ. Σεφέρη 30-3-1950.

στη Χαρά
στο Μανάλη
στην Εριφύλη

Πρόλογος

Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, που αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας, ήταν φυσικό, και λόγω της αιματηρής καταστολής του Πολυτεχνείου, να απασχολήσει πληθωρικά, κατά τη μεταπολίτευση, τις στήλες των εφημερίδων και των περιοδικών. Τα δημοσιεύματα αφορούσαν κυρίως στην ηρωική πλευρά των γεγονότων, στο ρόλο των προσώπων, στις προσωπικές μαρτυρίες και στις αντιπαραθέσεις των κομμάτων για την παρέμβαση των παράνομων οργανώσεών τους στα γεγονότα. Ηύγα κείμενα ασχολήθηκαν με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος- τον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης του, τις μορφές δράσης του, την εξέλιξη του, την δυναμική του, τον προσανατολισμό του και τις σχέσεις του με τις δράσες πολιτικές δυνάμεις της εποχής.

Η ενδιαφέρουσα και ουσιαστική αυτή πλευρά του φοιτητικού κινήματος και των γεγονότων που προκάλεσε η δράση του, έμεινε αδιερευνήτη και δεν έτυχε προβολής και προβληματισμού. Ούτε τα κόμματα και οι οργανώσεις της αριστεράς στάθηκαν αναλυτικά πάνω στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κινήματος.

Στόχος της εργασίας είναι να διερευνήσει όλες αυτές τις πλευρές του φοιτητικού κινήματος και να εξετάσει το βαθμό αυτονομίας του, έναντι των οργανωμένων πολιτικών δυνάμεων.

Η υπόθεση της εργασίας είναι ότι η οργανωτική και πολιτική αυτονομία του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος ήταν ο κυριότερος παράγοντας εξασφάλισης της ενότητάς του και ανόδου της του ως του δυναμικότερου και σημαντικότερου αντιπάλου του στρατιωτικού καθεστώτος.

Η εργασία περιορίζεται να αναλύσει το φοιτητικό κίνημα μόνο στις ανώτατες σχολές της Αθήνας. Δεν εξετάζει τα αντίστοιχα κινήματα στην Πάτρα, στην Θεσσαλονίκη και στα Γιάννενα. Η σοβαρή έλλειψη γραπτών πηγών, όσον αφορά στα εν λόγω κινήματα, ήταν ο λόγος που δεν τα συμπεριέλαβε η εργασία. Ωστόσο, από όσα στοιχεία συγκεντρώθηκαν, τα οποία μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ενδεικτικά, γίνεται σαφές ότι και αυτά τα κινήματα, τηρουμένων των αναλογιών, παρουσιάζουν το ίδιο ενδιαφέρον και σοβαρές ομοιότητες με εκείνο της Αθήνας.

Ο χρονικός ορίζοντας της εργασίας εκτείνεται από τον Ιανουάριο του 1972 ως και το Νοέμβριο του 1973. Πριν την περίοδο αυτή, μέσα στα πανεπιστήμια έδρασαν μόνο παράνομες οργανώσεις- κυρίως ο "Ρήγας Φεραίος"- οι οποίες όμως δεν κατάφεραν να κινητοποιήσουν τους φοιτητές. Η όλη αντιστασιακή τους δράση, παρά τον ηρωικό της χαρακτήρα, δεν μπορεί να χαρακτηρισθεί ως κίνημα. Επίσης μετά τη βίαιη καταστολή της εξέγερσης του Πολυτεχνείου και την ωμή τρομοκρατία που επικράτησε, οι πανεπιστημιακοί χώροι θα μείνουν εντελώς ακίνητοι ως την μεταπολίτευση.

Η εργασία χωρίζεται, ουσιαστικά, σε τρία μέρη:

Στο πρώτο μέρος, το οποίο περιλαμβάνει την Εισαγωγή και το κεφάλαιο για τη Νομοθεσία που αφορά στη λειτουργία των Ανώτατων

Σχολών, επιχειρείται μια συνοπτική ανάλυση- περιγραφή του ιστορικού, πολιτικού, νομικού και εκπαιδευτικού πλαισίου μέσα στο οποίο εκδηλώθηκε το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα.

Συγκεκριμένα εξετάζεται ο πολιτικός ρόλος του στρατού στο μετεμφυλιακό κράτος και επιχειρείται η ανίχνευση των αιτιών που οδήγησαν στο στρατιωτικό πραξικόπημα. Στη συνέχεια περιγράφονται συνοπτικά οι προσπάθειες των συνταγματαρχών για την εγκαθίδρυση ενός μόνιμου στρατοκρατικού καθεστώτος και ερμηνεύεται η απόφαση τους να προχωρήσουν σ' ένα καθεστώς ελεγχόμενου κοινοβουλευτισμού. Κατόπιν εξετάζονται οι ποικίλες διεργασίες που συντελούνται στο κοινωνικό σώμα και ιδιαίτερα στο χώρο των διανοουμένων και των φοιτητών μετά τη σχετική φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, η οποία βρίσκεται μέσα στα πλαίσια της πορείας του για ελεγχόμενη ομαλοποίηση. Ακολουθεί σύντομη σκιαγράφηση της κατάστασης που επικρατεί στα Πανεπιστήμια και επισημαίνονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φοιτητικού σώματος.

Εξετάζεται επίσης η κοινωνική προέλευση των φοιτητών στις Διάφορες Ανώτατες σχολές σε σχέση με την ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος και διατυπώνονται κάποιες παρατηρήσεις.

Τέλος αναλύεται η νομοθεσία του καθεστώτος που αφορά στη λειτουργία των πανεπιστημίων και στις υποχρεώσεις των φοιτητών.

Στο δεύτερο μέρος, που περιλαμβάνει τα κεφάλαια: "πρώτες κινητοποιήσεις", "η αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος", "οι φοιτητικές εκλογές", "οι φοιτητικές κινητοποιήσεις στο Πολυτεχνείο", "η κατάληψη της Νομικής", "το φοιτητικό κίνημα σε ύφεση", "η πολιτική συγκυρία πριν το Πολυτεχνείο" και "κατάληψη Πολυτεχνείου-Εξέγερση",

εξετάζονται και αναλύονται η γέννηση, η εξέλιξη, η αυτοοργάνωση, η δράση, ο χαρακτήρας, η λειτουργία και η κατάληξη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Επίσης εξετάζονται οι πολιτικές επιπτώσεις της δράσης και των γεγονότων που προκάλεσε καθώς και η εμφάνιση και δράση των πολιτικών οργανώσεων.

Στο τρίτο μέρος, που περιλαμβάνει το κεφάλαιο "Αντιδικτατορικές δυνάμεις και φοιτητικό κίνημα," εξετάζονται οι σχέσεις και οι διαφορές του κινήματος με τις αντιστασιακές οργανώσεις και γενικότερα με τις πολιτικές δυνάμεις εκείνης της περιόδου.

Η εργασία δεν σταμάτησε ιδιαίτερα στις διώξεις-φυλακίσεις, ξυλοδαρμούς, βασανιστήρια, συλλήψεις, απειλές κ.α. - που υπέστησαν οι φοιτητές, οι οποίοι λόγω της νεανικής ηλικίας και της ανωνυμίας τους, έτυχαν ιδιαίτερης κακομεταχείρισης από τους μηχανισμούς καταστολής. Κρίθηκε σκόπιμο να μη φορτιστεί συναισθηματικά το κείμενο και να μην περιγραφούν γεγονότα τα οποία περιγράφηκαν αναλυτικά στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης.

Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν κυρίως άρθρα, συνεντεύξεις, δηλώσεις, αφιερώματα, έρευνες, μαρτυρίες, κομματικά έντυπα, απόρρητα έγγραφα και αναφορές των μηχανισμών καταστολής που είδαν το φως της δημοσιότητας και λιγότερο βιβλία και τηλεοπτικές εκπομπές. Συμπληρωματικά χρησιμοποιήθηκαν προσωπικές συνεντεύξεις με φοιτητές εκείνης της περιόδου που πήραν ενεργό μέρος στις φοιτητικές κινητοποιήσεις και συμμετείχαν στην αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος.

Θέλω να σημειώσω εδώ ότι, η προσπάθεια συναισθηματικής αποστασιοποίησης του γράφοντα από τα γεγονότα, αποδείχτηκε επίπονη και σχεδόν σπαρακτική. Το αποτέλεσμα δεν μπορεί να αξιολογηθεί εδώ.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ το Δημήτρη Κορτέση για την βοήθεια του στη Γαλλική γλώσσα, τους Βασίλη Δαφέρμο, Μαρία Ψαρρού και Ειρήνη Δαφέρμου για την προσεκτική γραφή και εκτύπωση του κειμένου στον υπολογιστή, τους Στέλιο Μπαμπά Κώστα Παπαδημητρίου και Δημήτρη Βεργίδη για την προσεκτική ανάγνωση του κειμένου και για τις εύστοχες και ουσιαστικές παρατηρήσεις τους και την Πόπη Πηγιόκη, στην παρότρυνση της οποίας αφιέεται το γεγονός ότι η εργασία αυτή πήρε τη μορφή διδακτορικής διατριβής. Επίσης ευχαριστώ την Χαρά Κορτέση για τη γλωσσική, και όχι μόνο, επιμέλεια του κειμένου και το Στέφανο Παπαγεωργίου για την πολύπλευρη συμβολή του στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Ρέθυμνο, Ιούλιος 1991

Ο.Δ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967 δεν οφείλεται στην πρωτοβουλία και τη θέληση απλώς κάποιων "αφρόνων" αξιωματικών ή στη μηχανική παρέμβαση των ΗΠΑ, όπως συχνά γράφεται, αλλά ήταν ιστορικά λογική κατάληξη της οργάνωσης του μετεμφυλιακού κράτους και του στρατηγικού ρόλου, που είχε διαδραματίσει ο στρατός στο πλέγμα της εξουσίας.

Αν κατά τη διάρκεια του εμφυλίου ή αμέσως μετά δεν παραμέρισε ο στρατός τους πολιτικούς (πράγμα λογικό αφού ήταν η μοναδική αστική δύναμη που αντιπαράτέθηκε με επιτυχία στο αριστερό κίνημα), αυτό οφείλεται στη διεθνή συγκυρία, στις μακροπρόθεσμες ανάγκες των κυρίαρχων τάξεων και στον κεντρικό ρόλο που διατήρησε ο στρατός στα πολιτικά πράγματα της χώρας.

Οι παρεμβάσεις του στρατού στην πολιτική σκηνή χρονολογούνται από τον περασμένο αιώνα¹. Οι βάσεις όμως, για τον καθοριστικό ρόλο του στρατού ως κυρίου μηχανισμού εξουσίας, μπήκαν κατά την περίοδο του μεσοπολέμου.

Πριν τη δικτατορία του Μεταξά, γίνονται μιά σειρά από

---

¹. Στ. Παπαγεωργίου: Το Ελληνικό κράτος (1821-1909), σελ.200 έως 203 και Θάνος Βερέμης: Οι επεμβάσεις του Στρατού στην Ελληνική πολιτική (1916-1936).

στρατιωτικά κινήματα² με πρωτοβουλία των αστών πολιτικών, στην προσπάθειά τους να ελέγξουν την εξουσία. Ο στρατός ακολουθεί τους πολιτικούς, δεν παίρνει πρωτοβουλίες, ούτε διαθέτει καμία αυτονομία απέναντι στην πολιτική εξουσία. Εξάλλου δεν έχει αναλάβει ακόμη τη διαφύλαξη του καθεστώτος από τις μάζες και την αριστερά. Παίρνει μέρος στις ενδοαστικές συγκρούσεις, που τις καθοδηγούν οι αστοί πολιτικοί.

Η ριζική αλλαγή του ρόλου του στρατού αρχίζει με τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου. Στόχος της δικτατορίας, πέρα από την εδραίωση της μοναρχίας, είναι να αντιμετωπίσει τις λαϊκές κινητοποιήσεις και το ΚΚΕ. "Η εκβιομηχάνιση και η αστικοποίηση του μεσοπολέμου, οι πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και η οικονομική κρίση του 1930, παρουσίασαν για πρώτη φορά στο ελληνικό αστικό σύστημα ένα σχετικό κίνδυνο "από τα κάτω". Μια μικρή μερίδα της εργατικής τάξης και των προσφύγων κινητοποιούνται από το Κομμουνιστικό Κόμμα, το οποίο παρά το μικρό αριθμό ψήφων (5,75%), που πήρε στις εκλογές του 1936 κατόρθωσε να παίξει σημαντικό διαιτητικό ρόλο μεταξύ των δύο μεγάλων αστικών κομμάτων "³.

Η δικτατορία εκκαθαρίζει το στρατό από τους δημοκρατικούς αξιωματικούς και τον προσανατολίζει "προς τα μέσα" με προοπτική να εγκαθιδρύσει μόνιμα ένα στρατοκρατικό και αντικομμουνιστικό

---

². Από το 1916 ως το 1936 έχουν καταγραφεί επίσημα 38 διαπιστωμένες στρατιωτικές κινήσεις και συνομοτικές ενέργειες, Βλ. Πάνος Λουκάκος "ο έλεγχος της πολιτικής εξουσίας πάνω στις Ενοπλες Δυνάμεις" Σύγχρονα θέματα τχ9 σ. 36

³. Ν. Μουζέλης: "Νεοελληνική κοινωνία όψεις υπανάπτυξης", σελ. 254.

καθεστώς.

Από τότε και ως το 1974 ο στρατός δεν θα πάψει να είναι προσανατολισμένος κύρια προς τα εσωτερικά πράγματα, παράλληλα με την αμυντική διάταξη στα βόρεια σύνορα της χώρας.

Κατά την περίοδο της κατοχής τα ελληνικά στρατεύματα στη Μέση Ανατολή θα περάσουν, με τη βοήθεια των Αγγλων, κάτω από τον έλεγχο αντικομμουνιστών αξιωματικών. Στόχος, η αντιμετώπιση του ΕΑΜικού κινήματος μετά την κατοχή.

Από την επέμβαση των Αγγλων και στα εξής, ο ελληνικός στρατός θα οργανώνεται, θα οπλιζέται και θα ελέγχεται, για πρώτη φορά άμεσα, από τους Ξένους (Αγγλοι και Αμερικανοί). Εως τότε, οι παρεμβάσεις των Ξένων στα εσωτερικά της χώρας γίνονταν μέσω των ανακτόρων και της κυβέρνησης.

Τον Οκτώβριο του 1944 δημιουργείται στην Αθήνα η αντικομμουνιστική στρατιωτική οργάνωση ΙΔΕΑ με κύριο στόχο την αντιμετώπιση του αριστερού κινήματος. Αφού εκκαθαρίζει το στρατό από κάθε προσδευτικό στοιχείο, επαναφέρει όσους αξιωματικούς υπηρέτησαν στα τάγματα ασφαλείας. Το 1946 έχει συγκροτηθεί ένας αντικομμουνιστικός στρατός υπό τον έλεγχο του ΙΔΕΑ. Η όλη δράση του ΙΔΕΑ γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη των αστών πολιτικών, γιατί ξέρουν καλά πως δίχως ένα τέτοιο στρατό είναι αδύνατο να διατηρήσουν την εξουσία⁴.

---

⁴. Για περισσότερα βλέπε: Σπ. Λιναρδάτου. Από τον εμφύλιο στη χούντα, τόμος Α, Γ. Καράγιωργας. Από τον ΙΔΕΑ στη χούντα, Β. Παπακοσμάς. Ο στρατός στην πολιτική ζωή της Ελλάδας, Παπαλίκας Δ. Συνομοσίες. ΙΔΕΑ και ΑΣΠΙΔΑ 1944-1974, Δ. Χαραλάμπης. Στρατός και πολιτική εξουσία.

" Η αστική τάξη δεν διέθετε πια, μετά την κατοχή, ούτε πολιτική, ούτε οικονομική εξουσία, ούτε και ιδεολογικά ερείσματα. Με άλλα λόγια δεν διέθετε εξουσία. Η επανάκτησή της ήταν μόνο στρατιωτικά δυνατή (...). Έτσι ο ΙΔΕΑ, σε συνάρτηση με τη βρετανική και κατόπιν αμερικανική βοήθεια, έγινε ο ουσιαστικός εκφραστής και εφαρμοστής στην αστική στρατηγική εγκαθίδρυσης της ταξικής εξουσίας⁵.

Η νίκη του "εθνικού" στρατού στον εμφύλιο αναβαθμίζει ακόμη περισσότερο το ρόλο του και τον καθιστά κύριο στήριγμα του αστικού καθεστώτος. Τον οπλίζει με κύρος και δυναμική, που του επιτρέπει να έχει αποφασιστική γνώμη για τα πολιτικά πράγματα ώστε, σε τελευταία ανάλυση, να μπορεί να διεκδικήσει ακόμη και την απόλυτη πολιτική εξουσία. Ο στρατός αντλεί τη δύναμή του από το γεγονός πως είναι ο μοναδικός νικητής κατά του αριστερού κινήματος και ο μόνος που μπορεί να διαφυλάξει το καθεστώς. Η μοναρχία και οι αστοί πολιτικοί σφείλουν την εξουσία τους αποκλειστικά στο στρατό, που με τη βοήθεια των ξένων νίκησε στον εμφύλιο πόλεμο.

Τώρα πια ο στρατός έχει προσανατολιστεί σχεδόν αποκλειστικά προς τα πολιτικά πράγματα της χώρας. Αφού επιβάλλει τον Παπάγο ως αρχιστράτηγο, με σχεδόν απεριόριστες δικαιοδοσίες, θεσμοθετεί την

---

⁵ Δ. Χαρολάμπης: Στρατός και πολιτική εξουσία: Η δομή της εξουσίας στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, σελ. 36

αυτονομία του⁶ απέναντι των ανακτόρων και των αστών πολιτικών. Ουσιαστικά καθίσταται το ισχυρότερο κέντρο εξουσίας. Από τότε και ως το 1967 ο Δυσιμός (στρατός-κυβέρνηση) στην αστική εξουσία θα είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα της μετεμφυλιακής Ελλάδας.

Με την ήττα του αριστερού κινήματος στον εμφύλιο, και κατ'επέκταση την ισχυροποίηση των ακροδεξιών δυνάμεων, επιβάλλεται στη χώρα ένα καθεστώς που σηματοδοτείται από:

- Την ταυτόχρονη ισχύ του συντάγματος του 1952 και των αντισυνταγματικών ψηφισμάτων του εμφυλίου, που μαζί με τους άγραφους, αλλά καθημερινά εφαρμοζόμενους κανόνες του αντικομμουνισμού, συνιστούν ένα παρασύνταγμα που εξουδετερώνει ουσιαστικά τις όποιες ελευθερίες και ατομικά δικαιώματα θεσμοθετεί το επίσημο σύνταγμα.
- Τις ωμές επεμβάσεις στην πολιτική ζωή του τόπου και των απ' ευθείας έλεγχο του στρατού και των μυστικών υπηρεσιών από τις ΗΠΑ.
- Την ύπαρξη παράλληλου κράτους (ΙΔΕΑ, ΕΕΝΑ, ΤΕΑ, περιβάλλον ανακτόρων, σώματα πολιτοφυλακής, μυστικές υπηρεσίες, κ.α.) με το επίσημο κράτος, όπου δρούν τα φανατικά αντικομμουνιστικά στοιχεία με βάση το παρασύνταγμα.

---

⁶ Ενδεικτικό της αυτονομίας του στρατού είναι και το γεγονός ότι οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ έγιναν αποκλειστικά από στρατιωτικούς, χωρίς καμιά συμμετοχή της ελληνικής κυβέρνησης. Βλ. Γ.Ρουμπάκης "Οι αλλαγές στα στρατηγικά δόγματα της συμμαχίας και η θέση της Ελλάδας" Τετράδια ΤΧ 13, σ.24.

-Τον καθοριστικό ρόλο του στρατού με επικεφαλής τον ΙΔΕΑ όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια ο στρατός, με τη βοήθεια των ΗΠΑ και παρά τις ισχυρές αντιρρήσεις του Παύλου, επιβάλλει τον Παπάγο στην πολιτική σκηνή, ο οποίος σχηματίζει κυβέρνηση με μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ο Παπάγος απομακρύνει τους μη ΙΔΕΑτες, ακόμη και τους βασιλικούς,⁷ αξιωματικούς και κάνει τον ΙΔΕΑ Παντοδύναμο. Ο θάνατος του Παπάγου δίνει την ευκαιρία στα Ανάκτορα να επιλέξουν τον Κ. Καραμανλή για πρωθυπουργό. Η επιλογή αυτή στοχεύει στον αποτελεσματικότερο έλεγχο της Κυβέρνησης από το Βασιλιά. Ο ΙΔΕΑ⁸ από τώρα και στο εξής θα εκφράζεται μέσω των ανακτόρων.

Η σχετική πολιτική σταθερότητα και η οικονομική ανάπτυξη, που μέσω των ξένων επενδύσεων πετυχαίνει ο Κ.Καραμανλής, εκ των πραγμάτων αναβαθμίζουν το ρόλο της κυβέρνησης.

Η ανάδειξη όμως της ΕΔΑ στις εκλογές του 1958 στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης κινητοποιεί την στρατιωτική οργάνωση Εθνική Ένωση Νέων Αξιωματικών (ΕΕΝΑ).

Η οργάνωση αυτή, που έχει για ιθύνοντα νου τον μετέπειτα

---

⁷ Βλ. Δ. Χαραλάμπης: ο.π σελ. 41

⁸ Η πορεία του ΙΔΕΑ μετά το θάνατο του Παπάγου δεν είναι γνωστή. Υπάρχει η άποψη πως οι αξιωματικοί του ΙΔΕΑ ταυτίστηκαν με τα Ανάκτορα διαλύοντας έτσι εκ των πραγμάτων την οργάνωση τους. Αν έτσι έχουν τα πράγματα εξηγείται σχετικά εύκολα η δημιουργία της στρατιωτικής οργάνωσης ΕΕΝΑ στα πρώτα χρόνια της πρωθυπουργίας του Κ.Καραμανλή από κατώτερους αξιωματικούς που εξέφρασαν αυτό τώρα πια τη δυναμική του στρατού για αυτόνομη πορεία και δράση. Βλέπε βιβλιογραφία της σημείωσης 4.

δικτάτορα Γ. Παπαδόπουλο, είναι αυσιαστικά ο συνεχιστής του ΙΔΕΑ. Στις εκλογές του 1961 η ΕΕΝΑ πρωτοστατεί στο σχέδιο βίας και νοθείας "Περικλής"⁹, βοηθώντας αποφασιστικά την εκλογή του Κ. Καραμανλή. Συγχρόνως εκμεταλλεύεται την ευκαιρία και αναπτύσσει τους μηχανισμούς της και το παρακράτος σε τέτοιο βαθμό, που γίνονται ανεξέλεγκτοι.

Η παρέμβαση αυτή της ΕΕΝΑ δρά έτοι ή αλλιώς αποσταθεροποιητικά για τον κοινοβουλευτισμό και ταυτόχρονα εξασθενεί τη θέση του Κ. Καραμανλή.

Η περίοδος μετά τις εκλογές του 1961 χαρακτηρίζεται από:

- Τον ανέκδοτο του Γ. Παπανδρέου που κινητοποιεί μεγάλα τμήματα του πληθυσμού
- Την προσπάθεια του Κ. Καραμανλή να αναθεωρήσει το Σύνταγμα¹⁰ στην κατεύθυνση ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας σε βάρος του πλέγματος Ανάκτορα-Στρατός, επιδιώκοντας να συνθέσει το Σύνταγμα με το παρυσύνταγμα για να αντιμετωπίσει τις λαϊκές κινήσεις.
- Την σύγκρουση του Κ. Καραμανλή με τα Ανάκτορα. Η σχετική επιτυχία της διακυβέρνησης του Καραμανλή και οι απαιτήσεις περαιτέρω ανάπτυξης του καπιταλισμού, του επιβάλλουν να

---

⁹. Ο Γ. Παπαδόπουλος ήταν ο γραμματέας στη σύνταξη του σχεδίου "Περικλής". Σ. Γρηγοριάδης, "Ιστορία της Δικτατορίας", τόμος 1 σελ. 4 Για το ρόλο του στρατού στις εκλογές του 1961, βλέπε περισσότερα, Σπ. Λιναρδάτου, "Από τον εμφύλιο στη χούντα" τόμος Δ. σελ. 67 κ.ε. και Γ. Κατρή, "Η γέννηση του νεοφασισμού στην Ελλάδα" σελ. 116 κ.ε. και Δ. Χαλαλάμης ο.π.

¹⁰. Σπ. Λιναρδάτος ο.π. τόμος Δ. σελ. 208

διεκδικήσει την ανεξαρτητοποίηση του από τα Άνακτορα, την αύξηση του ελέγχου του πάνω στο στρατό και γενικά την ενίσχυση της εξουσίας του. Το αποτέλεσμα είναι η κρίση στις σχέσεις βασιλιά-Καραμανλή. Ο ανένδοτος αγώνας, αναδεικνύοντας την εναλλακτική λύση της Ε.Κ, διεύρυνε ακόμη περισσότερο αυτή τη σύγκρουση.

Η νέα αυτή διαμόρφωση του πολιτικού κλίματος ήταν φυσικό να ανησυχήσει το παράλληλο κράτος. Το πολιτικό παιχνίδι αρχίζει να παίζεται χωρίς το ίδιο να πρωταγωνιστεί, παίρνοντας μιά τροπή πολύ επικίνδυνη για την ίδια του την ύπαρξη. Η δολοφονία του Γ. Παπανδρέου μπορεί να εξηγηθεί σαν μιά προσπάθεια του παράλληλου κράτους να επέμβει στην πολιτική σκηνή προς μία κατεύθυνση ευνοική για το ίδιο, δυναμιτίζοντας ταυτόχρονα την ομαλότητα. Η δολοφονία αυτή, εκτός από την κατακόρυφη φθορά της κυβέρνησης Καραμανλή, θα φθείρει ακόμη περισσότερο τον κοινοβουλευτισμό.

Την ίδια περίοδο το αυταρχικό εποίκοδόμημα στέκεται εμπόδιο στην ανάπτυξη του καπιταλισμού και στον εκσυγχρονισμό των θεσμών, με αποτέλεσμα την όξυνση των κοινωνικών αντιθέσεων και την κατ' επέκταση κινητοποίηση των μαζών. Απεργίες, διαδηλώσεις, πορείες συγκλονίζουν τη χώρα. Όλη αυτή η διάθεση για αλλαγή εκφράζεται κυρίως με τον ανένδοτο του Γ. Παπανδρέου.

Η εκλογική νίκη της Ε.Κ. το 1963, και πολύ περισσότερο το 1964, αλλάζει ριζικά την πολιτική σκηνή. Είναι η πρώτη φορά μετά τον εμφύλιο, που η κυβέρνηση στηρίζεται αποκλειστικά στις ενεργοποιημένες μάζες και βρίσκεται σε αντίθεση με τους καταπιεστικούς μηχανισμούς. Το κύρος της κυβέρνησης δεν έχει

προηγούμενο.

Η χώρα περνά μιά περίοδο πολιτικής και πολιτιστικής αναγέννησης. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση ανακατανέμει σχετικά το εισόδημα και κατορθώνει να βγάλει τη βιομηχανία από τη στασιμότητα. Παίρνει μέτρα για την ανεξαρτοποίηση των μυστικών υπηρεσιών από τη CIA, σχεδιάζει τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών και δεν αποδέχεται τη ΝΑΤΟική λύση του Κυπριακού.

Η κυβέρνηση και το κοινοβούλιο, ως κέντρα εξουσίας, αναβαθμίζονται σε σχέση με τη μοναρχία και το στρατό. Η μετεμφυλιακή δομή της εξουσίας απειλείται σοβαρά.

Η Ε.Κ όμως δεν κτυπά εγκαίρως και αποτελεσματικά τους μηχανισμούς της εξωθεσμικής εξουσίας, οι οποίοι ανασυντάσσονται και προσπαθούν να δυναμιτίσουν τη νέα πορεία της χώρας με τις εκρήξεις στη γιορτή του Γοργοπόταμου, την δήθεν δολιοφθορά του Εβρου και την υπόθεση του ΑΣΠΙΔΑ.

Όταν ο Πρωθυπουργός αποφασίζει να προχωρήσει σε ουσιαστικές αλλαγές στην ηγεσία του στρατού, ο βασιλιάς τον εξαναγκάζει σε παραίτηση και διορίζει κυβέρνηση από βουλευτές που αποσπάστηκαν από την Ε.Κ.¹¹

Η ενέργεια αυτή του βασιλιά δεν καταφέρνει να διασπάσει το μπλόκ των κοινωνικών δυνάμεων που στηρίζουν την Ε.Κ. Αντίθετα συσπειρώνονται γύρω της ακόμη ευρύτερες μάζες, που όλο και περισσότερο ριζοσπαστικοποιούνται προς την κατεύθυνση αμφισβήτησης του ρόλου των ανακτόρων, των Αμερικάνων και του

---

¹¹. Σπ. Λιναρδάτος ο.π. τόμος Ε σελ. 233 κ.ε.

παράλληλου κράτους. Ταυτόχρονα ισχυροποιείται ιδιαίτερα η αριστερή πτέρυγα της Ε.Κ., με ηγέτη τον Ανδρέα Παπανδρέου.

Με την πτώση του Γ. Παπανδρέου μια βαθειά πολιτική κρίση συγκλονίζει τη χώρα.

Το δυναμικό μαζικό κίνημα, που αναπτύσσεται, δεν επιτρέπει την επιτυχία των σχεδίων του βασιλιά, που στοχεύουν στην περιθωριοποίηση της Ε.Κ. και στον έλεγχο των πολιτικών εξελίξεων. Έτσι, η κυβέρνηση των αποστατών μένει εντελώς απομονωμένη, ενώ ταυτόχρονα η λαϊκή βάση της Ε.Κ. διευρύνεται.

Τα πράγματα έχουν πάρει τέτοια τροπή που δεν επιτρέπουν συμβιβαστικές λύσεις. Η διεξοδος θα είναι ή προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης της πολιτικής δημοκρατίας, με τη σοβαρή αναβάθμιση του ρόλου του κοινοβουλίου και της κυβέρνησης σε βάρος των ανακτόρων και του στρατού, ή θα επέμβουν οι στρατιωτικοί και θα κλείσουν την παρένθεση που άνοιξε το 1963.

Οι εκλογές που προκηρύχθηκαν για το Μάη του 1967,¹² αν γινόντουσαν, ήταν βέβαιο πως θα έδιναν πολύ μεγάλη πλειοψηφία στο Κέντρο και την Αριστερά και ιδιαίτερα ενισχυμένο τον Α. Παπανδρέου. Αυτό σήμαινε για το στρατό ότι θα αναγκαζόταν να περιοριστεί στα καθήκοντά του. Μ' άλλα λόγια, η συγκεκριμένη δομή της εξουσίας του μετεμφυλιακού κράτους, θα διαφοροποιείτο. Κάτι

---

¹²Είναι γνωστό πως υπήρξε συμφωνία Παπανδρέου-Κανελόπουλου για μετεκλογική συνεργασία, με σύμφωνη γνώμη του Βασιλιά, εφ' όσον δεν εξασφάλιζε η Ε.Κ την απόλυτη πλειοψηφία, γεγονός που αποδεικνύει, πως η πολιτική Δεξιά είχε αποδεχτεί την εκλογική αναμέτρηση με το Κέντρο και την Αριστερά. Δ. Χαραλάμπης Ο.Π. σελ. 207 και Σ. Γρηγοριάδης. Ιστορία της Δικτατορίας τόμος 2 σελ. 13.

τέτοιο όμως ήταν αδύνατο να το δεχτεί ο στρατός, ο οποίος, ως ο κύριος διαμορφωτικός παράγοντας αυτού του κράτους, είχε αναλάβει και τη διαφύλαξή του και επιζητούσε τον πρώτο ρόλο στο πλέγμα εξουσίας.

Η δυναμική του στρατού, που αναπτύχθηκε με τη νίκη του στον εμφύλιο, και η τάση του για αυτόνομη παρουσία¹⁵ και δράση, βρήκαν τη δικαίωσή τους με το Απριλιανό πραξικόπημα.

Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης, ότι αν οι κυρίαρχες τάξεις είχαν αποδεχτεί το πρόγραμμα της Ένωσης Κέντρου, που με κανένα τρόπο δεν ξεπερνούσε τα αστικά πλαίσια, το εγχείρημα των συνταγματαρχών θα ήταν πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο. Η μη αποδοχή του προγράμματος οφείλεται στους φόβους των κυρίαρχων τάξεων ότι οι εξελίξεις δεν θα είναι ελεγχόμενες, συνεπώς θα είναι επικίνδυνες για το στάτους κβο της εξουσίας, που τους εξασφάλιζε την δίχως έλεγχο οικονομική τους δράση.

Οι *Γαός*, κουρασμένοι από τις συνεχείς κινητοποιήσεις που ακολούθησαν το βασιλικό πραξικόπημα του Ιούλη 1965, αποθαρρυσμένοι από τη φθορά που επέφεραν στον κοινοβουλευτισμό οι βασιλικές παρεμβάσεις και η συναλλαγή, εφθυσσασμένοι από την προκήρυξη εκλογών, αφού είχαν πεισθεί από την πολιτική του ηγεσία ότι είναι η μόνη διέξοδος από την κρίση, απροετοίμαστος ιδεολογικά και

---

¹⁵ Οι εκτιμήσεις και των πολιτικών δυνάμεων και του βασιλιά πως ο στρατός ελέγχεται από τα Ανάκτορα αποδείχτηκαν λάθος. Δ. Χαλαλάμπης σ.π. σελ. 35 και 175

οργανωτικά από τις προοδευτικές πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες ούτε προέβλεψαν ούτε, πολύ περισσότερο, προετοιμάστηκαν για την αντιμετώπιση του πραξικοπήματος, αιφνιδιαστικῶς και δεν αντέδρασε στην κατάλυση του κοινοβουλευτισμού από τους συνταγματάρχες. Έτσι το πραξικόπημα επιβλήθηκε χωρίς να συναντήσει αντίδραση.

Το ενδεχόμενο της επέμβασης του στρατού στα πολιτικά πράγματα της χώρας ούτε επιθυμητό ήταν από κάποιες κοινωνικές τάξεις ή πολιτικές δυνάμεις, ούτε ως λύση προτάθηκε από καμία πλευρά κατά την περίοδο της κρίσης (1965-67). Το πραξικόπημα έρχεται να θέσει τέλος στις ελπίδες και τις προσδοκίες των λαϊκών τάξεων για δημοκρατία και κοινωνική δικαιοσύνη, που είχαν επενδυθεί αποκλειστικά στην Ένωση Κέντρου, και την εκλογική της νίκη. Εξ αρχής λοιπόν, οι σχέσεις χούντας-πληθυσμού είναι αντιπαραθετικές. Παρ' όλα αυτά, στη συνέχεια η στρατιωτική δικτατορία δεν αντιμετώπιζε λαϊκές κινητοποιήσεις. Το ανερχόμενο βιοτικό επίπεδο ως το 1972, η αδυναμία των αντιστασιακών οργανώσεων να προβάλλουν πειστική εναλλακτική πρόταση και δόκιμους τρόπους δράσης, η αφερεγγυότητα όλων των προδικτατορικών πολιτικών δυνάμεων, λόγω ακριβώς του πραξικοπήματος και της αδυναμίας τους να το προλάβουν, οι επιπτώσεις, αλλά και οι αναμνήσεις του εμφυλίου πολέμου, οδηγούν τις μάζες σε μιά παθητική αποδοχή της στρατιωτικής δικτατορίας. Η αποδοχή όμως αυτή δε μετατράπηκε ποτέ σε συναίνεση και πολύ περισσότερο σε ενεργητική υποστήριξη. - Η αντιφασιστική παράδοση του ελληνικού λαού έπαιξε αποφασιστικό

ρόλο για τη στάση αυτή των μαζών.- Η δυσφορία του πληθυσμού εναντίον της δικτατορίας εκφράζεται συγκεκριμένα και ορισμένες φορές δυναμικά, όπως στις κηδείες των Γ.Παπανδρέου και Γ. Σεφέρη. Οι μαχητικές αυτές αντιδικτατορικές διαδηλώσεις καταδειχνουν την δυναμική αντιδικτατορική διάθεση των μαζών, που θα βρεί την πλήρη της έκφραση στο Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα (Α.Φ.Κ.) και ιδιαίτερα στην εξέγερση του Νοέμβρη 1973. Οι μάζες κινητοποιούνται όταν πιστέψουν ότι αυτή τους η κινητοποίηση δεν θα έχει για τις ίδιες δυσανάλογες αρνητικές επιπτώσεις. Οι μάζες εμπιστεύονται το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα από την κατάληψη της Νομικής και μετά, δεν εμπιστεύονται όμως τις αντιστασιακές οργανώσεις που μένουν απομονωμένες και γι αυτό γίνονται εύκολη βολά των κατασταλτικών μηχανισμών της δικτατορίας.

Η χούντα έδειξε εξ αρχής τις προθέσεις της για τη δημιουργία ενός μόνιμου στρατακρατικού καθεστώτος. Στρέφεται συλλήβδην εναντίον ολόκληρου του πολιτικού κόσμου, συγκρούεται με τη μοναρχία, κατασκευάζει ένα αυταρχικό σύνταγμα, νομοθετεί τον πλήρη έλεγχο της πολιτικής ζωής και θεσμοθετεί την αυτονομία των ενόπλων δυνάμεων από την πολιτική εξουσία. "Οι ένοπλες δυνάμεις αποκτούν τη δυνατότητα να γίνουν καθοδηγητική πολιτική οργάνωση της ελληνικής κοινωνίας"¹⁴. Αν και η χούντα είναι πολιτικά κυρίαρχη, ωστόσο δεν καταρθώνει να συγκροτηθεί ιδεολογικά και να δημιουργήσει κινήματα μαζών κατά τα φασιστικά πρότυπα. Μένει

---

¹⁴ Γ.Κατηφόρης "Η νομοθεσία των βαρβάρων". σελ.131

απομονωμένη και, παρότι δεν έχει ουσιαστικά πολιτικούς αντιπάλους, αδυνατεί να νομιμοποιηθεί με αποτέλεσμα να χρησιμοποιεί τους κατασταλτικούς μηχανισμούς για να αντιμετωπίσει κάθε γεγονός που στρέφεται ή που νομίζει ότι στρέφεται εναντίον της. Η εν δυνάμει αντιστασιακή διάθεση των μαζών και η έλλειψη συνεργασίας τους με τη δικτατορία δεν αφήνει πολλά περιθώρια κινήσεων στη χούντα.

Όμως "...μιά πολιτική εξουσία δεν μπορεί να υπάρξει και επιδήσει, δηλαδή να επιβληθεί αποτελεσματικά για μεγάλο χρονικό διάστημα, εάν βασίζεται μόνο στον καταναγκασμό, η βιωσιμότητα της κατεστημένης τάξης και η αναπαραγωγή των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων προϋποθέτουν ένα μίνιμουμ συναίνεσης αρχίζοντας από την ανοχή και φθάνοντας έως την προσχώρηση των κυριαρχούμενων τάξεων"¹⁵. Στην προκειμένη περίπτωση όχι μόνο συναίνεση δεν υπάρχει, αλλά ακόμη και το σύνολο σχεδόν των αστών πολιτικών στέκεται εχθρικά και απορριπτικά απέναντι στο καθεστώς.

Η χούντα, πιεζόμενη από την αρνητική στάση των μαζών, των αστών πολιτικών και από το πάγωμα της διαδικασίας σύνδεσης της χώρας με την ΕΟΚ, έχοντας ολοκληρώσει το αυταρχικό θεσμικό πλαίσιο και αποκαταστήσει το καθεστώς της εξάρτησης με πτυχιμένες και αποτυχημένες τις αντιστασιακές οργανώσεις και με βαθειά και ολόπλευρη κρίση στο στρατόπεδο των προδικτατορικών πολιτικών δυνάμεων, αποφασίζει να προχωρήσει σε μια ελεγχόμενη φιλελευθεροποίηση, που θα της επιτρέψει τη νομιμοποίηση και στη

---

¹⁵Α. Μάνεσης "Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα" από το "η Ελλάδα σε εξέλιξη" των LES TEMPS MODERNES σελ.16

συνέχεια τη μονιμοποίηση του στρατοκρατικού καθεστώτος που οργανώνει. Πιστεύει ότι έτσι θα εμπλέξει στο πολιτικό παιχνίδι μέρος των παλαιών πολιτικών, γεγονός που θα την βοηθήσει μαζί με τις πολιτικές διαδικασίες της "φιλελευθεροποίησης" να αποκτήσει την αναγκαία λαϊκή συναίνεση.

Τα πρώτα μέτρα προς την κατεύθυνση της ομαλοποίησης ήταν το χαλάρωμα της λογοκρισίας, η απόλυση των πολιτικών κρατουμένων και η περιορισμένη εφαρμογή του συντάγματος, γεγονότα που πυροδότησαν ποικίλες διεργασίες. Αργότερα ο Παπαδόπουλος συνομιλεί με πρώην βουλευτές¹⁶ και στήνεται η "Συμβουλευτική Επιτροπή" ως πρόπλασμα της μελλοντικής ελεγχόμενης βουλής. Όταν το 1972 αίρεται ο στρατιωτικός νόμος, εκτός Αθήνας, Πειραιά και Θεσσαλονίκης, οι πολιτικές διεργασίες έχουν προχωρήσει στην κατεύθυνση της θεωρητικής αναζήτησης με σχετικά μαζικές διαδικασίες. Έχουν ιδρυθεί και λειτουργήσει η ΕΚΙΝ και η ΕΜΕΠ, ως κέντρα γνωριμίας έκφρασης πολιτικών ανησυχιών και διερεύνησης πλήθους ζητημάτων, που λίγο πολύ άπτονται του πολιτικού προβλήματος της χώρας. Υπάρχει μιιά εκδοτική κίνηση προσδευτικού βιβλίου, που όμοιά της δεν έχει ξαναγνωρίσει η χώρα. Οι εφημερίδες δημοσιεύουν άρθρα για την επιστροφή στην ομαλότητα, διακηρύξεις προσωπικοτήτων για την αμνήστευση πολιτικών κρατουμένων—τα στρατοδικεία δεν έπαψαν να λειτουργούν—, έρευνες για τα ΑΕΙ και προβάλλουν τους φοιτητικούς αγώνες άλλων χωρών. Ταυτόχρονα, και στη σφαίρα του ιδιωτικού, διενεργούνται σημαντικές

---

¹⁶.Σ. Γρηγοριάδης ο.π. τόμος 2 σελ.179

διεργασίες. Φιλικές παρέες μετατρέπονται σε "πολιτικές" οργανώνοντας σε σπύτια συζητήσεις με θέματα κυρίως θεωρητικά. Ανταλλάσσονται βιβλία και σχολιάζονται ειδήσεις και πληροφορίες της τρέχουσας διεθνούς και ελληνικής πολιτικής πραγματικότητας. Τα προοδευτικά κινήματα των άλλων χωρών ασκούν σοβαρή επίδραση στον πολιτικό προβληματισμό των φοιτητών και των διανοούμενων.

Το ριζοσπαστικό φοιτητικό κίνημα των δυτικών χωρών και κυρίως ο Μάης του '68, ο πόλεμος του Βιετνάμ, το κίνημα των χίπις, ο αγώνας και ο θάνατος του Γκουεβέρα και η άνθιση των αποχρώσεων του αριστερού κινήματος (μαοϊκό, τριτοκοσμικό, τροτσκιστές κ.α.) δημιουργούν ένα πολιτικό πλαίσιο όπου οι ανατρεπτικές ιδέες εμπνέουν και συνεγείρουν, παρά την εισβολή των σοβιετικών στην Τσεχοσλοβακία το 1968.

Είναι μία περίοδος μεγάλων προσδοκιών που συγκλονίζει τους νέους και κυρίως τους φοιτητές, κάνοντάς τους να ενδιαφέρονται ελάχιστα για το προσωπικό τους μέλλον και πολύ περισσότερο για το μέλλον της κοινωνίας.

Το συλλογικό υπερισχύει του ατομικού και το όραμα μιάς νέας κοινωνίας απαλλαγμένης από τα αρνητικά χαρακτηριστικά της αστικής δημοκρατίας γίνεται το κυριότερο, αν όχι το μοναδικό, μέλημα των νέων κινήματων.

Αυτός είναι ο κυριότερος λόγος που κινητοποιήθηκαν οι φοιτητές της Ευρώπης και της Αμερικής και όχι η λύση των όποιων φοιτητικών ή επαγγελματικών τους προβλημάτων. Η πολιτική ατμόσφαιρα δημιουργεί την τάση αναζήτησης καθολικών λύσεων και όχι μερικών

κατακτήσεων. Δημιουργεί την ελπίδα της αναμονής του μεγάλου και σημαντικού κόνοντας να φαίνονται άνευ λόγου και αξίας οι καθημερινές μικροκατακτήσεις. Το ιδανικό φαντάζει πραγματοποιήσιμο.

Μέσα σ' αυτή την αντιφατική και συνάμα ενδιαφέρουσα πραγματικότητα, η στρατιωτική δικτατορία δοκιμάζει το πείραμα της ομαλοποίησης από τον, πιο ευαίσθητο πολιτικά, φοιτητικό χώρο.

Η Κατάσταση των Α.Ε.Ι.

Το 1972, που εμφανίζεται το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα, το σύνολο των φοιτητών ανέρχεται στους 70.161, σύμφωνα με την ΕΣΥΕ. Αριθμός που υποδηλώνει ότι τα ελληνικά ΑΕΙ έχουν περάσει στη φάση της μαζικής παραγωγής στελεχών που προσορίζονται για την δημόσια διοίκηση και την παραγωγή.

Τούτο συνάγεται μόνο από το μεγάλο αριθμό των φοιτητών, γιατί η πανεπιστημιακή εκπαίδευση αυτή καθ' εαυτή, δεν έχει καμία σχέση με τις ανάγκες της χώρας για ανάπτυξη.

Παρά τη μεγάλη αύξηση του αριθμού των φοιτητών, που άρχισε το 1961 (πριν τα ΑΕΙ μόρφωναν μία πνευματική ελίτ)¹⁷ οι δαπάνες για την παιδεία είναι ιδιαίτερα χαμηλές¹⁸. Ετσι και οι συνθήκες

¹⁷ΧΕΝΟΦΟΝ ΥΑΤΑΓΑΝΑΣ "POUR UNE HISTOIRE POLITIQUE DU MOUVEMENT DES ETUDIANTS GRECS (1950-1967)" σελ.41 και 42

¹⁸Εκτός από την περίοδο της Ε.Κ. στο ίδιο και στο Σπ. Λιναρδάτος ο.π τόμος Ε σελ.32

σπουδών είναι εντελώς υποβαθμισμένες. Υπάρχουν ελλείψεις σε εργοστήρια, αίθουσες διδασκαλίας, αμφιθέατρα, εκπαιδευτικό προσωπικό, βιβλιοθήκες, συγγράμματα, στέγη, φοιτητικά εστιατόρια, φοιτητικές εστίες κ.α. Επίσης το περιεχόμενο σπουδών είναι αναχρονιστικό. Στην οργάνωση των ΑΕΙ κυριαρχεί η γραφειοκρατία και η αυστηρή ιεραρχία. Οι έδρες μοιάζουν περισσότερο με φέουδα, παρά με χώρο όπου θεραπεύεται η επιστήμη. Ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός, που επαγγέλλονται οι συνταγματάρχες και που απαγορεύει την είσοδο στα Πανεπιστήμια σε κάθε προσδευτική αντίληψη και ιδέα, έρχεται σε αντίθεση με τις απαιτήσεις της ανάπτυξης.

Ο αυταρχισμός, που κατακλύζει κάθε τομέα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας, δεν εξαιρεί βέβαια τα πανεπιστήμια. Αντίθετα, η στενή αστυνόμευση¹⁹ κάθε τομέα της πανεπιστημιακής ζωής, το νομοθετικό αυταρχικό πλαίσιο που θέσπισε η χούντα μαζί με το θεσμό του κυβερνητικού επιτρόπου, που έχει άποψη για κάθε θέμα και μπορεί να προβάλλει βέτο όπου αυτός το κρίνει σκόπιμο, δημιουργούν για ασφυκτική, αυταρχική ατμόσφαιρα στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Ο μεγάλος αριθμός των φοιτητών κάθε άλλο παρά εξασφαλίζει σ'αυτούς μια λαμπρή σταδιοδρομία μετά την αποφοίτησή τους. Αν κάτι τέτοιο συνέβαινε, θα δρούσε ανασταλτικά στις φοιτητικές κινητοποιήσεις. "Από το 1848 ως το 1948 οι φοιτητές στην Ευρώπη, την Ιαπωνία και ως ένα βαθμό στις ΗΠΑ,

---

¹⁹ Η χουντική ασφάλεια έφερει ακόμη και την βαθμολογία των φοιτητών. Υπάρχει ειδικό τμήμα επιφορτισμένο με την παρακολούθηση των φοιτητών.

αποτελούσαν μιιά δύναμη που πολιτικά εξελίχθηκε σε μια δεξιά αντεργατική και αντισοσιαλιστική δύναμη. Οι φοιτητές συχνά έπαιζαν ρόλο απεργασπαστικό²⁰. Αυτά συνέβαιναν πριν το πανεπιστήμιο αρχίσει να εκπαιδεύει μαζικά τεχνοκράτες, την εποχή δηλαδή που εκπαιδεύε μια ελίτ, η οποία προοριζόνταν να αναλάβει, χωρίς καμιά αβεβαιότητα, θέσεις υψηλές στην κοινωνική και πολιτική ιεραρχία.

Οι φοιτητές καθορίζουν την επιλογή τους για ΑΕΙ είτε από το τί επιτάσσει η αγορά εργασίας - αυτό χαρακτηρίζει κυρίως τους φοιτητές με καλές επιδόσεις - είτε από την οικογενειακή τους παράδοση, είτε τυχαία, με βάση το σύστημα εξετάσεων που στέλνει την πλειοψηφία των υποψηφίων σε σχολές που δεν είναι της επιλογής τους. Κανένας λόγος δεν γίνεται στα σοβαρά για επιλογή σχολών από τους υποψηφίους με βάση τις κλίσεις ή τα ενδιαφέροντά τους, που εξ άλλου ούτε οι ίδιοι τις ξέρουν, μιιά και κανένα μάθημα η άλλη διαδικασία δεν τους μνεί στον άγνωστο χώρο των επαγγελματών.

Τα ΑΕΙ λοιπόν, ούτε τις ανάγκες των φοιτητών ικανοποιούν, ούτε εκείνες για την ανάπτυξη της χώρας. Ταυτόχρονα έχει απανεκρωθεί τελείως ο φοιτητικός συνδικαλισμός, με τα διορισμένα διοικητικά συμβούλια των φοιτητικών συλλόγων να ασχολούνται μόνο με εκδρομές, χορούς, με τα εισιτήρια των ποδοσφαιρικών αγώνων και με εθνικού περιεχομένου εκδηλώσεις που αφήνουν αδιάφορη την

---

²⁰Ε. Μαντέλ "Φοιτητές, Διαγασούμενοι: και πάλη των τάξεων" σελ. 77

πλειοψηφία των φοιτητών.

Η σκιαγράφηση αυτή της πραγματικότητας των ΑΕΙ δείχνει ότι ο φοιτητής βρίσκεται συνεχώς μέσα σε μία πολύ δυσάρεστη κατάσταση, τέτοια που δεν του επιτρέπει ούτε στο ελάχιστο να αιστανθεί κάποια ικανοποίηση, αφού ακόμη και οι δυνατότητες ψυχαγωγίας ή οργάνωσης του ελεύθερου χρόνου είναι μηδαμινές έως ανύπαρκτες.

Οι φοιτητές

Οι φοιτητές επειδή είναι νέοι, δεν έχουν εμπλακεί ακόμη στις διαδικασίες του συστήματος και δεν υφίστανται τις συνέπειες του οικονομικού καταναγκασμού. Δεν έχουν αλλοτριωθεί από την ιεραρχική και καταπιεστική συμβατικότητα του κόσμου των μεγάλων, ενώ ταυτόχρονα "η προσωπικότητά (τους) βρίσκεται ακόμη σε ξύμωση και, ψάχνοντας τον προσανατολισμό της, συναντά το μηδέν αυτού που υπάρχει"²¹. Όταν υπάρχουν κάποιες προϋποθέσεις η πθική στάση στις ενέργειές τους υπερσχύει των ιδιοτελών σκοπιμοτήτων και αυτό συμβαίνει κυρίως σε εποχές μεγάλων προσδοκιών. Ιδιαίτερα κάτω από τις συνθήκες της στρατιωτικής δικτατορίας, η κρίση του συστήματος όχι μόνο βαθαίνει και διευρύνεται, αλλά γίνεται και πιά ορατή. Είναι φυσικό λοιπόν να είναι "ευαίσθητοι στο μήνυμα αξιοπρέπειας που εξέπεμπαν τότε οι

---

²¹Κ.Καστοριάδης . "Γαλλική κοινωνία" σελ. 160

φυλακές, οι εξορίες, τα βασανιστήρια, οι δίκες"²².

Οι φοιτητές, ως διανοούμενοι, είναι αντίθετοι στην έλλειψη δυνατότητας ελεύθερης έκφρασης και διακίνησης των ιδεών. Στέκονται επίσης αντίθετοι σε κάθε τι που εμποδίζει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Γενικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το κίνημα των φοιτητών κυριαρχείται από μία έντονη αντιαυταρχική διάθεση.

Συνευρισκόμενοι οι φοιτητές καθημερινά στους πανεπιστημιακούς χώρους και απαλλαγμένοι από την ένταση, τον ανταγωνισμό και την ευθύνη που υπάρχει στους χώρους εργασίας, τους δίνεται η δυνατότητα συζητήσεων και ανταλλαγής προβληματισμών, γεγονός που βοηθά τη συγκρότηση του πανεπιστημιακού χώρου - απαραίτητη προϋπόθεση δημιουργίας κινήματος.

Οι φοιτητές ωθούνται σε ιδεολογικές αναζητήσεις και έχουν τη δυνατότητα θεωρητικής προσέγγισης, και ανάλυσης του πολιτικού συστήματος, σε σημαντικό βαθμό απαλλαγμένοι από τις όποιες δογματικές αντιλήψεις του παρελθόντος και από οποιαδήποτε ιστορική ευθύνη. Έτσι δεν είναι καθόλου παράξενο που το φοιτητικό κίνημα, στο βαθμό που καταφέρνει να συγκροτηθεί αυτόνομα, είναι εντελώς ρηθικέλευθο οργανωτικά και ως προς τους τρόπους δράσης του, αλλά καμιά φορά κι ως προς την κριτική που ασκεί στους ιδεολογικούς προγόνους του. Ιδιαίτερα για το Αντιδικτατορικό Φοιτητικό Κίνημα, μπορεί να ισχυριστεί

---

²² Δ. Νικολάου. "Για την Ιστορία του φοιτητικού κινήματος επί δικτατορίας" "Πολίτης" Τχ. 30 σελ. 51.
16α. Διονύσης Καψάλης: "Αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα : Ιστορία και ιδεολογίες" "Πολίτης" Τχ. 30 σελ. 58

κανείς ότι , ενώ συνυπάρχουν βασικά χαρακτηριστικά του προοδευτικού κινήματος στην όλη του λογική και εξέλιξη, εν τούτοις βρίσκεται σε μιά πορεία τωμών και απόρριψης θεμελιακών τρόπων οργάνωσης, λειτουργίας και δράσης του ως τότε λαϊκού κινήματος.

"Οι φοιτητές δεν πολιτικοποιούνται από τα προβλήματα του "χώρου", αλλά από εξωτερικές προς αυτόν, ευθέως πολιτικές διεργασίες"16α. Ιστορικά είναι βεβαιωμένο ότι, κάτω από πολιτικές συνθήκες υπό τις οποίες είναι αδύνατον να οργανωθούν και να δράσουν αποτελεσματικά τα προοδευτικά πολιτικά κόμματα και οι εργαζόμενοι, το φοιτητικό Κίνημα καταφέρνει να παίξει το ρόλο τους και να εκφράσει τα συμφέροντα και τις διεκδικήσεις τους. Αυτό συνέβει και με το προδικτατορικό φοιτητικό Κίνημα. Όταν η ήττα του αριστερού κινήματος στον εμφύλιο πόλεμο δημιουργεί τέτοιες συνθήκες που δεν επιτρέπουν ούτε στο συνδικαλιστικό κίνημα να συγκροτηθεί, ούτε και στις φιλελεύθερες δυνάμεις να δημιουργήσουν κάποιο κόμμα αντιστάθμισης της Δεξιάς, το φοιτητικό Κίνημα γίνεται η αιχμή και η πρωτοπορεία του λαϊκού κινήματος. Το Αντιδικτατορικό φοιτητικό Κίνημα , που η κατάκτηση της αυτονομίας του ήταν γεγονός πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα,, αθηναϊκού παίξει καταλυτικό πολιτικό ρόλο για το ξεσκάσμα του Υψηλού εναντίον της στρατιωτικής δικτατορίας , όπως θα εξετάσουμε αναλυτικά παρακάτω.

Η Κοινωνική προέλευση των φοιτητών.

Κατά το ακαδημαϊκό έτος 1972-73 - και σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ - η κοινωνική προέλευση των φοιτητών παρουσιάζει σημαντικές διαφορές μεταξύ των θεωρουμένων "καλών" σχολών και των υπολοίπων.

Αν θεωρήσουμε ως μία κατηγορία τους φοιτητές που έχουν πατέρα με ελεύθερο επάγγελμα, επάγγελμα διοίκησης ή γραφείου και ως άλλη κατηγορία όσους έχουν πατέρα γεωργό, τεχνίτη ή εργάτη, διαπιστώνουμε - σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ - ότι στην Ιατρική, οδοντιατρική και στο Πολυτεχνείο το ποσοστό των φοιτητών της πρώτης κατηγορίας είναι μεγαλύτερο εκείνου της δεύτερης κατηγορίας²³. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει και μεγάλο ποσοστό των φοιτητών της Νομικής²⁴. Υπερτερούν βέβαια ποσοστιαία στη σχολή αυτή οι φοιτητές της δεύτερης κατηγορίας. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στον πολύ μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών που συγκεντρώνει, σε σχέση με τις προαναφερθείσες σχολές²⁵. Επιπλέον η Νομική προσελκύει και μεγάλο αριθμό παιδιών πολιτικών,

²³ Ιατρική 38,3% προς 27,7%, οδοντιατρική 36,8% προς 32,7% Ε.Μ.Π. 41% προς 26,4% ΕΣΥΕ

²⁴ 31,4% προς 36,5%

Το άθροισμα των ποσοστών δεν είναι ίσο με 100 γιατί δεν υπολογίστηκαν τα ποσοστά κάποιων επαγγελματιών τα οποία δεν ήταν δυνατόν να προστεθούν στην μία ή στην άλλη κατηγορία, όπως ήταν "έμποροι πωληταί και έτερα συναφή επαγγέλματα. Είναι σαφές ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ του εμπόρου και τον πωλητή.

²⁵ Νομική 9.281 φοιτητές, Ιατρική 4.774, οδοντιατρική 1327 και Ε.Μ.Π. (πέντε σχολές) 3.749 φοιτητές ΕΣΥΕ.

δικηγόρων, συμβολαιογράφων, δικαστικών και γενικότερα φοιτητών που προέρχονται από τα κυρίαρχα και οικονομικά εύπορα κοινωνικά στρώματα.

Στον αντίποδα βρίσκονται οι σχολές που εκείνη την περίοδο ερχόταν δεύτερες στις προτιμήσεις των υποψηφίων φοιτητών - ΑΣΟΕΕ, Πάντειος, Αν. Βιομηχανική, Γεωπονική - και δεν εξασφάλιζαν ένα σίγουρο επαγγελματικό μέλλον, όπως οι προηγούμενες. Στις σχολές αυτές υπεριχύνει το ποσοστό των φοιτητών της δεύτερης κατηγορίας²⁶. Μεταξύ των δύο αυτών ομάδων σχολών βρίσκονται οι υπόλοιπες σχολές²⁷.

Όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, στην πρωτοπορεία του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος βρίσκονται η Νομική, το Πολυτεχνείο, η Ιατρική και η Οδοντιατρική. Εκείνες δηλαδή οι σχολές που αφ'ενός έχουν ένα υψηλό ποσοστό φοιτητών που προέρχονταν από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα και αφ'ετέρου εξασφάλιζαν ένα σίγουρο επαγγελματικό μέλλον στους αποφοίτους τους.

Κινητοποιούνται λιγότερο οι φοιτητές των υπόλοιπων σχολών, οι οποίοι κατά πλειοψηφία προέρχονται από τις κατώτερες κοινωνικές τάξεις και η αποφοίτησή τους κάθε άλλο παρά τους εξασφάλιζε ένα

---

²⁶ ΑΣΟΕΕ 21% προς 47,6%, Πάντειος 22% προς 46,5%, Α.Βιομηχανική 19,8% προς 51,7% Γεωπονική 20,5% προς 55%

²⁷ Φιλοσοφική 29,7% προς 36,1% Φυσικομαθηματική 29,5% προς 39,8%

ανάλογο επαγγελματικό μέλλον²⁸. Ωστόσο δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι οι φοιτητές, οι προερχόμενοι από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, με την αποφοίτησή τους, εκείνη τουλάχιστον την περίοδο, από οποιαδήποτε ανώτατη σχολή βελτίωναν την κοινωνική τους θέση. Το γεγονός αυτό είναι βέβαιο ότι έδρασε ανασταλτικά για τη συμμετοχή τους στις κινητοποιήσεις, ιδιαίτερα κάτω από τις δυσμενείς συνθήκες της εποχής. Κάτι ανάλογο είναι προφανές ότι δεν συμβαίνει με τους φοιτητές οι οποίοι δεν αναμένουν βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης με την αποφοίτησή τους από τα Πανεπιστήμια.

Δύο παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν μετά την επεξεργασία των στοιχείων της ΕΣΥΕ. Πρώτον ότι οι *φοιτητικές κινητοποιήσεις*, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, δεν μπορούν να εξηγηθούν με βάση την *κοινωνική προέγερση των φοιτητών** και δεύτερο ότι τα όποια επαγγελματικά προβλήματα ουδόλως επηρέασαν την ανάπτυξη του κινήματός τους, όπως έγινε με την περίπτωση των σπουδαστών Υπομηχανικών, αφού κινητοποιούνται ενεργότερα οι φοιτητές των σχολών που εξασφαλίζουν καλύτερο επαγγελματικό μέλλον.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί, ότι σ' όλη τη διάρκεια του φοιτητικού Κινήματος δεν έγιναν αιχμή οι όποιες επαγγελματικές διεκδικήσεις, ούτε τα στενά φοιτητικά αιτήματα χωρίς πολιτική διάσταση.

Η ενεργότερη κινητοποίηση φοιτητών που προέρχονται από μεσοαστικά

²⁸ Η φυσικομαθηματική και η φιλοσοφική κατά κύριο λόγο εκπαίδευση καθηγητές για τη μέση εκπαίδευση που τους εξασφάλισε ένα σίγουρο επάγγελμα αλλά όχι ιδιαίτερα προσοδοφόρο

* Με τη λογική ότι *κινητοποιούνται εντονότερα* όσοι *προέρχονται από τις χαϊύες τάξεις*.

στρώματα και πάνω οφείλεται, μεταξύ άλλων, αφ' ενός στη σιγουριά που τους εμπνέει η καταγωγή τους και αφ' ετέρου στην πληρέστερη γενική παιδεία τους, έναντι των φοιτητών που προέρχονταν είτε από την ύπαιθρο είτε από χαμηλής μόρφωσης οικογένειες. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, κίνητρο για τις κινητοποιήσεις τους μπορεί να θεωρηθεί και η τάση την οποία έχουν, λόγω της καταγωγής, για άσκηση εξουσίας, γεγονός που τους έφερνε αντιμέτωπους με την ωμή πραγματικότητα της στρατιωτικής δικτατορίας.

Η ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΓΙΑ ΤΑ Α.Ε.Ι.

Ιστορικά έχει επιβεβαιωθεί πολλές φορές ότι ο φασισμός και γενικότερα τα ολοκληρωτικά καθεστώτα έχουν ασυμφιλίωτες διαφορές με την πνευματική καλλιέργεια, την ελευθερία του λόγου και του πνεύματος. Ως καθεστώτα που στηρίζονται κυρίως στη βία, αδυνατούν να αντιπαρατεθούν σε οποιαδήποτε δομημένη σκέψη και λογική επιχειρηματολογία. Είναι φυσικό λοιπόν να στρέφονται κατά των εστιών του πνεύματος και των διανοούμενων με ιδιαίτερο μένος. Το ίδιο συνέβη και με την απριλιανή δικτατορία.

Τα ΑΕΙ, ως χώρος κατ'εξοχή προβληματισμού και έρευνας, μπαίνουν στο στόχαστρο της χούντας αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας. Ένας πρόσθετος λόγος, που υποχρεώνει τους συνταγματάρχες να προσέξουν ιδιαίτερα τους πανεπιστημιακούς χώρους, είναι το γεγονός ότι το προδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, έντονα

πολιτικοποιημένο, ήταν η πρωτοπορεία του λαϊκού κινήματος για δημοκρατία, κοινωνική δικαιοσύνη και ανεξαρτησία²⁹.

Στόχος του καθεστώτος ήταν ο πλήρης έλεγχος της πανεπιστημιακής ζωής. Τούτο επιδιώκεται τόσο με μία σειρά αυταρχικών νομοθετημάτων, όσο και με την έντονη αστυνόμευση των ΑΕΙ.

Με τα νομοθετήματα:

- δίνεται η δυνατότητα στη στρατιωτική κυβέρνηση να διορίζει καθηγητές στα ΑΕΙ, χωρίς να προηγείται καμία εκλογική διαδικασία³⁰.

- αποκλείονται από τα Πανεπιστήμια οι προοδευτικοί υποψήφιοι φοιτητές με τη θέσπιση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων³¹.

- "καταστρατηγήθηκε ανοιχτά, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, η αρχή της εκλογής των πανεπιστημιακών αρχών από τους πανεπιστημιακούς δασκάλους και θεσπίστηκε ένα καθεστώς διοικητικής, άν όχι αστυνομικής, εποπτείας στα Πανεπιστήμια"³².

- απειλούνται οι φοιτητές με οριστική αποβολή, αν δεν είναι απολύτως νομιμόφρονες προς τη στρατιωτική δικτατορία και τους

---

²⁹ ΧΕΝΟΦΟΝ ΥΑΤΑΓΑΝΑΣ "POUR UNE HISTOIRE POLITIQUE DU MOUVEMENT DES ETYDIANTS GRECS (1950 - 1967)

³⁰ Συντακτική πράξη ΙΕ του 1967

³¹ Β.Δ. 454 του 1967. Αργότερα καταργήθηκε

³² Ν.Αλιβιζάτος "Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974" σελ. 654 και Ν.Δ. 672/1970, Ν.Δ. 180/69

νόμους της³³.

Τα μέτρα του διορισμού καθηγητών χωρίς εκλογή και του αποκλεισμού προσδευτικών υποψηφίων φοιτητών από τα ΑΕΙ σταχεύουν στο να καθορίσουν την πολιτική σύνθεση της πανεπιστημιακής κοινότητας. Το καθεστώς φαίνεται να πιστεύει ότι μ' αυτό τον τρόπο, βοηθώντας και του αυταρχικού νομικού πλαισίου, μπορεί να αποφύγει μελλοντικές φοιτητικές κινητοποιήσεις.

Τα μέτρα αυτά προδίδουν, πέρα από την αυταρχική και ολοκληρωτική αντίληψη των κρατούντων, την απλοϊκή άποψη των συνταγματαρχών για το φοιτητικό κίνημα. Πιστεύουν ότι αν οι καθηγητές και τα όργανα διοίκησης είναι ελεγχόμενα, τότε μπορούν να ελεγχθούν, κατ' επέκταση, και οι φοιτητές. Αυτό εκφάστηκε εξ άλλου καθαρά, αργότερα, από το δικτάτορα Παπαδόπουλο στην ομιλία του προς τους καθηγητές των ΑΕΙ³⁴.

Αυτή η απλοϊκή αντίληψη της χούντας για το φοιτητικό κίνημα, την οδήγησε αργότερα σε τρόπους αντιμετώπισής του που δεν ήταν τίποτε άλλο παρά μηχανιστική μεταφορά της στρατιωτικής λογικής περί πειθαρχίας και ελέγχου των κατωτέρων στον πανεπιστημιακό χώρο. Έτσι, όχι μόνο στάθηκε ανίκανη να ανακόψει την πορεία του κινήματος, αλλά κάποιες φορές το πυροδότησε κιόλας.

---

³³ Ν.Δ. 93/1969

³⁴ Μετά την κατάληψη της Νομικής ο δικτάτορας συγκεντρώνει τους καθηγητές στις 2-3-73 και τους βγάζει ένα ιδιαίτερα προσβλητικό και εξευτελιστικό λόγο. Μεταξύ των άλλων είπε: "Είναι δυνατόν να μην ημπορείται να ελέγξετε τους μαθητές σας; Αλλά κύριοι οφείλεται να αντιμετωπίσετε τους ελάχιστους ταραξίες..."

Οι επεμβάσεις της χούντας επεκτείνονται και στο ιδεολογικό επίπεδο. Στο σύνταγμα της ορίζει ότι οι αρχές του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, για πρώτη φορά επεκτείνονται και στην ανώτατη εκπαίδευση³⁵. Επίσης θεσμοθετεί³⁶ ένα εθνικό συμβούλιο της παιδείας. Αργότερα ορίζεται ως πρόεδρος αυτού του συμβουλίου ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και ως ένα από τα μέλη του ο αρχηγός των ενόπλων δυνάμεων³⁷.

Οι προθέσεις της χούντας για πλήρη απονέκρωση της πνευματικής ζωής στον πανεπιστημιακό χώρο είναι προφανείς. Προκειμένου να επιτύχει τον πλήρη έλεγχο των πανεπιστημιακών πραγμάτων, αδιαφορεί ή δεν συναισθάνεται τις αρνητικές επιπτώσεις που θα έχει η πολιτική της αυτή στη λειτουργία των ΑΕΙ. Είναι δε τόσο σίγουρη για την αποτελεσματικότητα των μέτρων της, ώστε το πείραμα της ελεγχόμενης ομοιοποίησης το δοκιμάζει πρώτα στο φοιτητικό χώρο.

Πέρα από τα άλλα, η λογική των συνταγματαρχών - λογική που υποτιμά τους "κατώτερους" και πιστεύει στον εύκολο διοικητικό έλεγχο τους και στον εκφοβισμό τους - αποδεικνύεται και εκτός κάθε πραγματικότητας.

Ας σταθούμε όμως αναλυτικότερα στα Ν.Δ. που ορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των φοιτητών (93/69), καθώς και τις

---

³⁵ Ν.Αλιβιζάτος ο.π. σελ. 653

³⁶ Άρθρο 17 του Συντάγματος

³⁷ Ν.Δ. 793 του 1971 βλ.Ν.Αλιβιζάτος ο.π.σελ.654

αρμοδιότητες των κυβερνητικών επιτροπών (180/69).

Στρατιωτική νοσοτροπία διαπνέει και το Ν.Δ. 93/69, που ορίζει πλήθος ασφυκτικών υποχρεώσεων, χωρίς να δίνει ανάλογα δικαιώματα. Δεν είναι τυχαίο που, ενώ θεωρεί τους φοιτητές ενήλικες ως προς τις υποχρεώσεις τους³⁸, παραλείπει να ορίσει το ίδιο και για τα δικαιώματά τους. Ουσιαστικά οι φοιτητές βρίσκονται υπό τη συνεχή κηδεμονία του πρύτανη³⁹ και υπό την απειλή επιβολής πειθαρχικής ποινής. Οι λέξεις τιμωρία, αποβολή, ποινή συναντώνται κατά κόρον στο κείμενο του διατάγματος⁴⁰. Έτσι οι φοιτητές, αν θελήσουν να συγκεντρωθούν για οποιαδήποτε λόγο, ακόμη και για να διοργανώσουν εκδρομή ή συναυλία, υποχρεούνται να ζητήσουν την έγκριση του πρύτανη⁴¹. Αν δεν ζητηθεί ή δεν δοθεί έγκριση και η εκδήλωση πραγματοποιηθεί, τότε επιβάλλεται πειθαρχική ποινή. Επίσης οφείλουν να ενημερώσουν τον πρύτανη μέσα σε 24 ώρες για τις αποφάσεις που τυχόν πήραν.

Χωρίς το διάταγμα να καταργεί σαφώς τον συνδικαλισμό, ουσιαστικά το πετυχαίνει με μιά σειρά από απαγορεύσεις. Έτσι τιμωρείται όχι μόνο όποιος συμμετέχει σε αποχή, αλλά ακόμη και εκείνος που προτρέπει συναδέλφους του να απέχουν από τα μαθήματα. Και βέβαια

---

³⁸ άρθρο 118 παρ. 2

³⁹ άρθρα 123, 124 παρ. 2, 126, 127 παρ. 1, 2, 4 και 128

⁴⁰ Οι λέξεις τιμωρείται, πειθαρχική, αποβολή, ποινή, απαγορεύεται, συναντώνται συνολικά 35 φορές σ'ένα κείμενο δύο σελίδων της εφημερίδας της κυβέρνησης

⁴¹ άρθρα 123 και 126

τιμωρείται όποιος συμπεριφέρεται κατά τρόπο "προσβάλλοντα τας θεμελιώδεις αρχάς της πολιτείας" ή "επιδιώκει την εφαρμογή ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δι' οιουδήποτε μέσου ανατροπή του κρατούντος κοινωνικού καθεστώτος"⁴². Οι ποινές που προβλέπονται είναι έως και οριστική αποβολή⁴³. Δίνεται επίσης η δυνατότητα στον πρύτανη ή στον εντεταλμένο καθηγητή να διαλύσει συγκέντρωση φοιτητών χωρίς άλλη διαδικασία, αν κατά την κρίση του εκτραπεί του σκοπού της⁴⁴.

Είναι φανερό πως οποιαδήποτε συνδικαλιστική κίνηση είναι αδύνατον να λειτουργήσει στα πλαίσια αυτού του Ν.Δ. Εκ των πραγμάτων και εκ των πρωτέρων είναι παράνομη.

Δεν ξεφεύγει της προσοχής του συντάκτη η εξωφοιτητική πολιτική δράση των φοιτητών. Στόχος του να αποκλείσει από τους πανεπιστημιακούς χώρους όλους όσους έχουν καταδικαστεί για παράβαση των νόμων που αφορούν στην "ασφάλεια του κοινωνικού καθεστώτος" ή έχουν εκτοπιστεί για λόγους δημόσιας ασφάλειας⁴⁵. Πρέπει να σημειωθεί ότι στο πενταμελές πειθαρχικό συμβούλιο, που συγκροτείται με απόφαση του υπουργού Παιδείας, συμμετέχει ο

---

⁴² άρθρο 120

⁴³ άρθρο 121

⁴⁴ Άρθρο 125. Κατά τις συνελεύσεις το φθινόπωρο 1972 για τις εκλογές αυτή η διάταξη εφαρμόστηκε από τους επόπτες καθηγητές σε αρκετές περιπτώσεις

⁴⁵ Άρθρο 121

κυβερνητικός επίτροπος⁴⁶, που συνήθως ήταν απόστρατος αξιωματικός του στρατού.

Οι διατάξεις του Ν.Δ. αυτού δημιουργούν ένα ασφικτικό πλαίσιο φοιτητικής ζωής και βέβαια, σε συνδυασμό με το Ν.Δ. που ορίζει τις αρμοδιότητες του κυβερνητικού επιτρόπου που θα δούμε παρακάτω, δεν αφήνουν περιθώρια αυτοδιοίκησης και αυτονομίας στα ΑΕΙ.

Ο κυβερνητικός επίτροπος, θεσμός που προβλέπεται από το σύνταγμα (άρθρο 17) της στρατιωτικής δικτατορίας, έρχεται σε αντίθεση με όσα ορίζει περί αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ το ίδιο αυτό κείμενο.

Η ολοκληρωτική όμως κατάλυση της αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ συντελείται με το Ν.Δ. 180/69, το οποίο δίνει τη δυνατότητα στον κυβερνητικό επίτροπο να ελέγχει την εφαρμογή των νόμων και γενικότερα την εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής και να ενημερώνει τον υπουργό Παιδείας. Για να μπορεί να επιτελέσει το έργο του αυτό, του δίνεται η δυνατότητα να συμμετέχει σε όλα τα όργανα διοίκησης των ΑΕΙ, ακόμα και στους συλλόγους των καθηγητών, και να πληροφορείται ότι θελήσει και ζητήσει. Ουσιαστικά πρόκειται για αρμοδιότητες που χαρακτηρίζουν ένα επίσημο καταδότη και αστυνόμο των όσων συμβαίνουν στα Πανεπιστήμια.

Δεν αρκείται όμως, πάντα σύμφωνα με το Ν.Δ., μόνο σ' αυτά τα καθήκοντα. Έχει το δικαίωμα να εκφέρει γνώμη, να υποβάλλει προτάσεις και να προκαλεί, με εντολή του υπουργού, συζήτηση για

---

⁴⁶ Άρθρο 122

οποιοδήποτε θέμα στα όργανα διοίκησης. Με αυτά τα τελευταία ο κυβερνητικός επίτροπος αναγορεύεται ουσιαστικά σε υπερδιευθυντή και καθοριστικό παράγοντα λειτουργίας των ΑΕΙ.

Από τα παραπάνω γίνεται εμφανής η καχυποψία που τρέφει η στρατιωτική δικτατορία για τους καθηγητές, η οποία εκδηλώνεται καθημερινά με τη συμπεριφορά των κυβερνητικών επιτροπών σε πλήθος μικρών ή μεγάλων ζητημάτων και κυρίως σε όσα έχουν σχέση με τις κινητοποιήσεις των φοιτητών.

Θάταν παράλειψη να μη γίνει αναφορά στις διατάξεις των Ν.Δ. που προβλέπουν τη διακοπή αναβολής στράτευσης⁴⁷ των φοιτητών.

Το πρώτο Ν.Δ. προβλέπει ότι ο υπουργός Εθνικής Αμυνας μπορεί να διακόψει την αναβολή "λόγω μη επιδεικνυόμενης εθνικής διαγωγής". Χρειάστηκε όμως να συμπληρωθεί το Φεβρουάριο 1973, όταν είχαν φουντώσει οι φοιτητικές κινητοποιήσεις με διατάξεις που όριζαν σαφώς ότι ο υπουργός Εθνικής Αμυνας μπορεί να διακόψει την αναβολή όσων συμμετέχουν σε απαχή από τα μαθηματά τους. Με βάση αυτές τις διατάξεις θα στρατευθούν αμέσως δεκάδες φοιτητών που πρωτοστατούσαν στο φοιτητικό κίνημα.

Η στρατιωτική κυβέρνηση φαίνεται πως αναγκάζεται να πάρει ένα τέτοιο μέτρο για να αντιμετωπίσει τις συνεχώς κλιμακούμενες φοιτητικές κινητοποιήσεις, αφού οι διατάξεις εναντίον των φοιτητών του Ν.Δ. 93/69 δεν εφαρμόζονται από τους καθηγητές, οι οποίοι και για λόγους αδυναμίας - ιδιαίτερα μαζικό φοιτητικό κίνημα - αλλά και για δικούς τους λόγους - καταστρατήγησαν

---

⁴⁷ 720/70 και 1347/73

αυτοτέλειας και μείωση της εξουσίας τους - αρνούνται σε εκείνη τη φάση να συμπλεύσουν ανοιχτά με το καθεστώς, πράγμα που θα γίνει αργότερα μετά την κατάληψη της Νομικής. Έτσι η αρμοδιότητα επιβολής ποινής ανατίθεται εξ ανάγκης στον υπουργό Άμυνας.

Όπως αποδείχτηκε αργότερα, αυτά τα Ν.Δ. δεν στάθηκαν ικανά να ανακόψουν το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ

(Ιανουάριος - Καλοκαίρι 1972)

Το στρατιωτικό καθεστώς, ήδη από το Σεπτέμβριο του 1968, εκδήλωσε τη διάθεσή του να προσεγγίσει το χώρο της σπουδάζουσας νεολαίας, με τη σύσταση ειδικής υπηρεσίας με τον τίτλο "Διεύθυνσις Νεότητας" (Α.Ν. 551/20-9-68). Σύμφωνα με το άρθρο 3 του παραπάνω νόμου, σκοπός της υπηρεσίας αυτής ήταν "... η επισήμανσις και έρευνα των αφορώντων την Νεότητα προβλημάτων, η εισήγησις προς λήψιν των δια την αντιμετώπισιν αυτών ενδεικνυομένων μέτρων προς τους αρμοδίους Κυβερνητικούς παράγοντας, ως και η παρακολούθησις της εφαρμογής τούτων υπό των αρμοδίων φορέων"¹. Στις 15/1/1970, δύο χρόνια πριν την έναρξη του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, η Διεύθυνσις Νεότητας απέστειλε στον πρωθυπουργό Γεώργιο Παπαδόπουλο απόρρητο ενημερωτικό σημείωμα, με το οποίο χαράσσονται οι βασικοί άξονες της πολιτικής του καθεστώτος απέναντι στην σπουδάζουσα νεολαία και αναδεικνύεται η φιλοσοφία της δικτατορίας σχετικά με το φοιτητικό κίνημα. Οι συντάκτες του κειμένου διαπιστώνουν με εξαιρετική ειλικρίνεια την "... πλήρη αδράνεια των φοιτητικών

---

¹ Α. Γεντάκη "Επιτελείο για τη φασιστικοποίηση της νεολαίας" ANTI τχ. 18 σελ. 32

συλλόγων, ανυπαρξία επαφής συλλόγων και μάξης φοιτητών και πλήθος προβλημάτων σπουδής των φοιτητών"² ενώ αναφέρει όλες εκείνες τις ενέργειες που έγιναν για την "εκ βάθρων" αλλαγή της υφιστάμενης κατάστασης που συνοψίζονται στη διοργάνωση ομιλιών, δημοσίων συζητήσεων πάνω σε φοιτητικά θέματα, εκδρομές, ψυχαγωγικές εκδηλώσεις, εορτασμοί εθνικών επετείων κ.α.³ Το κείμενο καταλήγει σε μια σειρά διαπιστώσεων για την ύπαρξη σημαντικών προβλημάτων.

Μέσα από τις γραμμές του παραπάνω σημειώματος προβάλλεται με σαφήνεια η προσπάθεια και επιμονή του στρατιωτικού καθεστώτος να στρέψει τους φοιτητές σε δραστηριότητες, όπως εκείνες που αναφέρθηκαν προηγούμενα, ώστε να τους απατρέψει από τα ουσιαστικά τους προβλήματα και από οποιαδήποτε επισφαλή και επικίνδυνη -για το καθεστώς- ενέργεια που θα οδηγούσε στη λύση τους. Η δικτατορία, για ευνόπτους λόγους, αναθέτει την επίλυση των κατά τη γνώμη της σημαντικών φοιτητικών προβλημάτων στην συγκεκριμένη υπηρεσία, επιχειρώντας να αποφύγει, όσο της είναι δυνατό, τη συμμετοχή των φοιτητών. Η Διεύθυνσις Νεότητας είχε ήδη συγκεντρώσει τα απαραίτητα στοιχεία και στη συνέχεια υπέβαλε εισήγηση "... επί των προβλημάτων σπουδής, τα οποία αντιμετωπίζουν οι φοιτηταί (ανυπαρξία διδακτικού και βοηθητικού προσωπικού, συμπεριφορά καθηγητών, ωράριον διδασκαλίας, μη ύπαρξις προσωπικού και γραμματείας, ανεπάρκεια και ακαταλληλότης

---

² ANTI τχ. 18 σελ. 33

³ στο ίδιο

χώρου διδασκαλίας, συγγράμματα κ.τ.λ..⁴"

Το καθεστώς επιδιώκει "αι διοικήσεις των συλλόγων... να προσεταιριστούν την μάζαν των φοιτητών και εν συνεχεία να την καθοδηγήσουν"⁵. Ο φιλόδοξος αυτός στόχος δεν επιτεύχθηκε ποτέ· αντίθετα, με την ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος, διευρύνεται το χάσμα των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων και των υπολοίπων φοιτητών.

Η αφελής αυτή άποψη του καθεστώτος για την αντιμετώπιση των φοιτητών και του φοιτητικού κινήματος, θα το οδηγήσει αργότερα, όπως θα δούμε, σε ενέργειες που μάλλον θα πυροδοτήσουν το κίνημα, παρά θα το κατευνάσουν.

Στο ίδιο σημείωμα και για τους πρωτοετείς φοιτητές προβλέπονται: "κοινός εκκλησιασμός, προβολαί ταινιών, εθνικού και ηθικοδιδασκτικού περιεχομένου, μουσικό πρωινό κ.α.". Εδώ το καθεστώς θεωρεί τα πράγματα ακόμη πιο απλά και χωρίς καθυστέρηση επεμβαίνει άμεσα για την ιδεολογική διαμόρφωση των νέων φοιτητών σύμφωνα με τις αρχές του "Ελληνοχριστιανικού" πολιτισμού.

Στις εκδηλώσεις αυτές, όσες πραγματοποιούνται, συμμετέχει μια ελάχιστη μειοψηφία φοιτητών. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι συμμετέχουν τα κατά καιρούς διορισμένα διοικητικά συμβούλια και οι κοντινοί τους φίλοι. Εξ'άλλου η συμμετοχή είναι με το

---

⁴ στο ίδιο

⁵ στο ίδιο

αξημύτω⁶. Η μεγάλη πλειοψηφία των φοιτητών, όχι μόνο δεν συμμετέχει, αλλά ούτε καν πληροφορείται αυτές τις δραστηριότητες. Ουσιαστικά πρόκειται για ιδιωτική υπόθεση των ελάχιστων φοιτητών φίλων του καθεστώτος⁷. Οι δραστηριότητες της "Διευθύνσεως Νεότητας" επεκτείνονται και στο χώρο της ψυχολογίας. Απευθύνεται σε Γερμανούς ψυχολόγους προκειμένου να ιδρύσει ψυχολογικό κέντρο στην Κρήτη⁸, προφανώς για να το συμβουλευεται για την πολιτική που θα ασκήσει στον ευαίσθητο χώρο της νεολαίας. Ταυτόχρονα οργανώνει συσκέψεις για την εκτίμηση της κατάστασης στο φοιτητικό χώρο με συμμετοχή αποκλειστικά αστυνομικών και στρατιωτικών αρχών⁹.

---

⁶ Το σημείωμα αναφέρει "Η Γενική γραμματεία αθλητισμού, έτερης υπηρεσίας αλλά και διάφοροι βιομήχανοι ενεφανίζοντο ως ενισχύοντες οικονομικώς τους Συλλόγους, με αποτέλεσμα να παρατηρούνται οικονομικά ατασθαλίες".

⁷ Προσωπική συνέντευξη με Δ. Καλουδιώτη.

⁸ Βλ. στο ίδιο σημείωμα "Ανελήφθη η εξέταση του όλου θέματος της ιδρύσεως υπο Γερμανών Ψυχολογικού Κέντρου εις Κρήτην. Εγένοντο συνεχείς επαφές μεταξύ Γερμανών επιστημόνων - Ψυχολογικού Κέντρου Ν. Ελλάδος και παρεκάμφθησαν όλαι αι δυσχέρειαι."

⁹ Μ. Παπάξογλου "Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία" σελ. 22,23 Απόρρητο έγγραφο της Διευθύνσεως Νεότητας. Στη σύσκεψη στις 12-11-70, συμμετέχουν με αντιπροσώπους τους οι υπηρεσίες Α.Ε.Δ.- 7η ΜΕΘ, ΚΥΠ, ΓΔΕΑ, Υποδ. Γενικής Ασφάλειας, και η οργανώτρια υπηρεσία. Στο ίδιο έγγραφο αναφέρεται ότι "κατά την διασρευσσαν τριετίαν, άπαξ τουλάχιστον του έτους, επραγματοποιήθησαν συσκέψεις δια την εκτίμησην της καταστάσεως εις τον φοιτ. χώρον". Αργότερα με το ξεκίνημα του κινήματος οι συσκέψεις θα γίνονται κάθε μήνα στο γραφείο του Παττακού όπως φαίνεται σε σημείωμα που δημοσίευσε ο Φ. Λαδής στη ΠΡΩΤΗ 22-11-87. Στις συσκέψεις αυτές συμμετέχουν εκτός του Παττακού ο ΓΔΕΑ και ο Διοικ. ΥΓΑ Αθηνών "μετά αρμοδίου αξιωματικού"

Το καθεστώς, έχοντας αποφασίσει να δοκιμάσει την ελεγχόμενη ομαλοποίηση πρώτα στον φοιτητικό χώρο, έχει στραμμένη την προσοχή σ' αυτόν με ποικίλους τρόπους. Και, όπως είναι φυσικό για καθεστώς στρατιωτικής δικτατορίας, το βάρος πέφτει στις αστυνομικές και στις στρατιωτικές αρχές, όπως δείχνουν τα έγγραφα της "Διευθύνσεως Νεότητας". Αργότερα το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα θα αντιμετωπιστεί από το καθεστώς καθαρά αστυνομικά.

Παρ' όλη την υπερδραστηριότητα της υπηρεσίας αυτής και τους ποικίλους τρόπους δράσης της¹⁰, η αντιμετώπιση αργότερα του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος κάθε άλλο παρά επιτυχημένη μπορεί να χαρακτηριστεί, όπως θα δείξουν και τα μετέπειτα γεγονότα.

Δεν αρκείται όμως το καθεστώς σ' αυτές τις ενέργειες. Τροποποιεί, χωρίς καμιά συμμετοχή των φοιτητών, τα καταστατικά των συλλόγων, έτσι που να εξασφαλίζεται πλήρως ο έλεγχος, μέσω των φοιτητών που ελέγχει, τόσο των γενικών συνελεύσεων όσο και των εκλογών. "Στις συνελεύσεις που έγιναν ερήμην των φοιτητών εγκρίνονται και μάλιστα... ομόφωνα, οι ίδιες τροποποιήσεις στα καταστατικά των συλλόγων. Συγκεκριμένα

α) Τροποποιείται ριζικά η διαδικασία των εκλογών: η εφορευτική επιτροπή που διενεργεί τις εκλογές ορίζεται από τον πρόεδρο του (διορισμένου τότε) διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου και δεν

---

¹⁰ Στο ίδιο σημείωμα "Κατόπιν της ημετέρας προσπάθειας εντός των ημερών θα εκδοθή το περιοδικόν ο "Φοιτητικός Παλμός" υπό υπευθύνον δημοσιογράφον, συντονίζοντας το όλον έργο και εμφανίζοντας περιοδικά αφίσσας, το οποίον θα καθοδηγή ιδεολογικώς τους νέους..." ΑΝΤΙ τχ. 18.

εκλέγεται από την γενική συνέλευση.

β) Η εφορευτική επιτροπή ανακοινώνει μόνο τα αποτελέσματα των αρχαιρεσιών και η διαλογή των ψήφων γίνεται απουσία των φοιτητών.

γ) Στη γενική συνέλευση προεδρεύει ο πρόεδρος του συλλόγου και δεν εκλέγεται ο πρόεδρος της συνέλευσης απ' αυτήν.

δ) "Απαγορεύεται η εις την ημερησίαν διάταξιν, τώσον της τακτικής, όσον και των εκτάκτων γενικών συνελεύσεων, αναγραφή προς συζήτησιν θεμάτων κειμένων έξωθι της φοιτητικής και εθνικής δραστηριότητας του συλλόγου, ήτις εμπνέεται από τους εν άρθρῳ 2 του παρόντος σκοπούς του συλλόγου ως και η πρότασις προς έγκρισιν ψηφισμάτων πολιτικού και έξωφοιτητικού περιεχομένου " (προσθήκη σ' όλα τα καταστατικά) "¹¹.

Όλες οι παραπάνω διατάξεις θα εφαρμοστούν αργότερα στις εκλογές του Φθινοπώρου 1972 και θα αλοιώσουν πλήρως τα αποτελέσματα με τη νοθεία που αναγκάζονται να κάνουν οι φιλικές προς το καθεστώς εφορευτικές επιτροπές, αφού η βία των αρχών ασφαλείας αποδείχτηκε αναποτελεσματική.

Ταυτόχρονα οργανώνεται το σπουδαστικό της ασφάλειας και συνεργάζεται στενά, τόσο με τα διορισμένα διοικητικά συμβούλια, όσο και με τις γραμματείες των σχολών¹², απ' όπου αντλεί τα στοιχεία που χρειάζεται για τους φοιτητές που παρακολουθεί¹³. Η

¹¹ Μηνάς Παπάξογλου στο ίδιο σ. 25, 26.

¹² Μ.Τ "Φοιτητικές επιτροπές αγώνα" Θούριος τχ 180 σ. 15.

¹³ Η ασφάλεια, όπως προκύπτει από πολλές ανακρίσεις φοιτητών, γνωρίζει τα πάντα γύρω από τη φοίτηση των φοιτητών.

παρουσία του σπουδαστικού της ασφάλειας στα Α.Ε.Ι. είναι συνεχής και καθημερινή, τόσο εμφανής για λόγους τρομοκράτησης των φοιτητών, όσο και αφανής και συχνά πολυπρόσωπη για την άσκηση πλήρους ελέγχου¹⁴.

Όταν το καθεστώς αποφασίζει να ξεκινήσει το πείραμα της ελεγχόμενης ομαλοποίησης από τον φοιτητικό χώρο, μοιάζουν οι συνθήκες νάναι ιδανικές για το εγχείρημα. Γιατί πέρα από όσα αναφέρθηκαν:

- Οι αντιστασιακές οργανώσεις έχουν σχεδόν εξαρθρωθεί και στο φοιτητικό χώρο δεν υπάρχουν παρά ελάχιστοι φοιτητές οργανωμένοι, οι οποίοι δεν έχουν όμως καμιά ουσιαστική λειτουργία και δράση ως μέλη των οργανώσεων¹⁵.
- Το σώμα των καθηγητών έχει "εκκαθαριστεί"¹⁶ από τα προσδευτικά στοιχεία και στο σύνολό του δεν δημιουργεί κανένα πρόβλημα στο καθεστώς.
- Έχουν αποφοιτήσει και οι τελευταίοι φοιτητές που είχαν εισαχθεί στα Α.Ε.Ι. πριν το πραξικόπημα (1966). Έτσι το καθεστώς θεωρεί ότι οι υπάρχοντες φοιτητές δεν έχουν "μολυνθεί" από τα μικρόβια του συνδικαλισμού, της πολιτικής και κυρίως του κομμουνισμού.
- Έχει θεσμοθετηθεί ένα αυταρχικό πλαίσιο λειτουργίας των Α.Ε.Ι.,

---

¹⁴ Ο.Δαφέρμος. "Σχέσεις του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος με τις αντιδικτατορικές δυνάμεις" ANTI τχ. 344 σ. 56

¹⁵ Ο.Δαφέρμος. "Η αυτοοργάνωση του Αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος" ANTI τχ. 333 σ. 40

¹⁶ 56 καθηγητές και υφηγητές ανατάτων σχολών απελύθηκαν. Σόλων Γρηγοριάδης "Ιστορία της δικτατορίας" τόμος 1ος σελ. 115.

που επιτρέπει τον πλήρη έλεγχο τόσο των φοιτητών όσο και των καθηγητών.

Το καθεστώς, όμως δεν έχει υπολογίσει, ούτε ίσως θα μπορούσε να υπολογίσει, αφού αποτελεί νέο στοιχείο στην πολιτική ζωή, τις διεργασίες που συντελούνται σε μαζική κλίμακα μέσα από τις προοδευτικές εκδόσεις, τις δραστηριότητες της ΕΚΙΝ και της ΕΜΕΠ¹⁷, τον προοδευτικό κινηματογράφο και το θέατρο¹⁸, τα απαγορευμένα τραγούδια στις ταβέρνες, τις επιπτώσεις από τη δημοσιοποίηση των βασανιστηρίων και των δικών των αντιστασιακών. Πρόκειται ουσιαστικά για μη ελέγξιμες μαζικές διεργασίες, κυρίως στο χώρο των φοιτητών και διανοουμένων, μετά και ως συνέπεια της αποτυχίας των αντιστασιακών οργανώσεων¹⁹. "Εμφανίζεται μια στροφή προς την ανοιχτή και έντονη ιδεολογική και θεωρητική ανασήτηση (πληθώρα εκδόσεων, ΕΚΙΝ, ΕΜΕΠ, άτυποι κύκλοι συζήτησης κ.τ.λ.). Ολόκληρη η κίνηση μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια διαδικασία αυθόρμητης ανασήτησης των αιτιών της αποτυχίας των αντιστασιακών οργανώσεων, ως μια αυθόρμητη προσπάθεια να τεθούν και να ερευνηθούν όλα τα κείρια προβλήματα της ιστορίας και της δομής του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, με όσα και όποια

---

¹⁷ Άλκης Ρήγος. "Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία" ΑΝΤΙ τχ. 344 σελ. 54.

¹⁸ Σ.Λυγερού "Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα" τόμος Α σελ. 69.

¹⁹ "...με δεδομένη την αδυναμία τους (των αντιστασιακών οργανώσεων) να χαράξουν οι ίδιες μια τέτοια προοπτική, η πολιτική χρεωκοπία τους αποτελούσε προϋπόθεση για να ξεκινήσει πραγματικό μαζικό κίνημα" Δ.Νικολάου σ.π. σελ. 51.

θεωρητικά εργαλεία ο καθένας διέθετε ή μπορούσε να βρει. Πρόκειται δηλαδή για μια διαδικασία ιδεολογικής προετοιμασίας"²⁰.

Οι διεργασίες αυτές δεν έχουν κέντρο καθοδήγησης, ούτε είναι θεωρητική σύλληψη κάποιου φορέα της αριστεράς. Αντίθετα εκδηλώνονται μ' ένα τρόπο ριζικά διαφορετικό από την ως εκείνη τη στιγμή δράση και λογική των αντιστασιακών οργανώσεων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της ΕΚΙΝ, μιας νόμιμης νεολαιίστικης οργάνωσης, που διοργανώνει σειρά πολιτιστικών εκδηλώσεων, με εκδοτική και μορφωτική δραστηριότητα. Η συμμετοχή των φοιτητών στις δραστηριότητές της εκείνη την εποχή του ξόφου και του τρόμου, ήταν καθοριστική για την παραπέρα στάση τους. Ουσιαστικά η ΕΚΙΝ προηγήθηκε του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος ως χώρος μαζικού πολιτικού προβληματισμού και μεγάλο μέρος των φοιτητών, που στελέχωσαν αργότερα το κίνημα, είχαν μικρή ή μεγάλη συμμετοχή στις εκδηλώσεις της²¹. Ο ρόλος της ΕΚΙΝ στις μαζικές διεργασίες που προηγήθηκαν του Α.Φ.Κ. ήταν ιδιαίτερα σημαντικός²², ίσως ο σημαντικότερος όλων των άλλων πρωτοβουλιών. Παρ' όλα αυτά "η ΕΚΙΝ συκοφαντήθηκε όχι μόνο από την Ασφάλεια, αλλά και από ανθρώπους αντιστασιακούς, που τελικά δεν μπορούσαν να συλλάβουν το πρόβλημα, την ανάγκη για νέους τρόπους δράσης και

---

²⁰ στο ίδιο σελ. 51

²¹ Ν. Γιανναράκης "Θούριος" τχ. 180 σελ. 23 και Σ. Ήυγερός στο ίδιο σελ. 72.

²² Σ. Ήυγερός στο ίδιο σελ. 72

παρέμβασης"²³. Η ΕΚΙΝ προσπάθησε να συνδέσει "την αντίσταση με την καθημερινή πρακτική... Σίγουρο είναι πως όλοι θέλαμε να δημιουργήσουμε ένα χώρο ελεύθερης συζήτησης και όλοι είχαμε συνείδηση της αντιδικτατορικής διάστασής της"²⁴.

Η δημιουργία και δράση της ΕΚΙΝ συγκροτούν μίαν άλλη αντιστασιακή λογική από εκείνη των παράνομων αντιστασιακών οργανώσεων. Μια λογική που στοχεύει σε μαζικές διεργασίες και μαζική δράση²⁵. Για το λόγο αυτό αναπτύσσει τέτοιες δραστηριότητες, που η συμμετοχή σ'αυτές, τουλάχιστον στην πρώτη φάση, να μην περιέχει υψηλό κίνδυνο. Αυτό αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για μαζική συμμετοχή, ιδιαίτερα μετά την αποτυχία των αντιστασιακών οργανώσεων. Το ξεκίνημα τέτοιων μαζικών διεργασιών δεν μπορεί παρά να ξεκινά σε χώρους όπου το πρωταρχικό στοιχείο δεν είναι το αντιστασιακό, αλλά η διάθεση για συνεύρεση, συνέκφραση, γνώριμια και ανταλλαγή προβληματισμού με σχετική ελευθερία²⁶. Στην τότε "στεγνή" πολιτική πραγματικότητα ήταν όλα

---

²³ Η. Τριανταφυλλόπουλος "Θούριος" τχ. 180 σελ. 22. Στην ίδια συζήτηση ο Ν. Λιοναράκης παρατηρεί "Κάποιοι τάχα "καθαρόαιμοι επαναστάτες" κάνουντας "αφ'υψηλού" και "αφ'έξω" κριτική θεωρούσαν την ΕΚΙΝ σαν σύλλογο, όπου διάφοροι νέοι καλών οικογενειών πάνε και κάνουν την ανώδυνη αντίσταση" σελ. 22,23.

²⁴ Τ. Σιαμαντάς "Θούριος" τχ. 180 σελ.25

²⁵ Η. Τριανταφυλλόπουλος "Θούριος" σελ. 22 τχ. 180 <<Κατά τη γνώμη μου η ΕΚΙΝ σηματοδότησε μια κατεύθυνση πολιτική συγκεκριμένως διαφορετική από εκείνη που ήθελε η άποψη για δυναμική αντίσταση με σαμποτάζ, βόμβες κ.τ.λ. Η βαθύτερη πολιτική ουσία της ΕΚΙΝ είναι ότι με αυτήν περνάμε στη μαζική δράση και το μαζικό κίνημα>>.

²⁶ Ν. Λιοναράκης στο ίδιο σελ. 22.

τα παραπάνω εντελώς ανύπαρκτα και, ως τη δημιουργία της ΕΚΙΝ, απαγορευμένα.

Κάτω βέβαια από τις συνθήκες στρατιωτικής δικτατορίας, κανενός δεν ξεφεύγει η αντιστασιακή πλευρά αυτών των διεργασιών. Ούτε της Ασφάλειας, που παρακολουθεί από κοντά τέτοιες πρωτοβουλίες και από ένα σημείο και πέρα προσπαθεί να τρομοκρατήσει όλους όσους συμμετέχουν²⁷. Με αντίστοιχο τρόπο λειτούργησαν και κάποια βιβλιοπωλεία, εκδοτικοί οίκοι, ο πολιτικός κινηματογράφος και το θέατρο²⁸. Μετά την αποτυχία της παράνομης δράσης, σειρά έχουν οι μισονόμιμες-μισοπαράνομες αντιστασιακές δραστηριότητες. "... φοιτητικές οργανώσεις, αντιδικτατορικές κινήσεις, κόμματα, προσωπικότητες, εκδοτικοί οίκοι, περιοδικά, δημοσιογράφοι, ΕΚΙΝ, ΕΜΕΠ, συνουλίες, όλα αυτά συγκροτούν ένα ιδιότυπο πολιτικό και ιδεολογικό μόρφωμα κατά κύριο λόγο αριστερό... Είναι επί πλέον ένα μόρφωμα που, ενώ είναι πια αδύνατο να υλοποιηθεί με συγκεκριμένες οργανωτικές μορφές παραταύτα αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος..."²⁹.

Όλες αυτές οι πρωτοβουλίες εκδηλώνονται σε μια περίοδο που το στρατιωτικό καθεστώς κάνει τα πρώτα του βήματα προς την κατεύθυνση της ελεγχόμενης ομαλοποίησης. Για το λόγο αυτό τέτοιες

---

²⁷. Γιώργος Βερνίκος "Θούριος" τχ. 180 σελ. 21.

²⁸ Σ. Άνγκερός στο ίδιο σελ. 69.

²⁹ Δ. Καψάλης ο.π. σελ. 58.

πρωτοβουλίες δεν διαλύονται άμεσα από τους κατασταλτικούς μηχανισμούς, αλλά μόνο παρακολουθούνται στενά. Οι κατασταλτικοί μηχανισμοί επεμβαίνουν μόνο όταν θεωρηθεί ότι οι δραστηριότητές τους ξεπερνούν κάποια ανεκτά όρια, που οι ίδιοι εκτιμούν³⁰, και πάλι όχι με διάθεση ακύρωσης της ελεγχόμενης ομαλοποίησης, αλλά περιορισμού των εκδηλώσεων σε επίπεδα μη επικίνδυνα και ελέγξιμα για το καθεστώς.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι όλες αυτές οι διεργασίες και δραστηριότητες συντελούνται στο χώρο της διανόησης, κι όχι στο χώρο της εργασίας και των καθημερινών προβλημάτων. Δεν βλέπουμε δηλαδή κινητοποιήσεις εργαζομένων που, εκμεταλλευόμενοι τη σχετικά ηπιότερη πολιτική κατάσταση, επιδιώκουν τη λύση κάποιων προβλημάτων τους^{30α} και στη συνέχεια την πολιτικοποίηση του κινήματός τους.

Την ίδια περίοδο οι δυνάμεις της αριστεράς δεν δείχνουν να αντιλαμβάνονται τις σημαντικές αυτές μαζικές διεργασίες, οι οποίες συντελούνται στο χώρο αμφισβήτησης του καθεστώτος. Έτσι αργότερα το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, ως προέκταση και εξέλιξη αυτών των διεργασιών, θα αρχίσει και θα εξελιχθεί χωρίς την ουσιαστική παρέμβασή τους³¹, αν και έχει από την αρχή, και

---

³⁰ Βλ. διάλυση ΕΚΙΝ και ΕΜΕΠ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 13
30α Νέτσα Ματίνα "Εργατικό αγώνες στην περίοδο της δικτατορίας" όλο το βιβλίο.

³¹ ΑΝΤΙ τχ. 138 σελ. 28. "Πίσω από τα γεγονότα" εκπομπή ΕΡΤ1 16-11-87 και Σ. Ήυγερός "Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία" "Ελευθεροτυπία" 19-11-82.

διατηρεί σταθερά, ένα σαφή αριστερό προσανατολισμό³².

Η αποτυχία των φοιτητικών αντιστασιακών οργανώσεων—κυρίως του "Ρήγα Φεραίου"— δεν βιώνεται ως ήττα από το φοιτητικό σώμα, γιατί οι οργανώσεις αυτές δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιων διεργασιών του φοιτητικού χώρου, ούτε κατάφεραν ποτέ, παρά την ηρωική τους στάση, να συγκινήσουν και να συνεγείρουν το φοιτητικό πληθυσμό³³. Ήταν και παρέμειναν ως την εξάρθρωσή τους προέκταση κομμάτων ή αντιστασιακών οργανώσεων στις ανώτατες σχολές. Έτσι, όταν αρχίζει να κινείται ο φοιτητικός χώρος, δεν κουβαλά, και λόγω της νεανικής σύνθεσης του πληθυσμού του, βιώματα από το παρελθόν του αριστερού κινήματος και για τούτο δεν διαθέτει προκατασκευασμένες λύσεις για το τί πρέπει να γίνει³⁴. Οι ελάχιστες, εξ'άλλου, δυνάμεις των δύο Κ.Κ. που έχουν απομείνει στο φοιτητικό χώρο, στέκονται αμήχανες μπροστά στα νέα φαινόμενα και αδυνατούν να τα επηρεάσουν. Από την άλλη μεριά όμως, οι παραδόσεις του αριστερού κινήματος και κυρίως του ΕΑΜ και ΕΛΑΣ εμπνέουν τους φοιτητές και αποτελούν το πρότυπο για τους αγώνες που οραματίζονται³⁵.

---

³² εκπομπή "Πίσω από τα γεγονότα"

³³ Ν. Χριστοδουλάκης ΑΝΤΙ τχ. 138 σελ. 28.

³⁴ Ν. Χριστοδουλάκης εκπομπή "Πίσω από τα γεγονότα".

³⁵ Δ. Νικολάου στο ίδιο σελ. 54.

Οι φοιτητές, ως νέοι και διανοούμενοι και ως μη ενταγμένοι στην παραγωγική διαδικασία, έχουν μια πθική στάση απέναντι στα πολιτικά πράγματα. Ευαίσθητοποιούνται από τις δίκες, τα βασανιστήρια και τις εξορίες των αντιστασιακών. Ως διανοούμενοι διερευνούν, εξετάζουν και ερμηνεύουν την πολιτική κατάσταση που επικρατεί και είναι σε θέση να διαμορφώσουν προτάσεις και απόψεις για το τι πρέπει να γίνει.

"... Ο φοιτητικός χώρος συγκέντρωνε δυνάμεις ζωντανές, ανήσυχες, ευαίσθητες στο μήνυμα της αντίστασης και στο συγκεκριμένο αριστερό περιεχόμενό του και ταυτόχρονα δυνάμεις διαθέσιμες, απαλλαγμένες από την πολιτική επιφυλακτικότητα που επέβαλε η ιστορική πείρα και αδέσμευτες, δηλαδή με αντικειμενικά κλειστή τη δυνατότητα άμεσου εγκλωβισμού τους σε αδιέξοδα πολιτικά σχήματα"³⁶.

Κοντολογής ο φοιτητικός χώρος συγκεντρώνει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία ενός κινήματος, που θα ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις της αντίστασης εναντίον της στρατιωτικής δικτατορίας. Ο φοιτητικός χώρος μοιάζει μ'ένα ιδιόμορφο "θερμοκήπιο", όπου το νέο γεννιέται χωρίς άμεσες επιδράσεις από τον παλιό πολιτικό κόσμο³⁷. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο πως το φοιτητικό κίνημα δεν αιφνιδιάζει μόνο τις αντιστασιακές οργανώσεις και τα κόμματα με τους νέους τρόπους δράσης, λειτουργίας και οργάνωσης, όπως θα δούμε αναλυτικά

---

³⁶ στο ίδιο σελ. 52.

³⁷ Ο. Δαφέρμος ANTI τχ. 333 σελ. 40.

παρακάτω, αλλά και τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του καθεστώτος, οι οποίοι αδυνατούν να το αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά, αφού ο προσανατολισμός τους είναι εκείνος της αντιμετώπισης των παράνομων κομμουνιστικών πυρήνων³⁸.

Μαζικές διεργασίες, σε χαμηλούς τόνους, αρχίζουν στο φοιτητικό χώρο στα τέλη του 1971. Χαρακτηριστικά, έγγραφο της υπηρεσίας του καθεστώτος αναφέρει: "Διάφοροι φοιτητές αντιφρονούντες δημιουργούν προβλήματα εκθέτοντες εις την μάζαν των φοιτητών τα μέλη των διοικητικών συμβουλίων ως μη έχοντα ουδεμίαν αρμοδιότητα επί φοιτητικών θεμάτων και προτρέπουν προς δημιουργία επιτροπών μη ελεγχομένων υφ' ημών"³⁹.

Οι διεργασίες εντείνονται αμέσως μετά τη δήλωση εκπροσώπων του καθεστώτος -Δεκέμβριος 1971- ότι, σύμφωνα με την επιθυμία του Γ. Παπαδοπούλου, θα γίνουν γρήγορα εκλογές στους φοιτητικούς συλλόγους. Ετσι, όταν γίνονται οι πρώτες βολιδοσκοπικές συγκεντρώσεις -Ιανουάριος 1972- με πρωτοβουλία των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων σε Νομική, Πολυτεχνείο, Πάντειο και Ιατρική, έχουν σχηματιστεί οι πρώτοι πυρήνες, έχουν συνεδριάσει και αποφασίσει για την στάση που θα κρατήσουν στη διάρκεια των

---

³⁸ "Πίσω από τα γεγονότα".

³⁹ Εγγραφο της Δ/σεως Εθνικών Θεμάτων και Νεότητας προς τον Υπουργόν Βοηθόν Πρωθυπουργού 18/12/71 (αδημοσίευτο).

συγκεντρώσεων⁴⁰. Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία αυτών των πυρήνων, που αργότερα θα ονομαστούν φοιτητικές επιτροπές αγώνα - ΦΕΑ- ανήκε κυρίως σε ανένταχτους αριστερούς φοιτητές. Η διαδικασία ξεκίνησε από φιλικές παρέες που μετεξελιχθήκαν σε πολιτικούς πυρήνες, ενσωματώνοντας κάθε φοιτητή που δραστηριοποιείται έντονα, προς την ίδια κατεύθυνση της αντιδικτατορικής δράσης. Εξαιρέση αποτελούν η Ιατρική και η Οδοντιατρική, όπου ο αρχικά κοινός τους πυρήνας δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία φοιτητών του ΚΚΕ εσωτερικού, χωρίς αυτή τους η πρακτική να είναι και γραμμή του κόμματός τους. Είναι ενδεικτικό πως την ίδια περίοδο, που δημιουργείται η ΦΕΑ Πολιτικών Μηχανικών, ο κύριος εκπρόσωπος του ίδιου κόμματος στη σχολή στέκεται εχθρικά απέναντι στο νέο αυτό φαινόμενο⁴¹. "Τις πρωτοβουλίες αυτές, καλώς ή κακώς, δεν μπορεί να τις διεκδικήσει σαν δικές της καμιά οργανωμένη πολιτική δύναμη, αν και καμιά δεν τους αντιτάχτηκε. Τις παίρνουν μερικές δεκάδες πολιτικοποιημένοι αριστεροί σπουδαστές, ανεξάρτητοι ή οργανωμένοι, στην προσπάθειά τους να κεντρίσουν κάποιες εξελίξεις και κινητοποιήσεις, που ουσιαστικά μεν θα είχαν πολιτικό βάρος, εξωτερικά όμως δρούσαν σαν "φοιτητικές διεκδικήσεις", δίνοντας τη δυνατότητα σε πλατιές φοιτητικές μάζες να τις υποστηρίξουν και να συμμετάσχουν"⁴².

---

⁴⁰ Προσωπικές συνεντεύξεις με Ν.Μανίκα Χ.Βασιλόπουλο, Στ.Παπαγεωργίου και Δ.Καλουδιώτη και προσ. μαρτυρία.

⁴¹ Ο.Δαφέρμος ANTI τχ. 333 σελ. 41

⁴² Ν.Χριστοδουλάκης ANTI τχ. 138 σελ. 28.

Οι πρώτες συγκεντρώσεις τον Γενάρη 1972, που πρέπει να θεωρηθούν και το σημείο αφετηρίας του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, καταλήγουν και στις τέσσερις σχολές σε συγκρούσεις⁴³. Τα διορισμένα διοικητικά συμβούλια έχουν την πρόθεση να παρουσιάσουν τη δράση τους. Αναφέρονται έτσι σε μικροζητήματα εξετάσεων, μαθημάτων, σε εκδρομές, στα εισιτήρια των ποδοσφαιρικών αγώνων που διέθεσαν, σε οργάνωση χοροεσπερίδων και άλλα παρόμοια⁴⁴. Και οι τέσσερις συγκεντρώσεις διαλύθηκαν κάτω από την πίεση των φοιτητών που ζητούσαν γενικές συνελεύσεις και εκλογές⁴⁵, αμφισβητώντας έντονα την χρησιμότητα των συγκεντρώσεων και αποδείχνοντας έτσι την πλήρη απομόνωση των διοικητικών συμβουλίων από το σύνολο των φοιτητών⁴⁶. Με την ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος, η απομόνωσή τους θα γίνει ακόμη μεγαλύτερη, έτσι που θα γίνεται δύσκολη η παρουσία των μελών τους στους Πανεπιστημιακούς χώρους⁴⁷.

Στο Πολυτεχνείο και στην Πάντειο είχε προποφασιστεί η διάλυση των συγκεντρώσεων από τους πυρήνες που μόλις είχαν

---

⁴³ Α. Ρήγος ANTI τχ. 344 σελ. 55.

⁴⁴ Μ. Παπάξογλου στο ίδιο σελ. 22 και προσωπική συνέντευξη με Χ. Βασιλόπουλο και Δ. Καλουδιώτη.

⁴⁵ Μ. Παπάξογλου στο ίδιο σελ. 27.

⁴⁶ στο ίδιο σελ. 27, 28.

⁴⁷ Σ. Αυγερού στο ίδιο σελ. 71.

συγκροτηθεί⁴⁸. Επίσης στην Ιατρική και το Πολυτεχνείο υπήρξε σκληρή επίθεση εναντίον των διορισμένων, του τύπου "ποιού είστε", "ποιούς εκπροσωπείτε", "ποιός σας έβαλε εκεί" και "χρειάζεται αγώνας για να πέσει η χούντα"⁴⁹.

Ο τύπος της αντιπαράθεσης των φοιτητών κατά των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων, καθώς και τα αιτήματα για γενικές συνελεύσεις και εκλογές κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες στρατιωτικής δικτατορίας, βεβαιώνουν από την αρχή τον πολιτικό - αντιδικτατορικό χαρακτήρα του φοιτητικού κινήματος⁵⁰. Ενώ δίνεται η δυνατότητα, στις πρώτες αυτές συγκεντρώσεις, στους φοιτητές να συζητήσουν τα προβλήματά τους, δεν την αποδέχονται, γιατί θεωρούν ότι τα συγκεκριμένα διοικητικά συμβούλια είναι η προέκταση του καθεστώτος στον χώρο τους και αποκλείουν, όπως απόδειξαν τα γεγονότα, κάθε διάλογο μαζί τους⁵¹. Το ζήτημα των προβλημάτων δεν μπαίνει καθόλου ούτε στις συζητήσεις των πυρήνων,

---

⁴⁸ Προσωπικές συνεντεύξεις με Σ. Παπαγεωργίου και Δ. Καλουδιώτη.

⁴⁹ Προσ. συνεντεύξεις με Χ. Βασιλόπουλο και Δ. Καλουδιώτη.

⁵⁰ Σ. Άνγκερού στο ίδιο σελ. 84.

⁵¹ Σε αντίθεση με το κίνημα των σπουδαστών Υπομηχανικών, που, παρ'όλες τις προσπάθειες αριστερών σπουδαστών, δεν ξεπέρασε ποτέ τον διεκδικητικό του χαρακτήρα, επιζητώντας και πετυχαίνοντας τον διάλογο, για την λύση επαγγελματικών προβλημάτων, με το καθεστώς. Τέτοιος προσανατολισμός δεν υπήρξε στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα το οποίο ποτέ δεν επεζητήσε ούτε δέχτηκε κανενός είδους διάλογο με το καθεστώς. Για το λόγο αυτό δεν θα εξεταστεί εδώ το κίνημα των Υπομηχανικών, γιατί θεωρείται ένα ενδιαφέρον μεν, αλλά με εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα κίνημα.

που παίρνουν πάνω τους την αντιπαράθεση με τα διοικητικά συμβούλια στις πρώτες αυτές συγκεντρώσεις. Επίσης ούτε το ζήτημα του διαλόγου αντιμετωπίζεται στις συζητήσεις αυτές, στις οποίες εξετάζονται οι τρόποι σύγκρουσης, η κατάληξη των συγκεντρώσεων και τα μηνύματα που πρέπει να περάσουν, έχοντας ^{οι φοιτητές} σαφή επίγνωση του αντιδικτατορικού χαρακτήρα των ενεργειών τους αυτών⁵².

Οι αναπάντεχες αυτές πρώτες επιτυχίες, που είχαν οι πρωτοβουλίες λίγων δημοκρατών φοιτητών, πυροδοτούν έντονες ζυμώσεις και διεργασίες, που έχουν ως αποτέλεσμα μια πολύμορφη και πολυεπίπεδη κινητικότητα στον φοιτητικό χώρο. "Με πράξεις πρωτοβουλίας πρωτότυπες, ανέκδοτες, απρόβλεπτες και ακατανόητες για όσους τότε νόμιζαν πως σκέφτονται πολιτικά"⁵³. Ταυτόχρονα αρχίζει η εντονότερη αστυνόμευση των ανώτατων σχολών και οι διερευνητικές-απειλητικές κλίσεις "δι' υπόθεσίν σας" στην Ασφάλεια του καθεστώτος γίνονται καθημερινό φαινόμενο.

Στην πρώτη αυτή περίοδο του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος (Ιανουάριος - Ιούνιος 1972) "γεννιούνται πρωτότυπες και πρωτόγνωρες διαδικασίες συμμετοχής"⁵⁴.

Τον Μάρτιο αρχίζει η κατάθεση προσφυγών πολλών φοιτητών στο πρωτοδικείο κατά των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων των φοιτ.

---

⁵² Προσ. συνεντεύξεις με Ν. Μανίκα, Χ. Βασιλόπουλο Δ. Καλουδιώτη και Σ. Παπαγεωργίου.

⁵³ Δ. Νικολάου στο ίδιο σελ. 52.

⁵⁴ Ν. Χριστοδουλάκης ANTI τχ. 138 σελ. 28

συλλόγων, με το αιτιολογικό ότι δεν διενεργούν εκλογές⁵⁵, παρά την δικαστική εντολή που έχουν λάβει. Η κίνηση αυτή δημιούργησε πλήρη σύγχυση στις τάξεις των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων,⁵⁶ γιατί σύμφωνα με τις εντολές που είχαν πάρει από το καθεστώς, δεν έπρεπε ακόμη να προχωρήσουν στη διενέργεια των εκλογών.

---

⁵⁵ "ΤΑ ΝΕΑ" στη στήλη του Μ. Παπάσογλου "Οι νέοι και τα προβλήματα τους" Ανοιξη - Καλοκαίρι 1972. Η στήλη αυτή έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό λόγο στην ανάπτυξη του Α.Φ.Κ. Ήταν ο μόνος χώρος απ' όπου πληροφορούνται μαζικά οι φοιτητές για ότι συνέβαινε στις ανώτατες σχολές. Όπως επίσης ήταν χώρος καταγγελίας των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων και προβολής των φοιτητικών αιτημάτων.

⁵⁶ Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει ο Πεβέρετος, διορισμένος πρόεδρος της ΔΕΣΕΜΠ: "Όταν διορίσθημεν τον Φεβρουάριο του '72 ελάβομεν τυπικώς την εντολήν της διενέργειας εκλογών. Ήγώ τυπικώς διότι εγνωρίζομεν ότι υφίστατο συμπαιγνία μεταξύ ημών και του υπουργείου Κυβερνητικής Πολιτικής. Προφορικώς έλεγαν οι υπεύθυνοι ότι εκλογαί δεν πρέπει να γίνουν.

Όπωςδήποτε νομικόν θέμα υπήρχεν. Και εδώ εστηρίχθησαν και εδημιούργησαν το θόρυβον. Νομίμως έχουν οι θορυβήσαντες δίκαιον. Μας ενήγαγον εις το δικαστήριον δια το ότι δεν εκάμαμεν, ως είχομεν υποχρέωσιν, ουδεμίαν προσπάθειαν δι' εκλογάς. Ηρωτήσαμεν το υπουργείο Κυβερνητικής Πολιτικής τι πρέπει να πράξωμεν. Μας απήντησαν "πετάξτε τους έξω". Επεσημάναμεν εις τους υπεύθυνους ότι έχουν δίκαιον (καλοπροαίρετον ή μη) να θορυβούν και εξητήσαμεν την έκδοσιν ερμηνευτικής εγκυκλίου, ήτις θα διευκρίνιζε ότι εκλογαί εις τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα δεν είναι επιτρεπταί. Ελάβομεν την απάντησιν ότι τούτο δεν είναι δυνατόν διότι έχει τεθεί εν πλήρει ισχύϊ η σχετική νομοθεσία.

Ο κ. Β. Σταματόπουλος επισκεφθείς τα πανεπιστήμια ετόνιζε ότι φορεύς δια την διενέργειαν εκλογών είναι μόνον η Κυβέρνησις, και μόνο όταν αυτή θελήσει θα διενεργηθούν αυτά. Ητο μία απάντησις ήτις θα επέλυε όλα τα προβλήματα. Εξητήσαμεν να την χρησιμοποιήσωμεν εις το Δικαστήριον. Μας απάντησαν ότι ουδεμίαν νομικήν ισχύν έχει. Ούτω ήχθημεν κατηγορούμενοι εις το Δικαστήριον. Προσεκομίσαμεν πλαστά έγγραφα εμφανιζόμενα ότι προετοιμάζομεν όντως τας εκλογάς, κατηγορούντες άμα τους πρωταιτίους του θορύβου ότι με την ταχτικήν των παρακωλύουν την διενέργειαν εκλογών. Είναι αληθές ότι ήτο μια εύκολος και βολική αδός δια δικαιολογίαν."

Σ. Άνυγερός στο ίδιο σελ. 74, 75.

Η διαδικασία των προσφυγών, λόγω της νομιμότητας του χαρακτήρα της, έχει αφ'ενός την σχετική ανοχή των κατασταλτικών μηχανισμών και αφ'ετέρου, για τον ίδιο ακριβώς λόγο, συμμετείχε μεγάλος αριθμός φοιτητών, πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό για εκείνη την περίοδο, που οι φοιτητές δεν είχαν καμία συνδικαλιστική εμπειρία και πολύ περισσότερο εμπειρία αντιδικτατορικής δράσης. Οι προσφυγές, που προϋπέθεταν συλλογή όσο το δυνατόν περισσότερων υπογραφών, διάφορες συννενοήσεις και λύσιμο αρκετών τεχνικών προβλημάτων, δίνουν τη δυνατότητα στους φοιτητές να γνωριστούν και να αρχίσουν να ανταλλάσσουν απόψεις -πράγμα που εκείνη τη περίοδο δεν γινόταν- και να αρχίσει ^{ΕΤΕΔ} η συγκρότηση του φοιτητικού χώρου.⁵⁷

Οι συζητήσεις των προσφυγών στα Πρωτοδικεία συγκεντρώνουν πλήθος φοιτητών⁵⁸, κάτω από τα βλοσυρά βλέματα των ανδρών των κατασταλτικών μηχανισμών του καθεστώτος.

Όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, η διαδικασία των προσφυγών βοήθησε αποτελεσματικά τη συγκρότηση και, όπου υπήρχαν ήδη, το δυνάμωμα των ΦΕΑ⁵⁹. Το πρώτο διασχολικό όργανο συγκροτείται από φοιτητές διαφόρων σχολών, που γνωρίστηκαν στα δικηγορικά γραφεία κατά την διάρκεια των προσφυγών⁶⁰.

⁵⁷ Ο.Δαφέρμος ANTI τχ. 333 σελ. 40

⁵⁸ ΤΑ ΝΕΑ Ανοιξη 72

⁵⁹ Προσ. συνεντεύξεις με Ν.Λιοναράκη, Ν.Μανίκα, Α.Λαζαρίδου, Χ.Βασιλόπουλο.

⁶⁰ Προσ. συνέντευξη με Δ.Καλουδιώτη

Αυτή η σχετικά παρατεταμένη διαδικασία -από τον Μάρτη ως το καλοκαίρι 1972- οπα σε μαζική κλίμακα το κλίμα τρομοκρατίας⁶¹, συναδελφώνει τους φοιτητές και πολλαπλασιάζει την πληροφόρηση και τον προβληματισμό τους. Οι προσφυγές είναι το "ξέσταμα" πριν την εκκίνηση. Γιατί δεν ήταν δυνατόν από την πλήρη αδράνεια και με κατακερματισμένο το φοιτητικό χώρο να περάσουν οι φοιτητές σε δυναμικές αντιδικτατορικές ενέργειες. Οι προσφυγές δεν ήταν, λοιπόν, επιλογή κάποιων "ρεφορμιστών", όπως υποστηρίζεται⁶², αλλά αναγκαίο μεσοστάδιο από την αδράνεια στην ανοιχτή αντιδικτατορική δράση, όπως αποδείχτηκε από τα μετέπειτα γεγονότα. Δεν ήταν τυχαίο που η πρωτοβολία των προσφυγών βρήκε πρόσφορο έδαφος σε πολλούς, για την εποχή, φοιτητές όλων των σχολών⁶³.

Την ίδια περίοδο το φοιτητικό κίνημα δεν περιορίζεται μόνο στις προσφυγές. Παράλληλα με τις συνεχείς εκδηλώσεις της ΕΚΙΝ⁶⁴ -ως την διάλυσή της, Μάιος 1972- αρχίζουν να συγκροτούνται οι τοπικοί σύλλογοι, με πρώτο την φοιτητική Ένωση Κρητών⁶⁵. Τόσο η ΕΚΙΝ όσο και οι τοπικοί σύλλογοι "αποκτούσαν τεράστια σημασία... Οι λειτουργίες τους διευρύνονταν, ξεπερνούσαν

---

⁶¹ "ΤΑ ΝΕΑ" (Πλήθος επιστολών, καταγγελιών και προβολή φοιτητικών αιτημάτων)

⁶² Σ.Λυγερού στο ίδιο σελ. 84

⁶³ ΤΑ ΝΕΑ της εποχής

⁶⁴ στο ίδιο

⁶⁵ ΤΑ ΝΕΑ 22-1-72

κατά πολύ τις κλασικές λειτουργίες τέτοιων συλλόγων.. Ο ρόλος τους ήταν πολλαπλός, ήταν κέντρα ενημέρωσης, συζήτησης και κινητοποίησης"⁶⁶. "Ουσιαστικά πρόκειται για τα μαζικά όργανα του φοιτητικού κινήματος που υποκαθιστούν τους ελεγχόμενους από το καθεστώς φοιτητικούς συλλόγους"⁶⁷.

Η πρώτη γενική συνέλευση της ΦΕΚ, που ήταν ιδιαίτερα μαζική, στις 19-3-72 ξητά εκλογές στους φοιτητικούς συλλόγους⁶⁸. Σε δυο μέρες θα κατατεθεί η πρώτη προσφυγή κατά του διορισμένου διοικητικού συμβουλίου της Νομικής σχολής.

Στο ίδιο διάστημα έχουμε πλήθος καταγγελιών κατά των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων και έντονη προβολή διαφόρων φοιτητικών προβλημάτων και αιτημάτων μέσα από τη στήλη οι "Νέοι και τα προβλήματά τους" του Μ. Παπάξογλου στα ΝΕΑ. Τα κείμενα των φοιτητών ήταν δύο ειδών, εκείνα που περιείχαν αιτήματα με σχετικά γενικότερο ενδιαφέρον και στρεφόντουσαν άμεσα κατά των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων και εκείνα που αναφερόντουσαν σε μικροπροβλήματα και που ήταν αυστηρά ουδέτερα. Ωστόσο, και μόνο το γεγονός της έντονης δημόσιας προβολής πλήθους προβλημάτων, που περιείχε σχετικό κίνδυνο για τους φοιτητές που τα υπέγραφαν, συμβάλλει σημαντικά στην αλλαγή του κλίματος στα Α.Ε.Ι.

---

⁶⁶ Σ. Λυγερός στο ίδιο σελ. 72

⁶⁷ Ο. Δαφέρμος ANTI τχ. 333 σελ. 41

⁶⁸ ΤΑ ΝΕΑ 20-3-72

Η διεκδίκηση λύσης προβλημάτων πήρε και πιο δυναμικές μορφές, όπως το αίτημα των φοιτητών της Φυσικομαθηματικής για μεταφορά δύο μαθημάτων στο επόμενο έτος σπουδών. Ξεκίνησαν με υπόμνημα που υπογράφηκε από 1372 φοιτητές⁶⁹, κατέβηκαν σε αποχή και τελικά έκαναν σιωπηλή πορεία⁷⁰ ζητώντας ταυτόχρονα γενική συνέλευση και εκλογές. Η πορεία διαλύθηκε από την αστυνομία. Η σχολή όμως έκανε δεκτό το αίτημά τους. Η αιχμή σ'αυτές τις κινητοποιήσεις είναι το συγκεκριμένο αίτημα και όχι το αίτημα για εκλογές. Η Φυσικομαθηματική είναι η μόνη σχολή σ'αυτή την περίοδο που κινητοποιήθηκε τόσο έντονα (αν εξαιρέσουμε το κίνημα των σπουδαστών υπομηχανικών) για τη λύση φοιτητικού προβλήματος και όχι για αιτήματα έμμεσα ή άμεσα πολιτικά, όπως συμβαίνει με το υπόλοιπο φοιτητικό κίνημα. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι φοιτητές της Φυσικομαθηματικής δεν έκαναν προσφυγές στα πρωτοδικεία, ούτε συγκρότησαν φοιτητικές επιτροπές του χαρακτήρα των άλλων σχολών, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω.

Στα προαύλια των ανώτατων σχολών στήνονται αυθόρμητα τα "πηγαδάκια", όπου συζητιούνται ελεύθερα πλήθος θεμάτων και ειδήσεων. Από τα "πηγαδάκια" ξεκινούν, πολλές φορές, έντονες επιθέσεις και γελοιοποίηση των φοιτητών-οργάνων του καθεστώτος⁷¹.

---

⁶⁹ ΤΑ ΝΕΑ 17-4-72

⁷⁰ ΤΑ ΝΕΑ 28-4-72

⁷¹ Σ.Λυγερός ο.π. σελ. 71

Ενας άλλος σημαντικός τρόπος δράσης των φοιτητών, κυρίως στις σχολές του Πανεπιστημίου της Αθήνας, είναι η διακοπή του μαθήματος στα αμφιθέατρα από φοιτητές που ανήκουν σ'άλλο έτος σπουδών και η ανακοίνωση ειδήσεων, το κάλεσμα σε εκδηλώσεις ή η πρόκληση σύντομης συζήτησης για θέματα που έχουν σχέση με τις φοιτητικές κινητοποιήσεις ή τα φοιτητικά προβλήματα⁷².

Και σ'αυτή την πρώτη περίοδο του φοιτητικού κινήματος δεν λείπουν οι διαδηλώσεις. Πρώτη διαδήλωση είναι εκείνη 400 φοιτητών στο προαύλιο του Πολυτεχνείου κατά της διορισμένης ΔΕΣΕΜΠ στις 1-4-72, γιατί αρνήθηκε να συνεδριάσει παρουσία των φοιτητών⁷³. Εκδόθηκε ψήφισμα που ζητούσε γενικές συνελεύσεις και εκλογές και έθετε το ζήτημα των προγραμμάτων σπουδών. Ακολούθει ολιγάριθμη διαδήλωση στα προπύλαια του Πανεπιστημίου στην επέτειο του πραξικοπήματος. Την πρωτοβουλία την είχαν φοιτητές της Ιατρικής και της οδοντιατρικής, που πρωτοστάτησαν στη δημιουργία των ΦΕΑ. Οι φοιτητές αυτοί ήταν πολιτικοποιημένοι πριν το ξεκίνημα του φοιτητικού κινήματος⁷⁴.

Αργότερα γίνεται απόπειρα διαδήλωσης στην πλατεία Κατξιά την 1 Μάρτ.

Η πιο σημαντική όμως διαδήλωση είναι εκείνη που έγινε μετά τη συναυλία, που οργάνωσε η ΦΕΚ τον Μάρτ στο Σπόρτιγκ και την

---

⁷² Προσ. συνεντεύξεις με Ν.Μανίκα, Χ.Βασιλόπουλο και Μ.Σαμπατακάκη.

⁷³ ΤΑ ΝΕΑ 3-4-72

⁷⁴ Προσ. συνέντευξη με Μ.Σαμπατακάκη.

παρακολούθησαν 3.500 περίπου φοιτητές⁷⁵.

Τούτη η τελευταία διαδήλωση ήταν μαζική, σε αντίθεση με τις προηγούμενες. Ήταν εντελώς αυθόρμητη⁷⁶ και δεν ξεκίνησε από την πρωτοβουλία κάποιων πολιτικοποιημένων φοιτητών. Ήταν αποτέλεσμα των πλατιών διεργασιών που συντελούνταν από τον Ιανουάριο και μετά στο φοιτητικό χώρο. Ήρθε ως φυσική συνέπεια τόσο του κλίματος της συναυλίας, όσο και του γενικότερου κλίματος που επικρατούσε στα Πανεπιστήμια.

Όλη αυτή η πολύμορφη και πολυδιάστατη δραστηριότητα του φοιτητικού πληθυσμού αιφνιδιάζει το καθεστώς και το αναγκάζει σε αναδίπλωση⁷⁷, μεταθέτοντας τις φοιτητικές εκλογές. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα είπε ο υφυπουργός του καθεστώτος Β. Σταματόπουλος σε συγκέντρωση φοιτητών στη Θεσσαλονίκη (10-5-72).

Αφού παραδέχεται ότι υπάρχει καθυστέρηση στις φοιτητικές εκλογές, ρίχνει την ευθύνη σε "ολιγαριθμούς ομάδες προσώπων", οι οποίες ενεργούν "κατά τρόπον ανεύθυνον με αποτέλεσμα να υπονομεύουν τα προγράμματα εξέλιξεων"⁷⁸.

Είναι τέτοιος ο αιφνιδιασμός και η σύγχυση του καθεστώτος

---

⁷⁵ ΤΑ ΝΕΑ 17-5-72

⁷⁶ Σ. Λυγερός στο ίδιο σελ. 84

⁷⁷ στο ίδιο σελ. 72 και 74

⁷⁸ ΤΑ ΝΕΑ 11-5-72

από τις φοιτητικές κινητοποιήσεις, που ενώ στη Θεσσαλονίκη ο Β. Σταματόπουλος δεν δέχεται τον όρο "φοιτητικό συνδικαλισμό", δύο μέρες αργότερα, πάλι σε φοιτητική συγκέντρωση στην Πάτρα -στην Αθήνα δεν τόλμωσε να εμφανιστεί μπροστά σε φοιτητές- θα δηλώσει ότι "οι φοιτητές έχουν το δικαίωμα να εκφράσουν τις απόψεις τους ακόμη και για τα εσωτερικά θέματα"⁷⁹.

Με το τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς γίνεται εντελώς φανερό ότι το φοιτητικό κίνημα είναι καθαρά ένα πολιτικο-αντιδικτατορικό κίνημα⁸⁰. Το κύριο αίτημά του είναι "να φύγει η χούντα"⁸¹ και όχι η βελτίωση των συνθηκών σπουδών ή τα επαγγελματικά τους ζητήματα. Έτσι, χωρίς να περάσει από το μεσοστάδιο της διεκδίκησης λύσεων για τα προβλήματά του και στη διάρκεια του αγώνα του να πολιτικοποιηθεί, γεννιέται από την αρχή ως πολιτικό κίνημα με βαθύ κοινωνικό περιεχόμενο και έντονο αριστερό προσανατολισμό⁸².

Επικουρικοί καθηγητές

Το σώμα των καθηγητών, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, καθόρισε τη στάση του απέναντι στο καθεστώς, όπως θα

---

⁷⁹ ΤΑ ΝΕΑ 13-5-72

⁸⁰ Σ. Λυγερός σελ. 84

⁸¹ Δ. Νικολάου στο ίδιο σελ. 52

⁸² στο ίδιο σελ. 53

διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, με βάση την διαφύλαξη της εξουσίας του.

Η στάση του αυτή, όσο και αν διέφερε από Πανεπιστήμιο σε Πανεπιστήμιο, στόχευε πάντα στη διατήρηση των ιδιαίτερων προνομίων που απολάμβανε.

Ελάχιστοι καθηγητές, μετά τις απολύσεις των 56, εναντιώθηκαν στο καθεστώς, όπως επίσης λίγοι ήταν και εκείνοι που συνεργάστηκαν ανοιχτά μαζί του. Ο συγκεκριμένος χώρος ελάχιστα επηρεάστηκε από τις ιδεολογικές ή τις πολιτικές προτιμήσεις των μελών του.

Από την άλλη πλευρά, το καθεστώς, από την ίδια του τη φύση, δεν μπορεί να ανεχθεί "νθοίδες", στις οποίες δεν κυριαρχεί απόλυτα. Έτσι νομοθετεί το θεσμό των επικουρικών καθηγητών, οι οποίοι διορίζονται απ'ευθείας από το υπουργικό συμβούλιο⁸³.

Η επέμβαση αυτή του καθεστώτος σκόπευε, αφ'ενός να ελέγξει την ακαδημαϊκή κοινότητα και αφ'ετέρου να προωθήσει χωρίς αντιστάσεις τα δικά του εκπαιδευτικά σχέδια⁸⁴. Τον ίδιο στόχο έχει και η επίθεση του υπουργού Παιδείας Φραγκάτου κατά του σώματος των καθηγητών⁸⁵, ο οποίος είχε αποτύχει το 1971 να

---

⁸³ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 235

⁸⁴ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 77, 78.

⁸⁵ Ο Φραγκάτος κατηγορήσε τους καθηγητές για αναχρονιστικότητα, νεποτισμό και ρουσφετολογία. στο ίδιο σελ. 79.

εκλεγεί καθηγητής στο Ε.Μ.Π.⁸⁶

Ο διορισμός 30 επικουρικών καθηγητών από το υπουργικό συμβούλιο τον Μάιο 1972 προκαλεί την έντονη αντίδραση του σώματος των καθηγητών. Ο πρόταγμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης παραιτείται. Ο δε συνάδελφός του στην Αθήνα αρνείται να υπογράψει την εγκατάστασή τους στο Πανεπιστήμιο και οδηγείται και εκείνος σε παραίτηση⁸⁷. Ο παράγοντας, που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση της σύγκρουσης μεταξύ καθεστώτος και καθηγητών, ήταν το ανερχόμενο φοιτητικό κίνημα⁸⁸. Η αντιμετώπισή του δεν επέτρεπε στους συνταγματάρχες να ανοίξουν και άλλο μέτωπο μέσα στα Πανεπιστήμια. Αντίθετα, επιζητούν συμμαχία με τους καθηγητές, για την ομαλή εξέλιξη του πειράματος που δοκιμάζουν στο φοιτητικό χώρο. Το όλο ζήτημα οδηγείται σε συμβιβασμό και ο Φραγκάτος εξαναγκάζεται σε παραίτηση⁸⁹.

Ως εκείνη τη στιγμή, η στάση των καθηγητών απέναντι στο φοιτητικό κίνημα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ουδέτερη. Μετά την τακτική αυτή νίκη τους θα ενεργοποιηθούν υπέρ του καθεστώτος,

---

⁸⁶ "Το 1971 γίνεται κάτι το αδιανόητο. Ο Υπουργός Παιδείας Γ. Φραγκάτος ενώ ήταν υπουργός υπέβαλε υποψηφιότητα ως καθηγητής στην "έδρα καυσίμων και λιπαντικών". Η επιτροπή κρίσεως διαμαρτύρεται εγγράφως. (18-11-71). Γίνεται η εκλογή για καθηγητή της έδρας. Ο Υπουργός δεν πήρε ούτε μία ψήφο...". Κ. Κονοφάγος "Η εξέγερση του Πολυτεχνείου" σελ. 162.

⁸⁷ Συντονιστικό γραφείο της Α - ΕΦΕΕ "το χρονικό των φοιτητικών αγώνων 1967-1973" σελ. 16
Επίσης Μ. Παπάδογλου ο.π. σελ. 80

⁸⁸ Στ. Αυγερόν ο.π. σελ. 80

⁸⁹ στο ίδιο σελ. 81

όπως έδειξε η στάση τους στις φοιτητικές εκλογές του Φθινοπώρου 1972.

Μετά την απομάκρυνση του Φραγκάτου από το Υπουργείο Παιδείας, το καθεστώς επιλέγει, ως αντικαταστάτη του, στρατιωτικό. Ο λόγος θα πρέπει να αναστηθεί τόσο στην ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος, όσο και στη σύγκρουση που προκάλεσε η πολιτική Φραγκάτου. Το καθεστώς έχει ανάγκη, στον ευαίσθητο αυτό χώρο, από πρόσωπο της απολύτου εμπιστοσύνης του. Έτσι τοποθετήθηκε ως υπουργός παιδείας ο απόστρατος αξιωματικός Γκαντώνας.

Η ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

Όταν αρχίζουν οι πρώτες φοιτητικές κινητοποιήσεις, οι αντιστασιακές οργανώσεις έχουν εξαρθρωθεί και οι αντιδικτατορικές δυνάμεις αδυνατούν, όχι μόνο να εμπνεύσουν ή να ξεσηκώσουν τμήματα του πληθυσμού, αλλά και να επικοινωνήσουν στοιχειωδώς πολιτικά μαζί τους¹. Ταυτόχρονα, η ασφυκτική αστυνόμευση των Πανεπιστημίων απομονώνει τον φοιτητικό χώρο ακόμη περισσότερο από τους άλλους αντιπάλους του στρατιωτικού καθεστώτος. Έτσι το φοιτητικό κίνημα στο ξεκίνημα του, αλλά και στη συνέχεια, δεν έχει να περιμένει βοήθεια ή καθοδήγηση από οργανωμένες πολιτικές δυνάμεις. Η αυτοδύναμη πορεία και δράση του, αλλά και η συγκρότηση αυτοοργάνωσης, υπαγορεύονται εξ αντικειμένου.

Η συνειδητοποίηση, από τον φοιτητικό πληθυσμό, της αδυναμίας των αντιδικτατορικών οργανώσεων και των πολιτικών δυνάμεων, τον οδηγεί να τολμήσει τις πρωτοβουλίες εκείνες που θα δημιουργήσουν αυτόνομο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. Η αυτόνομη όμως πορεία προϋποθέτει αυθεντικές οργανωτικές δομές, ως απαραίτητο στοιχείο αποτελεσματικής δράσης. Από την αρχή των φοιτητικών κινητοποιήσεων, γίνεται πρόδηλη η ανάγκη αυτοοργάνωσης των φοιτητών.

Οι πρώτες αυθόρμητες φοιτητικές αντιδράσεις και κινητοποιήσεις - συγκεντρώσεις του Γενάρη, προβολή αιτημάτων στην εφημερίδα τα

---

¹ Δ. Νικολάου στο ίδιο σελ. 51

ΝΕΑ, επιθέσεις κατά των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων και κυρίως οι προσφυγές στα Πρωτοδικεία - οδηγούν στη συγκρότηση ή στην αναβάθμιση, όπου υπήρχαν, των φοιτητικών επιτροπών αγώνα (ΦΕΑ) ². Οι ΦΕΑ είναι παράνομοι φοιτητικοί πυρήνες, που συγκροτήθηκαν αυθόρμητα³, και αναλαμβάνουν μόνοι αυτοί, χωρίς παρεμβάσεις τρίτων, τον συντονισμό δράσης του φοιτητικού κινήματος. Συνεδριάζουν παράνομα και αποτελούνται από όλους εκείνους τους φοιτητές, που βρίσκονται στην πρωτοπορεία του φοιτητικού κινήματος, χωρίς ιδεολογικούς ή πολιτικούς αποκλεισμούς⁴. Κανείς φοιτητής, που βγαίνει μπροστά στον αγώνα κατά του καθεστώτος, δεν μένει έξω από τις ΦΕΑ, εκτός και αν το επιθυμεί ο ίδιος. Η ένταξή του γίνεται αμέσως, χωρίς μεμφίμοιρες διαδικασίες και χωρίς άλλες προϋποθέσεις. Η πλειοψηφία των φοιτητών, που συγκροτούν από την αρχή τις επιτροπές, είναι "δυνάμει" αριστεροί⁵ και στη συνέχεια σχεδόν όλοι θα ασπαστούν την μαρξιστική ιδεολογία στις ποικίλες αποχρώσεις της. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται από την μετέπειτα πολιτική τους ένταξη κατά τη μεταπολίτευση, όπου, εκτός από έναν, όλοι οι υπόλοιποι οργανώνονται σε σοσιαλιστικά ή κομμουνιστικά κόμματα και οργανώσεις ή μένουν ανένταχτοι στον χώρο της αριστεράς.

---

² Προσ. συνεντεύξεις με Δ.Καλουδιώτη, Ν. Μανίκα, Χ.Βασιλόπουλο.

³ Ο.Δαφέρμος ο.π. ΑΝΤΙ τχ. 333 σελ. 40

⁴ Μ.Τ. ο.π. σελ. 17 και ΑΝΤΙ τχ. 333 σελ.40

⁵ Ν.Χριστοδουλάκης ΑΝΤΙ τχ. 138 σελ.28

Η πρωτοβουλιακή , "από τα κάτω", συγκρότηση των ΦΕΑ, δίχως παρεμβάσεις από πολιτικές δυνάμεις, είναι η πιο σημαντική προϋπόθεση για την δημοκρατική λειτουργία τους. Γιατί, εκ των πραγμάτων, δεν υπάρχει η "αρχή" που θα καθορίσει τα κριτήρια συμμετοχής και λειτουργίας των επιτροπών. Κανείς φοιτητής ή ομάδα φοιτητών δεν νομιμοποιείται να χαράξει εκ των προτέρων αρχές λειτουργίας και συγκρότησης των ΦΕΑ, ούτε και αποτολμήθηκε ποτέ κάτι τέτοιο από καμιά πλευρά, γιατί όλα λειτούργησαν αυθόρμητα κι όχι με βάση κάποιο προδιαγεγραμμένο σχέδιο ⁶. Όλοι και όλα ξεκινούν από την ίδια αφετηρία. Κάθε φοιτητής, που δίνει το παρόν του στον αγώνα κατά του καθεστώτος, έχει τη θέση του στις ΦΕΑ και την πλήρη ελευθερία να εκφράσει και να υποστηρίξει τις απόψεις του στις βαθμίδες της αυτοοργάνωσης που συμμετέχει. Οι σκληρές πολιτικές συνθήκες δεν εμπόδισαν στο ελάχιστο την γνήσια δημοκρατική λειτουργία των επιτροπών⁷, πράγμα που είχε ως συνέπεια την καθολική αποδοχή των αποφάσεών τους.⁸

Στις ΦΕΑ δεν υπάρχουν ιεραρχικές σχέσεις και οι πολιτικές συζητήσεις, οι προτάσεις και η κριτική, γίνονται σ' ένα κλίμα όπου οι κομματικές "γραμμές", όταν υπάρχουν, δεν έχουν καμιά ιδιαίτερη μεταχείριση και όπου κανείς δεν μιλά με κύρος

---

⁶ Δ.Νικολάου στο ίδιο σελ. 51,52

⁷ ANTI τχ. 138 σελ.28

⁸ Μ.Τ. ο.π. σελ. 17

καθοδηγητή⁹. Με την λειτουργία αυτή "εξασφαλίζεται η καθημερινή επικοινωνία βάσης - εκπροσώπων, ο συνεχής έλεγχος και επιβεβαίωση γραμμών και προσώπων, η δυνατότητα ανάδειξης νέων αγωνιστών και η ανακλιπτότητα. Μορφές δηλαδή οργάνωσης του κινήματος, που δεν έχουν να κάνουν με κανενός είδους γραφειοκρατικές αντιλήψεις και πρακτικές"¹⁰

Οι ΦΕΑ δρούν συντονιστικά και καθόλου συγκεντρωτικά. Είναι εντελώς αντιπροσωπευτικές του έτους, της σχολής και τελικά του φοιτητικού πληθυσμού. Οι πρωτοβουλίες παίρνονται περισσότερο από τις επιτροπές ετών και σχολών, παρά από το διασχολικό συντονιστικό τους όργανο. Η λειτουργία τους τελικά δεν έχει καμιά σχέση με εκείνη των κομμάτων ή των αντιστασιακών οργανώσεων.¹¹ Στο χώρο δράσης κάθε φοιτητικής επιτροπής δεν υπάρχουν άλλες ανταγωνιστικές συσπειρώσεις¹².

Ως των Φεβρουάριο 1973, που γίνονται οι στρατεύσεις των φοιτητών, το καθοριστικό όργανο του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος είναι η παράνομη αυτοοργάνωση του, από τους πυρήνες έτους ως το διασχολικό. Καμιά οργάνωση δεν μπόρεσε να υπακαταστήσει αυτή την

---

⁹ ANTI τχ. 138 σελ. 29 Επίσης, είναι χαρακτηριστικό ότι όταν γίνεται συζήτηση στο διαπολυτεχνικό όργανο, για το ποιός θα το εκπροσωπήσει στο διασχολικό όργανο εκλέγεται ο ανένταχτος, αν και στο πενταμελές αυτό όργανο συμμετέχει η Α.Ε. με τρία της μέλη και ο τέταρτος είναι επιρροή της. Βλ. ANTI τχ. 333 σελ. 41

¹⁰ Ν. Χριστοδουλάκης ANTI τχ. 138 σελ. 28

¹¹ Μ. Σαμπατακάκης εκπομπή ΕΡΤ 1 "πίσω από τα γεγονότα"

¹² Η στάση των πολιτικών οργανώσεων θα εξεταστεί πιά κάτω

δομή, ούτε μπόρεσε να την αφομοιώσει.¹³

Όλο το κίνημα πέρασε από τις ΦΕΑ και δεν υπάρχει αμφισβήτηση του ρόλου τους από καμιά πλευρά¹⁴.

Η αυτοοργάνωση του Φ.Κ. αποτελείται από τους πυρήνες έτους - καμιά φορά περισσότεροι του ενός - οι οποίοι εκλέγουν τους εκπροσώπους τους στο συντονιστικό της σχολής. Οι εκπρόσωποι είναι κάθε στιγμή ανακλητοί¹⁵. Στο Πολυτεχνείο υπάρχει διαπολυτεχνειακό όργανο, στο οποίο συμμετέχουν πότε ένας και πότε δύο εκλεγμένοι εκπρόσωποι από την επιτροπή κάθε σχολής¹⁶.

¹³ ANTI τχ. 333 σελ. 41

¹⁴ "Έρχομαι στο πιο σημαντικό κατά τη γνώμη μου από το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. Είναι στην λειτουργία του με το ξεπέρασμα των αυταρχικών και περιοριστικών μορφών οργάνωσης. Τα ΦΕΑ δεν είχαν όνομα. Κάτι το εντυπωσιακό και πρωτότυπο που οφείλεται σε δύο λόγους.

α) Στις περισσότερες σχολές οι ΦΕΑ σήμαιναν τα πάντα για το Φ.Κ. τουλάχιστον για μεγάλο χρονικό διάστημα. Τότε δεν χρειαζόταν να πείς η ΦΕΑ οδοντιατρικής, έλεγε η οδοντιατρική. Ήταν ταυτόσημα αφού όλο το Φ.Κ. της σχολής πέρασε μέσα από την ΦΕΑ. Όνομα θα χρειαζόταν μια επί μέρους ομάδα από την ανάγκη να ξεχωρίσει.

β) Η λειτουργία και οργάνωση των ΦΕΑ ήταν εξ'ολοκλήρου διαφορετική των κομμάτων. Ιδρύθηκαν πρωτοβουλιακά από τους ιδίους τους φοιτητές, λειτούργησαν συντονιστικά και όχι συγκεντρωτικά. Υπήρχαν πρωτοβουλίες από τις σχολές κυρίως κι όχι από το διασχολικό συντονιστικό τους όργανο, είχαν πολιτικό πλούτο δεν ήταν ταυτόσημες από σχολή σε σχολή και από έτος σε έτος. Δεν χρειαζόταν διαφήμιση όπως τα κόμματα, δεν χρειαζόταν όνομα όπως τα κόμματα. Ήταν ο αντίποδας των κομμάτων. Αυτό το ξεπέρασμα του αυταρχισμού στην αυτοοργάνωση των φοιτητών είναι το πεδίο που το Α.Φ.Κ. συναντάται με νέα ρεύματα στην Ευρώπη. Μ. Σαρπατακάκης εκπομπή "πίσω από τα γεγονότα"

¹⁵ ANTI τχ. 138 σελ. 28

¹⁶ Ο μόνος μη εκλεγμένος είναι ο εκπρόσωπος της σχολής Χημικών μηχανικών. Αυτό συνέβει γιατί οι διάφορες σχολές του Πολυτεχνείου συνδέθηκαν μέσω γνωριμιών και ο εκπρόσωπος των

Το ανώτερο όργανο του φοιτητικού κινήματος ήταν το Δισσχολικό, που δημιουργήθηκε τον Απρίλη 1972, με τις γνωριμίες που έγιναν μεταξύ των φοιτητών στα δικηγορικά γραφεία κατά την διάρκεια των προσφυγών στα Πρωτοδικεία¹⁷.

Το Δισσχολικό όργανο συγκροτείται από εκλεγμένους εκπροσώπους της Νομικής, του Πολυτεχνείου, της Ιατρικής, της οδοντιατρικής και της Φιλοσοφικής, αμέσως μετά τις πρώτες συνεδριάσεις όλων όσων πήραν την πρωτοβουλία για Δισσχολικό συντονισμό¹⁸.

Αν εξαιρέσουμε τη Φιλοσοφική, της οποίας το κίνημα καθορίζεται από το κίνημα της Νομικής¹⁹, οι υπόλοιπες σχολές και το Πολυτεχνείο, που συμμετέχουν στο Δισσχολικό όργανο, βρίσκονται

Χημικών Δισσυνδέεται σχεδόν ταυτόχρονα με δυνάμεις του Κ.Κ.Ε. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα για λόγους υπερασνομοτικότητας και "γραμμής" της οργάνωσης του, να μην προσπαθήσει να δημιουργήσει ΦΕΑ - τελικά θα συγκροτηθεί ΦΕΑ στην περίοδο των εκλογών - αλλά να συναντά καθ'ένα φοιτητή χωριστά και να του περνά την "γραμμή" όπως χαρακτηριστικά έλεγε, με σοβαρές επιπτώσεις στην μετέπειτα εξέλιξη του κινήματος στην σχολή. Προσ. συνέντευξη με Ν. Διακουλάκη και ΑΝΤΙ τχ. 333 σελ. 40,41

¹⁷ Πρ. συνέντευξη με Δ. Καλουδιώτη

¹⁸ Το εκλεγμένο Δισσχολικό απαρτίζεται από τους Νίκο Μάνικα και Άρη Μιχαηλίδη (Νομική) Μάνο Σωτηριάδη και Χάρη Βασιλόπουλο (Ιατρική) Μιχάλη Σαμπατακάκη και Αντώνη Σκουλούδη (Οδοντιατρική) Κλειώ Κόντου (Φιλοσοφική) και Ολύμπια Δαφέρμο (Πολυτεχνείο). Επίσης συμμετείχαν στο Δισσχολικό πριν την εκλογή του, Οι Κούρκουλας Άλκης, Γιάζος χρήστος, Καλουδιώτης Δημήτρης και Λειβαδάς Σταυρός. Στην πρώτη του συνεδρίαση πήρε μέρος και η Αγγέλα Φωτεινού από τους σπουδαστές υπομηχανικούς. Προσ. συνεντεύξεις με Ν.Μανίκα Δ. Καλουδιώτη, Χ. Βασιλόπουλο, Μ. Σαμπατακάκη.

¹⁹ Πρ. συνέντευξη με Α.Ψιλοπούλου

στην πρωτοπορεία του κινήματος²⁰. Ταυτόχρονα, στις σχολές αυτές αναπτύσσονται με γρήγορους ρυθμούς οι ΦΕΑ από την άνοιξη του 1972²¹, σε αντίθεση με άλλες σχολές, στις οποίες ή δεν δημιουργήθηκαν, όπως στην φυσικομαθηματική,²² ή δημιουργήθηκαν πολύ αργότερα, το φθινόπωρο 1972, όπως στην Γεωπονική και την ΑΣΟΕΕ²³. Παρατηρείται δηλαδή ότι η ανάπτυξη και η διασύνδεση των ΦΕΑ, συμβαδίζει με την ανάπτυξη του κινήματος στις αντίστοιχες σχολές.

Ο τρόπος λειτουργίας και συγκρότησης των ΦΕΑ ήταν ο κυριότερος παράγοντας της ενότητας²⁴ του φοιτητικού κινήματος, γιατί δεν άφηνε περιθώρια δημιουργίας άλλων πυρήνων, εκτός των πολιτικών οργανώσεων, αφού κάθε φοιτητική επιτροπή αγώνα σχηματίζεται, λειτουργεί και αναπτύσσεται σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε σχολής, διατηρώντας πλουραλισμό στην σύνθεση²⁵ και δυναμική στην διαμόρφωση, εξασφαλίζοντας έτσι πλήρη αποδοχή των αποφάσεών τους. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στην αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος συμμετέχουν πλήθος στελεχών

---

²⁰ Βλ. Καταλήψεις, Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ 1972-1973 και την έρευνα του Φ. Λαδής στην ΠΡΩΤΗ Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1987.

²¹ Πρ. συνέντευξη με Δ. Καλουδίωτη, Ν. Μανίκα, Χ. Βασιλαπούλο, Ν. Χριστοδουλάκη.

²² Πρ. συνέντευξη με Σ. Λυγερό

²³ Πρ. συνέντευξη με Ν. Αντώνογλου και Δ. Παπαχρήστο

²⁴ Μ.Τ. ο.π. σελ. 17

²⁵ Μ. Σαμπατακάκης ο.π

του ΚΚΕσσ. και του ΚΚΕ, αναγνωρίζοντας έτσι την κυριαρχία της στο φοιτητικό κίνημα²⁶. Είναι τόσο μεγάλο και αδιαμφισβήτητο το κύρος των ΦΕΑ, ώστε κυκλοφορεί κείμενο στην Νομική που τις καλεί να πάρουν θέση πάνω στην διάσπαση του ενιαίου ΚΚΕ²⁷, χωρίς να δοθεί καμιά συνέχεια στο γεγονός.

Η κυριαρχία των ΦΕΑ, που κύριο και αποκλειστικό μέλημά τους είναι η πάλη κατά του καθεστώτος, ως τις στρατεύσεις, δεν επιτρέπει την άξυνση των πολιτικών και ιδεολογικών αντιπαραθέσεων μεταξύ των πολιτικών οργανώσεων της αριστεράς,²⁸ που εν τω μεταξύ δημιουργούνται και αναπτύσσονται αντλώντας στελέχη και μέλη από το φοιτητικό κίνημα. Η κοινή βάση, το σημείο αναφοράς και αφετηρίας, παραμένουν οι ΦΕΑ²⁹.

²⁶ ANTI τχ. 333 σελ. 41 και προσ. συνεντεύξεις

²⁷ Προσ. συνέντευξη με Μ. Σαμπατακάκη

²⁸ Στο φοιτητικό χώρο αναπτύχθηκαν πολιτικές οργανώσεις μόνο της αριστεράς: βλ. εκπομπή "Πίσω από τα γεγονότα"

²⁹ Στη συζήτηση που γίνεται στην ΦΕΑ Ιατρικής για το αν πρέπει να συμμετέχουν οργανωμένοι αποφασίζεται ομόφωνα ότι εφ' όσον συμμετέχουν θα πρέπει να πειθαρχούν στις αποφάσεις των Επιτροπών. Την πρόταση ψηφίζουν και οι οργανωμένοι στο ΚΚΕ (εσωτ.). Προσ. συνέντευξη με Χ. Βασιλόπουλο.

"Το καθοριστικό στοιχείο του φοιτητικού κινήματος ήταν η δική του μαζική οργάνωση και δεν είναι καθόλου τυχαίο, που οι περισσότεροι στις ΦΕΑ ήταν ανεξάρτητοι και οργανώνονταν αργότερα, σε μια διαδικασία αναζήτησης πολιτικής ολοκλήρωσης. Αλλά ακόμη κι όταν οργανώνονταν, η βασική συνιστώσα ευθύνης ήταν προς το χώρο τους, τη ΦΕΑ ή τη συνέλευση και όχι προς την καθοδήγηση που ήταν περιβεβλημένη με τεχνητό κύρος. Μόνο μέσα σ' αυτές τις συνθήκες αναπτύχθηκε και εδραιώθηκε μια ενότητα δράσης και συνενόησης στην αντιδικτατορική πάλη που μακριά από το να είναι εύθραυστη συμφωνία κάποιων κορυφών επικαθάρισε όλη την πορεία των γεγονότων και την πολιτική τους έκφραση" Τ. Μοροπούλου ANTI τχ. 138 σελ. 28

Στη φυσικομαθηματική, όπου δεν δημιουργούνται ΦΕΑ, έχουμε παράλληλη ανάπτυξη της Α.Ε. και της "Επαναστατικής αριστερας"³⁰, με αποτέλεσμα να οδηγηθούν γρήγορα σε αντιπαράθεση σε βάρος της ανάπτυξης του κινήματος. Αποκορύφωμα ήταν η οξύτατη, μη πολιτική, αντιπαράθεση στελεχών των δύο χώρων στην κατάληψη του Πολυτεχνείου³¹ και, τελικά, η καταγγελία από την εφημερίδα της Α.Ε. "Πανσπουδαστική" στελεχούς της "Επαναστατικής αριστερας" σαν πράκτορα του καθεστώτος³². Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στους χημικούς μηχανικούς, όπου ο εκπρόσωπος της σχολής στο διαπολυτεχνειακό συνδέεται από την αρχή του κινήματος με το Κ.Κ.Ε. και γίνεται προσπάθεια οργανωτικού ελέγχου της σχολής, χωρίς την δημιουργία ΦΕΑ. Έτσι ΦΕΑ θα δημιουργηθούν το Φθινόπωρο 1972 και όχι την Άνοιξη, όπως στις άλλες σχολές του Πολυτεχνείου. Αργότερα, όταν το Πολυτεχνείο βρίσκεται σε συνεχείς απεργιακές κινητοποιήσεις, οι δυνάμεις της Α.Ε. και των ανένταχτων συγκρούονται στις Γενικές Συνελεύσεις, γεγονός που δεν έγινε σε καμία άλλη σχολή³³. Ακόμη και στην Νομική, που υπάρχει ισχυρός "κομματισμός"³⁴, δεν οδηγούνται σε τέτοιες αντιπαραθέσεις ούτε όταν η Α.Ε. αποχωρεί από τις ΦΕΑ της σχολής, γιατί ως εκείνη τη

³⁰ Πρ. συνέντευξη με Σ. Λυγερό

³¹ Πρ. συνέντευξη με Δ. Παπαχρήστο

³² Σ. Λυγερός στο ίδιο Β' τόμος σ. 171, 172.

³³ Πρ. συνέντευξη Ν. Διακουλάκη

³⁴ Πρ. συνέντευξη με Μ. Σαμπατακάκη

στιγμή οι ΦΕΑ λειτούργησαν υποδειγματικά καθοδηγώντας το κίνημα. Έτσι σφυρηλατήθηκαν συντροφικές σχέσεις και κατακτήθηκε στην πράξη η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Στους Χημικούς Μηχανικούς, επειδή δεν υπήρξαν από την αρχή του κινήματος ΦΕΑ, ενώ υπήρξε δυναμικό κίνημα, οι διαφορές οξύνονται. Έτσι, όταν στις νεοδημιουργημένες ΦΕΑ συζητώνται διάφορα ζητήματα, η σύγκληση γίνεται αδύνατη, αφού υπάρχει αμοιβαία καχυποψία και έλλειψη προηγούμενων θετικών εμπειριών όσον αφορά την λειτουργία τους.

Το συμπέρασμα είναι ότι δίχως τις ΦΕΑ με την συγκεκριμένη λειτουργία και συγκρότηση, δεν θα ήταν κατορθωτή η ενότητα του φοιτητικού κινήματος και κατ' επέκταση η αυτονομία του και η αποτελεσματικότητά του.

Η δημοκρατική λειτουργία των ΦΕΑ, η εντελώς αντιπροσωπευτική συγκρότησή τους, ο μεγάλος αριθμός φοιτητών που συμμετέχει σ'αυτές³⁵, η συντονιστική κι'οχι συγκεντρωτική λειτουργία τους, η έλλειψη καθοδηγητικού κέντρου που θα καθόριζε "από τα πάνω" τη λειτουργία τους και οι μαζικές ανοιχτές διαδικασίες (γενικές συνελεύσεις, συγκεντρώσεις, "πηγαδάκια", παρεμβάσεις στα αμφιθέατρα) δημιουργούν ένα πλαίσιο πολυεπίπεδων ζυμώσεων και ενεργών συμμετοχικών διαδικασιών, που έχει ως συνέπεια, αφ'ενός την γρήγορη μαζικοποίηση του κινήματος και την κατακόρυφη

---

³⁵ Στη πλήρη ανάπτυξη των ΦΕΑ των Μηχανολόγων - Ηλεκτρολόγων συμμετέχουν πάνω από 50 φοιτητές. Πρ. συνέντευξη με Ν. Χριστοδουλάκη. Ο αριθμός αυτός θεωρείται κάτω από συνθήκες δικτατορίας ιδιαίτερα μεγάλος.

ανάπτυξή του και αφ'ετέρου την παραγωγή πλήθους στελεχών. Έτσι, παρ'όλα τα κτυπήματα των κατασταλτικών μηχανισμών (συλλήψεις, Ξυλοδαρμοί, βασανιστήρια, φυλακίσεις, επιστρατεύσεις κ.α.) το φοιτητικό κίνημα δεν μένει ποτέ χωρίς αντιπροσωπευτική ηγεσία³⁶, ούτε κόμπτεται η δυναμική του. Είναι ευέλικτο και ευπροσάρμοστο³⁷ στις , κάθε φορά, νέες συνθήκες. Αν και τα κτυπήματα του καθεστώτος, τουλάχιστον ως τις στρατεύσεις³⁸, πλήττουν σχεδόν αποκλειστικά τους φοιτητές των ΦΕΑ, αφού οι οργανώσεις βρίσκονται ακόμη στο στάδιο της συγκρότησής τους, ωστόσο το καθεστώς ποτέ δεν κατάλαβε την σημασία της αυτοοργάνωσης του φοιτητικού κινήματος, γιαυτό και η διάλυσή της δεν αποτέλεσε ποτέ πρωταρχικό του στόχο. Η προσοχή του ήταν στραμμένη αποκλειστικά και μόνο στην αναζήτηση παράνομων αριστερών οργανώσεων³⁹. Έτσι, αφού τα ΦΕΑ δεν έγιναν άμεσος στόχος της ασφάλειας, ⁴⁰ μπόρεσαν και αναπτύχθηκαν σχεδόν ανεμπόδιστα, αφού

---

³⁶ Μ.Τ. ο.π. σελ.17

³⁷ Στο ίδιο

³⁸ Σύμφωνα με έρευνα του ANTI τχ. 199 σελίδα 27 σε στατιστικό δείγμα 81 (σε σύνολο 88) στρατευμένων φοιτητών οι 60 (74%) είναι ανένταχτοι και από τους υπόλοιπους 21, οι περισσότεροι έχουν χαλαρές σχέσεις με τις οργανώσεις τους και η πλειοψηφία τους συμμετέχει στις ΦΕΑ.

³⁹ Πρ.συνέντευξη με Ν.Λιοναράκη και εκπομπή "Πίσω από τα γεγονότα"

⁴⁰ Οι ανακρίσεις στην ασφάλεια στοχεύουν στην κατά τρομοκράτηση των φοιτητών , στην εξάρθρωση των πολιτικών οργανώσεων και στην διερεύνηση των φιλιών μεταξύ των φοιτητών. Μόνο το 1973 οι αρχές ασφάλειας ρωτούν τους ανακρινόμενους αν είναι μέλη(SIC) του διασχολικού. Η ερώτηση δεν έχει νόημα γιατί η

η συμμετοχή σ'αυτά δεν περιέκλειε ορατούς και άμεσους κινδύνους, όπως συνέβαινε με τη συμμετοχή στις πολιτικές οργανώσεις.

Η δημιουργία του διασχολικού οργάνου έδωσε στις ΦΕΑ των διαφόρων σχολών τη δυνατότητα αλληλοπληροφόρησης, ανταλλαγής προβληματισμού και συντονισμού των ενεργειών τους.

Τον Μάη 1972 συζητείται πρόταση της ΦΕΑ Νομικής σ'όλες τις ΦΕΑ των σχολών που εκπροσωπούνται στο διασχολικό, το οποίο συντονίζει τις συζητήσεις, για συγκρότηση διαδήλωσης κατά των συλλήψεων και της τρομοκρατίας⁴¹. Η πρόταση δεν έγινε αποδεκτή από την πλειοψηφία των επιτροπών και έτσι δεν συγκροτήθηκε διαδήλωση. Θεωρήθηκε ότι δεν ήταν ακόμη καιρός για τέτοιου είδους πρωτοβουλίες, που απαιτούν καλύτερη οργάνωση και μαζικότερο κίνημα. Αργότερα αυτές οι ενέργειες θα γίνουν σχεδόν καθημερινό φαινόμενο.

Στις φοιτητικές εκλογές το διασχολικό επεξεργάζεται "γραμμή"

αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος δεν είχε τίποτα το κοινό με τις πολιτικές οργανώσεις. Η συμμετοχή στις ΦΕΑ δεν γίνονταν στο όνομα του διασχολικού ή στη βάση συμφωνίας πολιτικών θέσεων. Και βέβαια λίγοι φοιτητές ήξεραν για την ύπαρξη διασχολικού οργάνου. Μόνο η ερώτηση αυτή δείχνει ότι το καθεστώς δεν είχε καταλάβει απολύτως τίποτα από τον τρόπο αυτοοργάνωσης του φοιτητικού κινήματος.

⁴¹ Λεύκωμα "Ρήγα Φεραίου" σελ. 25 και προσ. συνέντευξη με Ν. Μανίκα.

συμμετοχής στις διαδικασίες για την κατοχύρωση αδιάβλητων εκλογών. Αν αυτό δεν γίνει κατορθωτό, έχει αποφασιστεί καταγγελία των εκλογών και αποχή⁴². Οι πολιτικές οργανώσεις, όπως θα δούμε αναλυτικά, είχαν διαφορετικές απόψεις. Σχεδόν όλες οι "γραμμές" δοκιμάστηκαν στην πράξη και, παρ' όλες τις σημαντικές διαφορές τους, είχαν τα ίδια θετικά αποτελέσματα για το κίνημα. Η δυναμική του φοιτητικού κινήματος ήταν τέτοια, που δεν μπορούσαν να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην πορεία του τέτοια τακτικά ζητήματα.

Το φθινόπωρο 1972 γίνεται προσπάθεια στο διασχολικό όργανο να συγκροτηθούν πολιτικές θέσεις, που θα εξέφραζαν το φοιτητικό κίνημα. Η πρόταση γίνεται από την πλευρά των ανένταχτων⁴³. Οι επιπτώσεις, τόσο για τις ΦΕΑ όσο και για ολόκληρο το φοιτητικό κίνημα, αν το εγχείρημα πετύχαινε, είναι προφανείς. Γιατί τότε η αυτοοργάνωση θα μετατρέπεται σε οργάνωση και η αντιπαλότητα με τις πολιτικές οργανώσεις θα έπαιρνε άλλες διαστάσεις. Η προσπάθεια δεν καρποφόρησε γιατί είχε ήδη αρχίσει η συγκρότηση και ανάπτυξη των οργανώσεων (Α.Ε. και Ρ.Φ.). Επίσης αντέδρασε έντονα ο "Ρ.Φ." ο οποίος, αν και σεβόταν απόλυτα την λειτουργία των ΦΕΑ, δε μπορούσε να μείνει αδρανής σε μία τέτοια πορεία της αυτοοργάνωσης του κινήματος, που θα την μετέτρεπε σε μία οργάνωση, εκ των πραγμάτων, αντίπαλή του.⁴⁴

---

⁴² Πρ. συνέντευξη με Ν.Μανίκα

⁴³ Ο.Π.

⁴⁴ ANTI τχ. 333 σελ.41

Η αντίδραση του "Ρ.Φ." βάρυνε αποφασιστικά στην ματαίωση της προσπάθειας, γιατί εκείνη την περίοδο συμμετείχε με τρία του στελέχη - εκλεγμένα από τις ΦΕΑ - στο διασχολικό όργανο⁴⁵. Οι λόγοι όμως της αποτυχίας της προσπάθειας ήταν και άλλοι: Το πολιτικοθεωρητικό επίπεδο των ανένταχτων δεν ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις του εγχειρήματος⁴⁶. Επίσης η πρωτοβουλία ξεκίνησε "από τα πάνω", χωρίς να εκφράζει αντίστοιχες διαθέσεις των ΦΕΑ, οι οποίες στο σύνολό τους αναλύσκονται αποκλειστικά στον αγώνα κατά του καθεστώτος, χωρίς να απασχολούνται με τη συγκρότηση πολιτικών ή ιδεολογικών θέσεων. Τα ανένταχτα μέλη των ΦΕΑ ελάχιστα συζητούν τις πολιτικές διαφορές και τις θέσεις των οργανώσεων. Έτσι το παιγνίδι παίχτηκε στα στενά πλαίσια του διασχολικού οργάνου και ήταν φυσικό να χαθεί υπέρ των πολιτικών οργανώσεων.

Το διασχολικό, καθώς και το διαπολυτεχνειακό όργανο, παύουν να υπάρχουν μετά τις στρατεύσεις⁴⁷, οι οποίες πλήττουν κυρίως τις ΦΕΑ και πολύ λιγότερο τις οργανώσεις. Από τον Φεβρουάριο 1973 και μετά η πρωτοβουλία περνά στις εκλεγμένες επιτροπές - των οποίων τα μέλη, στη μεγάλη τους πλειοψηφία, προέρχονται από τις ΦΕΑ - γιατί πέρα από την αποδυνάμωση των ΦΕΑ το κίνημα έχει πιά κατακτήσει τη δυνατότητα μαζικής και ανοιχτής δράσης. Επίσης

---

⁴⁵ "Τα μέλη του διασχολικού οργάνου ήταν είτε ανένταχτοι είτε "Ρηγάδες". Η ANTI-ΕΦΕΕ δεν είχε πρόσβαση στο διασχολικό αν και την ίδια περίοδο, στο Πενταμελές διαπολυτεχνειακό όργανο εκπροσωπείται από τρία στελέχη της ", στο ίδιο

⁴⁶ στο ίδιο

⁴⁷ Πρ. συνέντευξη με Ν. Χριστοδουλάκη και με Ν. Μανίκα

σημαντικότερο ρόλο αρχίζουν να παίζουν πια οι πολιτικές οργανώσεις και οι τοπικοί σύλλογοι, οι οποίοι έχουν όλοι τους δημοκρατικές διαδικασίες. Οι διασχολικές και διαπολυτεχνειακές συναντήσεις γίνονται τώρα με πρωτοβουλία των εκλεγμένων επιτροπών και των πολιτικών οργανώσεων⁴⁸.

Οι τοπικοί σύλλογοι γίνονται μαζικά κέντρα πολιτικού προβληματισμού και διασχολικής συνεννόησης. Το Πολυτεχνείο, παρ'όλες τις στρατεύσεις φοιτητών του, εξακολουθεί να διατηρεί την εσωτερική του ζωή αρκετά ζωντανή. Παράλληλα, λοιπόν, με τους τοπικούς συλλόγους διατηρείται και το Πολυτεχνείο ως κέντρο μαζικών διεργασιών⁴⁹. Όπως προαναφέρθηκε, όταν είχε συγκροτηθεί η αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος, οι οργανώσεις της αριστεράς δεν υπήρχαν. Η συγκρότηση του νέου Ρ.Φ. και της Α.Ε. αρχίζει το καλοκαίρι 1972. Μέχρι τότε υπάρχουν κάποιοι φοιτητές που έχουν συνδεθεί με το ΚΚΕ(εσ.) και το ΚΚΕ. Τον Απρίλη 1972 δεν έχει ξεκινήσει ακόμη η μαζική στρατολόγηση φοιτητών από τις οργανώσεις. Οι μικρότερες οργανώσεις της "Επαναστατικής αριστεράς" θα εμφανιστούν αργότερα, όταν το φοιτητικό κίνημα έχει περάσει στην επίθεση.

Η στάση του "Ρ.Φ." και της Α.Ε. απέναντι στις ΦΕΑ ήταν σχεδόν εκ διαμέτρου αντίθετες. Σε ανύποπτο χρόνο, πολύ πριν το ξεκίνημα του

---

⁴⁸ Στο Πολυτεχνείο η Α.Ε. οργανώνει με τα στελέχη της διαπολυτεχνειακή συνάντηση. Ο Ρήγας κάνει το ίδιο αλλά μέσα από τις ΦΕΑ που στο Πολυτεχνείο εξακολουθούν να λειτουργούν ικανοποιητικά. Πρ. συνέντευξη με Ν.Χριστοδουλάκη

⁴⁹ Πρ. συνέντευξη με Σ.Λυγερό και Ν.Χριστοδουλάκη

αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, υπάρχει προκήρυξη⁵⁰ του "Ρ.Φ." που προτείνει την δημιουργία "συνδικαλιστικών επιτροπών". Τις βλέπει ως "μικρές ευέλικτες Επιτροπές, οργανωμένες κατά σχολή στην αρχή που θα ευρύνονται σιγά-σιγά και θα δημιουργούν συνδικαλιστικές Επιτροπές έτους ή κάθε χώρας στον οποίο βρίσκονται φοιτητές με κοινά προβλήματα και ενδιαφέροντα (τοπικοί σύλλογοι, διάφορες ομάδες εκπολιτισμού, καλλιτεχνικές κ.τ.λ.) Οι Επιτροπές αυτές ανάλογα με τις συνθήκες και το περιβάλλον τους θα λειτουργήσουν κάτω από νόμιμη ή μη διαδικασία". Όσο και αν αυτή η προκήρυξη ήταν εντελώς άγνωστη στον φοιτητικό πληθυσμό, ωστόσο δεν αφήνει ανεπηρέαστα τα μέλη και τα στελέχη της οργάνωσης, πράγμα που θα φανεί αργότερα τόσο στην οργάνωση της ΕΚΙΝ όσο και στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. Προς την ίδια κατεύθυνση είναι στραμμένο άλλο κείμενο κρατούμενων νέων⁵¹ του ΚΚΕ(εσ.), όταν προτείνει "την αποφασιστική στροφή προς τη νόμιμη δουλειά. Την εκμετάλλευση από το κίνημα όλων των νομίμων και μισονόμιμων δυνατοτήτων έκφρασης και δράσης..". Έτσι, όταν αρχίζει η συγκρότηση των ΦΕΑ, τα κείμενα αυτά και οι συζητήσεις που έχουν προκαλέσει έχουν επηρεάσει σημαντικά τις δυνάμεις του Κ.Κ.Ε. (εσ.) στον φοιτητικό χώρο. Δεν διστάζουν λοιπόν να οργανωθούν αμέσως στις ΦΕΑ χωρίς ενδοιασμούς, σεβόμενοι απόλυτα τη λειτουργία τους, συμμετέχοντας ειλικρινικά σε κάθε δραστηριότητά τους και

---

⁵⁰ Πεύκωμα του "Ρ.Φ." σελ. 78

⁵¹ στο ίδιο σελ. 93

πειθαρχώντας στις αποφάσεις τους⁵². Οι φοιτητές μέλη της Κομμουνιστικής Οργάνωσης Σπουδαστών, πριν την συγκρότηση του νέου "Ρ.Φ.", λειτουργούν όπως και οι ανένταχτοι φοιτητές. Η όλη δράση τους περιορίζεται στη συμμετοχή τους στις ΦΕΑ⁵³.

Αποτέλεσμα αυτής της στάσης των φοιτητικών δυνάμεων του ΚΚΕ(εσ.) ήταν και οι "θέσεις της Κομμουνιστικής οργάνωσης" σπουδαστών, που κυκλοφόρησαν τον Οχτώβρη 1972 και ήταν καθοριστικά επηρεασμένες από τα συμβαίνοντα στον φοιτητικό χώρο. Ως προς τις ΦΕΑ, οι θέσεις της οργάνωσης είναι ιδιαίτερα τολμηρές και προωθημένες. Γράφουν: "Η Κομμουνιστική Οργάνωση Σπουδαστών του ΚΚΕ(εσ.) θεωρεί σημαντικό να τονίσει πως οι ΦΕΑ δεν πρέπει να μονοπωλούνται από καμιά οργάνωση ή κόμμα. Οι Επιτροπές δεν αποτελούν εξάρτημα καμιάς οργάνωσης, μα αυτόνομες οργανώσεις των φοιτητών. Η κομμουνιστική οργάνωση απαιτεί από τα μέλη και τους οπαδούς της να εγκαταλείψουν τα υπολείμματα της μεθοδολογίας του παρελθόντος, όπου κριτήριο για την υποστήριξη ενός μαζικού φορέα από το κόμμα ήταν ο οργανωτικός του έλεγχος πάνω σ' αυτόν. Ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της Ελλάδας, μα και γενικότερα, η πρωτοπορεία κατακτιέται πάνω στη δράση, δεν είναι εκ των προτέρων δοσμένη σε κανένα. Η Κομμουνιστική οργάνωση σπουδαστών απορρίπτει επίσης και τη μεταβίβαση, με το πρόσχημα της συνωμοτικότητας, του κέντρου λήψης αποφάσεων έξω από τις φοιτητικές επιτροπές, του

---

⁵² Πρ. συνέντευξη με Ν. Μανίκα, Μ. Σαμπατακάκη, Χ. Βασιλόπουλο, Ν. Χροστοδουλάκη.

⁵³ Πρ. συνέντευξη με Κ. Βουρνά

υποσκελισμού τους από τα παράνομα κλιμάκια των αντιστασιακών οργανώσεων και κομμάτων. Οι ΦΕΑ είναι κυρίαρχες Επιτροπές των δημοκρατικών φοιτητών, όπου συναντώνται και συγκρούονται όλες οι τάσεις μέσα στα πλαίσια των γενικών τους στόχων. Οι κομμουνιστές δεν βρίσκονται πίσω απ'αυτές και τις καθοδηγούν, μα μέσα σ'αυτές και με τις θέσεις και τη δράση τους γίνονται πρωτοπόροι⁵⁴.

Την στάση αυτή θα κρατήσουν τα μέλη του "Ρ.Φ." ως και την εξέγερση του Πολυτεχνείου, χωρίς βέβαια να πάψουν να παλεύουν για να περάσουν τις θέσεις τους στα κάθε φορά συγκροτούμενα φοιτητικά όργανα. Όταν όμως μειωθούν, πειθαρχούν απόλυτα, όπως συνέβει όταν η ΦΕΑ Ιατρικής αποφασίζει να αποσύρει τις υποψηφιότητες των δημοκρατών φοιτητών από τις φοιτητικές εκλογές. Οι δυνάμεις του ΚΚΕ(εσ.) διαφωνούν, αλλά πειθαρχούν⁵⁵. Γενικά υπάρχει μεγάλος βαθμός αυτονομίας στα μέλη του "Ρ.Φ." που συμμετέχουν στο φοιτητικό κίνημα⁵⁶, τα οποία εξαντλούν την όποια δράση τους μέσα από τις ΦΕΑ, χωρίς παράλληλη και αντανωνιστική λειτουργία. Η Α.Ε. θα δράσει εντελώς αντίθετα. Εξ'αρχής και μόνο ο τίτλος της φανερώνει διάθεση πατρωναρίσματος του κινήματος⁵⁷. Τούτο δεν έγινε καθόλου τυχαία. Χαρακτηριστικά είναι όσα αναφέρονται σε κείμενο της: "Γίνεται όλο και πιο κατανοητή η ανάγκη δημιουργίας

---

⁵⁴ Λεύκωμα του "Ρ.Φ." σελ. 121

⁵⁵ Πρ. συνέντευξη με Χ.Βασιλόπουλο

⁵⁶ Ο.Δασφέρμος ANTI τχ. 344 στο ίδιο σελ. 58

⁵⁷ στο ίδιο

ενός ενιαίου δημοκρατικού συνδικαλιστικού οργάνου των φοιτητών που θα αντικαταστήσει την ψευτοΕΦΕΕ(..) θέτονται οι βάσεις και αρχίζει να κυκλοφορεί πλατιά η ιδέα της δημιουργίας μίας καινούργιας ΕΦΕΕ(...) θρिमάζει στη συνείδηση του φοιτητικού κόσμου η ανάγκη ύπαρξης της Αντιδικτατορικής ΕΦΕΕ"⁵⁸. Ενας τέτοιος τίτλος αρμόζει ή στην αυτοοργάνωση του κινήματος ή σε μία μετωπική οργάνωση που θα συμπεριελάμβανε όλες τις αντιδικτατορικές δυνάμεις του φοιτητικού χώρου⁵⁹. Η χρησιμοποίησή του από μια επί μέρους συνιστώσα του φοιτητικού κινήματος, έχει το στόχο της αποκλειστικής καθοδήγησής του. Η πρόθεση αυτή της Α.Ε. φαίνεται καθαρά και από το εξής απόσπασμα κειμένου της: "Στο συνέδριο (της Α.Ε.) μετέχουν με διάφορους τρόπους, που επιβάλλουν οι δύσκολες συνθήκες, όλες οι μέχρι τότε σχηματισμένες Επιτροπές αγώνα της Α.Ε. αντιπρόσωποι του Ρήγα Φεραίου, οι Δημοκρατικές ομάδες Σπουδαστών, πολλοί ανεξάρτητοι συνδικαλιστές, παλιοί συνδικαλιστές, μέλη του διδακτικού προσωπικού των ΑΕΙ κ.α."⁶⁰ "Η εικόνα που θέλει να δώσει αυτό το απόσπασμα είναι ότι όλοι εκφράστηκαν μέσα από το συνέδριο της Α.Ε., άρα πρόκειται για την αντιπροσωπευτική οργάνωση του φοιτητικού κινήματος. Η σύνθεση του συνεδρίου, όπως αναφέρεται, δεν επιβεβαιώνεται από καμιά άλλη πηγή. Ούτε στην μεταπολίτευση

---

⁵⁸ Συντονιστικό όργανο της Α.ΕΦΕΕ "Το χρονικό των φοιτητικών αγώνων 1967-1973" σελ.18,19

⁵⁹ ANTI τχ. 344 σελ. 56

⁶⁰ "Το χρονικό των φοιτητικών αγώνων" σελ.19

στις πολιτικές αντιπαραθέσεις για το ποιός έπαιξε σημαντικό ρόλο στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, αναφέρθηκε ποτέ ως στοιχείο μια τέτοια σύνθεση του ιδρυτικού συνεδρίου της Α.Ε.

Η οργανωτική πολιτική της Α.Ε. στρέφεται τόσο προς την οργάνωση φοιτητών, που συμμετέχουν στα ΦΕΑ και πρωταστατούν στο κίνημα, όσο και σε φοιτητές που βρίσκονται στις παρυφές του κινήματος⁶¹.

Για τους τελευταίους γίνεται στη πορεία του κινήματος μαζική στρατολόγηση.

Οι συνθήκες της παρανομίας και η κατακόρυφη ανάπτυξη του κινήματος υποχρεώνουν τα στελέχη της Α.Ε. που συμμετέχουν στο φοιτητικό κίνημα να διατηρήσουν ένα σημαντικό βαθμό αυτονομίας από την οργάνωση τους⁶², αν και αισθητά μικρότερο εκείνου του "Ρήγα Φεραίου". Διαφορετική επιλογή θα τους οδηγούσε εκτός κινήματος, αφού οι ρυθμοί των κινητοποιήσεων και των γεγονότων δεν επέτρεπαν καθυστερήσεις στην λήψη αποφάσεων. Η οποιαδήποτε καθοδήγηση που βρίσκονταν στην παρανομία εκτός φοιτητικού κινήματος, δεν θα μπορούσε να προλάβει τα γεγονότα και πολύ περισσότερο όταν οι προβλέψεις και οι "γραμμές" των αντιδικτατορικών δυνάμεων δεν είχαν καμιά σχέση με το υπό διαμόρφωση αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα.

Η συμμετοχή της Α.Ε. στις ΦΕΑ δεν γίνεται γιατί αποδέχεται το συγκεκριμένο μοντέλο αυτοοργάνωσης, είτε γιατί πιστεύει ότι έτσι το κίνημα θα είναι πιο αποτελεσματικό. Συμμετέχει γιατί αναγκάζεται

⁶¹ ANTI τχ. 344 σελ. 56,57

⁶² Ν.Μπίστης "Εκπομπή πίσω από τα γεγονότα"

από την εξέλιξη των πραγμάτων. Η μη συμμετοχή της στις ΦΕΑ ελάχιστα περιθώρια ανάπτυξης και δράσης θα της έδινε, όπως συνέβει στην Φυσικομαθηματική σχολή. Η αντίληψη αυτή της Α.Ε. θα αποκαλυφθεί αργότερα, μετά τις φοιτητικές εκλογές, όταν αποσύρει τις δυνάμεις της από τις ΦΕΑ Νομικής και κατ'επέκταση και της Φιλοσοφικής⁶³. Ο κύριος λόγος ήταν ότι στην Νομική είχε μεγάλη οργανωτική ανάπτυξη⁶⁴, ενώ ταυτόχρονα είχε οργανώσει φοιτητές που πρωτοστατούν στο φοιτητικό κίνημα της σχολής. Ο στόχος της ενέργειας αυτής ήταν ο οργανωτικός έλεγχος του κινήματος, γιατί εκεί όπου δεν έχει την αντίστοιχη οργανωτική ανάπτυξη - π.χ. Πολυτεχνείο - εξακολουθεί να συμμετέχει στα ΦΕΑ όπως και πριν και ίσα με το τέλος του κινήματος. Σημαντικό ρόλο για την απόφαση αυτή της Α.Ε. έπαιξε και το γεγονός ότι στην ίδια σχολή η ιδεολογική και πολιτική αντιπαράθεση είχε πάρει σοβαρές διαστάσεις, πράγμα που δεν συνέβαινε σε καμιά άλλη σχολή⁶⁵. Η ευαισθησία των δυνάμεων του ΚΚΕ σε τέτοιου είδους αντιπαραθέσεις είναι γνωστή.

Ο υπερουνομοτικός χαρακτήρας των αριστερών ομάδων και ο προσανατολισμός τους αποκλειστικά αυστηρά στην παράνομη δραστηριότητα, τις υποχρεώνει να οργανωθούν έξω από τις ΦΕΑ,

---

⁶³ Πρ. συνεντεύξεις με Ν.Μανίκα, Α.Ψιλοπούλου, Ν.Μπίτσι

⁶⁴ Πρ. συνέντευξη με Ν.Μπίτσι

⁶⁵ ANTI τχ. 333 σελ.41

⁶⁶ αν και κάποιες απ' αυτές στη συνέχεια - κυρίως το 1973 - θα οργανώσουν φοιτητές που συμμετέχουν στις φοιτητικές Επιτροπές.

Η αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος έπαιξε, όπως συνάγεται από τα παραπάνω, σημαντικότατο ρόλο στην ανάπτυξη και την αποτελεσματικότητά του. Η αυτοοργάνωση του κινήματος μαζί με τις συνελεύσεις, συγκεντρώσεις, πηγαδάκια συγκρότησαν ένα πλέγμα σχέσεων που διαχέεται στο σύνολο του ενεργού φοιτητικού πληθυσμού. Χωρίς τις ΦΕΑ και με δεδομένη την αποτυχία των αντιστασιακών οργανώσεων, το φοιτητικό κίνημα δεν θα αναγορευόταν ως ο κύριος πολιτικός αντίπαλος του στρατιωτικού καθεστώτος. Ωστόσο ή οργανωτική αυτή δομή είχε σοβαρές αδυναμίες. Δεν έδινε στους φοιτητές τη δυνατότητα πολιτικής ολοκλήρωσης, που από ένα σημείο και πέρα την αναζητούσαν έντονα, όπως την έδινε η ένταξη στις πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς. Έτσι, με την εμφάνιση των τελευταίων, μεγάλος αριθμός φοιτητών, από τις παρυφές του κινήματος ως την πρωτοπορεία, οργανώνεται σ' αυτές. Αν και το μεγαλύτερο μέρος, όσων πρωτοστατούν στο κίνημα, θα εξακολουθήσουν να έχουν σημείο αναφοράς τις ΦΕΑ, ωστόσο, και μόνο το γεγονός ότι είναι φορείς κάποιων εξωφοιτητικών απόψεων, δημιουργεί επιφυλακτικότητα τόσο μεταξύ των οργανωμένων σε διαφορετικές οργανώσεις, όσο και μεταξύ ανένταχτων και οργανωμένων. Η πάλη των

---

⁶⁶ Πρ. συνέντευξη με Δ. Μαυρογένη

"γραμμών", που ήταν σε χαμηλούς τόνους και χωρίς συνέπειες στην αρχή του κινήματος, θα πάρει σοβαρές διαστάσεις κατά τη διάρκεια της κατάληψης της Νομικής⁶⁷, όπου οι ανένταχτοι είναι σοβαρά αποδυναμωμένοι μετά τις πρόσφατες στρατεύσεις. Στη συνέχεια θα εξακολουθήσει να υπάρχει και να εκπλώνεται με διαφόρους τρόπους, ως το τέλος του κινήματος.

Η αυτοοργάνωση των φοιτητών δεν συγκρότησε ποτέ τακτική και στρατηγική, - ούτε ίσως θα μπορούσε -, δεν είχε εφημερίδες όπως οι οργανώσεις και βέβαια δεν έδινε καμιά αίσθηση δύναμης, όπως την δίδει ο κάθε μηχανισμός, πράγμα ιδιαίτερα ελκτικό κάτω από τις συνθήκες στρατιωτικής δικτατορίας. Επίσης δεν κρατά εφεδρείες και δεν διαθέτει ιδεολογία και μύθους. Είναι ένα καθημερινό όργανο ελλείπει άλλου, χωρίς μεγάλες δυνατότητες μετεξέλιξης, χωρίς δηλαδή προοπτική ολοκληρωτικής έκφρασης των αναγκών του αντιδικτατορικού αγώνα και των συνολικών ανησυχιών των φοιτητών. Όλα αυτά στάθηκαν μοιραία για τις ΦΕΑ και τα συντονιστικά τους όργανα. Εξάλλου και μόνο η ύπαρξη των οργανώσεων δρούσε ανταγωνιστικά και αρνητικά ως προς το δυνάμωμα και την εξάπλωση της αυτοοργάνωσης του φοιτητικού κινήματος. Οι οργανώσεις, αν και δεν κατάφεραν να κυριαρχήσουν, ωστόσο μετά το κτύπημα των στρατεύσεων προβαλόταν εξ αντικειμένου ως η εναλλακτική λύση, γεγονός που αντιστρατευόταν την ανασύσταση των Φ.Ε.Α.

---

⁶⁷ ANTI τχ.199 σελ. 29,30

ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

Τους τελευταίους μήνες του 1972 το καθεστώς δείχνει αποφασισμένο να ακολουθήσει την πορεία της ελεγχόμενης ομαλοποίησης. Στις 22-10-72 δηλώνει ότι "η Ελλάδα βρίσκεται εις την οδόν προς αντιπροσωπευτικό σύστημα"¹ και αφήνει να διαρρεύσει η είδηση ότι το 1973 θα προκηρυχθούν εκλογές. Το Δεκέμβριο ο Παπαδόπουλος ανακοινώνει την απόλυση και άλλων πολιτικών κρατουμένων και την άρση του στρατιωτικού νόμου στη Θεσσαλονίκη.

Μέσα στα πλαίσια της ελεγχόμενης ομαλοποίησης, τοποθετούνται και οι φοιτητικές εκλογές που εξαγγέλλονται στις 10-10-72. Ένας πρόσθετος λόγος της εξαγγελίας των εκλογών είναι και οι κινητοποιήσεις των φοιτητών κατά τη διάρκεια του περασμένου ακαδημαϊκού έτους. Οι κινητοποιήσεις αυτές είχαν κύριο αίτημά τους τη διεξέργεια εκλογών. Η μη ικανοποίηση του αιτήματος των φοιτητών συνεπαγόταν τη βίαιη καταστολή του κινήματός τους, γεγονός που δεν ευνοούσε την πορεία της ελεγχόμενης ομαλοποίησης. Οι εκλογές λοιπόν δίδονται από το καθεστώς με την ελπίδα ότι αφ' ενός το κίνημα θα εκτονωθεί και αφ' ετέρου η πρότασή του για ομαλοποίηση θα γίνει πειστικότερη προς τους παλαιούς πολιτικούς και τον πληθυσμό.

Η εκτίμηση του καθεστώτος ότι μπορεί να ελέγξει την εκλογική διαδικασία στον φοιτητικό χώρο στηρίζεται στο γεγονός ότι οι αντιστασιακές οργανώσεις είναι πτυπμένες και ουσιαστικά

---

¹ Εφημερίδες

ανύπαρκτες και η αντιπολίτευση των αστών πολιτικών αναποτελεσματική.

Επίσης το καθεστώς ελέγχει πλήρως τους μηχανισμούς των Α.Ε.Ι. (διορισμένα Δ.Σ., κυβερνητικός επίτροπος, σπουδαστικό της ασφάλειας, διοικητικοί υπάλληλοι). Επιπλέον οι καθηγητές, μετά την απομάκρυνση από το υπουργείο Παιδείας (31-7-72) του Γ.Φραγκάτου, θα συνεργαστούν με το καθεστώς στον έλεγχο της εκλογικής διαδικασίας και δεν θα κρατήσουν ουδέτερη στάση απέναντι στο φοιτητικό κίνημα, όπως έκαναν την περασμένη ακαδημαϊκή χρονιά. Πέρα από τα παραπάνω, η νομοθεσία της εκλογικής διαδικασίας δίνει την δυνατότητα νόθευσης του εκλογικού αποτελέσματος. Οι συνθήκες για το εγχείρημα-πείραμα των φοιτητικών εκλογών μοιάζουν ιδανικές για το καθεστώς, το οποίο παράλληλα με την άσκηση τρομοκρατίας από το καλά οργανωμένο και δικτυωμένο σπουδαστικό τμήμα της ασφάλειας, προχωρά στην εξαγγελία μέτρων υπέρ των φοιτητών.

Η πολιτική και ιδεολογική συγκρότηση των κρατούντων τους οδηγεί στην εκτίμηση ότι μπορούν να ελέγξουν τις εκλογικές διαδικασίες, εξαπατώντας ένα μέρος τόσο των φοιτητών όσο και γενικότερα του πληθυσμού.

Κατ'αυτόν τον τρόπο, πέρα από το γεγονός ότι η πρότασή τους για ομοιοποίηση θα αποκτήσει φερεγγυότητα, θα μπορούν τα διορισμένα διοικητικά συμβούλια, που θα έχουν μετατραπεί σε εκλεγμένα, να επέμβουν στο φοιτητικό σώμα προς μια κατεύθυνση ευνοϊκή για το καθεστώς.

Το καθεστώς θεωρεί πιθανή ακόμα και την δυνατότητα ενσωμάτωσης του φοιτητικού κινήματος στην πορεία του καθεστώτος². Όπως εύκολα συμπεραίνεται, οι κρατούντες έχουν επενδύσει σημαντικές ελπίδες τους στην εκλογική διαδικασία των φοιτητών.

Το μόνο που δεν εκτιμήθηκε σωστά από το καθεστώς, είναι η δυναμική του φοιτητικού κινήματος. Μια δυναμική, που είναι έξω από την λογική των αντιστασιακών οργανώσεων και της αντιπολίτευσης. Επίσης έχουν διαμορφωθεί στο φοιτητικό κίνημα τέτοιοι όροι (αυτοοργάνωση, εμπειρία κινητοποιήσεων, ανάδειξη φυσικής ηγεσίας, κ.α.), που δεν επιτρέπουν την εξασάτωση των φοιτητών. Ούτε και η άσκηση τρομοκρατίας, στα πλαίσια που έθετε η ελεγχόμενη ομαλοποίηση, μπορούσε να γίνει ανασχετικός παράγοντας του κινήματος.

Με την εξαγγελία των φοιτητικών εκλογών αρχίζουν έντονες και μαζικές διεργασίες στον φοιτητικό χώρο, που έχουν ως αντικείμενό τους τόσο τα τεχνικά και νομικά ζητήματα διεκδίκησης των εκλογών και της αδιάβλητης διασφάλισής τους, όσο και τα γενικότερα

---

² Ενδεικτικές είναι οι δηλώσεις του Β. Σταματόπουλου στην Πάτρα: "η διαδικασία των αρχαιρεσιών σας αυτή καθ'εαυτή σημαίνει συμμετοχήν σας εις την συνταγματική καθόλου διαδικασίαν της πολιτείας μας (...). Οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι θα είναι συνεργάτες των πανεπιστημιακών αρχών και της κυβέρνησεως (...). Οι εκλεγμένες διοικήσεις θα είναι ένα σπόνδυλος εις την όλην λειτουργίαν του μηχανισμού της νέας δημοκρατίας, η οποία βρίσκεται εν εξελίξει από της επαναστάσεως της 21ης Απριλίου και εντεύθεν"

ζητήματα του κινήματος και της τακτικής του απέναντι στην εκλογική διαδικασία. Η πλήρης απομόνωση των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων και η δυναμική του κινήματος βεβαιώνουν ότι, σε περίπτωση ελευθέρων εκλογών, η ήττα των διοικητικών συμβουλίων και του καθεστώτος θα ήταν συντριπτική. Όμως οι δηλώσεις του Β. Σταματόπουλου και η πρακτική των διοικητικών συμβουλίων, που ελέγχουν τις εγγραφές στους εκλογικούς καταλόγους και δεν δίνουν τα καταστατικά στους φοιτητές, δεν αφήνουν περιθώριο ελπίδας για αδιάβλητες εκλογές.³ Έτσι το φοιτητικό κίνημα ετοιμάζεται να αντιμετωπίσει και τη βία του σπουδαστικού της ασφάλειας, που σε καθημερινή βάση ελέγχει τους χώρους των Α.Ε.Ι.⁴, και την νοθεία, που μπορεί εύκολα να πραγματοποιηθεί, αν τηρηθούν οι αντιδημοκρατικές διατάξεις των αναθεωρημένων από το καθεστώς καταστατικών.

Το φοιτητικό κίνημα διατάσσεται έτσι, ώστε να δώσει τη μάχη για τον έλεγχο της εκλογικής διαδικασίας. Δεν υπάρχει ακόμη καμιά σκέψη για μεταίωση των εκλογικών διαδικασιών, πράγμα που θα υποχρέωνε το κίνημα σε μια άλλη πορεία, που θα άνοιγε άλλες παράλληλες διαδικασίες. Αυτή η τακτική, η οποία προϋπέθετε μια μεγαλύτερη δυναμική από εκείνη που διαθέτετε το κίνημα, θα οδηγούσε, σχετικά σύντομα, σε μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς. Οι αριστερές ομάδες, που κήρυτταν την αποχή από την εκλογική

---

³ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 37

⁴ Σ. Λυγερός ο.π. σελ. 111

διαδικασία⁵, είχαν τέτοια στοιχεία στην πολιτική τους σκέψη. Η ημέρα των εκλογών βρίσκει και τις δύο πλευρές με ξεκάθαρους στόχους. Τα διορισμένα διοικητικά συμβούλια έχουν την πρόθεση να ελέγξουν τις γενικές συνελεύσεις, διατηρώντας τις εργασίες τους σ'ένα τυπικό επίπεδο. Οι διατάξεις των καταστατικών, που προβλέπουν ότι ο πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου προεδρεύει στη γενική συνέλευση, τους δίνουν αυτή τη δυνατότητα.

Ο συσχετισμός των δυνάμεων, όπως έχει διαφανεί ως εκείνη τη στιγμή, δεν επιτρέπει το παραμικρό δημοκρατικό άνοιγμα στη λειτουργία των συνελεύσεων, ούτε την ουσιαστική συζήτηση πάνω στα ζητήματα των εκλογών ή των φοιτητικών προβλημάτων. Η επικράτηση του φοιτητικού κινήματος εις βάρος των διοικητικών συμβουλίων θα ήταν πλήρης και ολοκληρωτική.

Οι φοιτητές από την άλλη πλευρά, έχοντας επίγνωση της δυναμής τους απέναντι στα διοικητικά συμβούλια, τα οποία εξακολουθούν να είναι πλήρως απομονωμένα, και τη βεβαιότητα ότι μεθοδεύεται η νόθευση του εκλογικού αποτελέσματος, συμμετέχουν στις γενικές συνελεύσεις αποφασισμένοι να ελέγξουν τις εφορευτικές επιτροπές. Σ'όλες τις γενικές συνελεύσεις, με το ξεκίνημα των εργασιών τους, προβάλλονται από τους φοιτητές τα ίδια αιτήματα⁶ (εκλογή προέδρου γενικής συνέλευσης, ψήφιση εσωτερικού κανονισμού, εκλογή εφορευτικής επιτροπής). Τα διοικητικά συμβούλια υπερασμούνται των διατάξεων των καταστατικών, κι έτσι το αποτέλεσμα είναι να

---

⁵ ΑΑΣΠΕ Δύο χρόνια αγώνες 1972-1974 σελ. 9

⁶ Μ. Παπάσογλου σελ. 40

καταλήξουν αμέσως σε σύγκρουση.

Η εξέλιξη της σύγκρουσης δεν ήταν σ' όλες τις σχολές η ίδια. Εξαρτήθηκε από το επίπεδο ανάπτυξης του κινήματος. Ετσι στη Νομική, Ιατρική, Πολυτεχνείο διαλύονται οι συνελεύσεις.⁷

Στις σχολές αυτές, που από τον προηγούμενο χρόνο υπήρξαν έντονες αντιπαράθεσεις μεταξύ φοιτητών και διοικητικών συμβουλίων, οι συγκρούσεις ήταν ιδιαίτερα έντονες και καμιά δυνατότητα διαλόγου ή υποχωρήσεων δεν υπήρχε μεταξύ των δύο πλευρών. Τα πράγματα ήδη από τον προηγούμενο χρόνο είχαν αυστηρά οριοθετηθεί. Στις υπόλοιπες σχολές οι φοιτητές ή έλεγξαν τις εργασίες των συνελεύσεων ή αποχώρησαν ή, σε άλλη περίπτωση, οι εργασίες των συνελεύσεων περατώθηκαν τυπικά, κάτω από τις συνεχείς διαμαρτυρίες των φοιτητών.⁸

Στις γενικές συνελεύσεις ρόλο τοποτηρητών του καθεστώτος έπαιξαν οι επόπτες καθηγητές, οι οποίοι, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, σε κάθε σύγκρουση έπαρναν το μέρος των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων. Όταν έβλεπαν ότι ήταν αδύνατο να ελεγχθεί η συνέλευση από τον διορισμένο προεδρό της, την διέλυαν.⁹

Παρά την μαζική και δυναμική παρουσία των φοιτητών στις συνελεύσεις και την πλήρη απομόνωση των διοικητικών συμβουλίων, το κίνημα δεν μπόρεσε να επιβάλει την αδιάβλητη διεξαγωγή των

---

⁷ ΤΑ ΝΕΑ 26-10-72

⁸ στο ίδιο

⁹ Σ. Λυγερός ο.π. σελ. 109

αρχαιρεσιών. Το μέτωπο των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων, των καθηγητών και του σπουδαστικού της ασφάλειας, επέβαλε την θέλησή του. Αποφασιστική σημασία στην έκβαση της σύγκρουσης έπαιξε ή προσχώρηση των καθηγητών στο στρατόπεδο του καθεστώτος. Γιατί, πέρα από το ότι οι καθηγητές αποτέλεσαν έναν επί πλέον σημαντικό παράγοντα, το φοιτητικό κίνημα δεν είχε κάνει σωστή πρόβλεψη αυτής τους της στάσης.

Η συνείδητοποίηση από τους φοιτητές ότι είναι αδύνατον να γίνουν αδιάβλητες εκλογές, άρα τα διοικητικά συμβούλια θα παραμείνουν υπό τον έλεγχο του καθεστώτος, τους οδήγεί - στις σχολές εκείνες που βρίσκονται στην πρωτοπαρεία του κινήματος, όπως Νομική, Ιατρική - να εκλέξουν επιτροπές μέσα από τις γενικές συνελεύσεις¹⁰. Στο Πολυτεχνείο δεν υπήρξε η ίδια εξέλιξη, γιατί τα διορισμένα διοικητικά συμβούλια είχαν διαγράψει από τους συλλόγους όλους τους φοιτητές που πρωτοστάτησαν στις φοιτητικές κινητοποιήσεις του προηγούμενου χρόνου¹¹. Έτσι, την ημέρα των γενικών συνελεύσεων, το σπουδαστικό της ασφάλειας τους συνέλαβε και δεν τους επέτρεψε τη είσοδο στις σχολές τους.

Η εκλογή από τις συνελεύσεις επιτροπών, που η πλειοψηφία των μελών τους προέρχονταν από τις ΦΕΑ, σηματοδοτεί από τώρα και στο εξής το άνοιγμα νέου δρόμου, ανεξάρτητου εκείνου των εκλογικών διαδικασιών και του ελέγχου των διοικητικών συμβουλίων. Η νέα αυτή πρωτοβουλία ξεπερνά τα μέχρι εκείνη τη στιγμή όρια της

¹⁰ Μ. Παπάξογλου σελ.41

¹¹ ΤΑ ΝΕΑ 30-6-72

νομιμότητας, μέσα στα οποία είχε κινηθεί το φοιτητικό κίνημα. Η πρώτη διεύρυνση των ορίων της νομιμότητας με πρωτοβουλία του κινήματος είναι πια πραγματικότητα.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι ενώ το φοιτητικό κίνημα ρίχνει όλο του το βάρος για να ελέγξει την εκλογική διαδικασία, χωρίς πρόθεση ακύρωσής της και ανοίγματος νέων διαδικασιών για την περαιτέρω ανάπτυξή του, τελικά, η άκαμπτη στάση του άλλου στρατοπέδου, αλλά και η δική του δυναμική, το ωθούν να μπει σε μιά τέτοια πορεία.

Από τώρα και στο εξής το φοιτητικό κίνημα δεν θα περιορίζεται στο να αντιδρά στις πρωτοβουλίες του καθεστώτος, αλλά θα παίρνει και δικές του πρωτοβουλίες.

Η ανοιχτή δράση των επιτροπών (εκδίδουν ανακοινώσεις προς τον τύπο, ζητούν συναντήσεις με τις πρωτανικές αρχές και υποβάλλουν υπομνήματα)¹² δημιουργεί μια νέα πραγματικότητα. Οι ανακοινώσεις στον τύπο δρούν πληροφοριακά, αλλά και καθοδηγητικά για όλους τους φοιτητές. Με την όλη δραστηριότητα που αναπτύσσουν, προβάλλει ως απόλυτα εφικτή η δυνατότητα εκλογής φοιτητικών εκπροσώπων και νόμιμης δράσης.

Αυτή η εξέλιξη, όπου οι ΦΕΑ περνούν με τις εκλεγμένες επιτροπές στη νόμιμη δράση, χωρίς να καταργείται η παράνομη λειτουργία τους, οφείλεται στην δυναμική του κινήματος, αλλά και στον

---

¹² ΤΑ ΝΕΑ 26,27-10-72 και 1,2,3-11-72
12α εφημερίδα "Πρώτη" 2-11-87
12β στο ίδιο

προσανατολισμό των ΦΕΑ για μαζική δράση.

Η νέα αυτή κατάκτηση δίνει τη δυνατότητα στους φοιτητές να διαθέτουν εκπροσώπους με το κύρος των εκλεγμένων. Η απόλυτη αποδοχή και στήριξη των επιτροπών από το σύνολο των φοιτητών, τους δίνει πρόσθετες δυνατότητες. Η διαφανής λειτουργία και δράση της ορατής πια και συλλογικής ηγεσίας του κινήματος, ενεργοποιεί ακόμη περισσότερο τον φοιτητικό πληθυσμό και τον συσπειρώνει γύρω της.

Η ανάδειξη της ηγεσίας του κινήματος από συνελεύσεις και συγκεντρώσεις, χωρίς την παραμικρή παρέμβαση κέντρων εκτός φοιτητικού κινήματος ή πολιτικών φοιτητικών οργανώσεων, στη πορεία θα αναδειχθεί ως ένα από εκείνα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κινήματος, που του επέτρεψαν να αναδεικνύει συνεχώς τη φυσική του ηγεσία, μετά από κάθε κτύπημα του καθεστώτος.

Η μαζική και δυναμική αντίδραση των φοιτητών στις γενικές συνελεύσεις και στις μεθοδεύσεις των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων, δεν αφήνει στο καθεστώς περιθώρια ελιγμών. Ο συσχετισμός των δυνάμεων είναι υπέρ των φοιτητών, οι οποίοι έδειξαν ότι δεν είναι διατεθειμένοι να κινηθούν μέσα στα πλαίσια που καθορίζουν τα διοικητικά συμβούλια, οι καθηγητές και το σπουδαστικό της ασφάλειας. Οι εκτιμήσεις όμως των αρχών ασφάλειας είναι διαφορετικές. Κρίνοντας στενά την διεξαγωγή των γενικών συνελεύσεων και μόνο, χωρίς να βλέπουν τα νέα στοιχεία που

προέκυψαν, ισχυρίζονται ότι "Η έκβασις θεωρείται επιτυχής εις
 μεγάλον ποσοστόν και από τους ηγέτας των αντιφρονούντων, οίτινες
 παρατήρησαν εις ενίαν Σχολάς την έλλειψιν ικανών να διευθύνουν
 τας Γ. Συνελεύσεις φοιτητών με ελιγμούς και πολιτικότητα(...)

Η επιτυχής λήξις των Γ. Συνελεύσεων έχει σοβαρά ανησυχίσει και
 προβληματίσει τους αντιφρονούντας, διότι πιστεύουν ότι κατά τας
 αρχαιρεσίας θα υπάρξει εις πλείστας Σχολάς αρνητικόν δι'αυτούς
 αποτέλεσμα με συνεπίαις γνωστός. Απώλεια επιχειρημάτων για
 προπαγάνδα κ.λ.π."12α

Στο ίδιο κείμενο εκτιμούν ότι οι "αντιφρονούντες" θα επιδιώξουν
 α) την ακύρωση των γενικών συνελεύσεων "και διορισμό νέων
 διοικήσεων προς απόκτηση χρόνου προς οργάνωσιν β) καλλιέργεια
 κλίματος από τούδε ότι το αποτέλεσμα θα είναι προϊόν νοθείας
 κ.λ.π. γ) ενδεχομένη αποχή δ) πιθανή απόπειρα ματαιώσεως ή
 παρακώλυσεως της διεξαγωγής των αρχαιρεσιών ε) κινητοποίησης πλήν
 άνευ ουσιαστικού αποτελέσματος λόγω κλεισίματος καταλόγων".12β

Είναι φανερό ότι δεν μπορούν να προβλέψουν τις αντιδράσεις του
 φοιτητικού κινήματος στην κατόφορη παραβίαση των όρων που θα
 εξασφάλιζαν αδιάβλητες εκλογές. Το σημείωμα δεν αναφέρεται
 καθόλου στην πιθανότητα δημιουργίας αναταραχής στα Πανεπιστήμια,
 ούτε, πολύ περισσότερο, στη συγκρότηση συγκεντρώσεων και
 διαδηλώσεων.

Παρ'όλη την αισιόδοξη αυτή εικόνα που δίνουν, προφανώς προς τους
 ανωτέρους τους, η οποία ενέχει και το στοιχείο της προβολής του
 έργου τους, παρακάτω προτείνουν τρόπους αντιμετώπισης των

"αντιφρονούντων", οι οποίοι από μόνοι τους προδίδουν ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι όπως τα περιέγραψαν. Η αντιμετώπιση λοιπόν των "αντιφρονούντων" θα γίνει, σύμφωνα με το σημείωμα, α) "διό παρεμβάσεων", αφήνοντας έτσι ανοιχτό κάθε ενδεχόμενο και κάθε πιθανή επέμβαση. Και μόνο αυτός ο τρόπος αντιμετώπισης, προδίδει ότι κάθε άλλο παρά είναι ήσυχες οι δυνάμεις ασφαλείας για την ομαλή εξέλιξη των εκλογικών διαδικασιών.

β) ("Εφορευτικές Επιτροπές - παρατηρηταί"). Αναφέρεται στις διορισμένες εφορευτικές επιτροπές, οι οποίες έχουν επιφορτιστεί να νοθεύσουν τα αποτελέσματα. "Παρατηρηταί", ήταν τόσο οι καθηγητές, οι οποίοι πράγματι βοήθησαν αποτελεσματικά τις εφορευτικές επιτροπές, όσο και το ίδιο το σπουδαστικό της ασφάλειας.

γ) "(...) Πρυτάνεις, κλητήρες, Αστυνομία, Επαγρύπνησις. Χώρος μικρός". Εδώ εκτιμάται ότι σε τόσο μικρό χώρο, αν ασχοληθούν από πρυτάνεις ως τους κλητήρες δεν θα υπάρξει πρόβλημα.

Αν σταθήκαμε λίγο παραπάνω σ' αυτό το σημείωμα, είναι γιατί, όσον αφορά το μέρος που αναφέρεται στην αντιμετώπιση του κινήματος, έτσι, λίγο ή πολύ, εξελίχθηκαν τα πράγματα. Όλες αυτές οι δυνάμεις πράγματι έπεσαν πάνω στους φοιτητές, με μοναδικό στόχο να νοθεύσουν τα εκλογικά τους αποτελέσματα. Και το κατάφεραν. Δεν κατάφεραν όμως να ανακόψουν την ανοδική πορεία του κινήματος.

Στο μεσοδιάστημα μεταξύ των γενικών συνελεύσεων και των εκλογών, γίνονται πλήθος καταγγελιών στον τύπο ¹³ για τον τρόπο

---

¹³ ΤΑ ΝΕΑ

διεξαγωγής των συνελεύσεων. Οι εκλεγμένες επιτροπές υποβάλλουν υπομνήματα με στόχο τις αδιάβλητες εκλογές και οι υποψήφιοι εκδίδουν πλήθος ανακοινώσεων για τον ίδιο λόγο. Το φοιτητικό κίνημα εξακολουθεί να μάχεται, ως και την τελευταία στιγμή, για να επιβάλλει αδιάβλητες εκλογικές διαδικασίες.

Στο ίδιο χρονικό διάστημα το καθεστώς εξαγγέλει μέτρα υπέρ των φοιτητών, που κινούνται έξω από τη σφαίρα των διεκδικήσεών τους.¹⁴ Η εξαγγελία αυτή ερμηνεύεται ως προσπάθεια ενίσχυσης των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων πριν την διεξαγωγή των εκλογών. Τα μέτρα αυτά δεν προκαλούν ούτε στο ελάχιστο το ενδιαφέρον των φοιτητών.

Η ημέρα των εκλογών είναι ιδιαίτερα φορτισμένη. Από τη μιά πλευρά οι φοιτητές προσέρχονται μαζικά στα Α.Ε.Ι., αποφασισμένοι να δώσουν τον αγώνα τους¹⁵. Από την άλλη πλευρά τα διορισμένα διοικητικά συμβούλια δεν έχουν κάνει αποδεκτό κανένα από τα αιτήματα του κινήματος που θα διασφάλιζαν αδιάβλητες εκλογές. Επί πλέον, το σπουδαστικό της ασφάλειας ελέγχει όλους τους χώρους των σχολών.

Η ψηφοφορία αρχίζει με την υποβολή ενστάσεων¹⁶ από την πλευρά των φοιτητών, οι οποίες απορρίπτονται όλες από τις διορισμένες

---

¹⁴ Τα μέτρα που εξαγγείλε το καθεστώς ήταν Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, βελτίωση συσσιτίου, δάνεια, τρίτη εξεταστική περίοδο και δωρεάν εισιτήρια για θέατρα και κινηματογράφους. ΤΑ ΝΕΑ 15-11-72

¹⁵ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 48 και Σ. Ήυγερός ο.π. σελ. 128

¹⁶ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 49

εφορευτικές επιτροπές. Εξαιρέση αποτέλεσαν οι σχολές των Τοπογράφων και των Χημικών μηχανικών.

Ο σφικτός έλεγχος της εκλογικής διαδικασίας από τις εφορευτικές επιτροπές, με προφανή στόχο τη νύθευση των αποτελεσμάτων, η προκλητική παρουσία του σπουδαστικού της ασφάλειας, η στάση των καθηγητών, που απροκάλυπτα, όπως και στις γενικές συνελεύσεις, υπηρετούν τους στόχους του καθεστώτος, οι προηγηθείσες ξυμώσεις στον φοιτητικό χώρο, τα δημοσιεύματα και οι ενέργειες των εκλεγμένων επιτροπών και των υποψηφίων και η μαζική παρουσία των φοιτητών στους χώρους της ψηφοφορίας, οδηγούν αναπότρεπτα στη σύγκρουση. Στην πλειοψηφία των σχολών οι φοιτητές – αντίπαλοι του καθεστώτος απασύρουν τις υποψηφιότητές τους, καταγγέλοντας συνάμα την εκλογική παραδεία και καλώντας τους φοιτητές σε αποχή¹⁷.

Στη Νομική και το Πολυτεχνείο γίνονται μαζικές συγκεντρώσεις, όπου εγκρίνονται ψηφίσματα κατά της εκλογικής διαδικασίας και οι φοιτητές αποφασίζουν να απέσχουν από την ψηφοφορία. Οι συγκεντρώσεις δεν διαλύονται, αλλά αντίθετα φορτίζονται και είναι σαφές ότι θα ακολουθήσουν κάποιες εκδηλώσεις. Πρίν αυτό γίνει, εισβάλλουν αστυνομικές δυνάμεις και διαλύουν τους φοιτητές, οι οποίοι συγκροτούν στους γύρω δρόμους αντιδικτατορικές διαδηλώσεις¹⁸.

---

¹⁷ Σ. Λυγερός ο.π. σελ. 122, 127

¹⁸ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 51

Τα αποτελέσματα των εκλογών φυσικά είναι προϊόν νοθείας¹⁹, εκτός από τις σχολές Τοπογράφων και Χημικών Μηχανικών, όπου εκλέγονται φοιτητές αντίπαλοι του καθεστώτος²⁰.

¹⁹ Είναι χαρακτηριστικά όσα γράφει ο Α. Πεβερέτος διορισμένος πρόεδρος της ΔΕΣΕΜΠ "Τα Δ.Σ. εδέχθησαν μίαν άνευ προηγουμένου επίθεσιν. Βεβαίως είναι προϊόν νοθείας πλην των Χημικών και Τοπογράφων Ε.Μ.Π." Μ.Ποπάξογλου ο.π. σελ. 56

²⁰ Χαρακτηριστικά είναι όσα διηγείται ο Νίκος Διακουλάκης για τις ερμηνείες που δίδονται για την ομαλή διεξαγωγή των εκλογών στις δύο αυτές σχολές: "Οι εκλογές χαρακτηρίστηκαν σαν παρωδία από τη μεγάλη πλειοψηφία των φοιτητών. Σε δύο μόνο φοιτητικούς συλλόγους αναδείχτηκαν δημοκρατικές διοικήσεις και καταγράφηκαν σαν εξαιρέσεις του κανόνα. Στο Σύλλογο Χημικών Μηχανικών και Μεταλλειολόγων και στο σύλλογο Αγρονόμων - Τοπογράφων του Ε.Μ. Πολυτεχνείου. Πολλές απόψεις έχουν ακουστεί για να εξηγήσουν το φαινόμενο. Πολλοί είπαν ότι η χούντα ήθελε κάποια άλλαθι για να "νομιμοποιήσει" και τις υπόλοιπες διοικήσεις. Σ' αυτό οι δύο μικρότεροι σύλλογοι του ΕΜΠ ήταν οι πιο κατάλληλοι, αφού μάλιστα υπαγόταν στο δευτεροβάθμιο όργανο όλων των συλλόγων του ΕΜΠ (στη ΔΕΣΕΜΠ) απ' όπου θα ελεγχόταν οι δραστηριότητές τους. Άλλοι ισχυρίστηκαν ότι οι διορισμένοι της χούντας είχαν πείσει το Σπουδαστικό τμήμα της Ασφάλειας που είχε στην άμεση ευθύνη του τους φοιτητικούς συλλόγους, ότι ελέγχουν τις σχολές τους και επομένως δεν υπάρχουν λόγοι για νοθεία. Άλλοι ότι το αδιάβλητο των εκλογών εξασφάλισαν με την αποφασιστική στάση και τις ενέργειές τους οι φοιτητές της σχολής και οι καθηγητές που είχαν ορισθεί υπεύθυνοι (στη Σχολή ΧΜ υπεύθυνος ήταν ο καθηγητής Ν.Κουμούτσος). Πιθανόν κάποιες ή όλες αυτές οι ερμηνείες να ευσταθούν. Γεγονός είναι ότι η πρώτη ανακοίνωση του καινούργιου δημοκρατικού Διοικ. Συμβουλίου της Σχολής ΧΜ και ΜΜΜ, ήταν μιά προσπάθεια δικαιολόγησης του αποτελέσματος, κάτι που δείχνει το πόσο περίεργη και εξωπραγματική φάνηκε η έκβαση των εκλογών στη Σχολή".

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ Δ.Σ.

Τα νεοεκλεγέντα μέλη του Δ.Σ. του Σπουδαστικού Συλλόγου Χημικών και Μεταλλειολόγων Μηχανικών, ευχαριστούμε τους συναδέλφους μας δια την εμπιστοσύνην που μας έδειξαν κατά τας αρχαιρεσίας της Σχολής.

Αισθανόμεθα την ευθύνη που μας ανετέθη και πιστεύομε ότι με την συνεργασία όλων των συναδέλφων σπουδαστών θα επιτύχωμε στο έργο μας.

Ως προς την διεξαγωγήν των αρχαιρεσιών της Σχολής μας το αδιάβλητον εξασφαλίσθη δια της τηρήσεως των κάτωθι:

α) Η εφορευτική επιτροπή ετύγχανε της κοινής εμπιστοσύνης.

Το φοιτητικό κίνημα, στην περίοδο των εκλογικών διαδικασιών, σηματοδοτείται από νέα στοιχεία, που θα παίξουν καθοριστικό ρόλο στην παραπέρα πορεία του.

Αν κατά τη διάρκεια της περασμένης ακαδημαϊκής χρονιάς το κίνημα κινήθηκε λίγο ή πολύ μέσα στα πλαίσια της νομιμότητας (προσφυγές στα πρωτοδικεία) που το καθεστώς έθετε, αυτή την περίοδο δείχνει να τα ξεπερνά, κατακτώντας ταυτόχρονα τη δυνατότητα να παίρνει πρωτοβουλίες, οι οποίες φτάνουν, όπως είδαμε, ως τη συγκρότηση αντιδικτατορικών διαδηλώσεων. Αν και το φοιτητικό κίνημα εξ' αρχής είχε ένα αντιδικτατορικό προσανατολισμό, ωστόσο είναι η πρώτη φορά που το γεγονός αυτό προβάλλεται προς τα έξω με τον έντονο και σαφή τρόπο των διαδηλώσεων, οι οποίες ξεκινούν μέσα από τα Α.Ε.Ι. Αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής του κινήματος είναι ότι, για πρώτη φορά, στρέφει η κοινή γνώμη την προσοχή της προς τις φοιτητικές κινητοποιήσεις²¹.

β) Η κάλπη εσφραγίσθη ενώπιον των υποψηφίων προ της ενάρξεως της ψηφοφορίας.

γ) Καθ' ολην την διάρκειαν της διαδικασίας των αρχαιρεσιών παράστατο καθηγητής και επιμελητής της σχολής.

δ) Το άνοιγμα της κάλπης, η καταμέτρησης και η διαλογή των ψήφων εγένετο παρουσία αντιπροσώπων των υποψηφίων."

Επίσης σε έκθεση της ασφάλειας για τις φοιτητικές εκλογές (Πρώτη 4-11-87) αναφέρεται "Η πλειοψηφία των εκλεγμένων (στους Τοπογράφους) αποτελείται εκ φοιτητών μη εχόντων μεν παράσχει αφορμήν από αντεθνικής πλευράς, πλην προερχομένων εκ της παρατάξεως των αντιφρονούντων"

Ισως είναι και αυτός ένας λόγος που επέτρεψε το καθεστώς, κάνοντας λάθος εκτίμηση, την αδιάβλητη διεξαγωγή των εκλογών στις δύο αυτές σχολές

²¹ Είναι χαρακτηριστικά τα δημοσιεύματα των εφημερίδων της εποχής

Εκτός από την εκλογή επιτροπών από τις γενικές συνελεύσεις και τις αντιδικτατορικές διαδηλώσεις, γεγονότα που σηματοδοτούν τη νέα πορεία του φοιτητικού κινήματος, κατακτάται επίσης το δικαίωμα των συνελεύσεων και συγκεντρώσεων, που ως εκείνη τη στιγμή ήταν πάγιο αίτημα των φοιτητών. Στη συνέχεια συγκαλούνται πλήθος συγκεντρώσεων και συνελεύσεων. Η κατάκτηση αυτή έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ακόμη μεγαλύτερη ανάπτυξη του κινήματος, γιατί οι συνελεύσεις λειτούργησαν δημιουργικά και συνθετικά και π ουσιαστική και μεστή συζήτηση ήταν ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά τους²².

Η υποδειγματική λειτουργία τους συνέβαλε αποφασιστικά, τόσο στη μαζικοποίηση του κινήματος, όσο και στη μεγάλη συμμετοχή των φοιτητών στις εργασίες τους.

Την περίοδο των εκλογών παρουσιάζονται για πρώτη φορά οι πολιτικές φοιτητικές οργανώσεις της αριστεράς, τόσο η "Αντιδικτατορική Ε.Φ.Ε.Ε. ("Α.Ε.") και ο "Ρήγας Φεραίος" ("Ρ.Φ."), όσο και οι αριστερές ομάδες, με σαφείς απόψεις για το ποιά θα πρέπει να είναι η στάση του κινήματος απέναντι στις εκλογές²³. Η παρουσία και παρέμβαση των οργανώσεων στο φοιτητικό χώρο είναι ένα καινούριο στοιχείο, που από τώρα και στο εξής θα είναι συστατικό στοιχείο του φοιτητικού κινήματος.

Όπως είναι φυσικό, οι "γραμμές" των οργανώσεων και οι αποφάσεις του αυτοοργανωμένου κινήματος δεν ταυτίζονται. Για πρώτη φορά

---

²² Προσ. συνέντευξη Ν. Χριστοδουλάκη

²³ Προσ. συνέντευξη Ν. Μανίκα

υπάρχει σύγκρουση απόψεων στο φοιτητικό χώρο. Ο "Ρ.Φ." και με περισσότερη έμφαση η "Α.Ε." πρεσβεύουν τη συμμετοχή στις εκλογές²⁴. Το Ε.Κ.Κ.Ε. και άλλες αριστερές ομάδες προπαγανδίζουν "όχι στις φασιστικές εκλογές"²⁵ φοβούμενοι εκτόνωση ή ενσωμάτωση του κινήματος. Η αυτοοργάνωση του κινήματος (διασχολικό και η πλειοψηφία των ΦΕΑ) αποφασίζει να συμμετάσχει στην εκλογική διαδικασία. Αν όμως δεν διασφαλιστούν οι όροι για αδιάβλητες εκλογές, θεωρεί ότι πρέπει να κηρυχθεί αποχή και να καταγγελθούν ταυτόχρονα οι διαβλητές διαδικασίες.

Η "γραμμή" του διασχολικού επικράτησε στην πλειοψηφία των σχολών²⁶. Και εκεί που δεν επικράτησε, συνέτρεχαν άλλοι λόγοι κι όχι εκείνοι της διαφωνίας²⁷. Ακόμη και υποψήφιοι μέλη της Α.Ε.

²⁴ Πανοπουδαστική Νο 4.

"Συμμετέχοντας στις εκλογές ενεργητικά, στην περίπτωση που οι διορισμένοι εξασκούσαν ανοιχτή νοθεία, θάχαμε στα χέρια μας μεγαλύτερα όπλα να τους καταγγείλουμε"

²⁵ Α.Α.Σ.Π.Ε. Δυο χρόνια αγώνες (1972-74) σελ. 9

²⁶ Πρอส. συνέντευξη με Ν.Μανίκα και ΝΕΑ 21-11-72, Ήεύκωμα Ρήγα, σελ.107

²⁷ Η γραμμή της αποχής ακολουθήθηκε στην Πάντειο αν και δεν υπήρχαν σ'αυτήν καθόλου μέλη των αριστερών ομάδων, οι οποίες κύριυταν την αποχή. Ηταν απόφαση της ΦΕΑ της Σχολής (πρอส. συνέντευξη Σ.Παπαγεωργίου). Επίσης εν μέρει ακολουθήθηκε η γραμμή της αποχής στη φυσικομαθηματική. Η "γραμμή" του διασχολικού εφαρμόστηκε στη Νομική, Ιατρική, Οδοντιατρική, Φιλοσοφική, Αρχιτεκτονική, Εμπορική, Γεωπονική και λιγότερο στο Φυσικό, στους Πολιτικούς Μηχανικούς και στη Βιομηχανική. (ΝΕΑ 21-11-72). Στους Μηχανολόγους-Ηλεκτρολόγους δεν έγινε αποχή αν και δεν είχε καμιά πρόσβαση η Α.Ε. (ο Ρ.Φ. είχε ελάχιστη). Ο λόγος ήταν η στάση των υποψηφίων, που έπρεπε να αποσύρουν τις υποψηφιότητές τους, οι οποίοι δεν ελεγχόντουσαν από την ΦΕΑ και στην πλειοψηφία τους ήταν, για την εποχή εκείνη, πολύ μετριοπαθείς. - Οι διεγραμμένοι δεν είχαν το δικαίωμα της υποψηφιότητας.

απέσυραν τις υποψηφιότητές τους, πηγαίνοντας κόντρα στην απόφαση της οργάνωσής τους²⁸. Είναι φανερό ότι το φοιτητικό κίνημα στηρίζεται και σε τούτη τη φάση της ανάπτυξής του στην αυτοοργάνωσή του.

Οι οργανώσεις, αν και φοιτητικές, επηρεάζονται στις αποφάσεις τους είτε από την πείρα του αριστερού κινήματος, μεταφέροντας παλαιές πρακτικές, είτε από όργανα που βρίσκονται εκτός φοιτητικού χώρου. Η πρώτη επέμβαση των οργανώσεων σηματοδότησε -και σε μεγάλο βαθμό καθόρισε- τις σχέσεις τους με το φοιτητικό κίνημα. Οι έντονες και μαζικές διεργασίες κατά την διάρκεια των φοιτητικών εκλογών είχαν κι άλλες επιπτώσεις, όπως τη συγκρότηση ΦΕΑ σ'όσες σχολές δεν υπήρχαν ακόμη²⁹, τη σχετικά πλατιά στρατολόγηση μελών, εκ μέρους των φοιτητικών πολιτικών οργανώσεων, και τη για πρώτη φορά επεξεργασία θέσεων για το ρόλο του Πανεπιστημίου από τους υποψηφίους για τις φοιτητικές εκλογές³⁰. Τούτη η τελευταία προσπάθεια δεν είχε συνέχεια, γιατί οι καθημερινές συγκρούσεις, που θα ακολουθήσουν, δεν θα δώσουν τη δυνατότητα επεξεργασίας

Οι υποψήφιοι, αντίπαλοι των διορισμένων διοικητικών συμβουλίων βγήκαν, στο σύνολό τους σχεδόν, από τις ΦΕΑ (προσ. συνεντεύξεις). Είναι γεγονός ότι όποια "γραμμή" και αν ακολουθήθηκε, είχε τα ίδια αποτελέσματα. Ήταν τέτοια η δυναμική του κινήματος και τόσο οφθαλμοφανής η ναθεία, που ήταν αδύνατο η συμμετοχή στις εκλογές να νομιμοποιήσει τα διοικητικά συμβούλια ή να ενσωματώσει το φοιτητικό κίνημα.

²⁸ Σ. Αυγερός σελ. 121, 122

²⁹ Εμπορική, Φυσ/τική, Χημικών-Μηχανικών, Γεωπονική, Βιομηχανική. Από προσ. συνεντεύξεις

³⁰ ΤΑ ΝΕΑ 17, 18-11-72

θέσεων για το Πανεπιστήμιο και το φοιτητικό κίνημα. Η δυνατότητα αυτή δίνεται για λίγο πριν την κατάληψη του Πολυτεχνείου, αλλά και αυτή τη φορά θα μείνει ανολοκλήρωτη³¹.

Το καθεστώς δεν δείχνει να αντιλαμβάνεται ούτε στο ελάχιστο τη φυσιολογία και τα νέα χαρακτηριστικά στοιχεία του φοιτητικού κινήματος. Έτσι, εξακολουθεί να εξορκίζει τους κομμουνιστές και τους παλιούς πολιτικούς, ότι αυτοί προκαλούν την φοιτητική αναταραχή³². Αυτός ο λαθεμένος προσανατολισμός του καθεστώτος στην αντιμετώπιση του φοιτητικού κινήματος, ο οποίος στρέφει τις δυνάμεις Ασφάλειας προς τις παράνομες οργανώσεις και τις κινήσεις των παλαιών πολιτικών, θα επιτρέψει τη με γρήγορους ρυθμούς οργανωτική και μαζική ανάπτυξη του κινήματος.

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να πούμε ότι το φοιτητικό κίνημα βγήκε από την εκλογική διαδικασία ιδιαίτερα ενισχυμένο και καλύτερα συγκροτημένο, έχοντας κατακτήσει μια σειρά θέσεις, που τον προηγούμενο χρόνο θα φαινόταν σαν σχεδόν ουτοπικές. Από τώρα και στο εξής το φοιτητικό κίνημα θα μπορεί να δημιουργεί μόνο του γεγονότα προς την κατεύθυνση μιας ανοιχτής και μαζικής αντιδικτατορικής δράσης. Η δυναμικότητα και η αποτελεσματικότητα του κινήματος στη δράση του εναντίον του δικτατορικού καθεστώτος, θα ενισχύονται καθημερινά με ρυθμούς γρήγορους και απρόβλεπτους ως και την κατάληψη του Πολυτεχνείου. Ταυτόχρονα, σφύνεται η αντιφατικότητα της χουντικής πολιτικής στα Πανεπιστήμια, γιατί

---

³¹ Προσ. συνέντευξη με Ν. Χριστοφουλάκη

³² Δηλώσεις Β. Σταματόπουλου, Στ. Ήυγερός, ό.π., σελ. 124, 129

αφ' ενός το καθεστώς δείχνει αποφασισμένο να δοκιμάσει την ελεγχόμενη ομαλοποίηση στο φοιτητικό χώρο και αφ' ετέρου, ευρισκόμενο μπροστά σ' ένα δυναμικό κίνημα, αναγκάζεται να χρησιμοποιήσει βία για να μην του ξεφύγουν οι εξελίξεις.

ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Η ενεργός συμμετοχή του φοιτητικού κινήματος στις εκλογικές διαδικασίες, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, του επέτρεψε να μαζικοποιηθεί και να αναπτυχθεί, εκδηλώνοντας ταυτόχρονα δυναμικά τον αντιδικτατορικό του χαρακτήρα. Ωστόσο, παρ'όλες τις προσπάθειές του, δεν μπόρεσε να επιβάλλει την διεξαγωγή αδιάβλητων εκλογών. Κρίνοντας μόνο από αυτό το γεγονός, οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα ότι σ'αυτή την αντιπαράθεση το φοιτητικό κίνημα ηττήθηκε από το καθεστώς. Αν και η εκτίμηση αυτή ήταν επιφανειακή και δεν "έβλεπε" πίσω από τα γεγονότα - όπως θα αποδείξουν οι μετέπειτα εξελίξεις - δεν θα διατάσουν να την υιοθετήσουν οι υπηρεσίες του καθεστώτος. Σε μία μυστική έκθεση της ασφάλειας αναφέρεται ότι "δία των αρχαιρεσιών επετεύχθη α) έξοδος εκ του τέλματος (διορισμοί) β) εκτόνωση γ) προσπάσιες εις την αντεπίθεσιν δ) παροχή ηθικού ερείσματος και ηγαιίας δυνάμεως εις τας Διοικήσεις ε) αφαίρεσις ενός σπουδαίου επιχειρήματος "Αρχαιρεσίαι - Διορισμένοι" από τους αντιφρονούντας και στ) έδωσαν σαφή εικόνα της πραγματικότητας"¹.

Για να γίνει πιο πειστική η εκτίμηση αυτή της Ασφάλειας, παραθέτει, στο ίδιο κείμενο, τις απόψεις "αντιφρονούντων τέως πολιτικών παραγόντων, πρώην Νεολαιών ΕΔΗΝ-ΕΡΕΝ"1α οι οποίοι, όπως

¹ Εφ. "Πρώτη" 4-11-87
1α στο ίδιο

ισχυρίζεται, μιλούν για λάθη που έγιναν και παραδέχονται την επιτυχία του καθεστώτος.

Η τακτική αυτή των υπηρεσιών του καθεστώτος να επικαλούνται τις απόψεις των "αντιφρονούντων" ως ενισχυτικές των δικών τους εκτιμήσεων, θα πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός ότι τις περισσότερες φορές, όπως δείχνουν αρκετά από τα έγγραφά τους που είδαν το φώς της δημοσιότητας, έπεσαν έξω στις προβλέψεις τους για την εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος.

Η λογική που επικράτησε στις δυνάμεις ασφαλείας ήταν, ότι "αφού έχασαν τις εκλογές και επελύθησαν τα αιτήματά των όπαντα, δεν τους απομένει αίτημα βασικών προς μαζικοποίηση και πολιτική εκμετάλλευσιν..."².

Η μυστική έκθεση, βέβαια, δεν παραλείπει να σημειώσει " ότι οι αρχαιρεσίες, παρά τα ανωτέρω ευνοϊκά αποτελέσματα, δεν έλυσαν οριστικώς το φοιτητικό πρόβλημα, αλλά απλώς το μετατόπισαν χρονικώς..." 2α. Ενώ ταυτόχρονα ο περιβόητος και έμπειρος

---

² στο ίδιο . Παρατηρήσεις στελέχους της ασφάλειας.
Επίσης σε έκθεση του στις 20-1-73 ο Αστυνομικός Διευθυντής Σπ. Μιχαήλ γράφει "Μετά τας φοιτητικές αρχαιρεσίες της 20-11-72 οι εις τας διαφόρους Ανωτάτας Σχολάς ηγούμενοι των αντιφρονούντων σπουδαστών, οίτινες και ως επί τω πολύ είχαν κατέλθει ως υποψήφιοι, εις διαφόρους μεταξύ των συζητήσεις κατέληξαν εις το συμπέρασμα ότι νέα εδημιουργήθη καταστάσεις εις τον φοιτητικόν χώρο, μετά τας αρχαιρεσίας, η οποία επιβάλλει την αναθεώρησιν της καθόλου τακτικής αυτών, δοθέντος ότι απώλεσθσαν τα βασικά φοιτητικά αιτήματα, ως διενέργεια αρχαιρεσιών, Γ' εξεταστική περίοδος, μεταφορά μεταφερομένου μαθήματος, παρεμβάσεις κατά τους διορισμούς των Δ.Σ. κ.τ.λ. δυνάμει των οποίων πδύναντο να μαζικοποιήσουν τους σπουδαστάς, και να εκμεταλλευτούν τας δια την επίλυσιν των ανωτέρω αιτημάτων εκδηλώσεις, πολιτικώς". "Πρώτη" 6-11-87
2α "Πρώτη" 4-11-87

αστυνόμος Κ. Καραπαναγιώτης ζήτη ένισχυση έξι τουλάχιστον αστυφυλάκων για την παρακολούθηση επί "ώρου βάσεως" των Πανεπιστημιακών χώρων³.

Οι συντάκτες της έκθεσης, πέρα από το γεγονός ότι απευθυνόμενοι στους ανωτέρους τους προσπαθούν να ωραιοποιήσουν τα πράγματα, δείχνουν να μην αντιλαμβάνονται τη νέα κατάσταση που διαμορφώθηκε στο φοιτητικό χώρο κατά την διάρκεια των φοιτητικών εκλογών. Δεν αναφέρονται καθόλου στις νέες κατακτήσεις του κινήματος - εκλογή επιτροπών, συνελεύσεις, συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις, μαζικότητα - και δεν αντιλαμβάνονται καθόλου τις διεργασίες που συντελούνται σε δεύτερο επίπεδο στο φοιτητικό σώμα - ανάπτυξη αυτοοργάνωσης, παρουσία πολιτικών οργανώσεων. Η έκθεση εφαρμόζει χοντροκομένα την αρχή της αιτιότητας στα ορατά συμβάντα. Δεν είναι, λοιπόν, παράξενο, που δύο μήνες μετά τις εκλογές θα υπάρξει έξαρση του κινήματος στο Πολυτεχνείο. Το καθεστώς θα αιφνιδιαστεί πλήρως, αναγκασόμενο τόσο να κάνει τακτικές υποχωρήσεις, όσο και να κτυπήσει με το μέτρο των στρατεύσεων.

Μετά τις εκλογές, συγκαλούνται γενικές συνελεύσεις στο Πολυτεχνείο⁴, κατά τη διάρκεια των οποίων επανεγράφονται στους συλλόγους οι διαγραμμένοι φοιτητές και συζητιώνται τα επαγγελματικά αιτήματα των σπουδαστών Υπομηχανικών, των οποίων το

---

³ "Πρώτη" 6-11-87

⁴ ΤΑ ΝΕΑ 21-12-72

κίνημα βρίσκεται σε έξαρση⁵.

Ειδικότερα στη σχολή Πολιτικών Μηχανικών αποφασίζεται η κήρυξη αποχής από τα μαθήματα εναντίον των αιτημάτων των Υπομηχανικών⁶.

Η σχετική κάμψη του κινήματος, μετά τις εκλογές, ευνοεί τη στροφή του ενδιαφέροντος των φοιτητών προς τα επαγγελματικά τους ζητήματα. Ο κίνδυνος έναρξης μιάς ενδοσπουδαστικής αντιπαράθεσης ήταν υπαρκτός και ιδιαίτερα επικίνδυνος για την παραπέρα πορεία του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος. Ωστόσο, οι γενικές συνελεύσεις των άλλων σχολών του Πολυτεχνείου, μετά από διεξοδικές συζητήσεις, δεν οδηγούνται σε σύγκρουση με τους σπουδαστές Υπομηχανικούς, αλλά θέτουν επιτακτικά το γενικότερο ζήτημα του προγραμματισμού της τεχνικής εκπαίδευσης.

Το διάστημα μετά τις εκλογές και τις καταγγελίες για τις διαβλητές εκλογικές διαδικασίες και ως τις διακοπές των γιορτών, χαρακτηρίζεται από την έξαρση των κινητοποιήσεων των σπουδαστών Υπομηχανικών και από τη στροφή των σπουδαστών του Πολυτεχνείου στα επαγγελματικά τους προβλήματα. Η στροφή παρατηρείται κυρίως στους Τοπογράφους, αλλά και στους σπουδαστές των άλλων σχολών, όσον αφορά στα ζητήματα που έχουν σχέση με τα αιτήματα των Υπομηχανικών⁷.

---

⁵ ΤΑ ΝΕΑ Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1972

⁶ Προσωπική συνέντευξη με Δ. Καλουδιώτη και
ΤΑ ΝΕΑ 15, 16-1-73

⁷ ΤΑ ΝΕΑ 16 και 18-11-72

Στις σχολές εκτός Πολυτεχνείου, το φοιτητικό κίνημα παρουσιάζει μια κάμψη⁸, που είναι αποτέλεσμα τόσο της έκβασης της εκλογικής σύγκρουσης⁹, όσο και των διαφωνιών στους κόλπους του κινήματος, που για πρώτη φορά παρουσιάζονται με την εμφάνιση των πολιτικών οργανώσεων.

Οι διεργασίες¹⁰, που συντελούνται αυτή την περίοδο στο φοιτητικό σώμα, θα δημιουργήσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για τη νέα, εντελώς επιθετική, τακτική του κινήματος, που θα ξεκινήσει αμέσως μετά τις διακοπές των γιορτών και θα κινηθεί εκτός των ορίων ανοχής του καθεστώτος. Είναι η περίοδος (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1973) των αλληπάλληλων νικών του φοιτητικού κινήματος, που θα το οδηγήσουν στην κατάληψη της Νομικής.

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, το καθεστώς εκτιμά ότι βγήκε ενισχυμένο από την εκλογική διαδικασία. Θεωρεί λοιπόν την εποχή, μετά τις διακοπές των γιορτών, κατάλληλη για να διαρρεύσει την είδηση ότι προτίθεται να εξαγγείλει το Φεβρουάριο την εφαρμογή του καταστατικού χάρτη της Ανώτατης Εκπαίδευσης¹¹.

Η είδηση βρίσκει το φοιτητικό κίνημα στο Πολυτεχνείο, από άποψη υποδομής, σε πολύ καλό σημείο. Δύο φοιτητικοί σύλλογοι έχουν δημοκρατικά συμβούλια και έχει κατακτηθεί το δικαίωμα των γενικών

⁸ Σ. Λυγερός ο.π. σελ. 136

⁹ στο ίδιο σελ. 136, 137

¹⁰ στο ίδιο σελ. 137

¹¹ ΤΑ ΝΕΑ 8-1-73

συνελεύσεων. Ταυτόχρονα έχουν εκλεγεί επιτροπές¹², οι οποίες στη συνέχεια θα πάρουν πάνω τους το κίνημα, σε στενή πάντα συνεργασία με τις ΦΕΑ, οι οποίες έχουν αναπτυχθεί και πολλαπλασιαστεί^{12α}. Επί πλέον η φύση των μαθημάτων του Πολυτεχνείου υποχρεώνει τους σπουδαστές σε πολύωρη καθημερινή συνεύρεση.

Όταν λοιπόν, μετά την είδηση για τον καταστατικό χάρτη, πληροφορούνται οι σπουδαστές του Πολυτεχνείου ότι λειτουργούσε ξενόγλωσσα Τεχνολογικό Ινστιτούτο στην Αγία Παρασκευή¹³, εξεγείρονται μαζικά. Πέρα από το φόβο του ανταγωνισμού, θέλησαν να κτυπήσουν και την "ιμπεριαλιστική διείσδυση στον τομέα της εκπαίδευσης"¹⁴.

Το κίνημα γίνεται με την κήρυξη αποχής στη σχολή Πολιτικών Μηχανικών¹⁵, με καθαρά επαγγελματικά αιτήματα, ενώ ταυτόχρονα αρχίζει και η δημοσίευση του σχεδίου του Καταστατικού Χάρτη.¹⁶ Ακολουθεί η αποχή στη σχολή Μηχανολόγων - Ηλεκτρολόγων και στη

¹² Σ. Λυγερός ο.π. σελ. 184

^{12α} Σ' αυτήν την περίοδο και ως τις στρατεύσεις το φοιτητικό κίνημα εξελίσσεται με ιδιαίτερα γρήγορους ρυθμούς. Οι πολιτικές οργανώσεις δεν μπορούν να το παρακολουθήσουν. Η παρέμβασή τους είναι εντελώς αμελητέα και μικρότερη εκείνης που ανέπτυξαν κατά τη διάρκεια των εκλογικών διαδικασιών. Το Φ.Κ. οδηγείται πλήρως από τις ΦΕΑ και τις εκλεγμένες Επιτροπές του. Βλέπε και Α. Λυγερός ο.π. σελ. 177

¹³ ΤΑ ΝΕΑ 19 και 20-1-73

¹⁴ ΣΤ. Λυγερός ο.π. σελ. 176

¹⁵ ΤΑ ΝΕΑ 15 και 16-1-73

¹⁶ ΤΑ ΝΕΑ 17-1-73

συνέχεια στις σχολές Χημικών Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων¹⁷. Ο αγώνας του φοιτητικού κινήματος από δω και στο εξής, ξεπερνώντας τα επαγγελματικά αιτήματα που κυρίως μπήκαν στους Πολιτικούς Μηχανικούς, εστιάζεται στο να αποσυρθεί το σχέδιο του Καταστατικού Χάρτη και να συνταχθεί νέο με τη συμμετοχή των φοιτητών —, στο κλείσιμο των ξενόγλωσσων Πανεπιστημίων και στην κατάργηση του Ν.Δ. 93/69.¹⁸

Το καθεστώς αναγκάζεται να εκδόσει αμέσως απόφαση¹⁹, με την οποία αναστέλλει τη λειτουργία του ξενόγλωσσου Ινστιτούτου. Αν και η εξέλιξη αυτή θεωρήθηκε νίκη του κινήματος, ωστόσο ο αγώνας κατά των ξένων Πανεπιστημίων δε σταματά, αλλά αντίθετα κλιμακώνεται. Τούτο συμβαίνει γιατί οι φοιτητές δυσπιστούν στη δυνατότητα που έχει το καθεστώς να κάνει πράξη την απόφασή του, αφού το θεωρούν εξαρτημένο, άρα ανήμπορο να εμποδίσει τη λειτουργία πανεπιστημιακών παραρτημάτων ιμπεριαλιστικών χωρών.

Οι ρυθμοί ανάπτυξης του κινήματος στο Πολυτεχνείο είναι τέτοιοι, που το καθεστώς με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του δεν μπορεί να τους παρακολουθήσει²⁰.

¹⁷ ΤΑ ΝΕΑ 19,22 και 24-1-73

¹⁸ ΤΑ ΝΕΑ 20 και 22-1-73

¹⁹ ΤΑ ΝΕΑ 20-1-73

²⁰ Στις 20-1-73 και ενώ έχει αρχίσει η αποχή στο Πολυτεχνείο, απόρρητη αναφορά του αστυνομικού Διευθυντή Σπ.Μιχαήλ γράφει ότι τα θέματα που θα προβάλλουν οι "αντιφρονούντες" φοιτητές θα είναι η τροποποίηση των καταστατικών και η συμμετοχή των σπουδαστών κατά την επεξεργασία του καταστατικού χάρτη της Ανωτάτης Παιδείας" και εκτιμά ότι το αίτημα για κατάργηση του

Η ελεγχόμενη τρομοκρατία με συλλήψεις, φυλοδαρμούς και αστυνομοκρατία²¹, δεν έχει σοβαρά αποτελέσματα. Η μαζικότητα του κινήματος, η ανοιχτή δημοκρατική του λειτουργία και οι συμμετοχικές του διαδικασίες, δημιουργούν συνθήκες εκρηκτικές και αλυσιδωτά γεγονότα. Οι μηχανισμοί καταστολής αδυνατούν να αντιμετωπίσουν την κατακόρυφη ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος, χωρίς ταυτόχρονα να περάσουν στην ανοιχτή τρομοκρατία, η οποία όμως θα ερχόταν σε αντίθεση με το πείραμα της αμαλοποίησης.

Ενώ οι κινητοποιήσεις στο Πολυτεχνείο βρίσκονται στο κατακόρυφο, με αποχές, συγκεντρώσεις και συνελεύσεις, αρχίζουν και στις άλλες σχολές οι αντιδράσεις²², καθώς και η έντονη δραστηριοποίηση των τοπικών συλλόγων.²³

Ν.Δ. 93/69 δεν συγκινεί "την ευρυτέραν μάζαν των σπουδαστών". Ακολούθως προβλέπει διαδικασίες μελέτης των παραπάνω θεμάτων και προβολή αυτών μέσω συνελεύσεων, του τύπου και τοπικών συλλόγων. Όπως θα διαπιστωθεί η εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος με αποχές, συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις βρίσκεται εκτός των προβλέψεων των υπηρεσιών ασφαλείας.

²¹ Στ. Ήυγερός ο.π. σελ. 188

²² Φοιτητές της ΑΣΟΕΕ εκπονούν μελέτη για τα προβλήματά τους και τα διανέμουν στους συναδέλφους τους. ΝΕΑ 22-11-73
Φοιτητές Ιατρικής ασκούν κριτική στο σχέδιο του καταστατικού χάρτη. ΝΕΑ 18-1-73
Δημοσιεύονται απόψεις φοιτητών για τον καταστατικό χάρτη, οι οποίοι ζητούν συνελεύσεις για να τον συζητήσουν. ΝΕΑ 22-11-73

²³ Έξι τοπικοί σύλλογοι οργανώνουν ελεύθερη συζήτηση για τον καταστατικό χάρτη. ΝΕΑ 20-1-73
Η συζήτηση αυτή τελικά δεν θα γίνει, γιατί το καθεστώς εκφοβίζει τους αιθουσάρχες και τους αναγκάζει να μην παραχωρήσουν τις αίθουσες τους. Στ. Ήυγερός ο.π. σελ. 177
Επίσης χαρακτηριστικά είναι όσα αναφέρει ο Σπ. Μιχαηλίδης σε απόρρητη αναφορά του : "Μέγα μέρος της δραστηριότητας των αντιφρονούντων σπουδαστών διεξάγεται μέσω των υπ'αυτών ελεγχόμενων Εθνοτοπικών

Κατω από την πίεση των κινητοποιήσεων, η στρατιωτική κυβέρνηση αναγκάζεται να δηλώσει ότι "δεν αποτελεί προσχέδιο καταστατικού χάρτη το κείμενο που δημοσιεύτηκε, ούτε απηχεί απόψεις αρμοδίων φορέων"²⁴. Είναι η δεύτερη φορά μέσα σε πέντε μέρες, που οι στρατιωτικοί αναγκάζονται να υποχωρήσουν έναντι του φοιτητικού κινήματος.

Παρά τις υποχωρήσεις του καθεστώτος, το κίνημα στο Πολυτεχνείο δεν εκτονώνεται, ούτε μειώνεται η δυναμική του. Αντίθετα διευρύνεται και απαιτεί τη συμμετοχή των φοιτητών στη σύνταξη νέου καταστατικού χάρτη. Η απάντηση της συγκλήτου είναι το κλείσιμο των σχολών Αρχιτεκτόνων και Χημικών Μηχανικών^{24α}.

Στόχος της ενέργειας ήταν η υποχώρηση του κινήματος. Επιτυγχάνεται όμως αντίθετο αποτέλεσμα. Μετά από γενικές συνελεύσεις και σε συμπαράσταση στις σχολές που έκλεισαν, κατεβαίνουν όλοι οι φοιτητές του Πολυτεχνείου σε αποχή²⁵. Η

Συλλόγων. Μέχρι στιγμής οι σύτω ελεγχόμενοι Συλλόγοι είναι οι των Κρητών, Χίων, Πατρινών, Ηλείων, Δωδεκανησίων, Στερεοελλαδιτών, Αρτινών και Ηπειρωτών. Επιδιώκεται δε και η σύσταση και ετέρων ταιούτων, ως Αρκαδών κ.λ.π.

Τα προεδρία τούτων συσκέπτονται τακτικώς εις τα επί της οδού χαλκοκονδύλη γραφεία του Συλλόγου Χίων Σπουδαστών, προς συντονισμόν της δραστηριότητος των και χάραξιν κοινής γραμμής, οι πρόεδροι δε τούτων αποτελούν την Συντονιστικήν Επιτροπήν. Ούτοι εις πρόσφατον συνάντησιν των απεφάσισαν και τη νόμω σύστασιν Ομοσπονδίας Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδας προκειμένου μέσω αυτής να δημιουργήσουν φοιτητικόν κίνημα και αντιπερισπασμόν εις την καθ'όλον δραστηριότητα της ΕΦΕΕ". Πρώτη 13-11-87

²⁴ ΤΑ ΝΕΑ 24-1-73
24α Στ. Άνγκερός ο.π. σελ. 188

²⁵ στο ίδιο σελ. 188

σύγκλητος κλείνει το Πολυτεχνείο. Είναι φανερό ότι θέλει, χωρίς την βοήθεια του καθεστώτος, να αντιμετωπίσει το κίνημα. Δεν δραστηριοποιεί ούτε το Ν.Δ. 93/1969, που οι φοιτητές ζητούν την κατάργησή του. Δεν θέλει έτσι να ταυτιστεί με το καθεστώς, αντίθετα επιδιώκει να διατηρήσει κάποια αυτονομία. Το ίδιο μήνυμα θα στείλει προς τους φοιτητές, αποδεχόμενη, λίγο αργότερα, μεγάλο μέρος των αιτημάτων τους.²⁶

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και η παραίτηση του προπρύτανη Κοκκινόπουλου, η οποία "είναι αρρήκτως συνδεδεμένη προς το θέμα της αυτοτέλειας των ΑΕΙ" και έγινε για λόγους "ακαδημαϊκής και προσωπικής ευθύτητας"²⁷. Η παραίτησή του στρέφεται κατά των παρεμβάσεων του κυβερνητικού επίτροπου²⁸.

Παρόμοιες τάσεις παρατηρούνται και στις συγκλήτους άλλων σχολών. Την περίοδο που συνέβαιναν τα παραπάνω στο Πολυτεχνείο, στη ΑΣΟΕΕ παραπέμπονται στο πειθαρχικό 12 φοιτητές, οι οποίοι σύνταξαν μελέτη για τα προβλήματά τους²⁹. Είναι εμφανές ότι και η παραπομπή αυτή κινήθηκε στην ίδια κατεύθυνση.

Οι καθηγητές δραστηριοποιούνται για να ελέγξουν το χώρο τους, ο

²⁶ στο ίδιο σελ. 190

²⁷ ΤΑ ΝΕΑ 29,30-1-73. Ο ίδιος, ως Πρύτανης του Πολυτεχνείου δεν θα διστάσει να υπογράψει την οριστική αποβολή σπουδαστριάς του Ιδρύματος "λόγω του ότι καταδικάσθηκε εις ποινήν φυλακίσεως υπό του ειρημένου Στρατοδικείου". Λεύκωμα Ρήγα Φεραίου σελ. 64

²⁸ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 187

²⁹ ΤΑ ΝΕΑ 1-2-73

οποίος, μετά το ξέσπασμα του φοιτητικού κινήματος, τείνει να ελεγχθεί ολοκληρωτικά από το καθεστώς. Οι πολλαπλές επεμβάσεις των μηχανισμών του καθεστώτος τείνουν να ακυρώσουν κάθε έννοια αυτοτέλειας των Πανεπιστημίων, υπονομεύοντας ταυτόχρονα και την εξουσία των καθηγητών. Τούτο το τελευταίο, ως μοναδικό μέλημα των καθηγητών, θα καθοδηγεί τις πράξεις τους ως το τέλος.

Το κλείσιμο του Πολυτεχνείου προκαλεί έντονες αντιδράσεις των φοιτητών, οι οποίες καταλήγουν στη συγκρότηση διαδήλωσης προς τη Νομική με πολιτικά συνθήματα³⁰.

Μέσα σε τρεις μέρες εξαναγκάζεται η σύγκλητος να ανοίξει το Πολυτεχνείο, αφού η απόφασή της να το κλείσει πυροδότησε³¹ το κίνημα αντί να το κατευνάσει. Η στροφή αυτή της συγκλήτου οφείλεται στο γεγονός ότι δεν επιζητεί τη ρήξη με τους φοιτητές. Το άνοιγμα του Πολυτεχνείου δεν αλλάζει διόλου την έκρυθμη

---

³⁰ "Στη διάρκεια της συνεδρίασης της συγκλήτου του, 1500 και πάνω σπουδαστές που είναι συγκεντρωμένοι στο προαύλιο του Πολυτεχνείου ρίχνουν συνθήματα όπως "δεν περνά ο φασισμός", "έξω ο Επίτροπος", "κάτω ο καταστατικός", "ελεύθερη Παιδεία", ενώ ήδη ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις έχουν πάρει θέση γύρω από το Ιδρύμα. Οι πόρτες κλείνουν και απαγορεύεται η είσοδος των σπουδαστών στο Προαύλιο. Όσοι βρίσκονται έξω από το Πολυτεχνείο επιχειρούν ν'ανοίξουν τις πόρτες αλλά δεν το πετυχαίνουν. Η απόφαση της συγκλήτου (για "την αναστολή της λειτουργίας του Ιδρύματος"), προκαλεί την αντίδραση των σπουδαστών, οι οποίοι προβαίνουν σε διαμαρτυρίες αμέσως μετά την τσιροκόλληση της απόφασης. Κατορθώνουν και βγαίνουν από το προαύλιο (...) και πραγματοποιούν διαδήλωση κατευθυνόμενοι προς τη Νομική Σχολή. Διασχίζουν κατά μήκος την οδό Σόλωνος και φτάνουν, ρίχνοντας συνεχώς αντικαθεστωτικά συνθήματα, μέχρι την οδό Ιπποκράτους (...) όπου διαλύονται ύστερα από επίθεση αστυνομικών δυνάμεων. Στο σημείο αυτό συλλαμβάνονται πολλοί φοιτητές και οδηγούνται στην ασφάλεια".

Μ. Παπάρογλου ο.π. σελ. 63, 64

³¹ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 169

κάτασταση. Αντίθετα, γενικεύεται η αποχή και συγκροτείται η λίστα των αιτημάτων, η οποία υποβάλλεται στον Πρύτανη του Ιδρύματος³².

Η Σύγκλητος αναγκάζεται να αποδεχθεί πλήθος από τα αιτήματα των φοιτητών, σε μιά προσπάθεια προσέγγισης του φοιτητικού κινήματος³³.

Η επιτυχία αυτή των φοιτητών προκαλεί την έντονη δυσαρέσκεια του κυβερνητικού εκπροσώπου, ο οποίος διώχνει σκαιότατα μπροστά στον Πρύτανη εκλεγμένη επιτροπή των σπουδαστών Πολιτικών Μηχανικών.³⁴

³² ΤΑ ΝΕΑ 2,6,7 και Β-2-73

³³ "Τα μέλη της συγκλήτου ύστερα από αλληπαλληλες συνεδριάσεις που πραγματοποιούν στις 7 και 8 του ίδιου μήνα (Φεβρουάριος 73), με αντικείμενο την εξέταση της κατάστασης, λόγω της συνεχιζόμενης αποχής των σπουδαστών, παίρνουν τις ακόλουθες αποφάσεις: 1) Δέχονται ότι πρέπει να αποκλεισθεί απολύτως η σύσταση και η λειτουργία ξένων Ιδρυμάτων Ανώτατης Τεχνικής Εκπαιδεύσεως στην Ελλάδα. 2) Δέχονται τη συμμετοχή των εκπροσώπων των σπουδαστών (τον πρώτο κάθε τάξεως) εις τας συνεδριάσεις της Συγκλήτου και του Συλλόγου των καθηγητών κάθε σχολής. 3) Δέχονται την εκλογή αντιπροσώπων για το Πανσπουδαστικό συνέδριο (που έχει συγκαλέσει για το Μάη του 73 η χουντική ΕΦΕΕ). 4) Δέχονται να εκφράσουν τις απόψεις τους για την κατάρτιση του Καταστατικού χάρτη. 5) Εμμένουν στην πιστή εφαρμογή των διατάξεων και των θεσμών που κατοχυρώνουν το Πανεπιστημιακό άσυλο. 6) Υπαγραμμίζουν ότι το Ιδρυμα επέδειξε και επιδεικνύει ιδιαίτερον ευαισθησίαν εις παν θέμα σχέσιν έχον με την αυτοτέλειαν των Α.Ε.Ι." Τα αιτήματα των σπουδαστών για κατάργηση των νόμων 93 και 180/69, για ανάκληση της διακοπής αναβολής της στράτευσης και την κλήση σπουδαστών εκ μέρους των αρχών της Ασφάλειας, η σύγκλητος αναφέρει στη σχετική ανακοίνωση της, ότι θα τα διαβιβάσει στο αρμόδιο Υπουργείο.

Μ. Παπάσογλου ο.π. σελ. 68

³⁴ Η καταγγελία των φοιτητών για το περιστατικό έχει ως εξής: "Μέσα στο γραφείο του Πρύτανη, ενώ προσπαθούσαμε να του εκθέσουμε τα αιτήματά μας, όλες οι υποσχέσεις και οι ελπίδες για ελεύθερο διάλογο αποδείχτηκαν ουτοπίες. Ήταν αρκετή η εμφάνιση του κυβερνητικού επιτρόπου για να μας δείξει πως νοείται η αυτοτέλεια του Ιδρύματος απ' τους υπεύθυνους και πως μπορεί να γίνει διάλογος με την ύπαρξη του Ν.Δ. 180/69. "Εξω είστε

Η συγκεκριμένη αυτή ενέργεια του επιτρόπου εξοργίζει τους φοιτητές, ενώ αντίθετα δεν υπάρχει καμιά αντίδραση από την πλευρά των καθηγητών.

Εν τω μεταξύ οι αποχές συνεχίζονται με καθολική συμμετοχή και καθημερινά βρίσκονται συγκεντρωμένοι στο Πολυτεχνείο πλήθος φοιτητών. Η κατάσταση δεν ελέγχεται πλέον.

Ταυτόχρονα εκδίδονται ανακοινώσεις διανοουμένων³⁵, που συμπαράστέκονται στο φοιτητικό κίνημα, και η προσοχή της κοινής γνώμης³⁶ στρέφεται όλο και περισσότερο στα όσα συμβαίνουν στα Πανεπιστήμια και κυρίως στο Πολυτεχνείο.

Η σύγκλητος του Πολυτεχνείου, αλλά και άλλοι καθηγητές³⁷, προσπαθούν προσεκτικά να μην ταυτιστούν με το καθεστώς και τους μηχανισμούς του³⁸. Επίσης, τα διοικητικά συμβούλια των φοιτητικών συλλόγων έχουν πλήρως αδρανήσει κάτω από τις συνεχείς φοιτητικές

παράνομοι" ήταν οι μοναδικές του κουβέντες με ανοχή του Πρύτανη και των κοσμητόρων. Και η Επιτροπή χωρίς να μπορεί να εκθέσει κάτι συγκεκριμένο ή να ζητήσει εξηγήσεις για τη συμπεριφορά ατόμου Ξένου προς τα φοιτητικά θέματα μέσα στο γραφείο του κ. Πρύτανη, απεχώρησε".

Στ. Λυγερός στο ίδιο σελ. 191

Επίσης οι εκλεγμένες επιτροπές των σχολών του Πολυτεχνείου διαμαρτύρονται για τη συμπεριφορά του Επιτρόπου και ζητούν την κατάργηση των Ν.Δ. 93 και 180/1969. ΤΑ ΝΕΑ 10-2-73

³⁵ ΤΑ ΝΕΑ 29-1-73 και 6-2-73

³⁶ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 189. Επίσης οι εφημερίδες ασχολούνται με τα φοιτητικά στην πρώτη τους σελίδα.

³⁷ Οι έξι φοιτητές της Αν. Βιομηχανικής που εκπόνησαν μελέτη για τα προβλημάτά τους, καλούνται από το σύλλογο των καθηγητών για συζήτηση. ΤΑ ΝΕΑ 12-2-73

³⁸ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 194

κινητοποιήσεις³⁹.

Το φοιτητικό κίνημα έχει μπει στο κέντρο της πολιτικής ζωής του τόπου. Έχει γίνει πλέον σαφές προς όλες τις κατευθύνσεις, ότι οι "φοιτητές δεν παλεύουν για τα δικά τους προνόμια, αλλά για την ανατροπή της χούντας, για μια καλύτερη κοινωνία"⁴⁰.

³⁹ "Θρισμένα εκ των φίλα διαχειμένων αιρετών Δ.Σ. (είσα του Ε.Μ.Π. και της Φυσικομαθηματικής Σχολής παρουσιάζουν λόγω της εντόνου δραστηριότητας των αντιφρονούντων καμπιν πθικού". Σπ.Μιχαηλής 6-2-73, Πρώτη 13-11-87

Επίσης σε πρόχειρο σημείωμα (αδημοσίευτο) που βρέθηκε στο γραφείο του κυβερνητικού Επιτρόπου κατά τη διάρκεια της κατάληψης του Πολυτεχνείου αναφέρονται τα εξής για την κατάσταση των διοικητικών συμβουλίων:

" ΕΘΝΙΚΟΝ ΜΕΤΣΟΒΕΙΟΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ

Εκ των πέντε (5) Δ.Σ. ουσιαστικώς λειτουργεί μόνον έν το Δ.Σ. της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών.

Αναλυτικώτερον ή κατάστασις κατα σχολή έχει ως εξής:

α) ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Εκ των επτά (7) τακτικών και 3 αναπλ. μελών αυτού, λόγω παραιτήσεων και στρατεύσεως εναπέμειναν μόνον τέσσαρες (4) εξών οι δύο (2) αντιδραστικοί ούτινες και ελέγχουν πλήρως τον Σύλλογον διότι ακολουθούνται υπό των φοιτητών. Η Αρχιτεκτονική είναι η Σχολή με το μεγαλύτερο αριθμό αντιδραστικών.

β) ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΩΝ - ΗΛΕΚΤΡΟΛΟΓΩΝ

Το Δ.Σ. έχει παραιτηθεί κατά την διάρκειαν των τελευταίων γεγονότων δια λόγους ευθιξίας. Εξακολουθεί παραμένον διορισμόν νέας Δ/σεως. Ανάκλησις παραιτήσεως αποκλείεται παρ' όλες τις προσπάθειες που καταβάλλει ο Πρόεδρος του Δ.Σ. ΜΠΟΥΚΙΑΣ.

γ) ΧΗΜΙΚΩΝ

Το Δ.Σ. εκ του οποίου εστρατεύθησαν δύο (2) - ελέγχεται δε πλήρως υπό των Αντιδραστικών.

δ) ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ - ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ

Εκ των μελών του Δ.Σ. δύο (2) εστρατεύθησαν και εις (1) διεγράφη διότι εναντιώθη εις την αποχήν. Το Δ.Σ. ελέγχεται υπό των Αντιφρονούντων.

ε) ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

Το μόνον Δ.Σ. που λειτουργεί με πλήρη σύνθεσι, πρόσκειται εις την κυβέρνησιν και χάρει μιάς κάποιας εκτιμήσεως. Αποτελείται από ικανά στελέχη που αγωνίζονται απεγνωσμένως και...".

⁴⁰ Στ. Αυγερόσ ο.π. σελ. 189

Ο Σπ. Μιχαηλής σε έκθεση του με ημερομηνία 6-2-73 γράφει: "(..) η παρατηρούμενη νυν αναταραχή εις τον φοιτητικόν χώρον έχει καθαρώς πολιτικά - αντικυβερνητικά κίνητρα και είναι ξένα προς τα

Οι εκλεγμένες Επιτροπές των πέντε σχολών του Πολυτεχνείου υποβάλλουν υπόμνημα στον Πρύτανη, στο οποίο μεταξύ των άλλων αναφέρουν ότι "οι φοιτητές αγωνίζονται για την "πνευματική μας ελευθερία και την ακαδημαϊκή μας αξιοπρέπεια (...) αγωνιζόμαστε για το συμφέρον του έθνους μας"⁴¹.

Μετά τα αντιδικτατορικά συνθήματα, το φοιτητικό κίνημα, με το υπόμνημα του αυτό, ξεκαθαρίζει πλήρως ότι στόχος του είναι η ανατροπή της στρατιωτικής δικτατορίας⁴². Το κείμενο αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως σταθμός στην ανάπτυξη του κινήματος, γιατί είναι η πρώτη φορά που καθορίζεται με σαφήνεια ο πολιτικός του στόχος.

Η ενέργεια αυτή των εκλεγμένων επιτροπών του Πολυτεχνείου είναι αποτέλεσμα των αλληπάλληλων επιτυχιών του κινήματος, οι οποίες του επιτρέπουν πλέον να αναγγείλει ανοιχτά, με αυτοπεποίθηση, το βασικό του στόχο, απευθυνόμενο όχι μόνο στους φοιτητές, αλλά και

απασχολούνται τους φοιτητές θέματα" Πρώτη 13-11-87. Επίσης σε έγγραφο της Διευθύνσεως Νεότητας με ημερομηνία 12-2-73 αναφέρεται:

"ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΝ (Κ.Ε. κ. Μπεληγιάννης)

- 1.- Δυσμενής εξέλιξις της καταστάσεως
- 2.- Η χθεσινή Γ.Σ. των Πολιτ. Μηχανικών, διελύθη τη παρεμβάσει των αριστερών με σκοπόν όπως υπάρξει ευθυγράμμισις με τα λοιπάς Σχολάς, κατά τας σημερινάς Εθνικάς Συνελεύσεις.
- 3.- Ουδέν όργανον αντιδράσεως υφίσταται.
- 4.- Αντιθέτως διεπιστώθη πλήρης κομμουνιστική συγκρότησις και κατεύθυνσις.
- 5.- Αι συγκροτηθείσαι από την αριστεράν πλειοψηφίαν των Γ.Σ. επιτροπαί ουσιαστικώς κυριαρχούν και κατευθύνουν τα πάντα.
- 6.- Ουδέν ενδιαφέρον επιδεικνύεται δια τα φοιτητικά θέματα καθ'όσον ταύτα ήδη επολιτικοποιήθησαν (κατάργησις Ν.Δ. κλπ.)"

⁴¹ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 70

⁴² Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 192

γενικότερα στον πληθυσμό της Αθήνας καλώντας τον σε συστράτευση. Το υπόμνημα πράγματι είχε σοβαρή απήχηση και πέρα από τα όρια των Πανεπιστημίων ⁴³.

Το φοιτητικό κίνημα αναγορεύεται ήδη ως η κύρια πολιτική δύναμη έμπρακτης αμφισβήτησης του καθεστώτος. Βρίσκεται στο κέντρο της πολιτικής ζωής της χώρας και βέβαια στο κέντρο της δημοσιότητας. Η πλαγιοκόπησή του από τους μηχανισμούς καταστολής, στέκεται ανήμπορη να ανακόψει την ανοδική του πορεία.

Το καθεστώς βρίσκεται μπροστά στο δίλλημα ή να καταφύγει στην ανοιχτή τρομοκρατία συγκρουόμενο κατά μέτωπο με το κίνημα, οπότε θα ανέστειλε, αν όχι θα ακύρωνε, την πορεία ομαλοποίησης ⁴⁴ με όσα αυτό συνεπάγεται, ή να καταφύγει σε κάποια μέτρα που θα ανέκοπταν τη δυναμική του, ενώ ταυτόχρονα θα του επέτρεπαν να συνεχίσει την πορεία πολιτικοποίησής του. Τα πολιτικά και οικονομικά αδιέξοδα ήταν τέτοια, που του επέβαλαν την δεύτερη επιλογή. Έτσι δημοσιεύει το Ν.Δ. 1347, σύμφωνα με το οποίο ο υπουργός Άμυνας μπορεί να διακόψει την αναβολή στράτευσης σ' όσους φοιτητές απέχουν από τα μαθήματά τους ή προτρέπουν για τον ίδιο σκοπό τους συναδέλφους τους ή γενικώς κάνουν οτιδήποτε ενοχλητικό για το καθεστώς ⁴⁵.

Είναι προφανείς οι προθέσεις της στρατιωτικής κυβέρνησης.

---

⁴³ στο ίδιο σελ. 192

⁴⁴ στο ίδιο σελ. 194

⁴⁵ Μ. Παπάσογλου σελ. 73

Σκοπεύοντας να επιστρατεύσει ένα ικανό αριθμό φοιτητών, πιστεύει ότι θα αποκεφαλίσει το κίνημα, με άμεση συνέπεια να περιορίσει την δυναμική του και την πολιτική του εμβέλεια.

Το καθεστώς, όπως δείχνουν και τα απόρρητα έγγραφα του, δεν έχει ακόμα αντιληφθεί τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του φοιτητικού κινήματος. Θεωρεί ότι καθοδηγείται από τους παλιούς πολιτικούς και τα κομμουνιστικά κόμματα⁴⁶. Είναι φυσικό λοιπόν να πιστεύει ότι, αν επιστρατεύσει την ηγεσία του κινήματος, τότε οι φοιτητές θα μείνουν χωρίς καθοδήγηση και διασυνδέσεις, αποφέροντας έτσι αποφασιστικό κτύπημα στο κίνημά τους. Όπως θα αποδείξουν τα γεγονότα που ακολούθησαν, οι προσδοκίες του καθεστώτος θα διαψευσθούν. Οι συμμετοχικές και δημοκρατικές διαδικασίες δίνουν στο κίνημα την δυνατότητα ανάδειξης, κάθε φορά, της φυσικής του ηγεσίας. Δεν υπάρχει ανάγκη διασύνδεσης ή καθοδήγησης από εξωφοιτητικά κέντρα⁴⁷. Ακόμη και οι πολιτικές οργανώσεις, που θα διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην κατάληψη της Νομικής, περισσότερο εξέφρασαν τις διαθέσεις των φοιτητών, παρά τα καθοδηγητικά τους κέντρα.

⁴⁶ ΤΑ ΝΕΑ 16-2-73

"Τινές των παλαιοκαματικών καλλιεργούν την ψυχολογία λαϊκού μετώπου" Β. Σταματόπουλος ΤΑ ΝΕΑ 17-2-73

⁴⁷ Σε ανακοίνωση των εκλεγμένων επιτροπών των σχολών του Πολυτεχνείου αναφέρεται "... (είμαστε) μια δυνατή φοιτητική φωνή πρωτοπώρα και όχι κατευθυνόμενη όπως θέλουν να την παρουσιάσουν επικαλούμενοι ανακοινώσεις ξένου ραδιοσταθμού του οποίου έχουμε άγνοια (...)" Την προηγούμενη μέρα ο επί της προπαγάνδας υπουργός της χούντας είχε δηλώσει πως οι επιτροπές καθοδηγούνται από κομμουνιστές μέσω της ραδιοφωνικής εκπομπής "Φωνή της αλήθειας" Μ. Παπάρογλου ο.π. σελ. 74.

Η αντίδραση των φοιτητών στο Ν.Δ. για τις στρατεύσεις ήταν άμεση και ιδιαίτερα έντονη. Κατά τη διάρκεια της γενικής συνέλευσης των καθηγητών (14-2-73), που συζητά το Ν.Δ., συγκεντρώνονται πλήθος φοιτητών στο προαύλιο του Πολυτεχνείου, περιμένοντας την απόφασή τους⁴⁸. Η συγκέντρωση γρήγορα και παρά την απόφαση των καθηγητών να ζητήσουν να μην εφαρμοστεί το Ν.Δ.,⁴⁹ μετατρέπεται σε μαζική και δυναμική εκδήλωση διαμαρτυρίας εναντίον του καθεστώτος⁵⁰. Οι αστυνομικές δυνάμεις εισβάλλουν στο Πολυτεχνείο και βιαιότατα διαλύουν τους συγκεντρωθέντες φοιτητές. Καταλύοντας κάθε έννοια Πανεπιστημιακού ασύλου, κτυπούν τους φοιτητές ακόμη και μέσα στην Πρυτανεία, μπροστά στους καθηγητές⁵¹. Συλλαμβάνονται παλλοί

⁴⁸ στο ίδιο σελ. 74

⁴⁹ " Η συνέλευση (των καθηγητών) αποφάσισε να ζητήσει από την "κυβέρνηση" να μην εφαρμοστεί το διάταγμα για τη στράτευση των σπουδαστών που απεργούν και παράλληλα να διακόψει τα μαθήματα για να αρχίσουν εξετάσεις, με σκοπό "να κατευνασθούν τα πνεύματα και να μη τεθεί θέμα στράτευσης". Στις 12.30 το μεσημέρι, ο πρύτανης και οι δύο αντιπρυτάνεις του Πολυτεχνείου επισκέπτονται τον αντιπρόεδρο της δικτατορικής κυβέρνησης Παττακό και του γνωστοποιούν τις αποφάσεις και το αίτημα των καθηγητών". Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 74, 75.

⁵⁰ "Χίλιοι πεντακόσιοι και παραπάνω σπουδαστές είναι συγκεντρωμένοι στο προαύλιο του Πολυτεχνείου και ρίχνουν συνθήματα ("ελευθερία", "δημοκρατία", "δεν περνά ο φασισμός", "κάτω η στράτευση" κ.α.). Ολόκληρο το τετράγωνο των κτιριακών εγκαταστάσεων βρίσκεται κυκλωμένο από ισχυρότατες αστυνομικές δυνάμεις (...). Ορισμένοι απ' αυτούς (τους αστυνομικούς) βρίσκουν χυδαία τους συγκεντρωμένους σπουδαστές, οι οποίοι φωνάζουν "έξω η ασφάλεια", "έξω οι βασανιστές". Μ. Παπάξογλου στο ίδιο σελ. 75

⁵¹ "...αστυνομική δύναμη εισβάλλει από την πόρτα της οδού Τσούτσα και μαζί με τους αστυνομικούς του σπουδαστικού τμήματος που βρίσκονται στην κεντρική είσοδο του Πολυτεχνείου, επιτίθενται στους συγκεντρωμένους σπουδαστές τους οποίους ξυλοκοπούν αλύπητα. Το μεγαλύτερο μέρος των φοιτητών υποχωρεί και τελικά καταφεύγει

φοιτητές, εκ των οποίων έντεκα θα προσαχθούν σε δίκη⁵². Η βίαιη αυτή εισβολή της αστυνομίας στο Πολυτεχνείο προκαλεί αλυσιδωτά γεγονότα. Την ίδια μέρα παραιτείται η σύγκλητος του Πολυτεχνείου, διαμαρτυρούμενη για την εισβολή της αστυνομίας⁵³. Το γεγονός αυτό αποτελεί σοβαρή επιτυχία του φοιτητικού κινήματος. Ωστόσο, η ενέργεια αυτή της συγκλήτου δεν μπορεί να ερμηνευτεί ως πράξη συμπαράστασης προς τους φοιτητές, αλλά ως διαμαρτυρία για την ουσιαστική κατάργησή της από τους μηχανισμούς καταστολής. Η εισβολή έχει καταρρακώσει το κύρος της Συγκλήτου και γενικότερα των καθηγητών του Ε.Μ.Π., αφαιρώντας τους έτσι κάθε δυνατότητα

στην αίθουσα συνεδριάσεων της συγκλήτου και στο γραφείο του Πρύτανη. Μαζί με τους σπουδαστές καταδιώκονται και δέρονται και καθηγητές. Ακόμα και ο αντιεισαγγελέας μένει εκτεθειμένος στην ξαφνική επιδρομή των αστυνομικών, την τελευταία όμως στιγμή τον προστατεύει ο παριστάμενος εκεί διευθυντής της Αστυνομίας. Οι αστυφύλακες εισβάλλουν και στην αίθουσα της συγκλήτου και στο Πρυτανικό γραφείο, όπου ξετυλίγονται σκληρές τρώμους με πρωταγωνιστές όργανα της αστυνομίας που κτυπούν τους φοιτητές και τις φοιτήτριες κυνηγώντας τους πάνω στο μεγάλο τραπέζι των συνεδριάσεων, πάνω σε πολυθρόνες και ανάμεσα σε καρέκλες που έχουν ανατραπεί. Φωνές απάγνωσης και κραυγές πόνου ακούγονται. Ορισμένοι λιποθυμούν. Καθηγητές επιχειρούν να τερματίσουν το άγριο ανθρωποκυνηγικό και τους ξυλοδαρμούς φωνάζοντας: "Αφήστε τα παιδιά μας". "Μας καταργήσατε, είναι απαράδεκτο". "Αίσχος, αίσχος". Συνεχίζουν όμως το έργο τους χωρίς να παίρνουν υπόψη τους τις εκκλήσεις των καθηγητών". Μ. Παπάσογλου στο ίδιο σελ. 76, 77.

⁵² Η δίκη των έντεκα φοιτητών θα μετατραπεί σε πολιτικό γεγονός με τις καταθέσεις των παλαιών πολιτικών Π. Κανελλόπουλου, Γ. Μαύρου κ.α. των καθηγητών Ι. Πεσμαζόγλου, Ε. Κοκκινόπουλου, Ν. Αθανασιάδη, Ν. Δημόπουλου, Νιάνια και Α. Τάσιου, του στρατηγού ε.α. Σ. Τζανετή του Πρέσβη Α. Ξύδη και του τ. αεροπαγίτη Α. Φλώρου. Το καθεστώς αναγκάζεται να αθώσει τους τρεις φοιτητές και τους υπόλοιπους τους καταδικάζει σε ολιγόμηνη φυλάκιση με αναστολή. Μ. Παπάσογλου ο.π. σελ. 77, 86 και 87.

⁵³ στο ίδιο σελ. 77

αντιμετώπισης του φοιτητικού κινήματος. Η παραίτηση είχε το νόημα της διάσωσης του κύρους τους⁵⁴ και κατ'επέκταση ήταν μια προσπάθεια διάσωσης της εξουσίας τους, οι οποία απειλείται τώρα πια όχι μόνο από τον κυβερνητικό επίτροπο, αλλά και από τις αστυνομικές δυνάμεις.

Για το καθεστώς η εξέλιξη αυτή των πραγμάτων θα έχει αρνητικές συνέπειες στην αντιμετώπιση του φοιτητικού κινήματος. Οι καθηγητές του Πολυτεχνείου δεν θα φτάσουν ποτέ στο σημείο που έφτασαν οι συνάδελφοί τους του Πανεπιστημίου στις 20 Μαρτίου για να αντιμετωπίσουν την κατάληψη της Νομικής. Η στάση των καθηγητών του Πολυτεχνείου θα είναι ιδιαίτερα προσεκτική, έτσι ώστε να μην ταυτίζονται με το καθεστώς και τις μεθόδους του.

Τα δραματιζόμενα από τον Ιανουάριο γεγονότα στο Πολυτεχνείο προκαλούν έντονες "ξυμώσεις" και στις άλλες σχολές⁵⁵ και

⁵⁴ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 198

⁵⁵ Σε απόρρητη αναφορά του ο αστυνομικός διευθυντής Σπ. Μιχαήλ με ημερομηνία 6-2-73 γράφει " Σχολαί Πανεπιστημίου Αθηνών - ΑΣΟΕΕ - ΠΑΣΠΕ κ.λ.π. : Εις τας σχολάς ταύτας υπό των αντιφρονούντων καταβάλλεται έντονος προσπάθεια προς συλλογήν του απαιτούμενου εκ του καταστατικού ποσοστών υπογραφών δια την σύγκλισην καταστατικών Γενικών Συνελεύσεων ίνα κατ'αυτάς επιδιώξουν την τροποποίησιν των καταστατικών εφ'ενός και αφ'ετέρου την προβολήν των διαφόρων αιτημάτων, την συγκρότησιν επιτροπών κατ'απομίμησιν της τακτικής των αντιφρονούντων σπουδαστών του Ε.Μ.Π. προς περαιτέρω επιδίωξιν υποκαταστάσεως των Διοικητικών Συμβουλίων των Συλλόγων και πολιτικών εκμετάλλευσων του όλου θέματος". Πρώτη 13-11-87

Την περίοδο αυτή το φοιτητικό κίνημα, στις άλλες σχολές είναι πίσω σε σχέση με εκείνο του Πολυτεχνείου. Γιατί τη στιγμή που στο Πολυτεχνείο, γίνεται αποχή και κλείνει το Ίδρυμα, οι φοιτητές των άλλων σχολών συλλέγουν υπογραφές για σύγκλιση συνελεύσεων. Ενδεικτικό επίσης είναι ότι την ημέρα που δημοσιεύεται το διάταγμα για τις στρατεύσεις, οι φοιτητές του φαρμακευτικού διακόπτουν την αποχή που έκαναν για επαγγελματικά τους

ιδιαίτερα στη Νομική και την Ιατρική⁵⁶. Ταυτόχρονα με την εισβολή των αστυνομικών στο Πολυτεχνείο, αρχίζει να μεταφέρεται το κέντρο των φοιτητικών κινητοποιήσεων στην Νομική, στην οποία γίνεται συγκέντρωση και εκλέγεται Επιτροπή⁵⁷.

Οι διαστάσεις των γεγονότων είναι τέτοιες, που δεν επιτρέπουν στο καθεστώς την παραμικρή αδράνεια. Εφαρμόζει έτσι άμεσα το διάταγμα διακοπής της αναβολής στράτευσης. Τριάντα επτά φοιτητές καλούνται, μέσα σε τρεις μέρες, να παρουσιαστούν σε στρατιωτικές μονάδες⁵⁸. Το σχέδιο αποκεφαλισμού του κινήματος μπαίνει σε εφαρμογή^{58α}, ενώ ταυτόχρονα δεν αναγκάζεται να συλλάβει και να φυλακίσει πλήθος φοιτητών. Έτσι πιστεύει ότι δεν θα ξεσηκώσει έντονες αντιδράσεις. Στις εκτιμήσεις του αυτές το καθεστώς πέφτει έξω. Αμέσως μετά τις στρατεύσεις, το φοιτητικό κίνημα αντιδρά μαζικά και δυναμικά με συγκέντρωση στη Νομική και κήρυξη αποχής, η οποία χαρακτηρίστηκε ως η πρώτη ή δοκιμαστική κατάληψη⁵⁹. Κύριο

προβλήματα. ΤΑ ΝΕΑ 13-2-73

⁵⁶ "Γεγονότα Νομικής : Όπως η Ασφάλεια τα Φακέλλωνε"
ΒΗΜΑ 21-2-82

⁵⁷ Μ. Παπάδογλου ο.π. σελ. 78

⁵⁸ στο ίδιο σελ. 78,79 και Πρώτη 16-11-87
Οι περισσότεροι, από την πρώτη ομάδα φοιτητών που στρατεύτηκε, ήταν από το Πολυτεχνείο.

58α "Από την άποψιν των αντιφρονούντων μετά την επιστράτευσιν των φερομένων ως αρχηγών των (και ειλικρινώς πιστεύω ότι κατά μέγαν ποσοστόν υπήρξε επιτυχής η επιλογή των στρατευθέντων, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων) φέρονται ως προσωρινώς αποκεφαλισθέντες..." Α. Πεβερέτος, διορισμένος πρόεδρος ΔΕΣΕΜΠ.
Στ. Ήυγερός ο.π. 247

⁵⁹ στο ίδιο σελ. 201

αίτημα ήταν η ακύρωση των στρατεύσεων. Το καθεστώς απαντά άμεσα με άλλες 51 στρατεύσεις φοιτητών⁶⁰.

Η συγκέντρωση στη Νομική, πέρα από τη μαζικότητά της (2.500 φοιτητές) και την δυναμικότητά της -Οι φοιτητές διαδηλώνουν ως το απόγευμα - προκαλεί την δειλή και διστακτική συμπαράσταση και μη φοιτητών. Η αίσθηση που δημιουργεί η συγκέντρωση, με τους φοιτητές να διαδηλώνουν στην ταράτσα του κτιρίου, με την διακοπή της συγκοινωνίας και τις διαδηλώσεις μετά την έξοδο των φοιτητών, λειτουργεί καταλυτικά στον πληθυσμό της Αθήνας⁶¹. Άλλες μέρες αργότερα, στην κύρια κατάληψη της Νομικής, ο κόσμος αυτός θα κάνει την παρουσία του ενεργητικά, συσπειρωνόμενος γύρω από τους φοιτητές.

Στην πρώτη αυτή κατάληψη, το καθεστώς δοκιμάζει την τεχνική της αντισυγκέντρωσης, χρησιμοποιώντας μερικές δεκάδες εκοφίτων, όπως οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται⁶². Ήταν η πρώτη φορά που γινόταν χρήση αυτής της μεθόδου, γεγονός που δείχνει εύγλωττα το αδιέξοδο του καθεστώτος στην αντιμετώπιση του φοιτητικού κινήματος.

Όπως δείχνει η συγκέντρωση της Νομικής, η οποία ήταν ως εκείνη τη στιγμή η δυναμικότερη και μαζικότερη κινητοποίηση του φοιτητικού κινήματος, οι στρατεύσεις, αντί να αποθαρρύνουν τους φοιτητές, τους συσπειρώνουν ακόμη περισσότερο. Ήδη διαφαίνονται διαθέσεις

⁶⁰ ΤΑ ΝΕΑ 17-2-73

⁶¹ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 201 ΚΑΙ 202

⁶² Μ. Παπάσογλου ο.π.σελ. 84. Επίσης υπήρχαν κλιμάκια της ΕΣΑ με επικεφαλής νέους αξιωματικούς: Μαρτυρία Κώστα Παπαδημητρίου.

δυναμικότερης δράσης.

Οι μαζικές στρατεύσεις όμως προκάλεσαν επίσης και την οργισμένη κοινή αντίδραση των αστών πολιτικών⁶³ και πλήθους εργαζομένων, επιστημόνων και καλλιτεχνών. Πολλές αντιδράσεις υπήρξαν και από το εξωτερικό⁶⁴. Το καθεστώς αναγκάζεται να τις σταματήσει, ίσως και γιατί εκτίμησε ότι επιστράτευσε όλους εκείνους τους φοιτητές που πρωτοστατούσαν στο κίνημα. Θα επανέλθει σ' αυτές την Άνοιξη, επιστρατεύοντας τα συλληφθέντα στελέχη των πολιτικών οργανώσεων. "Είναι χαρακτηριστικό πως η στράτευση θεωρήθηκε τότε από τη χούντα σαν ποινή, έτσι ώστε να δράσει ανασταλτικά στην ανάπτυξη των φοιτητικών αγώνων. Και ήταν η στράτευση ποινή, γιατί το εσωτερικό καθεστώς του στρατού δεν έπαιε να είναι παρά η ευθεία

---

⁶³ Σε δήλωσή του, ο Π.Κανελλόπουλος που προσυπογράφουν και οι Γ.Μαύρος, Γ.Ράλλης και Ι. Ζίγδης αναφέρουν μεταξύ των άλλων: "Εις τα απολυταρχικά καθεστώτα οι νόμοι παρέχουν κάποιον νομικόν περίβλημα δια την ανεξέλεκτον άσκσιν της βίας και της αυθαιρεσίας. Εις την προκειμένην περίπτωσην δεν συμβαίνει ούτε αυτό.

"Πράγματι εις τον Νόμον αυτόν που δίδει εις τον Υπουργόν Εθνικής Αμύνης τόσον δικτατορικά δικαιώματα, δεν υπάρχει ορισμός του "αδικήματος" που δύναται να επιφέρει την εσχάτην δια τον φοιτητήν κύρωσιν. Δεν καθορίζεται διαδικασία διαπιστώσεων του αδικήματος. Ουδεμία παρέχεται δυνατότης υπερασπίσεως εις τον διωκόμενον. Η απόφασις του Υπουργού είναι ανέγκλιτος. Και αυτός δύναται κατ'άρεσκεϊαν να καταδικάσῃ εις πνευματικόν θάνατον τον ένα και να αφήσῃ ανενόχλητον τον έτερον (...). Εις όλην την διαδικασίαν παραμερίζεται πλήρως η αρμοδιότης των Παν/κών αρχών. Επιβάλλεται δε ως ουσιαστικός ρυθμιστής της τύχης των φοιτητών, ο εις τον πανεπιστημιακόν χώρον ενεδρεύων πάσης φύσεως καταδότης!! (...)

Πρόκειται περί πρωτοφανούς νομοθετικού τερατουργήματος που αποτελεί άρνησιν πάσης έννοιας δικαίου, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ισότητος των πολιτών. Καταγγέλομεν προς τον Ελληνικόν Λαόν το αμαρτωλόν νομοθέτημα..." Π.Κανελλόπουλου "κείμενα από τον αγώνα του εναντίον της δικτατορίας" σελ. 128,129

⁶⁴ Μ.Παπάξογλου ο.π. σελ. 82 και ΤΑ ΝΕΑ 21-2-73

προέκταση του εμφυλιακού κλίματος. Ο στρατός είχε φιλτράρει την εμπειρία της Μακρόνησου και την είχε λειάνει, ενσωματώνοντας τη βία στην καθημερινότητα του. Ο στρατός επί χούντας δέν ήταν τίποτε άλλο παρά ένας γενικευμένος αστυνομικός μηχανισμός καταστολής>> ⁶⁵.

Οι στρατεύσεις πράγματι παρέπεμπαν ευθέως στην εμπειρία της Μακρόνησου και στις πιο αντιδραστικές στιγμές του μετεμφυλιακού κράτους, που κατάληξή του ήταν η στρατιωτική δικτατορία. Οι έντονες αντιδράσεις που προκάλεσαν, ερμηνεύονται ως απόφαση των πολιτικών, των διανοούμενων και των απλών πολιτών, τόσο να καταδικάσουν τις απάνθρωπες αυτές μεθόδους του παρελθόντος, όσο και να "κλείσουν" την μετεμφυλιακή περίοδο.

Η αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος δέχεται σοβαρό πλήγμα, γιατί, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συντριπτική πλειοψηφία των στρατευμένων ήταν πολιτικά ανένταχτοι και συμμετείχαν πρωταγωνιστικά στις ΦΕΑ. Το διασχολικό και το διαπολυτεχνιακό όργανο παύουν να λειτουργούν. Οι ΦΕΑ των διαφόρων σχολών με την μεγάλη ανάπτυξη που είχαν δεν διαλύονται, αλλά εξακολουθούν να λειτουργούν παράλληλα με τις εκλεγμένες επιτροπές. Η αποδυνάμωση της αυτοοργάνωσης θα επιτρέψει στις πολιτικές οργανώσεις, που στο μεταξύ έχουν σημαντική οργανωτική ανάπτυξη, να παίξουν ενεργότερο ρόλο στις φοιτητικές κινητοποιήσεις.*

Τα αιτήματα

⁶⁵ ANTI τχ. 199 σελ 27

* βλ. έθε σχετικά Τελευταίο κεφάλαιο

Τα αιτήματα που προβάλλονται από τους φοιτητές την περίοδο που εξετάζεται είναι δύο ειδών: τα στενά φοιτητικά και επαγγελματικά, όπως είναι εκείνα των Τοπογράφων, των Πολιτικών μηχανικών και των φοιτητών του φαρμακευτικού, και εκείνα που έχουν σαφή πολιτική διάσταση. Τα πρώτα ποτέ δεν έγιναν αιχμή στις κινητοποιήσεις του φοιτητικού κινήματος. Προβλήθηκαν για περιορισμένο χρονικό διάστημα και παραμερίστηκαν μπροστά στα δεύτερα, τα οποία συσπείρωναν τον φοιτητικό πληθυσμό.

Η κατάργηση των Ν.Δ. 93 και 180 του 1969, σε συνδυασμό με την κατοχύρωση του Πανεπιστημιακού ασύλου, η απομάκρυνση των εξωπανεπιστημιακών στοιχείων και η κατοχύρωση του ελεύθερου συνδικαλισμού, συνιστούν ένα ανατρεπτικό πλαίσιο διεκδίκησης. Η αποδοχή αυτών των αιτημάτων ισοδυναμεί με καθολική ανατροπή των στρατιωτικών συνθηκών μέσα στα Πανεπιστήμια και με την αποκατάσταση της νομιμότητας. Ακόμα και το αίτημα για συμμετοχή στη σύνταξη του καταστατικού χάρτη⁶⁶ της Ανώτατης Παιδείας έχει ανατρεπτικό χαρακτήρα, όταν διατυπώνεται κάτω από συνθήκες στρατιωτικής δικτατορίας και πλήρους αυθαιρεσίας των κρατούντων. Τα αιτήματα αυτά έρχονται να συμπληρώσουν τα συνθήματα που ακούγονται στις φοιτητικές συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις, τα

---

⁶⁶ Το σχέδιο του καταστατικού χάρτη που δημοσιεύτηκε, όπως ήταν φυσικό, καθόριζε ένα αυταρχικό πλαίσιο οργάνωσης και διοίκησης με άμεσο έλεγχο των Α.Ε.Ι. από το Υπουργείο Παιδείας μη δίνοντας καμιά δυνατότητα αυτοτέλειας ή φοιτητικού συνδικαλισμού. Το φοιτητικό κίνημα δε στάθηκε καθόλου στο περιεχόμενο του καταστατικού χάρτη. Τον απέρριψε ως προερχόμενο από το καθεστώς. Εξ αιτίας της καθολικής αντίδρασης των φοιτητών δεν έγινε ποτέ νόμος του κράτους.

οποία στρέφονται άμεσα κατά της στρατιωτικής κυβέρνησης και επιζητούν της ανατροπή της.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ

Οι πολλαπλές και έντονες αντιδράσεις, που προκάλεσαν οι στρατεύσεις¹, η δίκη των έντεκα φοιτητών, η οποία, εξ αιτίας της στάσης που κράτησαν μάρτυρες υπεράσπισης και κατηγορούμενοι στο δικαστήριο, μετατράπηκε σε πολιτικό γεγονός και έτυχε σημαντικής προβολής από τις εφημερίδες², και οι σοβαρές διαφοροποιήσεις στο σώμα των καθηγητών³, δημιουργούν μια ιδιαίτερα ευνοϊκή συγκυρία για το φοιτητικό κίνημα. Το ίδιο το φοιτητικό κίνημα βρίσκεται παράλληλα σε καθολική κινητοποίηση με συγκεντώσεις, διαδηλώσεις και αποχές από τα μαθήματα⁴. Τόσο εξ υποκειμένου όσο και εξ αντικειμένου τα πράγματα είναι ιδιαίτερα ευνοϊκά για την ανάπτυξή του. Πράγματι, κυσοφορείται κάτι πολύ σημαντικό. Η κατάληψη της Νομικής Σχολής.

Οι αξιωματούχοι του καθεστώτος, παρ'όλη την έντονη φοιτητική κινητοποίηση, δε φαίνεται να εκτιμούν ότι τα γεγονότα βαδίζουν προς μετωπική σύγκρουση. Πιστεύουν ότι οι στρατεύσεις των 88

---

¹ Οι στρατεύσεις προκάλεσαν διαμαρτυρίες Βρεττανών και Γάλλων καθηγητών, ξένων φοιτητικών συλλόγων, διπλωματούχων μηχανικών, διανοσυσμένων, πρώην βουλευτών και δικηγόρων.
ΤΑ ΝΕΑ 21-2-73

² ΤΑ ΝΕΑ 19-2-73

³ ΤΑ ΝΕΑ 20 και 21-2-73

⁴ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 88 και 89

φοιτητών επέφεραν αποφασιστικό πλήγμα στο κίνημα⁵. Ωστόσο, κάτω από τη γενική κατακραυγή και τις φοιτητικές κινητοποιήσεις, ο εκπρόσωπος του καθεστώτος Παττακός συναντά, με δική του πρωτοβουλία, τις εκλεγμένες επιτροπές των φοιτητών και τους διαβεβαιώνει ότι οι φοιτητές που στρατεύτηκαν "περνάνε πολύ καλά" και ότι θα τους δοθούν άδειες για τις εξετάσεις⁶. Η διαβεβαίωση αυτή υλοποιήθηκε. Ο Παττακός όμως αρνήθηκε να ικανοποιήσει το βασικό αίτημα της επιστροφής των στρατευμένων φοιτητών, το οποίο του προβλήθηκε. Έτσι, μετά τη συνάντηση αυτή, η αποχή επεκτείνεται σ'όλες σχεδόν τις σχολές⁷. Οι φοιτητές διαβλέπουν τον κίνδυνο να κτυπηθεί αποφασιστικά το κίνημά τους, αν συνεχιστούν οι μαζικές στρατεύσεις. Έτσι, πέρα από τις προσπάθειες που καταβάλλουν για να βγούν μπροστά φοιτητές χωρίς στρατιωτικές υποχρεώσεις και φοιτήτριες, ετοιμάζονται να αντιδράσουν αποφασιστικά στο μέτρο αυτό του καθεστώτος, ζητώντας ταυτόχρονα την επιστροφή των στρατευμένων. Οι αντιδράσεις των

⁵ Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 204

⁶ Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 21-2-82
 Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ποτέ οι εκπρόσωποι του φοιτητικού κινήματος δεν ζήτησαν να συναντηθούν με τους αξιωματούχους του καθεστώτος. Και ήταν φυσικό αφού δεν επρόκειτο για διεκδικητικό κίνημα, που επιζητά διαπραγματεύσεις, αλλά για πολιτικό κίνημα που στόχευε στην ανατροπή των συνταγματαρχών. Η οποιαδήποτε συνάντηση των δύο πλευρών δεν είχε νόημα.
 Η συνάντηση Παττακού και φοιτητικών επιτροπών έγινε μετά από αιφνιδιαστική εμφάνιση του αντιπροέδρου της στρατιωτικής κυβέρνησης στο γραφείο του Πρύτανη όταν συζητούσε με τους φοιτητές.

⁷ Μ. Παπάσογλου ο.π. σελ. 89 και Στ.Λυγερός ο.π. 203

φοιτητών κατά των στρατεύσεων δεν είναι αποτέλεσμα ορθολογικής ανάλυσης και μόνο. Έχει και συναισθηματικά κίνητρα, τα οποία δεν πρέπει να παραγνωρίζονται. Οι στρατευμένοι φοιτητές είχαν πρωτοστατήσει στους φοιτητικούς αγώνες και είχαν αναδειχθεί ως η φυσική ηγεσία του κινήματος. Ακόμα, οι κοινοί αγώνες κάτω από συνθήκες στρατιωτικής δικτατορίας, σφυρηλατούν συντροφικές και πολύ ισχυρές φιλικές σχέσεις. Οι στρατεύσεις λοιπόν δεν αφήνουν συναισθηματικά ασυγκίνητους τους φοιτητές που συμμετέχουν στο κίνημα. Γι αυτό και η αντίδρασή τους είναι ακαριαία και ιδιαίτερα έντονη.

Η ως εκείνη τη στιγμή εμπειρία του φοιτητικού κινήματος, από διαδηλώσεις στους δρόμους και συγκεντρώσεις-διαδηλώσεις μέσα στα Α.Ε.Ι., δείχνει ότι οι δεύτερες είναι περισσότερο αποτελεσματικές. Οι διαδηλώσεις στους δρόμους, για να αποτελέσουν γεγονός με σοβαρές πολιτικές διαστάσεις, απαιτούν μεγάλα πλήθη, που το φοιτητικό κίνημα δεν έχει μπορέσει ακόμα να κινητοποιήσει. Σ' όλες τις μέχρι τότε διαδηλώσεις, οι φοιτητές μένουν μόνοι τους και εύκολα και γρήγορα διαλύονται από την αστυνομία. Οι συγκεντρώσεις-διαδηλώσεις μέσα στις σχολές και πολύ μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών συγκεντρώνουν. και πολύ μεγαλύτερη είναι η διάρκεια τους, αλλά και πολύ δυσκολότερα επεμβαίνουν οι αστυνομικές δυνάμεις για να τις διαλύσουν. Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο που το φοιτητικό κίνημα στρέφεται τελικά προς τις εκδηλώσεις αυτού του τύπου.

Η θέση στο κέντρο της Αθήνας τόσο της Νομικής, όσο και του

Πολυτεχνείου, η οποία εξασφαλίζει πλατιά δημοσιότητα στην οποιαδήποτε φοιτητική κινητοποίηση, βοηθά σ'αυτήν την επιλογή. Δε συμβαίνει το ίδιο με την Ιατρική και Οδοντιατρική, που στεγάζονται στο Γουδί. Παρ'όλο που το κίνημά τους δεν υστερεί εκείνων του Πολυτεχνείου και της Νομικής, ωστόσο δεν τυχαίνει της ίδιας δημοσιότητας και, κατ'επέκταση, δεν αποκτά αντίστοιχο πολιτικό βάρος.

Η κινητοποίηση του φοιτητικού πληθυσμού είναι πια σχεδόν καθολική. Το κτύπημα των ανένταχτων φοιτητών με τις στρατεύσεις τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή - το οποίο κατ'επέκταση ήταν και κτύπημα της αυτοοργάνωσης του κινήματος - φέρνει σε προνομιακή θέση τις οργανώσεις Α.Ε. και "Ρ.Φ.", οι οποίες έχουν μια σχετικά καλή οργανωτική ανάπτυξη. Οι δύο αυτές οργανώσεις καλούνται -και το καταφέρνουν - να εκφράσουν το κίνημα στη συγκυρία αυτή, που κυοφορεί τη μεγάλη σύγκρουση. (Οι αριστερές ομάδες έχουν πολύ μικρή ανάπτυξη⁸, η οποία περιορίζεται κυρίως στη φυσικομαθηματική Σχολή). Το γεγονός αυτό αποδεικνύει τη δυναμικότητα και το ευπροσάρμοστο του φοιτητικού κινήματος, το οποίο καταφέρνει σε κάθε περίπτωση να καλύπτει τις αδυναμίες που του προκαλούνται από τα κτυπήματα του καθεστώτος.

Η γενική κινητοποίηση του φοιτητικού πληθυσμού εναντίον των στρατεύσεων οδηγεί τόσο τις δύο οργανώσεις, όσο και τις ΦΕΑ

---

⁸ Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 215.

Νομικής και Φιλοσοφικής, να αποφασίσουν την κατάληψη της Σχολής⁹. Είναι η πρώτη φορά που οι φορείς του φοιτητικού κινήματος προαποφασίζουν και οργανώνουν μια μεγάλη εκδήλωση. Ισαμε εκείνη τη στιγμή οι κινητοποιήσεις του φοιτητικού κινήματος αποφασίζονται αυθόρμητα, σαν απάντηση σε ενέργειες του καθεστώτος, εκτός από μικρότερης σημασίας κινητοποιήσεις, οι οποίες προγραμματίζονται. Η κλιμάκωσή τους προκύπτει κατά την πορεία τους. Επίσης είναι η πρώτη φορά, και η τελευταία, που οι οργανώσεις θα παίξουν σημαντικό, αν όχι καθοριστικό, ρόλο στον αγώνα του φοιτητικού κινήματος. Ίσως δεν είναι άσχετο το γεγονός, ότι η κατάληψη προαποφασίζεται τη στιγμή που οι δύο οργανώσεις έχουν τη δυνατότητα να πάρουν πρωτοβουλίες τέτοιες, που να εκφράζουν τις διαθέσεις των φοιτητών. Η οργανωτικότητα ήταν και είναι συστατικό στοιχείο των οργανωμένων δυνάμεων. Το αυθόρμητο κίνημα, αντίθετα, δεν έχει τέτοια χαρακτηριστικά.

Οι διεργασίες για την οργάνωση της κατάληψης της Νομικής φτάνουν ως τους αστούς πολιτικούς, οι οποίοι ενημερώνονται σχετικά και τους ζητείται η συμπαράστασή τους¹⁰. Σε συνάντησή τους την πρώτη

⁹ Προσωπικές συνεντεύξεις με Α.Ψιλοπούλου, Ν. Μανίκα και Μ. Σαμπατακάκη. Επίσης Μ. Παπόζογλου ο.π. σελ. 91 και "Αθηναϊκή" 11-4-75.

Οι μόνοι που αμφισβητούν το γεγονός ότι είχε προαποφασιστεί η κατάληψη της Νομικής είναι οι φοιτητές της Φυσικομαθηματικής Σχολής. Γ.Γαβριήλ ANTI τχ. 199 σελ.33

¹⁰ "Επισκεφθήκαμε (οι Γ. Παπαπέτρος Χρ. Λάξος και ο Μ. Παρασκευόπουλος) τον Παν. Κανελλόπουλο όπου ήταν συγκεντρωμένοι στο σπίτι του ο καθηγητής Ν. Λούρος, ο καθηγητής Ι. Πεσμαζόγλου, ο πρώην βουλευτής Ι. Ζίγδης, δεν θυμάμαι αν ήταν ο αρχηγός της ΕΚ-Ν. Δ. κ. Γ. Μαύρος εκείνη ακριβώς τη μέρα και άλλα πρόσωπα. Συζητήσαμε τι δυνατότητες συμπαράστασης ήταν δυνατόν να μας

μέρα της κατάληψης, αποφασίζουν να περάσουν την επόμενη μέρα από τη Σχολή και να χαιρετήσουν τους φοιτητές. Η απόφαση τελικά δεν υλοποιήθηκε¹¹. Ο λόγος, που τους εμπόδισε να την υλοποιήσουν, θα πρέπει να ήταν ο έντονα πολιτικός-αντιδικτατορικός, τελικά αριστερός, χαρακτήρας της κατάληψης και τα αντιαμερικανικά της συνθήματα.

Η κατάληψη, που είχε αποφασιστεί να γίνει στις 19 Φεβρουαρίου και έγινε τελικά στις 21¹², γιατί το Πανεπιστήμιο ήταν κλειστό, συγκέντρωσε μεγάλο πλήθος φοιτητών¹³. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, παρ'όλο που οι συζητήσεις και διαεργασίες για την κατάληψη κινούνται σ'ένα αρκετά ευρύ χώρο, οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του καθεστώτος δεν τις αντιλαμβάνονται, με αποτέλεσμα ν'ανοίξει το Πανεπιστήμιο, που διαφορετικά θα είχε παραμείνει κλειστό, και το καθεστώς να αιφνιδιαστεί πλήρως¹⁴.

Η κατάληψη της Νομικής προσελκύει πλήθος κόσμου στους γύρω

παρασχεθούν. Συμφωνήθηκε ότι δεν θάταν σκόπιμο οι πολιτικοί να φανούν άμεσα αναμεμιγμένοι σ'αυτή την υπόθεση. Απλώς θέλαμε να συμβάλουν με το κύρος τους στην συμπράσταση των καθηγητών που είχε ιδιαίτερη σημασία για μας γιατί θέλαμε να δείξουμε πως δεν υπήρχε διένεξη μεταξύ φοιτητών και καθηγητών" Γ.Βερνίκος Αθηναϊκή 11-4-75

¹¹ Ν.Μπίστρης ΑΝΤΙ τχ. 199 σελ. 34

¹² Γ.Βερνίκος Αθηναϊκή 11-4-75

¹³ <<Στη 1 περίπου το μεσημέρι, ο αριθμός των φοιτητών που έχουν συγκεντρωθεί στη Νομική φτάνει τις 4.000, ενώ έξω από το κτίριο και στους γύρω δρόμους μεγάλες ομάδες σπουδαστών ρίχνουν συνθήματα...>> Μ.Παπάξογλου ο.π. σελ. 91 και 92.

¹⁴ Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 211

χώρους, ο οποίος συγκροτεί αντιδικτατορικές διαδηλώσεις και συγκρούεται με την αστυνομία¹⁵. Είναι η πρώτη φορά που το φοιτητικό κίνημα δεν είναι μόνο του, αλλά έχει την ενεργητική συμπαράσταση, έστω και ολιγάριθμων συγκριτικά, Αθηναίων. Η κατάληψη αυτή ξεπερνά έτσι τα φοιτητικά πλαίσια. Η συμμετοχή και μη φοιτητικού πληθυσμού αυξάνει την πολιτική του βαρύτητα, κάνοντάς το ιδιαίτερα επικίνδυνο για το στρατιωτικό καθεστώς. Ο πολιτικός-αντιδικτατορικός χαρακτήρας του, και όχι βέβαια τα φοιτητικά αιτήματα, είναι το στοιχείο εκείνο που προκαλεί το ενδιαφέρον και τελικά τη συμπαράταση των πιο προχωρημένων πολιτικά τμημάτων του Αθηναϊκού πληθυσμού. Το φοιτητικό κίνημα, μετά από πολιτικούς αγώνες ενός χρόνου, καταφέρνει εκείνο που καμιά οργάνωση δεν κατάφερε να κάνει, να στρέψει επάνω του το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης και να προκαλέσει την κινητοποίηση μέρους του πληθυσμού.

Η κατάληψη της Νομικής μπορεί πράγματι να θεωρηθεί σταθμός, όχι μόνο για την εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος καθ'εαυτή, αλλά και γιατί είναι η αφετηρία της ενεργοποίησης των πολιτών της Αθήνας¹⁶. Οι πολιτικές διαστάσεις της, και μάλιστα χωρίς να υπάρξει βίαιη καταστολή της, ήταν τεράστιες. Αφ'ενός έσπασε το φόβο της τρομοκρατίας¹⁷ και αφ'ετέρου φανέρωσε τις δυνατότητες

---

¹⁵ στο ίδιο σελ. 211

¹⁶ Οι διαδηλώσεις στις κηδείες των Παπανδρέου και Σεφέρη ήταν μεμονωμένες περιπτώσεις που δεν είχαν καμιά συνέχεια

¹⁷ ANTI τχ. 199 σελ. 29

της μαζικής δράσης. Ο χαρακτηρισμός της κατάληψης της Νομικής ως προάγγελου αυτής του Πολυτεχνείου¹⁸, δείχνει τη μεγάλη σημασία της ως κορυφαίου αντιδικτατορικού γεγονότος, το οποίο άνοιξε νέους δρόμους στους αγώνες κατά της δικτατορίας. Ο απήχός της αφύπνισε ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού¹⁹, τα οποία ως εκείνη τη στιγμή δε διέβλεπαν τη δυνατότητα μαζικής δράσης κατά του στρατιωτικού καθεστώτος. Χωρίς την κατάληψη της Νομικής, είναι αμφίβολο αν θα υπήρχε Πολυτεχνείο εννέα μήνες αργότερα.

Εξ ίσου σημαντικά είναι και όσα συμβαίνουν μέσα στο κτήριο της Νομικής, κατά τη διάρκεια της κατάληψης. Στην επιτροπή κατάληψης, η οποία αποτελείται από φοιτητές της Νομικής και της Φιλοσοφικής²⁰, έχουν ισχυρή πρόσβαση η Α.Ε. και μικρότερη ο "Ρ.Φ."²¹. Στούς εκπροσώπους των φοιτητών της Φυσικομαθηματικής δεν επιτρέπεται να συμμετάσχουν στην επιτροπή²², γιατί είναι φορείς διαφορετικών απόψεων όσον αφορά στο χαρακτήρα που πρέπει να πάρει η κατάληψη. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι, ενώ οι φοιτητές του Πολυτεχνείου είχαν ενημερωθεί για το ότι σχεδιαζόταν κατάληψη της Νομικής, οι φοιτητές της

---

¹⁸ στο ίδιο

¹⁹ Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 210

²⁰ Η επιτροπή των φοιτητών της Φυσικομαθηματικής που προήλθαν μαζικά στο κτήριο της Νομικής αποκλείστηκε από την επιτροπή κατάληψης.
Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 216

²¹ στο ίδιο σελ. 220

²² στο ίδιο σελ. 216

Φυσικομαθηματικής δεν είχαν ενημερωθεί²³.

Στη Φυσικομαθηματική το φοιτητικό κίνημα έχει σαφώς διαφορετική εξέλιξη απ' ότι στις άλλες σχολές.

α) Προβαίνει σε έντονες κινητοποιήσεις για καθαρά φοιτητικά αιτήματα, τα οποία δεν έχουν πολιτική διάσταση^{23α}.

β) ΦΕΑ δημιουργούνται πολύ αργότερα απ' ότι στις άλλες ^{16 σχολές,} και με διαφορετικό τρόπο. Συγκροτούνται από καταξιωμένους φοιτητές, χωρίς να τηρηθούν δημοκρατικές διαδικασίες και χωρίς τη συμμετοχή φοιτητών οργανωμένων στην Α.Ε.

γ) Δε συμμετέχει στα διασχολικό όργανο

δ) Υπάρχει έντονη παρουσία των αριστερών ομάδων²⁴ και περιθωριακή μόνο παρουσία της Α.Ε.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά διαμορφώνουν, την περίοδο της κατάληψης της Νομικής, μίαν άλλην αντίληψη περί φοιτητικού κινήματος, η οποία κινείται στον αντίποδα εκείνης των οργανώσεων Α.Ε. και "Ρ.Φ."²⁵. Οι φοιτητές της Φυσικομαθηματικής επιζητούν την με κάθε τρόπο σύγκρουση με το καθεστώς. Η αντίληψη αυτή διακατέχει, όπως θα δούμε, όλες τις αριστερές ομάδες. Απώτερο στόχο τους έχουν την ανατροπή της χούντας από τη λαϊκή πάλη^{25α}.

²³ ANTI τχ. 199 σελ. 33

^{23α} Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Στ. Λυγερός, φοιτητής και ο ίδιος της Φυσικομαθηματικής, ισχυρίζεται ότι ο αγώνας των φοιτητών μετεξελέγχθηκε από διεκδικητικούς σε πολιτικό στην κατάληψη της Νομικής. ο.π. σελ. 217

²⁴ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 215

²⁵ στο ίδιο σελ. 215, 216, 219, 220
25α στο ίδιο σελ. 220

Η Α.Ε. και ο "Ρ.Φ." προωθούν την άποψη η κατάληψη της Νομικής να περιοριστεί σε φοιτητικά αιτήματα²⁶ και να μη δοθεί έντονα πολιτικός χαρακτήρας. Ως μέλη κομματικών μηχανισμών εκτιμούν ότι μόνο του το φοιτητικό κίνημα, ξεκινώντας από το λαϊκό, το οποίο βρισκόταν σε χαμηλό σημείο, δε μπορεί να συγκρουστεί με το καθεστώς²⁷.

Αν και η πρωτοβουλία των δύο οργανώσεων για την κατάληψη της Νομικής εξέφρασε το φοιτητικό αίτημα και έτυχε μεγάλης ανταπόκρισης, ο χαρακτήρας της εκδήλωσης ξεπέρασε κατά πολύ τα σχέδιά τους. Η κατάληψη, όπως προαναφέρθηκε, είχε έναν καθαρά αντιδικτατορικό χαρακτήρα, όπως εύκολα διαπιστώνεται από τα

---

²⁶ "Πρέπει να ορίσουμε τη Νομική σαν την κορύφωση ενός χρόνου φοιτητικών αγώνων και να υπογραμμίσουμε πως επρόκειτο για μια ενέργεια με πολιτικούς στόχους κι όχι όπως πολλοί υποστήριξαν (κι εγώ αναμεσα τους) ότι τα αιτήματα μας θα πρέπει να είναι καθαρά φοιτητικά. Θα θυμάστε την διαμάχη τότε, με τα κείμενα και τα συνθήματα" και "...η κάποια εμμονή της κάποιας ηγεσίας στα φοιτητικά αιτήματα, ξεπεράστηκε από τη δυναμική του κινήματος" Κλειώ Κόντου ANTI τχ. 199 σελ. 29 και 30

²⁷ "Τουλάχιστον στην Αντι-ΕΦΕΕ (αν όχι σ'ολόκληρη την επιτροπή) υπήρχε η αντίληψη ότι το φοιτητικό κίνημα δεν είναι κάτι ανεξάρτητο από το λαϊκό, μια ξεκομμένη πρωτοπορεία που απέχει από το επίπεδο ανάπτυξης του λαϊκού κινήματος. Οι πληροφορίες που είχαμε ήταν πως οι δυνάμεις δεν ήταν πολύ μεγάλες, ο βαθμός οργάνωσης της εργατικής τάξης σχετικά χαμηλός και έβγαινε αβίαστα το συμπέρασμα ότι η αιχμή που λέγεται φοιτητικό κίνημα δεν πρέπει να ξεκοπεί..." Ν.Μπίστης ANTI τχ. 199 σελ. 30 και 31.

"Κι ο "Ρήγας Φεραίος" στον οποίο ανήκα τότε, είχε σ'αυτό το σημείο την ίδια περίπου αντίληψη, να μη μετατραπεί δηλ. το φοιτητικό κίνημα σε μια ξεκομμένη πρωτοπορεία" Κλειώ Κόντου στο ίδιο σελ. 31

συνθήματα, μεταξύ των οποίων ήταν και το "έξω οι Αμερικάνοι"²⁸. Οι δύο οργανώσεις δεν κατάφεραν, παρ'ότι είχαν την πρωτοβουλία για την οργάνωση της κατάληψης, να δώσουν σ'αυτήν και το χαρακτήρα που ήθελαν. Η αυθόρμητη δράση των φοιτητών καθόρισε τον αντιδικτατορικό χαρακτήρα της εκδήλωσης²⁹. Και ήταν φυσικό. Τη στιγμή που έχουν στρατευθεί 88 φοιτητές για την αντιδικτατορική τους δράση και που το κίνημα εξ'αρχής, όπως είδαμε, έχει έναν καθαρά πολιτικό -αντιδικτατορικό προσανατολισμό, θα ήταν αδύνατο στην κορυφαία του, ως εκείνη τη στιγμή, εκδήλωση, να περιοριστεί στα φοιτητικά του αιτήματα, όσο κι αν αυτά είχαν σαφή πολιτική διάσταση. Η επιμονή της επιτροπής κατάληψης στον φοιτητικό χαρακτήρα της εκδήλωσης, που εκφράστηκε και στην ανακοίνωση και στον όρκο των φοιτητών, όπως θα δούμε παρακάτω, και από την άλλη πλευρά η προβολή της αντίθετης άποψης -της πλήρους πολιτικοποίησης και συνέχισης της κατάληψης - από φοιτητές της Φυσικομαθηματικής, δημιουργούν συγκρούσεις και μικροεπεισόδια μεταξύ των φοιτητών³⁰. Από τώρα, ως και την κατάληψη του Πολυτεχνείου, δε θα πάψουν να υπάρχουν έντονες πολιτικές συγκρούσεις, κυρίως ανάμεσα σε μέλη της Α.Ε. και των αριστερών

---

²⁸ Τα φοιτητικά συνθήματα ήταν "ελευθερία", "Δημοκρατία" "Δεν περνά ο φασισμός", "Συμπράσταση λαέ", και "Κάτω η χούντα". Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 92 και Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 221

²⁹ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 221 και προσωπική συνέντευξη με Νίκο Μανίκα.

³⁰ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 223
30α στο ίδιο σελ. 220

ομάδων, οι οποίες επηρεάζουν έντονα το κίνημα της φυσικομαθηματικής. Η άξυνση της αντίθεσης οφείλεται, εκτός των άλλων, και στο γεγονός ότι οι ΦΕΑ, μετά τις στρατεύσεις, έχουν αποδυναμωθεί σημαντικά και δε μπορούν να παίξουν τον ενοποιητικό τους ρόλο. Έτσι, όλες οι πολιτικές αντιθέσεις που υπάρχουν, δε βρίσκουν χώρο να συζητηθούν νηφάλια και να προκύψει πολιτική σύνθεση, αλλά βάλνουν εξ αρχής προς την αντιπαράθεση.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι όποιες ΦΕΑ της φυσικομαθηματικής είναι από τη δημιουργία τους αντιπαραθετικές, διότι δεν επιτρέπουν τη συμμετοχή των οργανωμένων στην Α.Ε. Συγκροτούνται δηλαδή στη βάση των πολιτικών και ιδεολογικών απόψεων και όχι στη βάση της αντιδικτατορικής πάλης, όπως έγινε σε όλες τις άλλες σχολές.

Η επιτροπή κατάληψης, επειδή έχει από την αρχή τον προσανατολισμό η κατάληψη και περιορισμένη να είναι χρονικά και τις φοιτητικές διαστάσεις να μη ξεπεράσει και, βέβαια, να μην οδηγηθεί σε σύγκρουση^{30α}, έχει μια σχεδόν συνεχή επαφή με τον πρότανη του Πανεπιστημίου³¹, στον οποίο προβάλλει το κύριο αίτημα της επιστροφής των στρατευμένων φοιτητών και της ανάκλησης του αντίστοιχου διατάγματος. Η επιτροπή ελάχιστα ασχολείται με την πορεία της κατάληψης³² και καθόλου με τα συμβαίνοντα στους γύρω από τη σχολή δρόμους. Έτσι, τόσο η ανακοίνωσή της όσο και ο όρκος

---

³¹ στο ίδιο σελ. 226

³² Γ.Γαβριήλ ANTI τχ. 199 σελ. 34

και το ψήφισμα των φοιτητών³³, περιορίζονται στα αιτήματα κατά των στρατεύσεων, κατά της τρομοκρατίας και των διαταγμάτων. Δεν αναφέρονται στην πολιτική κατάσταση που επικρατεί, ούτε στους συγκεντρωμένους έξω από τη σχολή. Η διαφορά των κειμένων αυτών με την ανακοίνωση των εκλεγμένων επιτροπών του Ε.Μ.Π., οι οποίες λίγες μέρες πριν, όταν το κίνημα στο Πολυτεχνείο βρισκόταν σε έξαρση, δήλωναν ότι "αγωνιζόμαστε για το συμφέρον του έθνους" είναι προφανής και δείχνει με πολύ εύγλωττο τρόπο τη σοβαρή διαφορά αντίληψης που υπάρχει ανάμεσα στη φυσική ηγεσία του αυθόρμητου και αυτοοργανωμένου κινήματος και στα δύο Κ.Κ., σε ότι αφορά στο ρόλο του φοιτητικού κινήματος. Το αυθόρμητο και αυτοοργανωμένο φοιτητικό κίνημα είναι άμεσα πολιτικό - αντιδικρατορικό. Τα δύο Κ.Κ. αδυνατούν ν'αντιληφθούν τη φύση και το χαρακτήρα του και το αντιμετωπίζουν ως στενά φοιτητικό, με περιορισμένες δυνατότητες και προοπτικές. Έτσι, ο πλήρης αιφνιδιασμός τους ^{λίγο αργότερα} με την εξέγερση του Πολυτεχνείου, γίνεται εύκολα κατανοήσιμος.

Παρ'ότι τα κείμενα της επιτροπής βρίσκονται σε δυσαρμονία με τα συνθήματα των φοιτητών κατά την κατάληψη, η επιτροπή δεν αμφισβητείται ούτε, πολύ περισσότερο, καταργείται. Ο κυριότερος λόγος είναι ότι ούτε η αντίθετη άκαμπτη άποψη των εκπροσώπων της φυσικομαθηματικής εκφράζει την πλειοψηφία των συγκεντρωμένων

³³ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 216,217.

φοιτητών³⁴. Έτσι η επιτροπή, στην πορεία της κατάληψης, καταφέρνει να εκφράσει και πάλι τους φοιτητές. Αυτό συνέβη τη δεύτερη μέρα, όταν η κούραση, αλλά και η έλλειψη προετοιμασίας ενός τόσο μεγάλου πλήθους φοιτητών για ένα τέτοιο εγχείρημα, οδήγούν πολλούς από τους συγκεντρωμένους στην απόφαση να φύγουν³⁵. Η επιτροπή, εκφράζοντας τις διαθέσεις της πλειοψηφίας των φοιτητών και εκτιμώντας τη γενικότερη πολιτική κατάσταση, οδηγεί τους φοιτητές έξω από τη σχολή χωρίς συγκρούσεις με την αστυνομία και έχοντας επιτύχει κάποιες, όχι ευκαταφρόνητες κατακτήσεις. Ο πρόταγης υποσχέθηκε να επιδιώξει μέσα σε 10 μέρες την ανάκληση του διατάγματος για τις στρατεύσεις και την αναγνώριση από τη σύγκλητο των εκλεγμένων επιτροπών των φοιτητών³⁶. Μετά την κατάληψη οι μαζικές στρατεύσεις σταμάτησαν. Όλα τα παραπάνω, συνθέτουν μια αξιοπρεπή υποχώρηση του φοιτητικού κινήματος, η οποία δε βιώνεται ως ήττα. Από όσα προαναφέρθηκαν γίνεται σαφές ότι ο χαρακτήρας και η πορεία της κατάληψης της Νομικής δεν καθορίστηκαν ούτε από την επιτροπή και τις δύο οργανώσεις, ούτε από την επιτροπή της Φυσικής³⁷. Και πάλι το στοιχείο της αυτονομίας υπερίσχυσε ως το

³⁴ "...η δική μας (επιτροπή)... δεν έπαιξε κανένα ρόλο παρά μόνο στους φοιτητές της Σχολής μας." Γ.Γαβριήλ ANTI τχ. σελ. 33

³⁵ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 214

³⁶ στο ίδιο σελ. 226 και 227

³⁷ "ο ρόλος των οργανώσεων δεν ήταν κυρίαρχος (Α.Ε., Ρ.Φ., ΠΑΚ). Η δυναμική του κινήματος εκείνη την περίοδο, καθοριζόταν περισσότερο από την εμφάνιση πρωτοβουλιακών μορφών

καθοριστικότερο στοιχείο του φοιτητικού κινήματος. Το φοιτητικό κίνημα, έχοντας μια πολύ συγκεκριμένη λογική και πορεία, συναντάται με οργανωμένες δυνάμεις και, όταν το απαιτούν οι περιστάσεις, συμπορεύεται μ' αυτές, χωρίς ταμπού ή προκαταλήψεις.

Η μη βίαιη επέμβαση του καθεστώτος οφείλεται αφ' ενός στο ότι κάτι τέτοιο ίσως ακύρωνε την πορεία της ελεγχόμενης ομαλοποίησης³⁸ και αφ' ετέρου στη μικρή διάρκεια της κατάληψης (2 μέρες) και στη συνεχή διαπραγμάτευση της επιτροπής με τον πρότανη.

Η απόφαση να σταματήσει η κατάληψη τη δεύτερη μέρα ήταν ορθή³⁹, διότι ήδη μεγάλο τμήμα των φοιτητών ήθελε να φύγει⁴⁰ και αυτό θα είχε σα συνέπεια τη σοβαρή εξασθένιση του εσωτερικού μετώπου της. Μια ενδεχόμενη λοιπόν βίαιη εισβολή της αστυνομίας, θα είχε σοβαρές συνέπειες για το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. Αν

δράσης των φοιτητικών μαζών και λιγότερο από την παρουσία των πολιτικών οργανώσεων (...). Δεν είχαν όμως τη δυνατότητα (οι οργανώσεις) να υποβάλλουν και να περάσουν γραμμές και θέσεις στους φοιτητές. Η αυτονομία του κινήματος, τόσο στη Νομική όσο και στο Πολυτεχνείο αργότερα αποθεώθηκε. Και πιστεύω ότι αυτό ήταν το συγκλονιστικό στοιχείο σ' όλη την πορεία του φοιτητικού κινήματος στη δικτατορία>>.

Γ.Ματσογιάννης, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 21-2-82

³⁸ Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 211

³⁹ "Πιστεύω πως η απόφαση να βγούμε ήταν σωστή. Ένα κτύπημα εκείνη τη στιγμή δεν θα μπορούσε να το σκώσει το κίνημα όταν μάλιστα είχαν προηγηθεί οι στρατεύσεις" Ν.Μπίστης ANTI τχ. 199 σελ. 34

⁴⁰ "Πάντως στην απόφαση μας να φύγουμε, βάρυνε το εσωτερικό μέτωπο. Θα'ταν πολύ χειρότερο να διασπαζόμαστε και να έφευγαν όσοι θέλανε" Γιάννης Ματσογιάννης.
"...οι φοιτητές που κατέλαβαν τη σχολή, στο μεγαλύτερο μέρος τους δεν είχαν συνειδητοποιήσει περί τίνας επρόκειτο" Κλειώ Κόντου ANTI τχ. 199 σελ. 34 και 35

λάβουμε υπόψη ότι είχε προηγηθεί σοβαρό πλήγμα του κινήματος με τις στρατεύσεις, τότε ίσως εκτιμήσουμε ότι το κτύπημα αυτό μπορεί να σήμαινε και το τέλος του. Η συνέχιση της κατάληψης, με τις πολιτικές διαστάσεις που αυτή πήρε, προϋπόθετε ένα πιο συγκροτημένο εσωτερικό μέτωπο.

Η κατάληψη της Νομικής έφτασε ως εκεί που σήκωνε το φοιτητικό κίνημα. Έτσι, χωρίς απώλειες, κατάφερε ένα σοβαρό κτύπημα εναντίον του καθεστώτος, ενώ παράλληλα δοκίμασε στον αγώνα του μια καινούργια μέθοδο, δυναμική και αποτελεσματική.

Συνοψίζοντας, βλέπουμε ότι το δέμηνο Ιανουαρίου - Φεβρουαρίου το φοιτητικό κίνημα περνά σε νέες μορφές πάλης, όπως είναι η αποχή από τα μαθήματα ^{και} οι διαδηλώσεις, που καταλήγουν σε συγκρούσεις με την αστυνομία και τελικά στην κατάληψη του κτηρίου της Νομικής. Επίσης υπερβαίνει τα πολιτικά φοιτητικά αιτήματα και διατυπώνει με σαφήνεια και επιμονή το κύριο πολιτικό αίτημα της κοινωνίας "να φύγει η χούντα". Ταυτόχρονα, συγκροτείται ακόμα καλύτερα, τόσο σε μαζικό επίπεδο, με την έντονη δραστηριοποίηση των τοπικών φοιτητικών συλλόγων, όσο και σε οργανωτικό επίπεδο, με την ανάδειξη αιρετής ηγεσίας (των επιτροπών, που εκλέγονται από γενικές συνελεύσεις ή συγκεντρώσεις). Το αντίστοιχο χρονικό διάστημα σημειώνουν οργανωτική ανάπτυξη και οι φοιτητικές πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς (η Α.Ε. κυρίως και λιγότερο ο "Ρ.Φ.").

Οι έντονες, πολυπρόσωπες, δυναμικές, σχεδόν καθημερινές φοιτητικές κινητοποιήσεις, προκαλούν πλήθος αντιδράσεων και έχουν

πολυσήμαντες επιπτώσεις. Το φοιτητικό κίνημα κατακτά τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων, προκαλεί πλήθος ανακοινώσεων συμπαράστασης τόσο στο εσωτερικό της χώρας, όσο και στο εξωτερικό, προκαλεί διαφοροποιήσεις στο σώμα των καθηγητών (παραίτηση συγκλήτου Ε.Μ.Π., αποδοχή, από πλευράς των καθηγητών, σοβαρών αιτημάτων του Φ.Κ. κ.α.), αναγκάζει τους αστούς πολιτικούς να του συμπαρασταθούν, παρ'ότι έχει ένα σαφή αριστερό προσανατολισμό, και τελικά καταφέρνει, στην κατάληψη της Νομικής, να συσπειρώσει γύρω του και μη φοιτητικό πληθυσμό. Έτσι, το φοιτητικό κίνημα αναγορεύεται ως η κύρια, αυτοδύναμη και απολύτως φερέγγυα πολιτική δύναμη αμφισβήτησης του καθεστώτος, με μία δυναμική, η οποία μπορεί γρήγορα να το καταστήσει επικίνδυνο για τους κρατούντες, αφού δεν ελέγχεται από εξωφοιτητικά κέντρα.

Το καθεστώς, έχοντας κάνει άλλες εκτιμήσεις, στην αρχή αιφνιδιαάζεται και υποχωρεί τόσο στο θέμα του καταστατικού χάρτη, όσο και στο θέμα των ξενόγλωσσων Πανεπιστημίων. Όμως, επειδή το φοιτητικό κίνημα, αντί να κατευαστεί με αυτές τις υποχωρήσεις του καθεστώτος, συνεχίζει τη δυναμική πορεία του, οι κρατούντες αντιδρούν σπασμωδικά. Στέλνουν έντεκα φοιτητές σε δίκη - η οποία, με τη δημοσιότητα που της δόθηκε, είχε τα αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που θα ήθελε το καθεστώς - και ταυτόχρονα στρατεύουν ικανό αριθμό φοιτητών, από αυτούς που πρωτοστατούν στο κίνημα, προκαλώντας θύελα διαμαρτυριών. Η απάντηση του κινήματος με την κατάληψη της Νομικής δημιουργεί έντονες ανησυχίες στην στρατιωτική κυβέρνηση, η οποία, όπως θα δούμε παρακάτω,

αναγκάζεται να αλλάξει τακτική απέναντι στις Πανεπιστημιακές αρχές, στις παράνομες πολιτικές φοιτητικές οργανώσεις, σε ορισμένες εφημερίδες, εξ αιτίας της δημοσιότητας που δίνουν στα φοιτητικά γεγονότα και στο ίδιο το κίνημα.

ΤΟ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΕ ΥΦΕΣΗ

Οι διαστάσεις της κατάληψης της Νομικής με την μεγάλη μαζικότητα, την κινητοποίηση και μη φοιτητικού πληθυσμού, τα ανατρεπτικά συνθήματα και την ευαισθητοποίηση των μαθητών¹, τα οποία συνιστούν το ορατό μέρος του παγόβουνου, ανησυχούν έντονα το δικτατορικό καθεστώς. Ταυτόχρονα η στρατιωτική κυβέρνηση, έχοντας χάσει τον έλεγχο της οικονομίας² και την ζωτικότητα των πρώτων χρόνων εγκαθίδρυσής της, αντιμετωπίζει σοβαρές διαφωνίες στους κόλπους της. Επακόλουθο της τελμάτωσης του καθεστώτος είναι η ανουχία τμημάτων του στρατού και βέβαια η αγανάκτηση των

---

¹ "Χιλιάδες μαθητές Γυμνασίων και τεχνικών σχολών συγκροτούν διαδήλωση στο κέντρο της Αθήνας" μετά την κατάληψη της Νομικής. Λεύκωμα Ρήγα σελ. 31

² "Από το 1972 η στρατιωτική κυβέρνηση άρχισε να χάνει τον έλεγχο των οικονομικών εξελίξεων. Οι τιμές (τιμάρριθμος καταναλωτού) παρουσίασαν μια αύξηση κατά 4,3% το 1972 και κατά 7,9% τον Μάρτιο του 1973 ως προς τον Μάρτιο του 1972, έναν πληθωρισμό που έτσι ήταν από τους ψηλότερους της Δυτικής Ευρώπης. Το εμπορικό έλλειμα μεγάλωσε, ενώ το παγωμα των τιμών που ίσχυε μέχρι τότε εξανάγκασε τους εμπόρους να κρύβουν τα εμπορεύματα τους με την προσδοκία μεγαλύτερων αυξήσεων των τιμών, κι επομένως μεγαλύτερων κερδών, πράγμα που προώθησε ακόμη περισσότερο τον πληθωριστικό μηχανισμό" Μ. Νικολινάκος ο.π. σελ. 170

λαϊκών τάξεων³. Είναι σαφές ότι η δράση των φοιτητών επηρεάζει καταλυτικά τις διεργασίες που συντελούνται στο στράτευμα⁴ και λειτουργεί αφυπνιστικά προς την πλευρά των λαϊκών τάξεων και των διανοουμένων.

Όλα τα παραπάνω συνθέτουν ένα ξοφερό πολιτικό πλαίσιο για τους κρατούντες, οι οποίοι, έχοντας ακόμη τον πρώτο λόγο στα πολιτικά πράγματα της χώρας, εξαναγκάζονται να αντιδράσουν για να μην ανατραπεί η πορεία της ελεγχόμενης αμαλοποίησης, η οποία, όπως θα δείξουν τα μετέπειτα γεγονότα, αποτελεί μονόδρομο για τη μονιμοποίηση και νομιμοποίηση του καθεστώτος.

Η προσοχή τους στρέφεται πρώτα προς την πλευρά του φοιτητικού κινήματος, ως του μόνου επικίνδυνου και υπολογίσιμου πολιτικού αντιπάλου. Ετσι φιμώνεται ο τύπος από την επόμενη της κατάληψης όσον αφορά στις φοιτητικές κινητοποιήσεις⁵, οι οποίες

---

³ "...στις 12 Οκτώβρη 72 οι Τάιμς της Νέας Υόρκης περιγράφουν το καθεστώς ως ανέκδοτο, διεφθαρμένο και σχεδόν ετοιμόρροπο και ότι είχε αποτύχει σ' όλους τους τομείς και προκαλεί αντίδραση και αγανάκτηση ευρέων λαϊκών στρωμάτων αλλά και στοιχείων των ενόπλων δυνάμεων. "Υπάρχουν ολοένα περισσότερες ενδείξεις ότι ο Παπαδόπουλος βαίνει προς την πτώση του" Κ.Καλλιγιά Πως φτάσαμε στο Πολυτεχνείο. Καθημερινή 18-11-79.

⁴ "Στους στόχους του κινήματος του Ναυτικού ήταν και η υποκίνηση φοιτητικών εκδηλώσεων" Σ. Γρηγοριάδης "Ιστορία της δικτατορίας" τόμος 2ος σ. 239.

Εγινε συνάντηση εκπροσώπου του κινήματος με φοιτητή στην οποία ζητήθηκε να γίνουν φοιτητικές κινητοποιήσεις τέλη Μαΐου με αρχές Ιουνίου. Δεν υπήρξε συνέχεια γιατί έγιναν μαζικές συλλήψεις. Προσ. συνέντευξη με Γιάννη Ματσογιάννη

⁵ "Ο αντιπρόεδρος της δικτατορίας Παττακός έχει απειλήσει τους ιδιοκτήτες ότι θα κλείσει τις εφημερίδες που μ' οποιονδήποτε τρόπο προβάλλουν τη φοιτητική εκδήλωση. Οι ιδιοκτήτες, εκτός του ιδιοκτήτη της "Βραδυνής", αποφασίζουν να μην γράψουν τίποτα πέρα

συνεχίζονται και μετά την κατάληψη.

Αμέσως μετά οι κρατούντες, στην προσπάθειά τους να συγκροτήσουν το δικό τους μέτωπο απέναντι στους φοιτητές, στρέφονται προς τους καθηγητές. Οι τελευταίοι, κάτω από την πίεση του φοιτητικού κινήματος και λόγω των ωμών επεμβάσεων του καθεστώτος στα πανεπιστημιακά πράγματα, δεν ευθυγραμμίζονται πλήρως με το καθεστώς στην προσπάθειά του να καταστείλει το κίνημα⁶, γεγονός που επιδρά θετικά στην ανάπτυξη του κινήματος.

Την προσπάθεια ευθυγράμμισης των καθηγητών με το καθεστώς αναλαμβάνει ο ίδιος ο Παπαδόπουλος, λόγω της σοβαρότητας των γεγονότων της Νομικής. Στην ομιλία του προς τους συγκλητικούς των Πανεπιστημίων, αφ' ενός τους δηλώνει ρητά ότι δεν μπορούν να διαφωνούν, εφ' όσον είναι δημόσιοι λειτουργοί⁷, και αφ' ετέρου τους παραχωρεί την πολυπόθητη, γι' αυτούς, αυτοτέλεια⁸. Σε

από τις ανακοινώσεις της συγκλήτου του Πανεπιστημίου. Γιατί μ' αυτό τον τρόπο θα είναι περισσότερο εκτεθειμένο το καθεστώς. Στη "Βραδυνή" παρουσιάζονται τα γεγονότα υποτονικά και ως ένα βαθμό ελλιπή".

M. Παπαδόγλου στο ίδιο σελ. 101, 102

⁶ Ουδέποτε δραστηριοποιήθηκε από τις Πανεπιστημιακές αρχές το Ν.Δ. 93/1969 εναντίον των φοιτητών κατά τη διάρκεια του Φοιτητικού Κινήματος.

⁷ "Αν κάποιος διαφωνεί κύριοι, είναι τούτο δικαίωμα του, ως ελεύθερου έλληνο πολίτου, οιοδήποτε επιπέδου. Δεν έχει όμως το δικαίωμα να διαφωνεί ως δημόσιος λειτουργός. Η συνέπεια προς εαυτόν επιβάλλει την παραίτησιν" Γ. Παπαδόπουλος ΤΑ ΝΕΑ 3-3-73.

⁸ "Εντός των Α.Ε.Ι. δεν θα ασχοληθώ εγώ, μέχρις ότου εσείς, ως διοικήσεις αυτών, δηλώσετε ότι δεν μπορείτε να επιβάλλετε την τάξιν". Σε άλλο απόσπασμα. "Εγώ θα σας δώσω την ολιανδήποτε συμπάρδοτασιν" (...) "Δεν θα επιστρατεύσω κανέναν φοιτητή δι' αποχήν εγώ, εάν δεν μου το ζητήσετε σείς". στο ίδιο

αντάλλαγμα, απαιτεί ωμά την πλήρη ευθυγράμμισή τους με το καθεστώς⁹. Οι συγκλητικοί, μπροστά στην "κατάκτηση" της αυτοτέλειας, παρακόμπουν τα όσα προσβλητικά λόγια τους απευθύνει ο δικτάτορας και κανείς δεν αποχωρεί ούτε παραιτείται¹⁰. Αντίθετα, στις ανακοινώσεις που εκδίδουν την επόμενη μέρα, πανηγυρίζουν για την αυτοτέλεια που τους παραχωρήθηκε και ταυτόχρονα απευθύνουν απειλητικές προειδοποιήσεις προς τους φοιτητές¹¹. Αξίζει να σημειωθεί, ότι μία μέρα πριν την ομιλία του

---

⁹ "Αλλά κύριοι οφείλεται να αντιμετωπίσετε τους ελάχιστους ταραξίες(...) Αν νομίζετε ότι σας χρειάζεται βοήθεια θα τη ζητήσετε σεις και εγγράφως(...) Σεις θα αποκαταστήσετε την τάξιν". Σε άλλο απόσπασμα της ομιλίας του απευθυνόμενος στους συγκλητικούς λέγει: "Πηγαίνετε μπροστά εις τον καθρέπτην, ιδέτε το κεφάλι σας, διότι εαν δεν είναι άσπρο είναι γκρίζο, αναλογιστήτε τους αγώνες σας μέχρι σήμερα, αναλύσατε την προσωπικότητά σας, ως διδασκάλων του Έθνους, και με αυτήν την συνέπειαν προς τον εαυτόν σας, κύριοι, απαντήσατε: είναι δυνατόν να μην ημπορήτε να ελέγξετε τους μαθητάς σας; Εγώ δεν το πιστεύω.." στο ίδιο

¹⁰ Μ. Παπάσογλου στο ίδιο σελ. 103

¹¹ Σ. Αυγερόσ στο ίδιο σελ. 234

11β "ούτος προέβη εις περιύβρισιν της δημόσιας αρχής (ήτοι, του υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Δημόσιας Τάξεως, ως και των Σωμάτων Ασφαλείας), επιδείξας αύτω διαγωγήν όλως ασυμβίβαστον προς την ιδιότητα αυτού ως καθηγητού Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος". Με την κατηγορία αυτή, που τη θεμελιώνουν σ' αυτά που του αποδίδουν ότι είπε σε φοιτητές του για την εισβολή της αστυνομίας στο Πολυτεχνείο στις 14 του Φλεβάρη, ο καθηγητής Αθανασιάδης παραπέμπεται στο έκτακτο Στρατοδικείο Αθηνών και καταδικάζεται τον Αύγουστο 1973 σε φυλάκιση 18 μηνών. Επί πέντε δε μήνες προηγουμένως βρίσκεται κρατούμενος στην ΕΣΑ". Μ. Παπάσογλου στο ίδιο σελ. 103

Ο καθηγητής Ν. Αθανασιάδης φυγάδευσε με το αυτοκίνητο του τον Κυριάκο Σταμέλο όταν μετά από μια αντιδικτατορική σπουδαστική συγκέντρωση τον καταζητούσε η χουντική ασφάλεια μέσα στο Πολυτεχνείο.

Παπαδόπουλου προς τους συγκλητικούς, τίθεται σε εξάμηνη διαθεσιμότητα ο καθηγητής του Ε.Μ.Π. Νίκος Αθανασιάδης^{11β}. Πρόκειται για το μόνο καθηγητή που συμπαραστάθηκε ενεργά στο Φοιτητικό Κίνημα. Η ενέργεια αυτή του καθεστώτος είναι ένα άλλου είδους μήνυμα προς τους καθηγητές για το "τι μέλει γενέσθαι" αν δεν ευθυγραμμιστούν μαζί του.

Η ευθυγράμμιση των καθηγητών, κυρίως του Πανεπιστημίου Αθηνών, με το καθεστώς, δεν θα αργήσει να δώσει τους πρώτους "καρπούς". Στις 20 Μαρτίου η αστυνομία εισβάλλει βίαια στη Νομική σχολή, ύστερα από κλήση της Συγκλήτου.

Η αποδοχή των όρων συνεργασίας του Παπαδόπουλου από τους καθηγητές, θα έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την ανάκληση των διορισμών των επικουρικών καθηγητών¹², που συνιστούσαν μια σοβαρή διαμάχη μεταξύ καθηγητικού κατεστημένου και καθεστώτος.

Η προσχώρηση των καθηγητών στο στρατόπεδο του καθεστώτος επιτρέπει στο τελευταίο να ασκήσει ωμή τρομοκρατία για την καταστολή του φοιτητικού κινήματος, χωρίς να "εκτίθεται" σε ότι αφορά την πρόθεσή του να προχωρήσει στην ελεγχόμενη ομαλοποίηση. Ωστόσο, ο Παπαδόπουλος στο λόγο του, το Μάρτιο 1973, συνδέει άμεσα τις φοιτητικές κινητοποιήσεις με την πορεία πολιτικοποίησης του

---

¹² Βραδυνή 13-4-73

καθεστώς¹³. Δημιουργείται έτσι η εντύπωση, ότι μετά την κατάληψη της Νομικής, την οποία συνδέει με τους "Παλαιοκομματικούς"¹⁴, η όλη πορεία της ομολοποίησης θα επιβραδυνθεί και δεν θα γίνουν σημαντικά ανοίγματα ως το 1974¹⁵. Τα μετέπειτα γεγονότα όμως - κίνημα ναυτικού, δηλώσεις Καραμανλή κ.α. - θα εξαναγκάσουν το καθεστώς να επιταχύνει την διαδικασία αυτή στην προσπάθειά του να διατηρηθεί στην εξουσία.

Η σύνδεση, από τον Παπαδόπουλο, της κατάληψης της Νομικής με τους παλαιούς πολιτικούς, δείχνει ότι το καθεστώς δεν έχει αντιληφθεί ακόμη τη φύση και το χαρακτήρα του φοιτητικού κινήματος. Δεν έχει αντιληφθεί την αυτόνομη πορεία και την ανατρεπτικότητα του. Οι λαθεμένες αυτές εκτιμήσεις του θα αποβούν μοιραίες για το ίδιο στην αντιμετώπιση της κατάληψης του Πολυτεχνείου, εννέα μήνες αργότερα.

Το καθεστώς δεν περιορίζεται μόνο στη φίμωση του τύπου και στην δραστηριοποίηση των καθηγητών εναντίον των φοιτητών, αλλά

---

¹³ "Εάν οιαδήποτε διαταραχή επέλθη εις την δημόσιαν τάξιν και την γαλήνην του τόπου, κατά την κρίσιμον αυτήν περίοδον του 1973 και 1974 είναι καταστροφική. Θα καταποντισθώμεν. Και δεν θα καταποντισθώ εγώ, ούτε η επανάστασις, θα καταποντισθή ο Ελληνικός Λαός"

Γ. Παπαδόπουλος ΤΑ ΝΕΑ 3-3-73

¹⁴ "Γνωρίζω το επιτελείον των παλαιοκομματικών και ορισμένων άλλων, οι οποίοι κατηύθυναν την ενέργειαν και αν χρειασθή θα τους συντρίψω" Γ. Παπαδόπουλος ΤΑ ΝΕΑ 3-3-73

¹⁵ Την επόμενη του λόγου του Παπαδοπούλου ΤΑ ΝΕΑ (3-3-73) σχολιάζουν. "Η εντύπωση από την ομιλία του Γ. Παπαδοπούλου είναι ότι τα φοιτητικά επηρέασαν το πολιτικό θέμα σε βαθμό που να μην μπορεί να προσδιορισθεί από τώρα καμιά εσωτερική εξέλιξη μέχρι το 1974"

περνά και στην ανοιχτή τρομοκρατία , με συλλήψεις και ξυλοδαρμούς των στελεχών του κινήματος, αλλά και δικηγόρων και διανοουμένων¹⁶. Το αναγκαίο άλλοθι του το προσφέρει το σώμα των καθηγητών.

Στις διώξεις πρωτοστατεί η Ε.Σ.Α., της οποίας το "ειδικό βάρος" ως κατασταλτικού μηχανισμού είναι μεγαλύτερο εκείνου της Ασφάλειας, λόγω της αγριότητας των βασανιστηρίων που επιβάλλει. Η, για πρώτη φορά , επιστράτευση της ΕΣΑ εναντίον του φοιτητικού κινήματος, που ως εκείνη τη στιγμή ήταν αποκλειστικής αρμοδιότητας των Δυνάμεων Ασφαλείας, ερμηνεύεται ως συνέπεια της αδυναμίας των δεύτερων να καταστείλουν το κίνημα.

Στόχος της ΕΣΑ, την περίοδο που εξετάζουμε, είναι οι φοιτητικές οργανώσεις της αριστεράς¹⁷, αφού, όπως προαναφέρθηκε, οι στρατεύσεις έπληξαν κυρίως τους ανένταχτους φοιτητές. Το καθεστώς στοχεύει στην πλήρη εξάρθρωση των οργανωμένων δυνάμεων του φοιτητικού χώρου. Για πρώτη φορά στελέχη του φοιτητικού κινήματος αναγκάζονται να περάσουν στην παρανομία για να μη συλληφθούν¹⁸.

Πέρα από την ολομέτωπη αυτή επίθεση του καθεστώτος, το φοιτητικό κίνημα, μετά την κατάληψη της Νομικής, έχει να αντιμετωπίσει και τον κίνδυνο διάσπασης της ενότητάς του. Οι

---

¹⁶ Μ. Παπάζογλου στο ίδιο σελ. 112

¹⁷ "Αντιδικτατορική ΕΦΕΕ", "Ρήγας Φεραίος" και ΑΑΣΠΕ.

¹⁸ Μ. Παπάζογλου ο.π. σελ. 113

στρατεύσεις αποδιοργάνωσαν τις ΦΕΑ¹⁹, με συνακόλουθο την ενίσχυση του ρόλου των οργανώσεων.

Από τη μια μεριά παρουσιάζονται οι οργανώσεις Α.Ε. και "Ρ.Φ.", οι οποίες θέλουν το φοιτητικό κίνημα να διατηρηθεί σε χαμηλούς τόνους και μέσα στα φοιτητικά πλαίσια, και από την άλλη οι μικρές οργανώσεις της αριστεράς, που ευδοκιμούν κυρίως στην φυσικομαθηματική. Τούτες οι τελευταίες επιζητούν κάθε στιγμή και με κάθε τρόπο μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς. Η έλλειψη των ΦΕΑ στερεί την δυνατότητα διαλόγου μεταξύ των δύο πλευρών και την συγκρότηση κοινά αποδεκτής γραμμής. Έτσι, από τώρα και στο εξής, η αντιπαράθεση μεταξύ των δύο αυτών πλευρών θα γίνει συστατικό στοιχείο του φοιτητικού Κινήματος.

Εν τω μεταξύ, ενώ γίνεται αποχή, ματαιώνονται μαθήματα με επέμβαση των φοιτητών και γίνονται πλήθος συγκεντρώσεις²⁰, κάποια κούραση και απογοήτευση διακατέχει το φοιτητικό Κίνημα²¹, το οποίο έχει να αντιμετωπίσει, πέρα από τα άλλα, και την άρνηση του Πανεπιστημίου να δώσει άδειες και αίθουσες για

---

¹⁹ Αυτό συνέβη κυρίως στις σχολές του Πανεπιστημίου. Στο Πολυτεχνείο εξακολούθησαν να λειτουργούν τα ΦΕΑ και να έχουν τον πρώτο λόγο. Προσ. συνέντευξη με Κώστα Βουρνά. Ο κυριότερος λόγος που δεν υπήρξαν σοβαρές πολιτικές αντιπαράθεσεις στο Πολυτεχνείο ήταν η ύπαρξη και λειτουργία ΦΕΑ.

²⁰ Από τις 26 Φεβρουαρίου ως 23 Μαΐου έγιναν 86 φοιτητικές συγκεντρώσεις. Βραδυνή της αντίστοιχης περιόδου και Πρώτη, Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 1987.

²¹ Σ. Λυγερός ο.π. σελ. 239

συνελεύσεις²². Οι καθηγητές του Πανεπιστημίου εφαρμόζουν ευσυνείδητα τη συμφωνία με το καθεστώς²³.

Κάτω από τις δύσκολες αυτές συνθήκες, αποφασίζεται η κατάληψη της Νομικής στις 20 Μαρτίου, ως αντίδραση εναντίον της τρομοκρατίας και των συλλήψεων²⁴. Είναι μια απεγνωσμένη προσπάθεια του Φοιτητικού Κινήματος να ανατρέψει το δυσμενέστατο κλίμα, που διαμορφώνεται εναντίον του. Η πρωτοβουλία ανήκει στο αριστερό διαπαραταξιακό όργανο²⁵, το οποίο, εκφράζοντας την τάση εκείνη του Φοιτητικού Κινήματος που αντιτίθεται στις δύο οργανώσεις Α.Ε. και "Ρ.Φ.", στοχεύει αφ' ενός στο να αυξήσει την επιρροή του στο φοιτητικό χώρο, που εξακολουθεί να είναι μικρή, και ν' αντιπαρατεθεί στις δύο οργανώσεις και αφ' ετέρου να προωθήσει την γραμμή της δυναμικής αναμέτρησης με το καθεστώς.

Το αριστερό διαπαραταξιακό φιλοδοξεί να οργανώσει την νέα αυτή κατάληψη της Νομικής, δίνοντάς της ένα χαρακτήρα έντονα επιθετικό, που θα οδηγούσε σε μετωπική σύγκρουση του Φοιτητικού

---

²² Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 106

²³ Την ίδια περίοδο οι καθηγητές του Ε.Μ.Π. κρατούν μια διαφορετική στάση απέναντι στο Φοιτητικό Κίνημα. Έτσι αφού η σύγκλητος του Ιδρύματος συνέταξε υπόμνημα προς την κυβέρνηση το διάβασε σε συγκέντρωση 1.000 σπουδαστών οι οποίοι έκαναν ελεύθερα τις παρατηρήσεις τους. Αναλυτική περιγραφή της συγκέντρωσης γίνεται σε απόρρητη έκθεση κάποιου "συνδέσμου" του καθεστώτος μέσα από το Πολυτεχνείο. "Πρώτη" 21-11-87

²⁴ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 239

²⁵ Στο αριστερό διαπαραταξιακό συμμετείχαν οι οργανώσεις Ο.Σ.Ε., Σ.Ε.Π, Π.Π.Σ.Π., ΑΑΣΠΕ και τροτσκιστές. Συγκροτήθηκε μετά την κατάληψη της Νομικής το Φεβρουάριο. Πρ. συνέντευξη με Δ. Μαυρογένη.

Κινήματος με το καθεστώς. Οι δυνάμεις, που συγκροτούν το αριστερό διαπολιτευτικό, είχαν εκφράσει έντονες διαφωνίες για την κατάληξη της κατάληψης του Φεβρουαρίου και η πρωτοβουλία τους για νέα κατάληψη, πέρα από τα άλλα, στοχεύει και στην έμπρακτη υπογράμμιση της αντίθεσής τους εκείνης.

Στις συζητήσεις για την φύση και τον χαρακτήρα της νέας μαζικής εκδήλωσης, οι οργανώσεις "Ρ.Φ." και Α.Ε. προωθούν την πρόταση της συγκέντρωσης με φοιτητικά αιτήματα²⁶. Έτσι, το πρωί στις 20 Μαρτίου, μόνο 1.000 περίπου σπουδαστές, από τους 2.000 συγκεντρωθέντες, αποφασίζουν να μείνουν και να καταλάβουν τη Νομική²⁷.

Από το ξεκίνημά της, αυτή η εκδήλωση του φοιτητικού Κινήματος δεν εκφράζει τη θέληση όλων των φοιτητών που έχουν κινητοποιηθεί εναντίον του καθεστώτος. Δεν υπάρχει δηλαδή το στοιχείο της ενότητας, που χαρακτήριζε όλες τις, ως εκείνη τη στιγμή, κινητοποιήσεις του φοιτητικού Κινήματος. Και αυτό συμβαίνει σε μια περίοδο, όπου οι κατασταλτικοί μηχανισμοί βρίσκονται σε επαγρύπνηση και πλήρη ετοιμότητα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε φοιτητική κινητοποίηση στη γέννησή της. Το καθεστώς είναι αποφασισμένο να ποδηγετήσει το φοιτητικό Κίνημα με τη βία. Στα αρνητικά αυτά στοιχεία, θα πρέπει να προστεθεί και η στάση των

---

²⁶ Πρ. συνέντευξη με Ν. Μανίκα, Α. Ψιλοπούλου. Επίσης Ο "Θούριος", όργανο του "Ρ.Φ." στο τεύχος 3 Ιουνίου 73 χαρακτηρίζει την κατάληψη "ηρωική αλλά απερίσκεπτη κίνηση δύο χιλιάδων περίπου φοιτητών"

²⁷ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 108

καθηγητών σε σχέση με την κατάληψη του Φεβρουαρίου. Μετά τη συμφωνία τους με το καθεστώς, ήταν βέβαιο ότι θα αντιδρούσαν άμεσα εναντίον του φοιτητικού Κινήματος, όπως και πράγματι έγινε.

Οι υποκειμενικές αδυναμίες του κινήματος - έλλειψη ενότητας, στρατευμένα και φυλακισμένα στελέχη, μικρή μαζικότητα, έλλειψη ΦΕΑ και διασχολικού - σε συνδυασμό με τις αντικειμενικές συνθήκες - προσχώρηση των καθηγητών στο μέτωπο του καθεστώτος, φέμωση τύπου, ωμή τρομοκρατία, έλλειψη συμμάχων - δεν ευνοούσαν την δημιουργία σοβαρών φοιτητικών κινητοποιήσεων. Η οποιαδήποτε προσπάθεια θα αντιμετωπιζόταν από την αρχή και βία. Εξ'άλλου, το άλλοθι για οποιαδήποτε βίαιη επέμβαση θα εξασφαλιζόταν από τους καθηγητές, οι οποίοι θα καλούσαν την αστυνομία.

Η κατάληψη, αν και λιγότερο μαζική και με έντονες διαφωνίες²⁸, δημιούργησε με τις διαδηλώσεις σπουδαστών και εργαζομένων στους γύρω δρόμους²⁹ εκρηκτική κατάσταση. Η επέμβαση της αστυνομίας άρχισε χωρίς καθυστέρηση στους γύρω χώρους και το κτίριο περικυκλώθηκε. Ο συντονισμός μεταξύ πρωτανικών αρχών και καθεστώτος υπήρξε γρήγορος και

---

²⁸ "...όταν οι ρεφορμιστές προσπάθησαν να εμποδίσουν την κατάληψη και τα συνθήματα "Κάτω η χούντα", "Δεν περνά ο φασισμός", "Εξω οι Αμερικάνοι" αντιμετωπίστηκαν με μια τέτοια αποφασιστικότητα, που τους ανάγκασε να υποχωρήσουν(...). Την ίδια αντιμετώπιση από τους συγκεντρωμένους είχαν και όταν προσπάθησαν λίγο πριν την εισβολή να περάσουν την γραμμή της αποχώρησης, με εγγυήσεις ότι δεν θα πειραχτεί κανένας" Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 239,240

²⁹ Μ. Παπάδογλου ο.π. σελ. 108

"αποφασιστικός". Στην προσπάθειά της η επιτροπή να επικοινωνήσει με τον πρύτανη, παίρνει τηλεσίγραφο ότι πρέπει να εκκενωθεί το κτήριο, διαφορετικά θα αναγκαστεί να ζητήσει τη συνδρομή των αρμοδίων αρχών³⁰. Ετσι και έγινε³¹. Το αποτέλεσμα ήταν η βίαιη εισβολή της αστυνομίας στη Νομική, η οποία δεν στόχευε μόνο στην εκκένωση του κτηρίου, αλλά και στο να δώσει ένα "καλό μάθημα" στους φοιτητές, ώστε να μην ξανατολήσουν παρόμοια εκδήλωση³².

Είναι η πρώτη και η τελευταία φορά που καλούνται από τις πρυτανικές αρχές οι αστυνομικές δυνάμεις να εκκενώσουν βίαια κτήριο, που έχει καταληφθεί από φοιτητές. Ο αντίκτυπος των γεγονότων, παρά τη φύση του τύπου, πήρε μεγάλες διαστάσεις. Στράφηκε τόσο εναντίον των συγκλητικών, όσο και εναντίον του καθεστώτος.

Τέτοια γεγονότα δεν ευνοούσαν τα ανοίγματα που έκανε το τελευταίο προς τους αστούς πολιτικούς, στην προσπάθειά του να φιλελευθεροποιηθεί ελεγχόμενα.

Ο ορυμαγδός των πολιτικών γεγονότων, που ακολουθούν τους επόμενους μήνες, είναι βέβαιο ότι σχετίζεται και με το Φ.Κ. και

³⁰ Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 241 και 242

³¹ " Προς τον κ. Αστυνομικόν Διευθυντήν Αθηνών. Κατόπιν της αρνήσεως των κατεχόντων το Μέγαρον Θεωρητικών Επιστημών φοιτητών, όπως εκκενώσουν τούτο συμμορφούμενοι προς σχετική πρόσκλησιν της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου και εν όψει του γεγονότος, ότι η υπ'αυτών πραγματοποιούμενη συγκέντρωσις τυγχάνει παράνομος, παρακαλούμεν, όπως ενεργήσετε τα δέοντα δια την αποκατάστασιν της τάξεως. Ο πρύτανης. Οι Συγκλητικοί" Μ.Παπάζογλου ο.π. σελ. 110

³² Γ.Βερνίκος "Αθηναϊκή" 11-4-75

ιδιαίτερα με τις δύο καταλήψεις της Νομικής, οι οποίες είχαν αναδειχθεί σε κορυφαία πολιτικά γεγονότα.

Αν και η βίαιη καταστολή της κατάληψης ακολουθούν μαζικές και μαχητικές φοιτητικές συγκεντρώσεις και σγκώνεται το κύμα συμπάρτασης³³ προς τους φοιτητές, το Φοιτητικό Κίνημα, μετά το τελευταίο αυτό κτύπημα, δεν θα μπορέσει να συνεχίσει τις δυναμικές του κινητοποιήσεις. Ως το τέλος της ακαδημαϊκής χρονιάς θα γίνουν πλήθος συγκεντρώσεις, μικρές σε όγκο και μικρής διάρκειας, που δεν θα ξεπεράσουν τα όρια των Πανεπιστημιακών κτηρίων, ακόμη και όταν κάποιες από αυτές θα καταλήξουν σε συγκρούσεις με την αστυνομία³⁴.

Το φοιτητικό κίνημα, μετά τα αλλεπάλληλα κτυπήματα και την έλλειψη λαϊκού κινήματος, βρίσκεται σε καμπή. Δείχνει να έχει φτάσει στο υψηλότερο σημείο της δράσης του, χωρίς να έχει καταφέρει να πυροδοτήσει αυτόνομες λαϊκές κινητοποιήσεις. Η συνέχιση των δυναμικών καταλήψεων, με πλήθος στελεχών του κινήματος να έχουν συλληφθεί ή επιστρατευθεί, με συνεχείς επιθέσεις της αστυνομίας και χωρίς την ύπαρξη συμμάχων - τόσο τα δύο Κ.Κ. όσο και οι αστοί πολιτικοί δεν συμφωνούν με την πορεία της δυναμικής αναμέτρησης με το καθεστώς - είναι αδύνατη.

Η δύσκολη αυτή θέση του Φοιτητικού Κινήματος δεν διαφεύγει της προσοχής τόσο του καθεστώτος, όσο και των καθηγητών. Οι τελευταίοι, εκτιμώντας σωστά το αδιέξοδο του Φοιτητικού Κινήματος,

³³ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 242

³⁴ Λεύκωμα "Ρήγα Φεραίου" σελ. 32

προτείνουν, πέντε μέρες μετά την αιματηρή εκκένωση της Νομικής, διάλογο στους φοιτητές, ως το μόνο μέσο προώθησης των φοιτητικών προβλημάτων, αφού βέβαια γυρίσουν στα μαθηματά τους. Τους καλούν επίσης να αναδείξουν τους εκπροσώπους τους, αφού αποκατασταθεί πλήρως η λειτουργία του Πανεπιστημίου³⁵.

Οι προτάσεις αυτές κάθε άλλο παρά μπορούν να αγνοηθούν από το Φοιτητικό Κίνημα, το οποίο αδυνατεί πλέον να δημιουργήσει από μόνο του γεγονότα. Αντίθετα, του δίνουν τη δυνατότητα ευπρεπούς υποχώρησης, αφού στις προτάσεις συμπεριλαμβάνεται και η εκλογή αντιπροσώπων.

Είναι φανερό ότι οι συγκλητικοί στοχεύουν στον έλεγχο του Φοιτητικού Κινήματος και στην αποκατάσταση της ομαλής λειτουργίας του Πανεπιστημίου, γεγονός που θα ενίσχυε τη θέση τους απέναντι στο καθεστώς και κατ'επέκταση θα εδραίωνε την εξουσία τους. Εκτιμούν ότι, καθώς το Φοιτητικό Κίνημα μένει μόνο του, αποστερημένο της φυσικής του ηγεσίας, με συνεχόμενα κτυπήματα, δεν έχει άλλο δρόμο παρά τη συμπόρευση μαζί τους, με τους όρους που οι ίδιοι θα θέσουν.

Η παραχώρηση των εκλογών στους φοιτητές από τους συγκλητικούς δείχνει να εκτιμούν οι τελευταίοι ότι, μετά τα γεγονότα της 20ης Μαρτίου, έχει ενισχυθεί η θέση τους, σε βαθμό που να τους επιτρέπονται τέτοιες σοβαρές πρωτοβουλίες. - Είναι βέβαιο ότι, χωρίς την παραχώρηση των εκλογών, δεν θα υπήρχε κοινή βάση διαλόγου. Οι οποιεσδήποτε προτάσεις δεν θα γινόντουσαν δεκτές.

---

³⁵ Μ. Παπάζογλου ο.π. σελ. 111

Μη έχοντας άλλη επιλογή το Φοιτητικό Κίνημα δέχεται τις προτάσεις των συγκλητικών. Διακόπτονται οι αποχές και αρχίζουν αμέσως οι διαδικασίες οργάνωσης των εκλογών. Οι αποφάσεις παίρνονται σε συγκεντρώσεις και οι επιτροπές συναντώνται τακτικά με τις πρυτανικές αρχές για την εξεύρεση κοινά αποδεκτού τρόπου εκλογής των αντιπροσώπων³⁶.

Η απόφαση για διακοπή της αποχής και έναρξη της εκλογικής διαδικασίας συναντά σοβαρή αντίδραση από τις δυνάμεις που εκφράζονται από το αριστερό διαπαρταξιακό, οι οποίες υποστήριξαν ότι έτσι το κίνημα αποπροσανατολίζεται³⁷. Η δυναμική όμως του κινήματος δεν του επέτρεπε άλλη επιλογή πέραν της τακτικής αυτής υποχώρησης, η οποία του ικανοποιούσε ένα πάγιο και κύριο αίτημά του, όπως ήταν εκείνο των εκλογών.

Η απόφαση αυτή του κινήματος ενθαρρύνει το καθεστώς στην επίθεση εναντίον του και έτσι διασπννά στις πρυτανικές αρχές ότι "το Υπουργείο Παιδείας δια να λαμβάνει υπ' όψιν φοιτητικά αιτήματα, τα οποία θα προωθούνται εις τούτο υπό των αρμοδίων υπηρεσιών των Ιδρυμάτων, πρέπει απαραίτητως να συνυποβάλλεται και σχετικό υπόμνημα του αντίστοιχου φοιτητικού Συλλόγου, ως μόνου νομίμου εκπροσώπου των φοιτητών"³⁸. Η προειδοποίηση του καθεστώτος προς τους καθηγητές για την πρωτοβουλία τους να

---

³⁶ Βραδυνή 28, 29, 30 και 31-3-73 και 3, 4-4-73

³⁷ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 245

³⁸ Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 112

επιτρέψουν εκλογή αντιπροσώπων των φοιτητών είναι σαφής. Ωστόσο οι τελευταίοι είναι αδύνατον να ακυρώσουν τη διαδικασία, γιατί θα δημιουργούσαν ρήγμα στις σχέσεις τους με τους φοιτητές, με επακόλουθο την συνέχιση της μη ομαλής λειτουργίας των Α.Ε.Ι. Έτσι το καθεστώς χωρίς καθυστέρηση απαγορεύει την διενέργεια φοιτητικών εκλογών. Οι κρατούντες εκτιμούν ότι, αν το φοιτητικό κίνημα αποκτήσει εκλεγμένη και νομότυπη ηγεσία, θα ανακόμψει και η καταστολή του θα γίνει ακόμη δυσκολότερη.

Η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου μένει εκτεθειμένη απέναντι στους φοιτητές και με εντελώς καταρρακωμένο το κύρος της. Η ευθύνη για τη βίαιη εισβολή των αστυνομικών στη Νομική δεν αντισταθμίζεται τελικά με την εκλογή αντιπροσώπων των φοιτητών. Η παραίτηση της συγκλήτου έρχεται ως φυσική συνέπεια των πράξεών της.

Οι καθηγητές, μετά τις πρώτες επιτυχίες της συνεργασίας τους με τη στρατιωτική κυβέρνηση - ανάκληση διορισμών επικουρικών καθηγητών, εκκένωση Νομικής - και με μοναδική επιδίωξη την ανάκτηση της εξουσίας τους, αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες.

Πρώτο τους μέλημα το φοιτητικό κίνημα. Ξέρουν ότι, όσο η σύγκρουση του κινήματος με το καθεστώς διαρκεί, οι ίδιοι συνθλίβονται μεταξύ των δύο αντιπάλων, αδυνατούντες να ασκήσουν ουσιαστική εξουσία.

Η εκχώρηση της δυνατότητας εκλογών στους φοιτητές από τη Σύγκλητο και η έναρξη διαλόγου μεταξύ φοιτητών και πανεπιστημιακών αρχών στοχεύει αφ' ενός στην αναβάθμιση του ρόλου

των καθηγητών απέναντι των δύο αντιπάλων και αφ'ετέρου στην αποκλειστική αντιμετώπιση του φοιτητικού κινήματος από τη Σύγκλητο. Γιατί, όσο η αντιμετώπιση του κινήματος μένει στην αποκλειστικότητα του καθεστώτος, οι καθηγητές όχι μόνο μένουν στο περιθώριο, αλλά "χρεώνονται" ως ένα βαθμό την φοιτητική αναταραχή, με συνακόλουθο την όλο και περισσότερη διεύθυνση των μηχανισμών του καθεστώτος στα Πανεπιστήμια.

Το καθεστώς, του οποίου το φοιτητικό κίνημα αποτελεί το μόνο υπολογίσιμο αντίπαλο, αρνείται την αποκλειστική αντιμετώπιση των φοιτητών από τους καθηγητές. Παρεμβαίνει ωμά και ακυρώνει τις εξαγγελίες της Συγκλήτου που αφορούσαν τις φοιτητικές εκλογές.

Η αποτυχία της Συγκλήτου να επανακαθορίσει τις σχέσεις της τόσο με το καθεστώς όσο και με τους φοιτητές, μετά και από την απόφασή της να καλέσει την αστυνομία στην Νομική, την οδηγεί σε παραίτηση.

Εν τω μεταξύ η τρομοκρατία στους πανεπιστημιακούς χώρους έχει πάρει σοβαρές διαστάσεις³⁹, χωρίς όμως να καταφέρνει να αποτρέψει τις μικροσυγκεντρώσεις και μικροδιαδηλώσεις που γίνονται σχεδόν καθημερινά. Τελικά το φοιτητικό κίνημα δεν θα μπορέσει να αντιδράσει μαζικά και δυναμικά στην ματαίωση της

---

³⁹ Μέσα και έξω από τις σχολές βρίσκονται ΕΣΑτζήδες. Επίσης 80 σπουδαστές κρατούνται στην ΕΣΑ. Πολλοί φοιτητές περνούν στη παρανομία. Μ. Παπάσογλου σελ. 113
Στις πόρτες του Ε.Μ.Π. γίνεται έλεγχος στις φοιτητικές ταυτότητες. Επιτρέπεται η είσοδος μόνο στους σπουδαστές του Ιδρύματος "Πρώτη" 5-12-87

εκλογής των αντιπροσώπων του⁴⁰.

Την ίδια περίοδο το καθεστώς αναγκάζεται, κάτω από την πίεση των γεγονότων⁴¹, να επιταχύνει την διαδικασία της ελεγχόμενης ομαλοποίησης, που θα καταλήξει το Φθινόπωρο στην κυβέρνηση Μαρκεζίνη. Ταυτόχρονα εντείνει την τρομοκρατία και προς την πλευρά των διανοουμένων.

Τόσο τα φοιτητικά γεγονότα, όσο και οι αντιφάσεις του ίδιου του καθεστώτος, σε συνδυασμό με τα οξυμένα προβλήματα, δημιουργούν ένα κλίμα που τελικά, έστω και στο τέλος του ακαδημαϊκού έτους, οδηγεί στην δειλή αφύπνιση των εργαζομένων⁴², γεγονός που θα πάρει σοβαρές διαστάσεις στην κατάληψη του

---

⁴⁰ Είναι ενδεικτικό και το γεγονός ότι μεταξύ των πάγιων πολιτικών αιτημάτων του Φ.Κ. αρχίζουν όλο και περισσότερο να προβάλλονται και καθαρά φοιτητικά αιτήματα χωρίς πολιτική διάσταση όπως η κατάργηση των υπογραφών κ.α. Βραδυνή 19-4-73

⁴¹α) Τον Απρίλιο 4 στρατηγικοί επίτιμοι επιτελάρχες καλούν τον Παπαδόπουλο να αποκαταστήσει τη Δημοκρατία
β) γίνονται οι δηλώσεις εναντίον του καθεστώτος του Κ. Καραμανλή
γ) το ίδιο το καθεστώς ιδρύει την πολιτική του οργάνωση με την επωνυμία ΕΠΟΚ.
Λεύκωμα "Ρήγα Φεραίου" σελ. 32
Το Μάιο γίνεται το κίνημα του Ναυτικού και τον Ιούνιο το καθεστώς καταργεί την μοναρχία και συντάσσει νέο Σύνταγμα αναγγέλοντας εκλογές το 1974. Ιούλιος: Δημοψήφισμα. Στο ίδιο σελ. 33,34.

⁴² Ιούνιος: πιέσεις των εργαζομένων για αυξήσεις των αποδοχών τους. Οι διορισμένες διοικήσεις των συνδικάτων αναγκάζονται να υποστηρίξουν τις σχετικές διεκδικήσεις
Ιούλιος: Απεργία του τεχνικού προσωπικού της Ολυμπιακής Αεροπορίας.
Εντονες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας των κατοίκων του Μενιδίου για απειλούμενες απαλλοτριώσεις.
Απεργία δημοσιογράφων και τεχν. τύπου για αύξηση αποδοχών. Στο ίδιο σελ. 33,34.

Πολυτεχνείου.

Η τελευταία σοβαρή φοιτητική εκδήλωση είναι εκείνη της πανφοιτητικής συγκέντρωσης στις 18 Μαΐου, όπου εκδίδεται ψήφισμα - απολογισμός ⁴³ του φοιτητικού κινήματος. Το ψήφισμα περιέχει πολιτικές αιχμές, καταγγελίες και υπόσχεται συνέχιση των αγώνων τη νέα χρονιά. Ταυτόχρονα προβάλλει τόσο τα πολιτικά φοιτητικά αιτήματα, όσο και τα μη πολιτικά. Τούτα τα τελευταία, που δεν αποτέλεσαν ποτέ την αιχμή του φοιτητικού Κινήματος, προβάλλονται σταθερά από τον "Ρ.Φ." και κυρίως από την Α.Ε. Όμως η προβολή τους από πανφοιτητική συγκέντρωση υποδηλώνει με ένα άλλο τρόπο ότι το φοιτητικό Κίνημα βρίσκεται σε ύφεση.

Η περίοδος αυτή του φοιτητικού Κινήματος, αν και δεν κατάφερε να συνδεθεί επαρκώς με την κοινωνία, με αποτέλεσμα να βρεθεί στο πιο χαμηλό σημείο της πορείας του, ωστόσο επιτάχυνε την κρίση του καθεστώτος και έθεσε το ζήτημα της μαζικής πάλης ως της μόνης προοπτικής αποτελεσματικής αντιμετώπισης της δικτατορίας. Έτσι, η εξέγερση του Πολυτεχνείου, έξι μήνες αργότερα, αν και ξάφνιασε τόσο το καθεστώς όσο και όλους τους αντιπάλους του, δεν ήταν "κεραυνός εν αιθρία".

---

⁴³ Μ. Παπάσογλου ο.π. σελ. 114, 115, 116.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΓΚΥΡΙΑ ΠΡΙΝ ΤΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Η επιδείνωση της οικονομίας το 1973¹ είχε ως άμεσο επακόλουθο την αλλαγή της στάσης του πληθυσμού απέναντι στο καθεστώς. Η παθητική ανοχή, που είχε επιτύχει η στρατιωτική δικτατορία λόγω της ανόδου του βιοτικού επιπέδου² του κόσμου, αντικαθίσταται από μια γενική δυσφορία.

Η ιδεολογική ανεπάρκεια³ του καθεστώτος, η θετική παράδοση του κοινοβουλευτισμού και η έλλειψη εκσυγχρονιστικού προγράμματος των κρατούντων⁴ - οι οποίοι διαχειρίστηκαν το κράτος σαν κομματάρχες - δεν επέτρεψαν στο καθεστώς να επιτύχει την απαιτούμενη κοινωνική συναίνεση. Οι συνταγματάρχες έμειναν πολιτικά και κοινωνικά περιθωριοποιημένοι, χωρίς λαϊκή βάση, ανομιμοποίητοι. Η έλλειψη ιδεολογικής κυριαρχίας των κρατούντων,

---

¹ "Ενώ η Ελλάδα στη δεκαετία 1961-1971 είχε το χαμηλότερο ποσοστό πληθωρισμού ανάμεσα στις 24 χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Ανάπτυξης το 1973 ήταν πρώτη σε πληθωρισμό με ποσοστό 30,6%" Νίκος Αναστασάπουλος. "Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι φοιτητικές εξεγέρσεις" ANTI τχ. 112 σελ. 36 και 37.

² Δ.Χαραλάμπης ο.π. σελ. 271 και Θ.Βερέμης "Ο στρατός στην πολιτική μετά τον πόλεμο" στο η "Ελλάδα σε εξέλιξη". Les Temps Modernes σελ. 145

³ "...η Ελληνοχριστιανική ιδεολογία που προσπάθησε να επιβάλει και απέτυχε η δικτατορία (είχε) φασιστικό χαρακτήρα" Δ.Χαραλάμπης ο.π. σελ. 273
Επίσης Χρ. Βερναρδάκης και Γ.Μαυρής "οι ταξικοί αγώνες στη μεταπολίτευση" θέσεις τχ. 14 σελ. 47

⁴ Θ. Βερέμης ο.π. σελ. 145

σε συνδυασμό με την επιδείνωση της οικονομίας, κάνει επισφαλή τη θέση τους. Το καθεστώς αναγκάζεται να επιταχύνει την διαδικασία νομιμοποίησής του μέσω του αυτομετασχηματισμού του σε ένα ελεγχόμενο κοινοβουλευτισμό. Έτσι ελπίζει να επιτύχει τη συμμετοχή στις εκλογικές διαδικασίες μερίδας των αστών πολιτικών και, τελικά, την κοινωνική συναίνεση, που θα το νομιμοποιούσε και θα εδραίωνε την εξουσία του.

Μετά την κατάληψη της Νομικής, οι συνταγματάρχες δείχνουν να επιβραδύνουν τους ρυθμούς της πορείας ομαλοποίησης. Ωστόσο, τα μετέπειτα γεγονότα και οι γενικότερες πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις τους αναγκάζουν σε μιά φυγή προς τα εμπρός, στην προσπάθειά τους να σταθεροποιηθούν στην εξουσία.

Το κίνημα του Ναυτικού, οι δηλώσεις του Κ.Καραμανλή - ο οποίος εξακολουθεί να διαθέτει ισχυρά ερίσματα στο κρατικό μηχανισμό - η μερική αφύπνιση του κοινωνικού σώματος με την καταλυτική επίδραση του φοιτητικού κινήματος, το πάγωμα της σύνδεσης με την Ε.Ο.Κ., η οικονομική κρίση, η ανυπαρξία θεσμών πολιτικής νομιμοποίησης, η εξωτερική απομόνωση και οι εσωτερικές αντιθέσεις στους κόλπους της χούντας δεν αφήνουν κανένα περιθώριο πολιτικής αδράνειας στο καθεστώς.

Ταυτόχρονα οι κρατούντες έχουν συγκροτήσει και νομοθετήσει θεσμούς πλήρους ελέγχου της πολιτικής ζωής όπως η αναξαρτητοποίηση του στρατού τόσο από την νομοθετική όσο και από την κυβερνητική εξουσία⁵, οι δικαιοδοσίες του Προέδρου της

⁵ Δ.Χαραλάμπης ο.π. σελ. 261

Δημοκρατίας, οι οποίες αναιρούν στην πραγματικότητα το λόγο ύπαρξης του κοινοβουλίου⁶ και τέλος η θέσπιση του συνταγματικού δικαστηρίου, τα μέλη του οποίου διορίζει ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Το συνταγματικό δικαστήριο έχει την ευθύνη της νομιμότητας των κομμάτων, των υποψηφίων και αποφαινεται για την εγκυρότητα των εκλογών⁷.

Είναι φανερό πως η θεσμοθέτηση της αυτονομίας των ενόπλων δυνάμεων, οι υπερεξουσίες του Προέδρου και η δυνατότητα πλήρους ελέγχου της πολιτικής ζωής από το συνταγματικό δικαστήριο, ορίζουν ένα πολιτικό πλαίσιο τέτοιο, στο οποίο το κοινοβούλιο μόνο διακοσμητικό ρόλο θα μπορούσε να παίξει. Η πραγματική εξουσία θα εξακολουθούσε να ασκείται από τον Πρόεδρο Παπαδόπουλο, που είχε ήδη "εκλεγεί" και από τον στρατό. Το κοινοβούλιο θα περιοριζόταν να παίξει ένα ρόλο που στόχευε αποκλειστικά και μόνο στο να του εξασφαλίσει κοινωνική συναίνεση, χωρίς ν' αποτελέσει κίνδυνο για την υπάρχουσα δομή της εξουσίας.

---

⁶ "Οι δικαιοδοσίες του Προέδρου αφορούσαν το δικαίωμα να διορίζει και να παύει τον Πρωθυπουργό, τους υπουργούς και τους υφυπουργούς, το δικαίωμα να παύει την κυβέρνηση ακόμη και αν αυτή είχε την εμπιστοσύνη της βουλής, το δικαίωμα αρνησικυρίας πάνω στους νόμους που είχαν ψηφιστεί, το δικαίωμα αναστολής άρθρων του Συντάγματος και εφαρμογής του νόμου "περί κατάστασης πολιορκίας", το δικαίωμα καθορισμού των κονδυλίων του προϋπολογισμού για τους τομείς που έλεγε άμεσα: υπουργείο Εθνικής Άμυνας, Εξωτερικών και Δημόσιας Τάξης, το δικαίωμα εκλογής των αρχηγών των τριών επιτελείων και του αρχηγού των ενόπλων δυνάμεων, οι οποίοι και έπαιρναν εντολές από τον Πρόεδρο απευθείας και όχι από τον πρωθυπουργό ή τον υπουργό άμυνας και το δικαίωμα διορισμού "αριστίνδην" 20 από τους 200 βουλευτές του κοινοβουλίου" Δ.Χαραλάμπης ο.π. σελ. 262

⁷ Χρ. Βερναρδάκης - Γ.Μαυρής ο.π. σελ. 48

Η πολιτικοποίηση που προωθεί ο Παπαδόπουλος δεν αναιρεί τα βασικά χαρακτηριστικά της στρατιωτικής δικτατορίας, ουσιαστικά πρόκειται για μια κατ'επίφαση Δημοκρατία.

Η στρατηγική αυτή του Παπαδόπουλου μοιάζει να είναι απόλυτα εφικτή, αφού στο στρατόπεδο των αντιπάλων του καθεστώτος η κατάσταση πολύ απέχει από το να είναι ικανοποιητική. Τόσο οι αριστεροί πολιτικοί όσο και η αριστερά βρίσκονται σε κρίση στρατηγικής, αδυνατούντες να οργανώσουν σοβαρή και αξιόπιστη αντιπολίτευση ή αντίσταση. Επίσης δεν υπάρχει οργανωμένο λαϊκό κίνημα. Το Φοιτητικό Κίνημα βρίσκεται σε σχετική ύφεση. Τα κτυπήματα που δέχτηκε μετά την κατάληψη της Νομικής το αποδυνάμωσαν ως ένα βαθμό. Η ενόπλιότητά του έχει διασπαστεί στο χώρο του Πανεπιστημίου, παίρνοντας ανησυχητικές διαστάσεις για την παραπέρα πορεία του.

Η πολιτική γραμμή της ελεγχόμενης ομαλοποίησης, κάτω από αυτές τις πολιτικές συνθήκες, προβάλλει κυρίαρχη και με σοβαρές πιθανότητες επιτυχίας.

Η κυβέρνηση Μαρκεζίνη, επιφορτισμένη με την διενέργεια εκλογών, αποτελεί το κρίσιμο στάδιο στην πορεία πολιτικοποίησης του καθεστώτος.

Κύριο μέλημα του Μαρκεζίνη, μόλις ανέλαβε Πρωθυπουργός, ήταν να πείσει τους αριστερούς πολιτικούς να συμμετάσχουν στις εκλογικές διαδικασίες. Απέναντι στην προοπτική αυτή οι παλαιοί πολιτικοί δεν μπόρεσαν να συγκροτήσουν ενιαία γραμμή. Η στάση τους κυμάνθηκε από την πλήρη απόρριψη, με κύριους εκφραστές τους Π.Κανελλόπουλο

και Γ.Μαύρο , ως την αποδοχή χωρίς όρους - Ε.Αβέρωφ και 40 πρώην βουλευτές της ΕΡΕ και της Ε.Κ. - της διαδικασίας πολιτικοποίησης του καθεστώτος⁸.

Και στο χώρο της αριστεράς δεν υπήρξε ενιαία στάση. Το ΚΚΕ και το ΠΑΚ αρνούνται οποιαδήποτε σχέση με το καθεστώς και τις διαδικασίες πολιτικοποίησής του. Δεν αντιλαμβάνονται όμως ότι η στάση τους αυτή οδηγεί εκ των πραγμάτων στη σύγκρουση με τους κρατούντες⁹. Ετσι, λίγο αργότερα, η εξέγερση του Πολυτεχνείου θα τους βρεί εντελώς απροετοίμαστους και θα τους αιφνιδιάσει.

Το ΚΚΕσσ. αποδέχεται τη συμμετοχή στις εκλογές Μαρκεζίνη, αρνούμενο να προχωρήσει σε σύγκρουση και ρήξη με το καθεστώς¹⁰.

⁸ Μαρκεζίνης Σπύρος Αναμνήσεις 1972-1974 σελ. 227 και 290. Επίσης Γεώργιος Ράλλης. Αποχή ή Συμμετοχή, Βραδυνή, 13-11-73
Επίσης Χρ.Βερναρδάκης - Γ.Μαυρήσ ο.π. σελ. 49.50

⁹ Χρ.Λαζαρίδης : Νοέμβριος 78: Ξεχασμένες Ιστορίες για ένα επίκαιρο παραμύθι. Αγώνας τχ. 4 σελ. 48

¹⁰ <<Το βασικό πρόβλημα σήμερα δεν είναι η συμμετοχή ή μη στις εξαγγελόμενες εκλογές: Όσο λάθος θα ήταν μιά βιαστική απόφαση από τώρα για συμμετοχή στις εκλογές, ανεξάρτητα από τις συνθήκες διεξαγωγής τους, άλλο τόσο λάθος θα ήταν ο εκ των προτέρων αποκλεισμός της συμμετοχής σ'αυτές. Στην περίπτωση τυχόν συμμετοχής η τελευταία θα είχε την έννοια μιάς πολιτικής μάχης για την αποκάλυψη και καταγγελία της πολιτικής της δικτατορίας, για την επικοινωνία με τις μάζες και την κινητοποίησή τους. Παράλληλα μιά ενδεχόμενη παρουσία των αντιδικτατορικών δυνάμεων μέσα στη Βουλή θα αποτελούσε βήμα, για τον έλεγχο και την καταγγελία της πολιτικής της δικτατορίας σε όλους τους τομείς, για την προβολή και στήριξη των αγώνων των εργαζομένων, των διανοούμενων και των φοιτητών για τα κοινωνικά τους αιτήματα...

Αν τελικά στις συγκεκριμένες συνθήκες σταθμισθεί και κριθεί σκόπιμη η συμμετοχή στις εκλογές, η καλύτερη αξιοποίηση των ενδεχομένων εκλογικών δυνατοτήτων μπορεί να γίνει με την δημιουργία μιάς ενιαίας αντιδικτατορικής παράταξης που να περιλαμβάνει όλες τις δυνάμεις του όχι της 29ης Ιουλίου, από την

Είναι φανερό ότι η πολυδιάσπαση των πολιτικών δυνάμεων απέναντι στην προοπτική πολιτικοποίησης και η αδυναμία τους να χαράξουν μια στρατηγική αποτελεσματικής αντιμετώπισης του στρατιωτικού καθεστώτος ευνοεί τους κρατούντες και τους δίνει τη δυνατότητα απόλυτης κυριαρχίας. Η εκτίμηση όμως του καθεστώτος ότι το φοιτητικό κίνημα καθοδηγείται από τις αντίπαλές του πολιτικές δυνάμεις¹¹ θα το οδηγήσει, λίγες μέρες αργότερα, σε λαθεμένες εκτιμήσεις για την εξέλιξη της κατάληψης του Πολυτεχνείου.

Αριστερά ως την Δεξιά>>.

Μπ. Δρακόπουλος Βήμα 19-10-1973.

"...το σύνθημα της αποχής δεν εξηγεί ποιά θάνατο το επόμενο βήμα. Τι προτείνουν για την επόμενη των εκλογών. Αφού όμως η βία αποκλείεται, είναι φανερό ότι ο λαός πρέπει να εξιοποιήσει κάθε νόμιμη δυνατότητα που του παρέχουν αυτοί οι ίδιοι οι ανελεύθεροι θεσμοί, να διεισδύσει από κάθε ρωγμή που παρουσιάζει το οικοδόμημα της απολυταρχίας και να διευρύνει τη ρωγμή αυτή.

...Ο δρόμος της ανοικτής εκλογικής αναμετρήσεως, χωρίς να παραγνωρίζει τις καταστρατηγευτικές διατάξεις της νομοθεσίας και τις δυνατότητες πολύπλευρου επηρεασμού των ελευθεριών του λαού θα πραγματοποιηθεί με αγώνες και δε θα μας χαρισθεί έξωθεν, εμπιστεύεται στη μαζική κινητοποίηση και πάλη, κορυφαίο στάδιο της οποίας είναι η δέμηνη προεκλογική περίοδος.

Είναι λάθος ότι οι εκλεκτοί του λαού θα ενσωματωθούν και θα ενταχθούν στο καθεστώς της απολυταρχίας. Απεναντίας θα μάχονται από προωθημένες θέσεις, προβάλλοντας, προασπίζοντας και πλαισιώνοντας τους λαϊκούς αγώνες... Λάθος, τέλος, είναι ότι η συμμετοχή στις εκλογές θα νομιμοποιήσει το απολυταρχικό καθεστώς. Δεν θα το νομιμοποιήσει - θα το καταδικάσει."

Ηλίας Ηλιού. Δήλωση 2-11-73 Κομμουνιστική Επιθεώρηση τχ. 4 Σεπτεμβρίου - Νοέμβριος 1973.

Επίσης βλέπε Χρ. Λαζαρίδης ο.π. σελ. 28

¹¹ Ακόμη και μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου το καθεστώς πιστεύει ότι "οι αναρχικοί, βάσει ενός καλώς προποτισμένου σχεδίου, συνεπικουρούμενοι υπό των αντιστασιακών πάσης αποχρώσεως και των κατ'επίφασιν αυτοκαλουμένων "δημοκρατικών" ηγετών, ηθέλησαν να παρεμπιδήσουν, με βιαιότητας και ασχημίας την πορεία προς τον ελεύθερο και δημοκρατικό πολιτικό βίον". Από δελτίο ενημέρωσης της Γ.Γ.Τ.Π. ANTI τχ. 112 σελ. 36, 37

Το φθινόπωρο του 1973 βρίσκει το Φοιτητικό Κίνημα να έχει αναδειχθεί μέσα από μια σειρά συνεχών κινητοποιήσεών του, ως η κύρια πολιτική δύναμη αμφισβήτησης της στρατιωτικής δικτατορίας. Το πολιτικό του κύρος σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού βρίσκεται ιδιαίτερα ψηλά. Στις συγκρούσεις του με το καθεστώς δεν είναι πια μόνο του, όπως έδειξαν οι δύο καταλήψεις της Νομικής. Το ακροατήριό του αποτελείται από το σύνολο των αφυπνισμένων πολιτών¹². Η βαθιά πολιτικοποίησή του δίνει ένα βαθύ κοινωνικό περιεχόμενο στους αγώνες του και η έλλειψη συντεχνιακών διεκδικήσεων υποδηλώνει την ανιδιοτέλειά του¹³. Αν στα παραπάνω προστεθεί η πλατιά πολιτική ενημέρωσή του¹⁴ και η δυνατότητα που

¹² Στ. Λυγερός "Το φοιτητικό κίνημα στη δικτατορία" Ελευθεροτυπία 19-11-82

"Η πλατιά πρωτοσέλιδη δημοσιότητα των φοιτητικών κινητοποιήσεων, όχι μόνο ανέβασε το κύρος των φοιτητών στα μάτια του κόσμου, αλλά και τους πρόβαλε σαν τους μοναδικούς συνεπείς και αποφασισμένους εκφραστές των λαϊκών αισθημάτων, ένα γεγονός που συνέτεινε πολύ στην ανεπιφύλακτη λαϊκή συμπαράσταση τις μέρες της κατάληψης. Συγχρόνως όμως, η τέτοιου είδους προβολή ενθάρρυνε και δυνάμωσε τη φοιτητική αγωνιστικότητα, μια και οι φοιτητές άρχισαν να συνειδητοποιούν μέρα με τη μέρα τη βαριά ευθύνη που είχε αποθέσει στους ώμους τους η λαϊκή προσδοκία". Ν. Αναστασόπουλος ο.π. σελ. 37

¹³ Δ. Νικολάου ο.π. σελ. 52, 53

¹⁴ "Σύμφωνα με πρόχειρη δειγματοληπτική έρευνα ένα 90% περίπου των Ελλήνων φοιτητών εκείνης της περιόδου, είχε πρόσβαση σ'ένα ή περισσότερα από τα διαθέσιμα ενημερωτικά μέσα που αναφέραμε (ξένοι ραδιοσταθμοί, επίσημος και παρανομος τύπος, βιβλία) Ν. Αναστασόπουλος ο.π. σελ. 36, 38

είχε να ανακαλύπτει πρωτότυπες μορφές δράσης και οργάνωσης, συμπληρώνεται η εικόνα μιάς εντελώς "αυτοδύναμης πολιτικής οντότητας"¹⁵, της οποίας οι δυνατότητες δεν είναι εύκολο να σταθμιστούν από αντιπάλους και συμμάχους, όπως θα δείξει λίγο αργότερα η κατάληψη του Πολυτεχνείου.

Το μόνο αρνητικό στοιχείο της "προσωπικότητας" του φοιτητικού κινήματος είναι η διάσπαση της ενότητάς του στον χώρο του Πανεπιστημίου της Αθήνας. Η διάσπαση αυτή, όπως θα δούμε, θα σηματοδέψει και την εξέγερση του Νοέμβρη.

Κατά την διάρκεια των καλοκαιρινών διακοπών, οι τοπικοί σύλλογοι γίνονται κέντρα συγκέντρωσης και μαζικού προβληματισμού¹⁶. Η συνέχεια του φοιτητικού κινήματος εξασφαλίζεται μέσα από τις δραστηριότητες αυτών των συλλόγων. Ταυτόχρονα όμως γίνονται και πεδία πολιτικής αντιπαράθεσης μεταξύ των αριστερών ομάδων και της Α.Ε. και λιγότερο του "Ρ.Φ."¹⁷.

¹⁵ Στ. Λυγερός ο.π.

¹⁶ Στ. Λυγερός "Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα" τόμος Β' σελ. 10

¹⁷ Για τις αντιπαράθεσεις αυτές βλέπε Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 10, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 26.

Σοβαρή σύγκρουση ξέσπασε όταν στην Επιτροπή παιδείας των τοπικών συλλόγων οι Π. Λαφαζάνης και Χρ. Λαζαρίδης παρουσίασαν ένα προσχέδιο καταστατικού χάρτη για τα Α.Ε.Ι. και μια διακήρυξη για το φοιτητικό κίνημα. Οι εκπρόσωποι των αριστερών ομάδων αμφισβήτησαν τόσο τις διαδικασίες σύνταξης των κειμένων όσο και το περιεχόμενό τους, με τελική κατάληξη να αποσυρθούν και τα δύο.

Το προτεινόμενο σχέδιο καταστατικού χάρτη περιείχε μια σειρά

Η αντιπαράθεση αυτή παίρνει σοβαρές διαστάσεις, γιατί αφ' ενός η πλειοψηφία των στελεχών του φοιτητικού κινήματος στην Νομική, Φιλοσοφική και Φυσικομαθηματική έχουν οργανωθεί σε πολιτικές οργανώσεις και οι ΦΕΑ υπολειπούνται ή δεν υπάρχουν¹⁸ και αφ' ετέρου - λόγω διακοπών - δεν υπάρχουν οι κινητοποιήσεις και η καθημερινή δράση, που απαιτούσε η αντιδικτατορική πάλη.

Οι πολιτικές διαφωνίες, που παρουσιάζονται με την εμφάνιση των πολιτικών οργανώσεων στον φοιτητικό χώρο και κυρίως από τις φοιτητικές εκλογές και ύστερα, έχουν φτάσει στο σημείο, στις αρχές του Φθινοπώρου 1973 όπως προαναφέρθηκε, να διασπάσουν την ενότητα

θέσεων που επέτρεπαν το χαρακτηρισμό του κειμένου, τουλάχιστον, ως μετριοπαθούς.

Χαρακτηριστικά: "Απαγορεύεται να διενεργούνται μέσα στο πανεπιστημιακό άσυλο, εκδηλώσεις που σκοπό έχουν να επιδοκιμάσουν ή να αποδοκιμάσουν τις αρχές και την εξουσία αυτή καθ'εαυτή, ή πρόσωπα που διεκδικούν κοινοβουλευτικώς την εξουσία και κάθε αναγραφή σχετικού συνθήματος ή φωτογραφίας..."

Στα ίδια σελ. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 155, 156, 157, 158, 159, 160, και 161

Η παραπάνω θέση υποδηλώνει σαφώς την εκτίμηση των συντακτών της ότι μπορεί το προτεινόμενο σχέδιο να αποτελέσει διεκδικητικό στόχο με σοβαρές πιθανότητες εφαρμογής του, μέσα στα πλαίσια της ελεγχόμενης ομαλοποίησης του καθεστώτος. Οι συντάκτες του προβλέπουν ομαλές πολιτικές εξελίξεις.

Ο Π. Λαφαζάνης ήταν οργανωμένος στην Α.Ε. και ο Χρ. Λαζαρίδης στον "Ρ.Φ." (Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 155) Οι πολιτική ένταξη των συντακτών φανερώνει και τις πολιτικές εκτιμήσεις των πολιτικών οργανώσεων τους.

¹⁸ Την ίδια περίοδο στο Πολυτεχνείο διατηρείται η ενότητα του κινήματος. Η πλειοψηφία των στελεχών του φοιτητικού κινήματος ήταν ανένταχτοι, όπως έδειξαν και οι πρώτες φοιτητικές εκλογές στη μεταπολίτευση. Όσοι ήταν οργανωμένοι στον Ρ.Φ. διατηρούσαν την ίδια σχεδόν αυτονομία με τους ανένταχτους και οι αριστερές ομάδες είχαν μικρή πρόσβαση μόνο στην Αρχιτεκτονική σχολή. Επίσης οι σχέσεις οργανωμένων και ανένταχτων στελεχών ήταν καλές γεγονός που βοήθησε τη δημιουργική σύνθεση των διαφορετικών απόψεων. Το κλίμα που επικρατεί στο Πολυτεχνείο δεν μοιάζει με εκείνο του Πανεπιστημίου, όπου η αντιπαράθεση τείνει να καθορίσει την πορεία του κινήματος.

του φοιτητικού κινήματος. Η πολιτική αντιπαράθεση, στις τρεις αυτές σχολές του Πανεπιστημίου, έχει, για μέρος τουλάχιστον των οργανωμένων φοιτητών, τόση σημασία και βαρύτητα, όση και η αντιδικτατορική πάλη¹⁹.

Με το ξεκίνημα της νέας ακαδημαϊκής χρονιάς, το φοιτητικό κίνημα κάνει δυναμικά την παρουσία του. Η σχετική χαλάρωση των κατασταλτικών μέτρων και η πλούσια εμπειρία του του επιτρέπουν την γρήγορη ανασύνταξη των δυνάμεών του και τη συνέχιση των αντιδικτατορικών κινητοποιήσεών του. Όμως, η έλλειψη ενότητας στις τάξεις του φανερώνεται από τις πρώτες εκδηλώσεις του. Στην πρώτη κιόλας διαδήλωση υπάρχει διαφωνία ως προς το είδος των συνθημάτων²⁰.

Οι μεν αριστερές ομάδες πλειοδοτούν σε επαναστατικότητα, οι δε άλλες, εκτιμώντας ομαλές πολιτικές εξελίξεις²¹, προτείνουν κυρίως φοιτητικά συνθήματα. Επί πλέον η Α.Ε. και ο "Ρ.Φ.", ως μέρη πολιτικών κομμάτων, που η οπτική τους γωνία θέλει να αγκαλιάζει το σύνολο του λαϊκού κινήματος, δεν επιθυμούν τη ρήξη με το καθεστώς και για τον λόγο ότι εκτός των ΑΕΙ δεν έχει αναπτυχθεί, ούτε στοιχειωδώς, κάποιο κίνημα, συνδικαλιστικό ή

---

¹⁹ Στ.Λυγερός ο.π. στις ίδιες σελίδες

²⁰ "... επικράτηση των αντιχουντικής, αντιϊμπεριαλιστικών συνθημάτων στη διαδήλωση της 25ης Σεπτεμβρίου, της πρώτης μαζικής κινητοποίησης του φοιτητικού κινήματος επί Μαρκεζίνη, και μάλιστα παρά την έντονη αντίδραση των ρεφορμιστών.." Στ.Λυγερός ο.π. σελ. 25

²¹ Προσ.συνέντευξη με Κώστα Βουρνά

αντιδικτατορικό.

Αν όμως οι αριστερές ομάδες υποστηρίξουν τις πιο ακραίες θέσεις στις κινητοποιήσεις του φοιτητικού κινήματος και στις αντιπαραθέσεις τους με την Α.Ε. και τον "Ρ.Φ.", δεν συμβαίνει το ίδιο στις δικές τους ανοιχτές εκδηλώσεις. Στα κείμενα που εγκρίνονται στις συγκεντρώσεις του Χημείου στις 26 και 31 Οκτωβρίου, που έγιναν με πρωτοβουλία της παράνομης επιτροπής πάλης της Φυσικομαθηματικής²², όπου οι αριστερές ομάδες είχαν το κύριο μέρος των δυνάμεών τους, δεν γίνεται η παραμικρή νύξη για την ανατροπή της δικτατορίας ή την ακύρωση της πορείας πολιτικοποίησης του καθεστώτος²³. Λίγες μέρες πριν την κατάληψη του Πολυτεχνείου, όπου θα επιζητήσουν επίμονα την μετωπική σύγκρουση με την στρατιωτική δικτατορία, εκδίδουν κείμενα που τα χαρακτηρίζει ο οικονομισμός²⁴, η γενικολογία²⁵ και η διευδίμηση²⁶. Επι πλέον βάζουν επιτακτικά το καθήκον

²² Στ. Ήυγερός ο.π. σελ. 28.29.30

²³ στο ίδιο σελ. 31 και 161 έως 169

²⁴ "Παρά τον διάτρητο μύθο της δωρεάν παιδείας οι συνθήκες όπου ζούμε είναι άθλιες. Με τις τιμές των τροφίμων και των ειδών πρώτης ανάγκης, με τα νοίκια που καλπάζουν η διαβίωση μας και ιδιαίτερα όσων από μας προέρχονται από λαϊκές οικογένειες, είναι προβληματική".

Από τη διακήρυξη του φοιτητικού κινήματος που διαβάστηκε στις 31-10-73 στο Χημείο. Στ. Ήυγερός ο.π. σελ. 167

²⁵ στο ίδιο σελ. 163

²⁶ "Αλλά εφ'όσον δεν υπάρχει γενικός κοινωνικός σχεδιασμός κάθε τόσο δημιουργούνται αντιφάσεις, ανάμεσα στην παραγωγή πτυχιούχων από τα Α.Ε.Ι. και τη ζήτηση του από τα μονοπώλια". στο ίδιο σελ. 167

για την κατάκτηση των διοικητικών συμβουλίων²⁷ στις επικείμενες εκλογές. Ο στόχος τους αυτός αποδεικνύει ότι εκτιμούν ομαλές πολιτικές εξελίξεις. Στον ορίζοντά τους δεν υπάρχει η ρήξη με το καθεστώς. Η μόνη ριζοσπαστική θέση στα κείμενά τους αφορά στο ρόλο του Πανεπιστημίου, το οποίο θεωρούν ότι βρίσκεται στην υπηρεσία της οικονομικής ολιγαρχίας.

Τα κείμενά τους αυτά δεν αναφέρονται επίσης στην πολιτική διάσταση του φοιτητικού κινήματος, ούτε στην πολιτική κατάσταση που επικρατεί στη χώρα. Είναι σαφές ότι υπάρχει μια αναντιστοιχία λόγων και έργων.

Η πρακτική τους είναι προωθημένη σε σχέση με την πολιτική τους σύλληψη, γεγονός που δεν τους επιτρέπει να κάνουν ρεαλιστικές πολιτικές εκτιμήσεις και δεν τους δίνει την δυνατότητα ελιγμών.

Την ίδια περίοδο, οι ανακοινώσεις, τόσο των εκλεγμένων επιτροπών του Παλυτεχνείου, όπου επικρατούν οι ανένταχτοι, όσο και στελεχών της Α.Ε. και του "Ρ.Φ." συνδέουν άμεσα το φοιτητικό κίνημα με τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα της χώρας²⁸.

"Ζητάμε την άμεση κατάργηση των υποχρεωτικών παρουσιών, των ασκήσεων και των υπογραφών... Ζητάμε άμεσα πλήρες στεγαστικό και σιτιστικό πρόγραμμα..." στο ίδιο σελ. 169

²⁷ Μόνο η ΑΑΣΠΕ προπαγανδίζει την αποχή από τις εκλογές αν δεν καταργηθούν τα διατάγματα 93, 180 και 1347. Πιστεύει ότι η συμμετοχή στις εκλογές με το δεδομένο θεσμικό πλαίσιο λειτουργεί υπέρ της νομιμοποίησης του καθεστώτος. Στ. Άνγκερός ο.π. σελ. 40

²⁸ "Στον αγώνα μας για τα παραπάνω αιτήματα έχουμε συνειδητοποιήσει απόλυτα πως τα προβλήματα της Παιδείας συνδέονται άμεσα με τα γενικότερα κοινωνικά προβλήματα του τόπου.

Η πολιτική καθυστέρηση των αριστερών ομάδων έχει να κάνει και με το γεγονός ότι έχουν αναπτυχθεί κυρίως στη φυσικομαθηματική σχολή, το κίνημα της οποίας άργησε να πολιτικοποιηθεί σε σχέση με εκείνο των άλλων σχολών του Πανεπιστημίου και του Πολυτεχνείου. Το κίνημα στη φυσικομαθηματική ξεκίνησε με διεκδικήσεις φοιτητικών αιτημάτων, χωρίς πολιτική διάσταση. Στην συνέχεια, και παρ'όλη την πολιτικοποίησή του, δεν απέβαλε ως το τέλος την διεκδικητική διάσταση από τις κινητοποιήσεις του²⁹.

Η μετριοπαθής στάση των αριστερών ομάδων στις εκδηλώσεις που οι ίδιες οργανώνουν έχει να κάνει και με την ευθύνη που επωμίζονται και με την ^{έλλειψη} σιγουριάς που αισθάνονται, πράγμα που δεν συμβάλει στις κινητοποιήσεις του Φοιτητικού Κινήματος, στις οποίες αφ'ενός είναι μειοψηφία, αφ'ετέρου καθορίζονται από την αντιπαράθεσή τους με τους "ρεφορμιστές", όπως αποκαλούν την Α.Ε. και τον "Ρ.Φ."

Δεν λύνονται ανεξάρτητα και ο αγώνας για τη λύση τους είναι κοινός". Από ανακοίνωση των Επιτροπών του Πολυτεχνείου στις 2-10-1973. Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 121

"Τα συγκεκριμένα φοιτητικά προβλήματα και η αδυναμία επίλυσης τους ωθούν το φοιτητικό κίνημα σε κοινωνικό και πολιτικό προβληματισμό. Πολιτικό πρόβλημα υπάρχει, άρα και το φοιτητικό κίνημα εξακολουθεί να έχει αιτίες για να είναι πολιτικό. Ο αγώνας για τη λύση των προβλημάτων μας και ο αγώνας για τη λύση του γενικότερου κοινωνικού και πολιτικού προβλήματος είναι κοινός". Από ανακοίνωση στελεχών της Α.Ε. και του "Ρ.Φ." Στ. Αυγερόσ ο.π. σελ. 170

²⁹ Στις αρχές Νοεμβρίου 1973 στο Χημικό τμήμα γίνεται αποχή για τις ελλείψεις των εργαστηρίων τους. Αποχή επίσης γίνεται την ίδια περίοδο και στη Γεωπονική με επαγγελματικά αιτήματα. Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 125

Μεταξύ αυτών των αντιπαραθέσεων, το φοιτητικό Κίνημα με καθημερινές κινητοποιήσεις, αντιμετωπίζοντας την αστυνομία του καθεστώτος και τις διώξεις από τους καθηγητές³⁰, ανασυντάσσεται και ετοιμάζεται για την διενέργεια των εκλογών έστω και χωρίς την άδεια των αρχών.

Στις 4 Νοεμβρίου οργανώνεται μνημόσυνο του Γ. Παπανδρέου από τους αστούς πολιτικούς. Η συγκέντρωση μερικών χιλιάδων πολιτών μετεξελίσσεται σε διαδήλωση και βίαια σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις, οι οποίες για να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των διαδηλωτών αναγκάζονται να πυροβολήσουν στον αέρα³¹.

Η λαϊκή αυτή κινητοποίηση εναντίον του καθεστώτος είναι η πρώτη μετά από εκείνη στην κηδεία του Γ. Σεφέρη, που γίνεται χωρίς την πρωτοβουλία και την καθοριστική συμμετοχή των φοιτητών. Επρόκειτο για μια διαδήλωση οπαδών της προδικτατορικής Ε.Κ. και του Α. Παπανδρέου, όπως έδειξαν και τα συνθήματα που

---

³⁰ "Η σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αθηνών αποφασίζει την παραπομπή 12 φοιτητών της Ιατρικής και της Νομικής στο πειθαρχικό συμβούλιο, με το αιτιολογικό ότι οργανώσαν συγκεντρώσεις στις 27 και 28 του Οκτώβρη σε χώρο διαφορετικό από εκείνο που αυτή είχε ορίσει" Μ. Παπάρογλου ο.π. σελ. 123. Την ίδια χρονική περίοδο οι συγκλητικές αρχές του Πολυτεχνείου και της Παντείου ζητούν την κατάργηση του διατάγματος 1347 και την επιστροφή των στρατευμένων σπουδαστών. στο ίδιο σελ. 121

³¹ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 45, 46

επικράτησαν³².

Η μαχητικότητα των διαδηλωτών -κάποιες στιγμές διαδηλωτές κυνηγούν αστυνομικούς- έχει να κάνει και με την σκληρή στάση που κρατούν απέναντι στο "πείραμα" Μαρκεζίνη μέρος των αστών πολιτικών και κυρίως ο Γ. Μαύρος³³. Ο εκφραστής αυτής της στάσης είναι το συγκρότημα Λαμπράκη και κυρίως η εφημερίδα "ΒΗΜΑ", του οποίου η σκληρή καθημερινή αρθρογραφία εναντίον της κυβέρνησης Μαρκεζίνη δεν αφήνει περιθώρια ήπιων αντιδράσεων. Σοβαρό επίσης ρόλο στην στάση αυτή των διαδηλωτών πρέπει να έπαιξαν και οι ανατιμήσεις βασικών ειδών από την Κυβέρνηση.

Είναι φανερό ότι, τόσο από τη στάση μερίδας των αστών πολιτικών -κυρίως των Π.Κανελλόπουλου και Γ.Μαύρου- και του συγκροτήματος Λαμπράκη, που διαμόρφωναν κατά κύριο λόγο τη δημοκρατική κοινή γνώμη, όσο και από την πλευρά του ΚΚΕ και του Α. Παπανδρέου, διαμορφώνεται ένα κλίμα ολοκληρωτικής απόρριψης του "πειράματος" Μαρκεζίνη. Αν στο κλίμα αυτό προστεθεί η οικονομική κρίση, η ηθική σήψη του καθεστώτος, η δυναμική του Φοιτητικού Κινήματος, που εξ'αρχής έχει ένα προαναταξιακό σύγκρουσης με τους κρατούντες, και η σχετική αφύπνιση του κοινωνικού σώματος³⁴,

³² Εφημερίδες 5 και 6-11-73. "1-1-4", "Ανδρέας" κ.τ.λ.

³³ "Οι εκλογαί δεν έχουν άλλον σκοπόν παρά την νομιμοποίησιν της δικτατορίας", Γεώργιος Μαύρος. Σπ. Μαρκεζίνης ό.π. σελ. 286, 287

³⁴ Οι Μεγαρείς ξεσηκώνονται εναντίον της δημιουργίας διύλιστηρίου, ΤΑ ΝΕΑ 15-10-73. Οι δικηγόροι ζητούν αρχαιρεσίες στους συλλόγους τους. ΤΑ ΝΕΑ 24-10-73

διαμορφώνονται συνθήκες ρήξης με το καθεστώς, αν και αυτά, όπως φάνηκε κατά τη διάρκεια της κατάληψης του Πολυτεχνείου, δεν ήταν στις προθέσεις καμιάς αντιδικτατορικής δύναμης.

Κάτω από την πίεση του φοιτητικού κινήματος και την ανάγκη του καθεστώτος να δείξει ένα φιλελεύθερο προσώπιο, εξαγγέλλονται μέτρα υπέρ των φοιτητών από τον υπουργό Παιδείας Σιφναίο. Με τα μέτρα αυτά επιστρέφουν οι στρατευμένοι φοιτητές, μετατίθενται οι φοιτητικές εκλογές -τις οποίες θα διενεργούσαν επιτροπές αριστούχων- μετά τις 15 Φεβρουαρίου και ικανοποιείται το μοναδικό φοιτητικό αίτημα χωρίς πολιτική διάσταση για τρίτη εξεταστική περίοδο και μεταφορά μαθημάτων³⁵.

Η ικανοποίηση ενός από τα βασικότερα αιτήματα των φοιτητών - η επιστροφή των στρατευμένων- είχε πολλαπλές θετικές επιπτώσεις στο φοιτητικό κίνημα. Θεωρήθηκε ως σημαντικότερη νίκη, με αποτέλεσμα την εμπύχωση των φοιτητών, την επιτάχυνση της επανασυσπείρωσής τους και την μεγαλύτερη μαζικοποίηση του

---

³⁵ Εκείνη την περίοδο τα αιτήματα του φοιτητικού κινήματος ήταν:

1. Κατάργηση των Ν.Δ. 720, 1347,93 και 180
  2. Ελεύθερος συνδικαλισμός
  3. Να επιστρέψουν οι καθηγητές που παύθηκαν για πολιτικούς λόγους και να επανεγγραφούν οι φοιτητές που διαγράφηκαν για πολιτικούς επίσης λόγους
  4. Κατάργηση της αστυνόμευσης των ΑΕΙ
  5. Ελεύθερη διακίνηση ιδεών. Κατοχύρωση Πανεπιστημιακού ασύλου.
  6. Να πάψουν οι κλίσεις φοιτητών στην Ασφάλεια
  7. Τρίτη εξεταστική περίοδο, τρία μεταφερόμενα μαθήματα.
  8. Εγγυήσεις για ελεύθερες και αδιάβλητες εκλογές Μ. Παπάσογλου
- ό.π. σελ. 122, 123

κινήματος. Η εικόνα, στους Πανεπιστημιακούς χώρους, των κουρεμένων στρατευμένων που, εκτός ελάχιστων περιπτώσεων, εξακολουθούσαν να διατηρούν την μαχητικότητά τους, ανέβασε στα ύψη την αυτοπεποίθηση του φοιτητικού κινήματος.

Η μετάθεση όμως των φοιτητικών εκλογών μετά τις 15 Φεβρουαρίου, δηλαδή μετά τις βουλευτικές εκλογές που φιλοδοξεί να διεξάγει ο Μαρκεζίνης, εξοργίζει τους φοιτητές.

Ένα κίνημα που έχει στο ενεργητικό του δύο καταλήψεις, πλήθος κινητοποιήσεων και σειρά σημαντικών επιτυχιών στην αντιπαράθεσή του με τους κρατούντες, είναι αδύνατον να δεχθεί την αναβολή των εκλογών και την διενέργειά τους από τους αριστούχους φοιτητές.

Τα μέτρα του Σιφναίου προκαλούν αλυσιδωτές κινητοποιήσεις στον φοιτητικό χώρο. Στο Πολυτεχνείο αρχίζει να οργανώνεται η εκλογική διαδικασία, χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψη οι εξαγγελίες του Υπουργού Παιδείας. Στις άλλες σχολές οργανώνονται ογκώδεις συγκεντρώσεις, όπου καταγγέλλονται τα μέτρα³⁶.

Τόσο στο φοιτητικό χώρο όσο και γενικότερα έχει διαμορφωθεί μια εκρηκτική κατάσταση. Καμιά όμως από τις πολιτικές δυνάμεις δεν κατανοεί την πολιτική συγκυρία³⁷ και πολύ περισσότερο δεν ετοιμάζονται για την επερχόμενη ρήξη του λαϊκού κινήματος με το καθεστώς.

³⁶ Μ. Παπάδογλου ό.π. σελ 124

³⁷ Ακόμη και οι αριστερές ομάδες ετοιμάζονται να πάρουν μέρος στις φοιτητικές εκλογές, χωρίς να υποψιάζονται το τι θα επακολουθούσε λίγες μέρες αργότερα. Στ. Λυγερός ό.π. σελ. 42, 43, 44

ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ -ΕΞΕΓΕΡΣΗ

Η εκρηκτική κατάσταση αναζητά σπινθήρα για να εκδηλωθεί, έστω και αν αυτός καμία φορά δεν είναι πραγματικός. Αυτό ακριβώς συνέβει και με την κατάληψη του Πολυτεχνείου. Ενώ οι φοιτητικές συγκεντρώσεις την Τετάρτη 14 Νοεμβρίου εξελίσσονται κανονικά, φτάνει η είδηση στη Νομική ότι στο Πολυτεχνείο συγκρούονται φοιτητές με την αστυνομία. Από εκείνη τη στιγμή τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία. Ο σπινθήρας είχε δοθεί. Η είδηση, που δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα, ευθύς αμέσως αρχίζει να προκαλεί γεγονότα. Συγκροτείται διαδήλωση προς το Πολυτεχνείο, παρά την αντίθεση στελεχών της Α.Ε.¹, όπου συγκρούεται με τις αστυνομικές δυνάμεις που το έχουν περικυκλώσει. Οι μισοί περίπου διαδηλωτές καταφέρνουν να μπουν στο προαύλιο του Πολυτεχνείου. Η ατμόσφαιρα είναι ηλεκτρισμένη. Στις συνελεύσεις των σπουδαστών του Ε.Μ.Π., που εκείνη την ώρα πραγματοποιούνται, κηρύσσεται αποχή και το απόγευμα γίνεται η πρόταση για κατάληψη του Ιδρύματος².

¹ Εκθεση και συμπεράσματα για τα γεγονότα του Νοέμβρη. Εγκρίθηκαν στην 4η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ Ιούλης 1976 σελ. 34, 35.

² Μ. Παπάξογλου ο.π. σελ. 125,126,127.
Η πρόταση για την κατάληψη του Πολυτεχνείου πρέπει να έγινε από φοιτητές οργανωμένους στην ΑΑΣΠΕ βλ. Εκθεση... ΚΚΕ σελ. 36
Στο βιβλίο του Στ. Λυγερού διαφαίνεται σαφώς ότι η ΑΑΣΠΕ δεν συντονιζόταν με τις άλλες αριστερές ομάδες. Ο ίδιος στην σελίδα 51 Β' τόμος γράφει για τη στάση των αριστερών ομάδων ως προς την κατάληψη του Πολυτεχνείου: "...πραγματοποιήθηκε μια σύσκεψη στελεχών της επαναστατικής αριστεράς του φοιτητικού κινήματος, που συζήτησε την διαμορφωθείσα κατάσταση και κατέληξε στην

Μέσα στο Πολυτεχνείο επικρατεί μαχητικό κλίμα με αντιδικτατορικά συνθήματα, το οποίο εκ των πραγμάτων οδηγεί στην κατάληψη του Πολυτεχνείου³.

Είναι βέβαιο ότι καμία οργάνωση δεν ήταν προετοιμασμένη για κάτι τέτοιο. Καμία οργάνωση και κανένας φοιτητικός πρύτανης ή ΦΕΑ δεν είχε συζητήσει και πολύ περισσότερο δεν είχε καταλήξει στην αναγκαιότητα μιας τέτοιας κινητοποίησης, με στόχο την μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς.

απόφαση να παρθούν τα αναγκαία μέτρα για μια πιθανή κατάληψη του Πολυτεχνείου. Επειδή υπήρχαν ορισμένες αντιρρήσεις στην πρόταση να προχωρήσει η επαναστατική αριστερά στην εξαγγελία και στην οργάνωση της κατάληψης, η σύσκεψη κατέληξε στην απόφαση να προχωρήσει στα οργανωτικά μέτρα της κατάληψης, αφήνοντας για αργότερα που θα υπήρχαν περισσότερα δεδομένα, την λήψη τελικής απόφασης",

Για το ίδιο θέμα ο Μ. Παπάδογλου αναφέρει:

"Είχναται η ιδέα της κατάληψης του Πολυτεχνείου από τους υπεραριστερούς φοιτητές (μασικούς, τροτσκιστές, κ.τ.λ.)" σελ. 127 Το βέβαιο είναι ότι κανείς οργανωμένος φοιτητής στον "Ρ.Φ." ή την Α.Ε. δεν πρότεινε κατάληψη του Πολυτεχνείου.

³ "Τα γεγονότα επιβλήθηκαν, χωρίς καμία απόφαση και σχέδιο. Η παραμονή τώσων εκατοντάδων φοιτητών, η συγκέντρωση στο μεταξύ κόσμου και έξω από το Πολυτεχνείο δίνουν, από τα πράγματα, την αίσθηση ότι η κατάληψη έχει αρχίσει. Αυτό γίνεται γύρω στις 7 το απόγευμα της Τετάρτης. Αναμφισβήτητα, λοιπόν, η κατάληψη γίνεται "αυθόρμητα" μέσα στο γενικότερο κλίμα εκείνων των στιγμών, δηλαδή χωρίς προμελετημένο σχέδιο οποιασδήποτε παράταξης ή οργάνωσης, ούτε και των αριστεριστών." Έκθεση ... της ΚΕ του ΚΚΕ σελ. 36

"Τα γεγονότα ξεκίνησαν αυθόρμητα. Η συσσωρευμένη λαϊκή αγανάκτηση εκφράστηκε δυναμικά όταν η χούντα, κάτω από την πίεση του λαϊκού παράγοντα και των εσωτερικών της αντιθέσεων, προσπαθούσε απεγνωσμένα να χρησιμοποιήσει φιλελεύθερο προσωπείο για ν' αποπροσανατολίσει και ν' αποδυναμώσει τη λαϊκή θέληση.

Οι διαδηλώσεις της Τετάρτης, που ενώθηκαν με τους συγκεντρωμένους φοιτητές στο Πολυτεχνείο, αποτέλεσαν πόλο συσπείρωσης ολόσων και περισσότερων φοιτητών και εργαζομένων. Η αγωνιστικότητα και ο όγκος τους οδήγησαν στην κατάληψη."

Ανακοίνωση της συντονιστικής Επιτροπής στις 29-9-74. Υπογράφεται από 28 μέλη της, που προέρχονται απ' όλες τις τάσεις της αριστεράς.

Αν εξαιρεθεί η επιφυλακτική στάση της ΑΑΣΠΕ, όσον αφορά στη συμμετοχή στις φοιτητικές εκλογές, όλο το φοιτητικό Κίνημα (ΦΕΑ, εκλεγμένες Επιτροπές κ.α.) και οι πολιτικές οργανώσεις προετοιμαζόντουσαν για τη μάχη των διοικητικών συμβουλίων.

Η αυθόρμητη απόφαση για την κατάληψη του Πολυτεχνείου δημιούργηε μια εντελώς νέα πραγματικότητα σε σχέση με τις καταλήψεις της Νομικής, οι οποίες είχαν προαποφασιστεί. Η έλλειψη διεργασιών και προετοιμασίας της οργάνωσης της κατάληψης θα δώσει την δυνατότητα, από την αρχή, να εκδηλωθούν ελεύθερα όλες οι τάσεις που υπήρξαν μέσα στο Πολυτεχνείο. Ετσι θα δοθεί εξ αντικειμένου η δυνατότητα να καθοριστέ ο χαρακτήρας και η πορεία της εξέγερσης, όχι από οργανωμένες δυνάμεις - τέτοιες προσπάθειες υπήρξαν - ούτε από τις επιτροπές του φοιτητικού κινήματος, αλλά από τις διαθέσεις της στιγμής όλων όσων συμμετείχαν στην κατάληψη, έξω από οργανωτικά σχήματα και την διαδικασία των συνελεύσεων. Ο ενθουσιασμός και η ουτοπία, ως το τέλος, ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά της εξέγερσης.

Γιατί, όμως, έγινε κατάληψη του Πολυτεχνείου κι'όχι της Νομικής, αν και η τελευταία είχε προηγηθεί σ'αυτού του είδους τις μαχητικές κινητοποιήσεις;

Στο Πολυτεχνείο δεν υπήρξε διάσπαση του φοιτητικού Κινήματος. Η ενότητά του διατηρείται μέσα από τις ΦΕΑ, οι οποίες εξακολουθούν να λειτουργούν, και από τις εκλεγμένες επιτροπές. Η μικρή ανάπτυξη των αριστερών ομάδων - σε σχέση με το Πανεπιστήμιο όπου παρουσιάζουν μεγάλη ανάπτυξη - και η μη ένταξη σε πολιτικές

οργανώσεις της πλειοψηφίας των στελεχών του κινήματος, λειτουργεί συσπειρωτικά, αφήνοντας σε δεύτερη μοίρα τις πολιτικές και ιδεολογικές αντιθέσεις. Το φοιτητικό κίνημα στο Πολυτεχνείο ακολουθεί, απερίσπαστο από εσωτερικές διαμάχες, την αντιδικτατορική του δράση, όπως και πριν την εμφάνιση στους κόλπους του των πολιτικών οργανώσεων και ομάδων.

Οι συγκλιτικές αρχές του Πολυτεχνείου κρατούν μια σαφώς ηπιότερη στάση⁴ απέναντι στο φοιτητικό Κίνημα, από εκείνη της συγκλήτου του Πανεπιστημίου, γεγονός που επιτρέπει την διεξαγωγή συνελεύσεων και την προκήρυξη εκλογών πέρα και εναντίον των μέτρων της Κυβέρνησης. - Παρόμοιες συνελεύσεις δεν συγκαλούνται στις άλλες ανώτατες σχολές. Οι διαδικασίες αυτές συγκεντρώνουν πλήθος φοιτητών στο προαύλιο και ανεβάζουν το θερμόμετρο του ήδη "θερμού" κλίματος.

Το Πολυτεχνείο αναδεικνύεται για δεύτερη φορά, μετά από εκείνη του Ιανουαρίου-φεβρουαρίου 1973, στην πρωτοπορεία του φοιτητικού κινήματος. Ήταν επόμενο λοιπόν, η όποια παμφοιτητική αντιδικτατορική κινητοποίηση, που φιλοδοξούσε να εκφράσει το πολιτικό κλίμα της εποχής και να συγκρουστεί με το καθεστώς, να έχει ως χώρο της το Ε.Μ.Π.

---

⁴ Η Σύγκλητος του Πολυτεχνείου έδωσε την άδεια για σύγκλιση τακτικών γενικών συνελεύσεων. Πρακτικά συγκλήτου, 50η Συνεδρία της 13ης Νοεμβρίου 1973. Η ήπια στάση των αρχών του Πολυτεχνείου απέναντι στο φοιτητικό κίνημα θα θεωρηθεί, από το καθεστώς ως φιλική στάση, με αποτέλεσμα μετά την κατάληψη να συλληφθούν ο Πρύτανης και τέσσερεις καθηγητές. Κ.Κονοφάγος, Η εξέγερση του Πολυτεχνείου σελ. 105 ως 111

Το Νοέμβριο 1973 η κατάληψη της Νομικής ήταν αδύνατη. Ου ριζικές διαφωνίες μεταξύ των φοιτητικών πολιτικών οργανώσεων και ομάδων, που κατέσχυσαν της αυτοοργάνωσης του φοιτητικού κινήματος⁵, δεν θα επέτρεπαν καμία κοινή συμφωνία για οποιαδήποτε εκδήλωση των φοιτητών. Ο επηρεασμός μεγάλου μέρους των πολιτικά ενεργοποιημένων φοιτητών του Πανεπιστημίου από τις πολιτικές οργανώσεις θα ήταν δύσκολο να επιτρέψει μια κατάληψη που η εξέλιξή της θα βρισκόταν εκτός ελέγχου των οργανώσεων. Η οποιαδήποτε προσπάθεια κατάληψης της Νομικής, αν ληφθεί υπ' όψη και η σκληρή στάση της συγκλήτου, έμοιαζε με ανέφικτο στόχο. Πολύ δε περισσότερο, όταν στο Πολυτεχνείο το φοιτητικό κίνημα όχι μόνο δεν αντιμετώπιζε τέτοια προβλήματα, αλλά αγνοούσε ακόμη και τις αποφάσεις του καθεστώτος και χάραζε τον δικό του δρόμο.

Το καθεστώς αποφεύγει να κτυπήσει την κατάληψη στη γέννησή της. Καταστολή και ομαλοποίηση δεν μπορούν να συνυπάρξουν. Η μία αναιρεί την άλλη.

Σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για τη στάση αυτή του καθεστώτος αποτελεί και η απόφαση της συγκλήτου και των καθηγητών του Ε.Μ.Π. να προσπίσουν το άσυλο του Ιδρύματος⁶. Σε αντίθετη

---

⁵ Αυτό συνέβει κυρίως στις σχολές Νομική, Φιλοσοφική και Φυσικομαθηματική.

⁶ Στις 15-11-73 η σύγκλητος του Ε.Μ.Π. σε έγγραφο της προς τον Υπουργό Παιδείας μεταξύ άλλων αναφέρει: "Από χθές η Σύγκλητος είχε αποκλείσει κάθε σκέψιν επεμβάσεως της αστυνομίας προς εκκένωσιν του χώρου δια δύο σπουδαιότατους λόγους: 1) επέμβασεις εις τον χώρον του Πολυτεχνείου θα ήτο κατάλυσις του ασύλου 2) τυχούσα επέμβασεις θα σήγει ενδεχομένως εις αιματηρά επεισόδια. Επί της αρχής αυτής η Σύγκλητος επιμένει όλως ιδιαιτέρως και σήμερα."

περίπτωση, ίσως το καθεστώς επενέβαινε καλυπτόμενο πίσω από την απόφαση των συγκλιτικών αρχών. Και τούτο γιατί η επέμβαση αυτή θα είχε την αναγκαία νομιμοφάνεια και συνεπώς δεν θα του δημιουργούσε πρόσθετες δυσκολίες στην προσπάθεια του να προσεγγίσει τις αστικές πολιτικές δυνάμεις. Ούτε θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από τους αντιπάλους του τα τυχόντα επεισόδια, για να αμφισβητήσουν την ειλικρίνεια των προθέσεων του.

Πέρα απ' αυτά, επειδή το καθεστώς εκτιμά ότι το φοιτητικό κίνημα καθοδηγείται από τα δύο ΚΚ και τους αστούς πολιτικούς⁷, δεν ανησυχεί για την εξέλιξη της κατάληψης. Κι' αυτό γιατί η στάση των αντιπάλων του κυμαίνεται από την πίεση για μεγαλύτερες πολιτικές παραχωρήσεις, ως την απαίτηση για την ομαλή μετάβαση της εξουσίας στους ίδιους. Με κανένα τρόπο δεν υπάρχει στη πολιτική γραμμή τους η προοπτική της ρήξης με το καθεστώς⁸.

Όπως δείχνουν τόσο τα απόρρητα έγγραφα των υπηρεσιών του καθεστώτος όσο και οι μαρτυρίες φοιτητών που ανακρίθηκαν από την χουντική ασφάλεια, ουδέποτε αντελήφθησαν οι κρατούντες την αυτονομία, την αυτοοργάνωση και κατ'επέκταση την δυναμική του

Η σύγκλητος έχει απ' αυτού την ομόφωνον γνώμην του Συλλόγου των Τακτικών καθηγητών..."
Κ.Κονοφάγος ο.π. σελ. 46

⁷ Σε ενημερωτικό σημείωμα της Υποδιευθύνσεως Γενικής Ασφάλειας στις 27-8-73 αναφέρει: "Ο χρόνος ενάρξεως φοιτητικής αναταραχής θα εξαρτηθεί α) Από την γραμμήν των οργανώσεων νεολαίας του ΚΚΕ, ΚΝΕ και Ρήγας Φεραίος. β) Εκ της θέσεως των λοιπών πολιτικών Ε.Κ. - ΕΡΕ", "Πρώτη" 7-12-87

⁸ Χρ. Βερναρδάκη και Γ.Μαύρου ο.π. σελ. 51 και 52

φοιτητικού κινήματος⁹. Ουδέποτε το αντιμετώπισαν ως αυτοδύναμη πολιτική οντότητα. Πάντα έψαχναν να βρουν τους καθοδηγητές του εκτός του φοιτητικού χώρου.

Η εκτίμηση αυτή του καθεστώτος έχει να κάνει με την εμπειρία των κατασταλτικών μηχανισμών του από τη δίωξη του αριστερού κινήματος, το οποίο πάντα διατηρούσε στενές οργανωτικές σχέσεις με τις οργανωμένες αριστερές δυνάμεις. Η αυτονομία του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος βρισκόταν εκτός του γνωστικού πεδίου τόσο της Ασφάλειας, όσο και της ΕΣΑ.

Η λαθεμένη αυτή εκτίμηση των κρατούντων για το φοιτητικό κίνημα θα οδηγήσει λίγο αργότερα στην πλήρη αποτυχία την προσπάθεια πολιτικοποίησης του στρατιωτικού καθεστώτος.

Η αυθόρμητη κατάληψη του Πολυτεχνείου αιφνιδιάζει τόσο τους οργανωμένους φοιτητές της Α.Ε. και του Ρ.Φ., όσο και μέρος των ανένταχτων στελεχών του φοιτητικού κινήματος¹⁰.

⁹ Προσωπική μαρτυρία

¹⁰ "... η κατάληψη αποτέλεσε αιφνιδιασμό για τις καθοδηγήσεις του κόμματος και της ΚΝΕ", "...για αγώνα σε τέτοια έκταση δεν υπήρχε ούτε καν σκέψη", "εκτιμήθηκε την Πέμπτη το πρωί ότι πρόκειται για μια ανεύθυνη και βιαστική κίνηση με έντονο αριστεριστικό στοιχείο που ήταν, ως ένα βαθμό έξω από την γραμμή της οργάνωσης, η οποία εκείνο τον καιρό γενικά ήταν κατά των καταλήψεων και των βιαστικών και απρογραμμάτιστων ανοιχτών εκδηλώσεων "

Εκθεση .... της Κ.Ε. του ΚΚΕ σελ. 37, 38, 55

"(Την Τετάρτη το απόγευμα) εγκατέλειψαν το Πολυτεχνείο οι Ρεφορμιστές με το επιχείρημα ότι η κατάληψη είναι τυχοδιωκτική και ανεύθυνη. Συγκεντρώθηκαν στο Σύλλογο Στερεοελλαδιστών όπου συζητούσαν την καταγγελία των αριστεριστών. Μετά από λίγο θα επιστρέψουν στο Πολυτεχνείο" Στ. Αυγεράς ο.π. σελ. 52

Η κατάληψη του Πολυτεχνείου είναι γεγονός που αιφνιδιάζει όμως την πλειοψηφία των υπεύθυνων στελεχών του φοιτητικού κινήματος..." Μ. Παπάδογλου στο ίδιο σελ. 127

Η αδράνεια και η αμηχανία απέναντι στις ραγδαίες εξελίξεις των παραπάνω, θα επιτρέψει την ελεύθερη εκδήλωση όλων των μικροομάδων που από την πρώτη στιγμή βρίσκονται στο Πολυτεχνείο. Ως την Πέμπτη το βράδυ η κατάληψη παίρνει ένα χαρακτήρα υπερεπαναστατικό, που δεν ανταποκρίνεται στο επίπεδο οργάνωσης και πολιτικοποίησης του λαϊκού κινήματος¹¹.

Όλο αυτό το διάστημα σημαδεύεται από τις παρασκηνιακές διαβουλεύσεις κυρίως των οργανωμένων φοιτητών για το "Τι μέλει γενέσθαι". Ο αγώνας για την καθοδήγηση της κατάληψης ήταν ιδιαίτερα σκληρός και συνεχής.

Εν τω μεταξύ, στο προσκήνιο τα πράγματα παίρνουν το δικό τους δρόμο. Η κατάληψη γιγαντώνεται με εκρηκτικούς ρυθμούς, ενώ δεν υπάρχει κάποιο κεντρο συντονισμού η καθοδήγησης. Το Πολυτεχνείο γίνεται χώρος ελεύθερης έκφρασης χωρίς περιορισμούς, δεσμεύσεις ή υποχρεώσεις.

Η συγκρότηση συντονιστικής επιτροπής από γνωστά στελέχη του

Το ΠΑΚ στην πρώτη σύγκληψη είναι κατά της κατάληψης ενώ στην δεύτερη συμφωνεί να συνεχιστεί. Προσωπική συνέντευξη με Δ.Μαυρογένη.

Βλ. επίσης και Ανοιχτή συζήτηση στην ΕΡΤ1 μελών της συντονιστικής Επιτροπής 19-11-81

Η συνέλευση των Μηχανολόγων, που συνεχίζοταν ως αργά το απόγευμα της Τετάρτης, παίρνει την απόφαση να φύγουν μαζικά από το Πολυτεχνείο μετά από πρόταση ανένταχτου φοιτητή που μόλις είχε απολυθεί από το στρατό. Η πρόταση πέρασε χωρίς καμιά αντίρρηση γιατί ήταν εναρμονισμένη με το κλίμα της συνέλευσης η οποία χάραξε την πορεία προς τις φοιτητικές εκλογές.

¹¹ Συνθήματα όπως Λαϊκή εξουσία, Κάτω το κεφάλαιο, Κάτω το κράτος, Λαοκρατία, Κάτω η εκμετάλλευση, Επανάσταση λαέ κ.α. ρίχτηκαν κυρίως ως την Πέμπτη το βράδυ από τις αριστερές ομάδες. Στο ίδιο διάστημα ο πομπός, τα megάφωνα, ο πολύγραφος και τα συνθήματα ήταν ανεξέλεκτα.

φοιτητικού κινήματος, δεν καταφέρνει να παίξει ουσιαστικό ρόλο¹². Οι δραστηριότητες και οι ανακοινώσεις επιτροπών, εκλεγμένων από συνελεύσεις ή συγκεντρώσεις πριν την κατάληψη, αδυνατούν να επηρεάσουν στο ελάχιστο τα πράγματα¹³. Τελικά οι επιτροπές παραμερίζονται. Η εκλογή τους κάτω από άλλες συνθήκες και με άλλα κριτήρια δεν τους επιτρέπει να διαδραματίσουν ρόλο σε ένα εντελώς διαφορετικό γεγονός, όπως αυτό της κατάληψης του Πολυτεχνείου. Ακόμη και αυτή η αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος, μ' όλες της τις μορφές, δεν άντεξε στην νέα πραγματικότητα που διαμορφώθηκε με την κατάληψη. Το "Πολυτεχνείο" δεν αποτελεί απλά συνέχεια του φοιτητικού κινήματος. Ταυτόχρονα είναι μια νέα ποιότητα, ένα άλμα του κινήματος στον αγώνα του κατά του καθεστώτος. Είναι φυσικό λοιπόν παλιές δομές και σχήματα να μην μπορούν να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες και στα νέα ερωτήματα που προκύπτουν.

Ως την εκλογή συντονιστικής επιτροπής, δύο απόψεις συγκρούονται για το τί πρέπει να γίνει: Εκείνη της Α.Ε. και του

¹² "Με πρωτοβουλία στελεχών ΚΝΕ και Α.Ε. συγκρότησαν την α' συντονιστική επιτροπή 6-7 της Α.Ε., 2-3 επηρεάζοντουσαν από την Α.Ε., 1 του "Ρ.Φ." και ένας επιρροή του, 1 αριστεριστής, 1 ΠΑΚ. Λειτουργήσε μέχρι τη Πέμπτη μεσάνυχτα... άσκησε χαλαρό έλεγχο. Κάτω από την πίεση των αριστεριστών δεν δίνει συνέντευξη" Εκθεση... της Κ.Ε. του ΚΚΕ σελ. 40, 41

¹³ "Μοιράστηκε πολυγραφημένη διακήρυξη που έλεγε ότι ο αγώνας είναι για φοιτητικά αιτήματα. Ξεσηκώθηκε θύελα διαματυριών" Στ. Αυγερός στο ίδιο σελ. 71, 72
"Μέλη των εκλεγμένων επιτροπών καταγγέλλουν εξωφοιτητικά άτομα... ακούστηκαν συνθήματα που δεν εκφράζουν τους φοιτητές" Μ. Παπάδογλου στο ίδιο σελ. 127, 128

"Ρ.Φ.", που δεν θέλουν την κατάληψη¹⁴, και η άλλη, των αριστερών ομάδων, οι οποίες επιζητούν μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς. Οι απόψεις των δεύτερων φτάνουν ως την κήρυξη αντιιμπεριαλιστικής και σοσιαλιστικής επανάστασης¹⁵. Το κλίμα που διαμορφώνεται στο Πολυτεχνείο ευνοεί την υπερεπαναστατική τακτική των αριστερών ομάδων. Αντίθετα οι άλλες ^{δυνάμεις} στερούνται ακροατηρίου, τέτοιου που να τους επιτρέπει να επηρεάσουν την πορεία των πραγμάτων.

Οι συσκέψεις που γίνονται μεταξύ αντιπροσώπων των οργανώσεων, με συμμετοχή και ανένταχτων φοιτητών, καταλήγουν σε πλήρη διαφωνία. Κάθε πλευρά διατηρεί και επιμένει στις απόψεις της¹⁶. Η οποιαδήποτε συμφωνία μεταξύ των οργανώσεων και ομάδων

¹⁴ Στ. Λυγερός στο ίδιο σελ. 61. Επίσης "Μαθήματα από το λαϊκό ξεσπάσμα του Νοέμβρη. Σχέδιο θέσεων του γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕσο." ΚΟΜΕΠ τχ. 2 Μάης 1974 και στο "Εκθέση ... του ΚΚΕ" σελ. 55

¹⁵ Χρ. Λάσος Θούριος 15-11-75 και Τ. Μωροπούλου ΕΡΤ! 19-11-81 Βλ. Επίσης διακήρυξη της Εργατικής συνέλευσης.
"Με έντονη παιδίαστική ανυπομονησία, προχωρούν σε ακραία επαναστατικά συνθήματα, που απευθύνονται σε ορισμένες κοινωνικές τάξεις, χωρίς όμως να ανταποκρίνονται στο επίπεδο τους, και καλούν το λαό σε λαϊκή επανάσταση νομίζοντας ότι είναι έτοιμος να συντρίψει όχι μόνο τη χούντα μα και την αστική τάξη... απευθυνόμενοι σε ένα λαό αποδιοργανωμένο..."
"Πολυτεχνείο" ΑΝΤΙ τχ. 6 σελ. 24

¹⁶ "Την Πέμπτη το βράδυ στο Πολυτεχνείο έγινε σύσκεψη με πρωτοβουλία των Αλαβάνου - Παριανού που δήλωσαν ότι εκπροσωπούν επίσημα το ΚΚΕ/ΚΝΕ και συζητήθηκε το ζήτημα της διάλυσης της κατάληψης. Στη σύσκεψη πήραν μέρος, οι Ματζουράνης, Τσαφαράκης, Γαλιώτης, Μαυρογένης, Μιχαλόπουλος και Τζούρας (οι δύο τελευταίοι στελέχη του ΠΑΚ). Η σύσκεψη αυτή συμφώνησε στην ανάγκη αποχώρησης (εκτός Μαυρογένη) " Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 67
Εγιναν και άλλες ανάλογες συσκέψεις, όπως το λεγόμενο "κουκί" με συμμετοχή και φοιτητών του "Ρ.Φ.", με τα ίδια αποτελέσματα.
Ελευθεροτυπία 17-11-83

θα σήμαινε την απαρχή ^{συντονισμένης} προσπάθειας καθοδήγησης της κατάληψης.

Οι συγκρούσεις για την πορεία που έπρεπε να πάρει η κατάληψη, το ανεξέλεγκτο των συνθημάτων στον ραδιοφωνικό σταθμό και τα μεγάφωνα, η έλλειψη κάποιου συντονιστικού κέντρου, η αμφισβήτηση κάθε δημιουργούμενης επιτροπής¹⁷ και βέβαια η έλλειψη κάποιας πολιτικής οργάνωσης με κύρος και φερέγγυο πολιτικό λόγο οδηγούν στην ανάγκη σύγκλησης συνελεύσεων την Πέμπτη το βράδυ και εκλογής συντονιστικής επιτροπής της κατάληψης.

Οι συνθήκες, ^{κάτω από τις οποίες} διενεργούνται οι συνελεύσεις, αν και ο χώρος σύγκλησης τους είναι οι αίθουσες του Πολυτεχνείου, σαφώς διαφέρει από εκείνες που επικρατούν στο προαύλιο του Ιδρύματος. Αν στο προαύλιο και στους γύρω χώρους η πολιτική αυτοπία, ο ενθουσιασμός και η έξαρση χαρακτηρίζουν το σύνολο σχεδόν των καταληψιών, στις συνελεύσεις επικρατεί περίσκεψη και πολιτική αντιπαράθεση. Τα πράγματα, τα οποία εξελίσσονται με τέτοιο τρόπο που υπερβαίνουν τα πλαίσια του Πολυτεχνείου και τις δυνατότητες του Φοιτητικού Κινήματος, δεν αφήνουν περιθώρια για ενθουσιώδεις συνελεύσεις¹⁸.

¹⁷ Και από τις δύο πλευρές συγκροτούνται επιτροπές για τα μεγάφωνα, τον ραδιοσταθμό και τον πολύγραφο με σκοπό να επηρεάσουν την πορεία και την φυσιογνωμία της κατάληψης.

¹⁸ Οι συνελεύσεις για την εκλογή Σ.Ε. δεν λειτούργησαν όλες πολιτικά. Κυμάνθηκαν από την απλή συγκέντρωση και την υφανπαγή της εκλογής συγκεκριμένων αντιπροσώπων - στα πλαίσια του ανταγωνισμού για τον έλεγχο της κατάληψης - ως την ανάπτυξη σοβαρού πολιτικού διαλόγου και παράθεσης συγκεκριμένων προτάσεων. Στη συνέλευση της Νομικής εκλέχτηκαν, για την Σ.Ε., δύο μέλη του Ρ.Φ. αφού δεσμεύτηκαν να υποστηρίξουν την συνέχιση της κατάληψης

Τα μέλη του "Ρ.Φ." και της Α.Ε. δεν έχουν ενιαία γραμμή σ'όλες τις συνελεύσεις¹⁹. Η ταχύτατη εξέλιξη των γεγονότων δεν τους είχε επιτρέψει ούτε ενιαίο καθοδηγητικό κέντρο να συγκροτήσουν, ούτε τις καθοδηγήσεις τους να ενημερώσουν. Οι θέσεις τους βρίσκονται στον αντίποδα εκείνων των αριστερών ομάδων, οι οποίες κυμαίνονται από την ρήξη με το καθεστώς και την ανατροπή της δικτατορίας, ως την σοσιαλιστική επανάσταση. Ανάλογα είναι και τα συνθήματά τους (Άσκρατία, επανάσταση λαέ, εργάτοαγροτική κυβέρνηση κ.α.)

Οι ριζικά αντίθετες απόψεις των δύο πλευρών μεταφέρονται στις συνεδριάσεις της εκλεγμένης συντονιστικής επιτροπής, κάτω από το βάρος της μαχητικότητας και του ενθουσιασμού των καταληψιών.

Η πραγματικότητα της κατάληψης, που όχι μόνο δεν έδειχνε σημεία υποχώρησης, αλλά αντίθετα συσπείρωνε όλο και περισσότερο κόσμο, αναγκάζει τα μέλη των δύο οργανώσεων, "Ρ.Φ." και Α.Ε., να αναπροσαρμόσουν την τακτική τους και να εγκαταλείψουν τις προτάσεις για αποχώρηση και προβολή φοιτητικών αιτημάτων. Ο "Ρ.Φ." προβάλλει τη θέση για κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Κάποια

ώστε να λειτουργήσει καταλυτικά για την ανάπτυξη του κινήματος. Η πρόταση του "Ρ.Φ." για εθνική ενότητα δεν ψηφίστηκε. Στ.Λυγερός στο ίδιο σελ. 76 και προσωπική συνέντευξη με Ν.Μανίκα.

¹⁹ Στη συνέλευση της φιλοσοφικής ο "Ρ.Φ." σιωπά, ενώ στη Νομική προτείνει κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Η Α.Ε. στη συνέλευση της φιλοσοφικής προτείνει φοιτητικά αιτήματα ενώ στην Νομική σιωπά.

Προσ. συνεντεύξεις με Ν.Μανίκα και Α.Ψιλοπούλου.

Σε άλλες συνελεύσεις τονίζουν ότι ο αγώνας του Πολυτεχνείου είναι για λαϊκή κυριαρχία άρα με πολιτικό περιεχόμενο. Στ.Λυγερός στο ίδιο σελ. 74

μέλη της Α.Ε. δέχονται ότι ο αγώνας του Πολυτεχνείου είναι για λαϊκή κυριαρχία²⁰ και στηρίζουν μ'όλες τους τις δυνάμεις την κατάληψη. Κάποια άλλα δεν θα βγάλουν από το μυαλό τους ως την τελευταία στιγμή την συντεταγμένη υποχώρηση, ενώ κάποιοι τρίτοι στέκουν αμήχανοι και παρακολουθούν τις εξελίξεις²¹.

Στην εκλεγμένη συντονιστική επιτροπή έχουν σημαντική εκπροσώπηση τόσο ο "Ρ.Φ." και η Α.Ε., όσο και οι ανένταχτοι. Οι αριστερές ομάδες δεν έχουν εκπροσώπηση ανάλογη της έντονης παρουσίας τους²². Αν και ο χαρακτήρας που παίρνει η κατάληψη

²⁰ Στ.Λυγερός στο ίδιο σελ. 74

²¹ Χρ.Λαζαρίδης "Για την Ιστορία του Φ.Κ.επί δικτατορίας" Πολίτης τχ. 32 σελ. 33

²² Πολιτική σύνθεση της συντονιστικής επιτροπής α) 5 ΚΚΕ, 7 ΚΚΕσο, 11 ανένταχτοι, 2 ΟΣΕ, 1 Μπολσεβίκος, 1 τροτσκιστής. Πηγή Νοεμβρίου 1973, Ο αγώνας συνεχίζεται. Αυτόνομη πρωταβουλία πολιτών σελ. 40

β) 7 Α.Ε., 8 Ρ.Φ., 3-4 αριστεριστές και άλλοι διαφόρων τάσεων αριστερού ανοργάνωτοι. Εκθέση... ΚΚΕ σελ. 44

γ) 15 αδέσμευτοι, 1 κέντρο, 1 ΠΑΚ 7 Ρ.Φ. 5 Α.Ε. 2 αριστεριστές Κ.Κονοφάγος στο ίδιο σελ. 189

δ) "Στη φυσικομαθηματική, Ιατρική, Πάντεια, Γεωπονική και Αρχιτεκτονική εκλέγονται για την Σ.Ε. στελέχη της Επαναστατικής αριστεράς" Στ.Λυγερός στο ίδιο σελ. 75

Οι διαφορές οφείλονται στο γεγονός ότι οι οργανωμένοι δεν κινήθηκαν αυστηρά μέσα στα πλαίσια της πολιτικής γραμμής της οργάνωσής τους και στο ότι άλλοι ανένταχτοι βρέσκονταν στα χώρα των αριστερών ομάδων και άλλοι όχι.

Επίσης οι σχέσεις με τις οργανώσεις ήταν καμιά φορά πολύ χαλαρές, σε βαθμό που επέτρεψαν σε μερικούς φοιτητές μέλη της Σ.Ε. να δράσουν όπως οι ανένταχτοι.

ευνοεί τις αριστερές ομάδες, εν τούτοις δεν καταφέρνουν να εκλέξουν ικανό αριθμό εκπροσώπων στην συντονιστική επιτροπή.

Ο σκεπτικισμός που επικράτησε στις περισσότερες συνελεύσεις και οι οργανωτικές και πολιτικές αδυναμίες των ομάδων αυτών ήταν οι κυριότεροι λόγοι της ταχώς εκπροσώπησης τους στην επιτροπή. Οι εκπρόσωποί τους παρουσιάστηκαν στις συνελεύσεις χωρίς συντονισμό και κοινή γραμμή, χωρίς θέση για την μετά την κατάληψη περίοδο²³ και με ακραίες συνθηματολογικές θέσεις, που δεν ανταποκρίνονταν στις υποκειμενικές δυνατότητες του κινήματος. Η εικόνα αυτή σε "σκεφτόμενες" συνελεύσεις δεν επιβραβεύεται. Ετσι, οι όποιες επιτυχίες τους στηρίχτηκαν κυρίως στις αδυναμίες των αντιπάλων τους, οι οποίοι και αδράνησαν και προτάσεις εκτός πραγματικότητας έκαναν.

Μέρος των ανένταχτων φοιτητών επέμεναν με έμφαση στην πολιτικοποίηση του αγώνα και στην συνέχιση της κατάληψης, η οποία ήθελαν να λειτουργήσει ως καταλύτης για την ανάπτυξη του κινήματος²⁴. Και αυτή η θέση των ανένταχτων ήταν αδύνατη, γιατί δεν απαντούσε σε βασικά ερωτήματα όπως τί θα γίνει σε ενδεχόμενη επέμβαση των κατασταλτικών μηχανισμών, τί στόχοι μπαίνουν αν η εξέγερση εξαπλωθεί σ' όλη τη χώρα, αν υπάρχει πιθανότητα να

---

²³ "Το βράδυ της Πέμπτης, μετά την εκλογή της Β' συντονιστικής αντιμετωπίσαμε το δίλημμα "Μένουμε ή φεύγουμε από το Πολυτεχνείο". Υπήρξαν δύο τάσεις. Η μία έλεγε να προχωρήσουμε στην αντιπαράθεση, χωρίς βέβαια να προτείνει και τίποτα παραπέρα. Η άλλη ήταν η τάση της εκλογίκευσης." Δ. Μαυρογένης Ελευθεροτυπία 17-11-86

²⁴ Προσ. συνέντευξη με Ν. Μανίκα

ανατροπεί το καθεστώς και ποιοί, συγκεκριμένα, είναι οι στόχοι της κατάληψης. Η εκδήλωση παίρνει τέτοιες διαστάσεις, που ξεπερνά ακόμη και τις δυνάμεις που την στηρίζουν. Καμιά συνιστώσα του φοιτητικού κινήματος δεν καταφέρνει να προτείνει πειστική πολιτική διεξοδα.

Η νέα συντονιστική επιτροπή, λόγω της εκλογής της κατά την διάρκεια της κατάληψης, περιβάλλεται με κύρος από όλες τις πλευρές, χωρίς να έχει κανένα αντίπαλο που να αμφισβητεί τις αρμοδιότητές της, πέραν εκείνου των ενθουσιωδών καταληψιών, οι οποίοι μερικές φορές συνωθούνται εξαγριωμένοι έξω από την αίθουσα που συνεδριάζει.

Η πολιτική σύνθεση που επιχειρείται στην συντονιστική επιτροπή αποδεικνύεται δύσκολος στόχος. Οι πολιτικές διαφορές είναι τεράστιες, ως επίσης και η έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των δύο πλευρών. Τα πράγματα δυσκολεύουν ακόμη περισσότερο αφ' ενός από την έλλειψη συγκροτημένων προτάσεων ή από τις προτάσεις που βρίσκονται σε δυσαρμονία με την πολιτική πραγματικότητα της κατάληψης και αφ' ετέρου από την, ως εκείνη τη στιγμή, πορεία των οργανώσεων και ομάδων, που δεν είχαν καταφέρει να ηγεμονεύσουν πολιτικά στο φοιτητικό κίνημα. Οι πολιτικές και οργανωτικές αδυναμίες των οργανώσεων θα σταθούν ανυπέρβλητο εμπόδιο στην οργάνωση του αυθόρμητου.

Η συντονιστική επιτροπή²⁵ καταφέρνει σχετικά εύκολα να ελέγξει τα συνθήματα και να αποκλείσει όλα όσα κήρυτταν την

---

²⁵ Τα μέλη της συντονιστικής επιτροπής ήταν:

Νομική: Λάζος Χρήστος (Ρ.Φ.)
 Λαζαρίδης Χρύσανθος (Ρ.Φ.)

Φιλοσοφική: Κωστή Αγγελική (Ανένταχτη)
 Αλαβάνου Αριάδνη (Α.Ε.)

Φυσ/κή: Λυγερός Σταύρος (ΟΣΕ)
 Τσαφράκης Μανούσος (Ανένταχτος)

Ιατρική: Αναστασίου Ελένη (ΟΣΕ)
 Σιδέρης Νίκος (Μπολσεβίκοι)

Οδοντιατρική: Κοροβέσης Ιωάννης (Α.Ε.)
 Γαλιώτης Κώστας (ΠΑΚ)

Αρχιτεκτονική: Συφιανός Νίκος (Ανένταχτος)
 Νικολαΐδης Παναγιώτης (Τροτσκιστής)

Πολιτικό Μηχαν.: Χατζησωκράτης Δημήτρης (Ρ.Φ.)
 Τσεμπελής Γιώργος (Ρ.Φ.)

Χημικό Μηχαν.: Μωροπούλου Τόνια (Α.Ε.)
 Λογοθέτης Στέλιος (Α.Ε.)

Μηχανολόγοι: Δαφέρμος Ολύμπιος (Ανένταχτος)
 Παπαβασιλόπουλος Γιώργος (Ρ.Φ.)

Τοπογράφοι: Ανδρουλάκης Δημήτρης (Α.Ε.)
 Νισταζάκης Γιάννης (Α.Ε.)

Καλών Τεχνών: Γεωργακάκης Γιάννης (Ανένταχτος)
 Σταυροπούλου Μαρία (Ανένταχτη)

ΑΣΟΕΕ: Παπός Στέλιος (Ρ.Φ.)
 Τσαντίλης Κώστας (Ανένταχτος)

Γεωπονική: Αντώνογλου Νίκος (Ανένταχτος)
 Τζουβάνος Δημήτρης (Ανένταχτος)

Πάντειος: Κουρμουλάκης Γιάννης (Ανένταχτος)
 Κολιτσιδής Γρηγόρης (Π.Π.Σ.Π.)

Βιομηχανική: Φιλιππάκης Γιώργος (Α.Ε.)

Υπεύθυνος Ραδιοσταθμού Νίκος Χριστοδουλάκης (Ανένταχτος)

Η εργατική συνέλευση εκπροσωπείται από τους Νίκο Βουλγαράκη και Γιάννη Μαγκάρεν (Βήμα 13-11-83). Όλοι οι ανένταχτοι κινούνται στο χώρο της αριστεράς. Σε αρκετές σχολές εκλέχτηκαν πάνω από δύο εκπρόσωποι για την συντονιστική επιτροπή. Π.χ. από την συνέλευση των Μηχανολόγων εκλέχτηκαν και οι Χριστοδουλάκης Νίκος, Αναστασάκος Γιάννης και Σταμέλος Κυριάκος. Στην αρχιτεκτονική είχε εκλεγεί και ο Δ. Φαράς. Στην φυσικομαθηματική οι Άρβανίτης Φαίβος, Χριστόπουλος Γιάννης και Μαυραγένης Διονύσης.

επανάσταση, παρά τις διαφωνίες των αριστερών ομάδων²⁶. Επίσης θέτει κάτω από τον έλεγχό της το ραδιοσταθμό²⁷, τα μεγάφωνα και τους πολυγράφους. Μετά από έντονες διαφωνίες και αντεκλήσεις καταφέρνει να εκδώσει διακήρυξη με τους στόχους της εξέγερσης²⁸.

²⁶ "Την Πέμπτη το βράδυ σβήνονται από τους ρεφορμιστές τα αναρχικά συνθήματα (όπως ήταν η απόφαση της επιτροπής) αλλά και τα Κάτω το κεφάλαιο, εξουσία λαϊκή, Διοκρατία, Γενική Απεργία, Κάτω η εκμετάλλευση, Επανάσταση λαέ, Εργάτες, αγρότες και φοιτητές, ταξική συμμαχία, Θάνατος στον Ιμπεριαλισμό (...) Ήταν συνθήματα που ρίχτηκαν από την επαναστατική αριστερά ή που ξεπήδησαν μέσα από τους διαδηλωτές" Στ. Λυγερός ό.π. Σελ. 71. Αλλά συνθήματα ήταν, Ψωμί-παιδεία-ελευθερία, απόψε πεθαίνει ο φασισμός, ΕΣΑ-ΕΣ-ΕΣ-Βασανιστές, Εξω οι Αμερικάνοι, ΝΑΤΟ-ΣΙΑ-Προδοσία, Ελευθερία, Δημοκρατία, Εξω από το ΝΑΤΟ, Κάτω η χούντα, εδώ θα γίνει Ταϊλάνδη, είμαστε η δύναμη, ο Αλλιέντε ζει, κ.α. Δεν υπήρξαν καθόλου φοιτητικά συνθήματα.

²⁷ "... αποφασίζεται να εγκρίνονται και να απαγγέρονται από το ραδιοφωνικό σταθμό κείμενα που έχουν μεταξύ τους σημαντικές αποχρώσεις εκτιμήσεων σχετικά με τις ιεραρχήσεις των επιμέρους αιτημάτων, τα οποία υλοποιούν την εθνική ανεξαρτησία και τη λαϊκή κυριαρχία που εκφράζουν λιγότερο ή περισσότερο προχωρημένα αιτήματα, αλλά δεν παύουν να αποδέχονται το βασικό στόχο της εξέγερσης. Έτσι προβάλλονται κείμενα και διακηρύξεις άλλα εκ των οποίων ιεραρχούν στην πρώτη γραμμή την έξοδο από το ΝΑΤΟ και την κατάργηση των βάσεων, άλλα την επιστροφή στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς και την κοινωνική δικαιοσύνη, άλλα τη ρήξη με το σύστημα της ιμπεριαλιστικής εξάρτησης και την αποκοπή από "κάθε ιμπεριαλιστικό συνασπισμό", άλλα στρέφονται ενάντια στα Ξένα μονοπώλια", άλλα ενάντια στα "Ξένα και ντόπια μονοπώλια", άλλα ενάντια στη "ντόπια πλουτοκρατία και τα Ξένα στηρίγματά της" κ.λ.π." Χρ. Λαζαρίδης "Νοέμβρης 78. Ξεχασμένες Ιστορίες για ένα επίκαιρο παραμύθι" Αγώνας τχ. 4 σελ. 29

²⁸ Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ

Οι φοιτητές απ'όλες τις σχολές στη διάρκεια του φοιτητικού κινήματος, συνειδητοποιήσαμε πως τα προβλήματά μας σχετικά με τον εκδημοκρατισμό της παιδείας και τη λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος, δεν λύνονται χωρίς την αλλαγή της συγκεκριμένης πολιτικής κατάστασης. Αρχίζοντας έτσι πολιτικό αγώνα οι φοιτητές και οι έλληνες εργαζόμενοι που κλείστηκαν στο Πολυτεχνείο, ξεκαθαρίζουν τις θέσεις τους και καλούν τον ελληνικό λαό να συσπειρωθεί γύρω τους και ν'αγωνιστεί μαζί τους ως την τελική

"Ξεκαθαρίζει σα στόχο της εξέγερσης την ανατροπή της δικτατορίας. Τίποτα λιγότερο από αυτό δεν την εκφράζει, τίποτα περισσότερο δεν διευκρινίζει. Δηλώνει πως οι φοιτητές παλεύουν για "την εθνική ανεξαρτησία και τη λαϊκή κυριαρχία". Από όλες τις "αντιδικτατορικές", "αντιϊμπεριαλιστικές", "αντιμονοπωλιακές", "αντικαπιταλιστικές", "αντιεξουσιαστικές" πλατφόρμες που εμφανίζουν οι ποικιλιώδεις ομάδες και τα άτομα που εκφράζονται μέσα στη Σ.Ε., η φράση "για την εθνική ανεξαρτησία και τη λαϊκή κυριαρχία", φράση που θα γίνει αργότερα κλισιό, αρκεί για να ενοποιήσει τα διαφορετικά πολιτικά ρεύματα που εκδηλώνονται στην πρωτοπορία της εξέγερσης και να πολιτικοποιήσει το αυθόρμητο των μαζών που συρρέουν γύρω της και την ακολουθούν. Πού οφείλεται η μαγική ιδιότητα αυτής της φρασούλας; Στο ότι προσδιορίζει το στόχο της εξέγερσης περισσότερο αποκλείοντας κάποιες διόδους

νίκη.

1. Πρωταρχική προϋπόθεση για την επίλυση όλων των λαϊκών προβλημάτων θεωρούμε την άμεση πτώση του τυραννικού καθεστώτος της χούντας και την παράλληλη εγκαθίδρυση της λαϊκής κυριαρχίας.

2. Η εγκαθίδρυση της λαϊκής κυριαρχίας αναπόσπαστα συνδέεται με την εθνική ανεξαρτησία από τα ξένα συμφέροντα, που χρόνια τώρα στηρίζουν την τυραννία στη χώρα μας.

Η πλατιά κινητοποίηση του ελληνικού λαού και η εκδήλωση συμπρόστασης απ'όλες τις γωνιές της Ελλάδας είναι η καλύτερη απάντηση σ'όσους επιχειρήσαν να μας δυσφημίσουν.

Ελληνικό λαέ! Ο αγώνας γύρω από τη λαϊκή κυριαρχία και την εθνική ανεξαρτησία, σήμερα, συνίσταται στις άμεσες μαζικές διεκδικήσεις στα οικονομικά, επαγγελματικά και κοινωνικά σου προβλήματα, με απεργιακούς αγώνες, με μαζικές κινητοποιήσεις, με συλλαλητήρια με προοπτική τη γενική απεργία για την ανατροπή της δικτατορίας.

Η παρουσία μας εδώ αποτελεί κέντρο συσπείρωσης, κινητοποίησης και μαζικοποίησης του λαϊκού αγώνα. Όλοι ενωμένοι στον αγώνα για την ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ. 16-11-1973

καταστάσεις παρά προσδιορίζοντας με σαφήνεια τα χαρακτηριστικά της, που άλλωστε δεν ήταν σαφή μέσα στη συγκυρία του Νοέμβρη. Ετσι η "εθνική ανεξαρτησία και η λαϊκή κυριαρχία" αποκλείουν τη διαίωνιση της δικτατορίας με κοινοβουλευτικό μονόα που επιχειρεί ο Μαρκεζίνης, αποκλείουν ακόμα την επιστροφή στο αντικομμουνιστικό κοινοβουλευτικό καθεστώς της προδικτατορικής περιόδου, αποκλείουν επίσης κάποια λύση κορυφής κάτω από τον έλεγχο του NATO"²⁹.

Το κείμενο της διακήρυξης δεν δίνει απάντηση στα ζητήματα που θέτει η πραγματικότητα της εξέγερσης. Δεν αναφέρεται καθόλου στις άλλες αντιδικτατορικές δυνάμεις και ποια σχέση μπορεί να έχουν με την εξέλιξη των πραγμάτων. Δεν προτείνει εναλλακτική λύση στην περίπτωση ανατροπής της χούντας. Δεν προετοιμάζει και δεν καθοδηγεί τον κόσμο στην περίπτωση δυναμικής επέμβασης του στρατού και δεν αφήνει κανένα περιθώριο ελιγμών ή υποχώρησης. Δεν έχει εκτιμήσεις για την διαμορφούμενη πολιτική πραγματικότητα. Κοιτολογίς, πέρα από τον στρατηγικό στόχο της ανατροπής του καθεστώτος, τίποτα παραπάνω δεν ορίζεται σαφώς και αναλυτικά. Η διακήρυξη αφήνει να διαφανεί ότι η όλη διεύθυνση του αγώνα ανήκει στους φοιτητές, αφού αγνοεί πλήρως όλες συλλήβδην τις πολιτικές δυνάμεις και απευθύνεται κατευθείαν στον ελληνικό λαό, καθοδηγώντας τον για το τί πρέπει να κάνει για να ανατραπεί η στρατιωτική δικτατορία. Στο κείμενο της διακήρυξης δεν απεικονίζεται με σαφήνεια η νέα ποιότητα που προέκυπτε από την

²⁹ Χρ. Λαζαρίδης ό.π. σελ. 29

πραγματικότητα της εξέγερσης. Η υπέρβαση των πολιτικών δυνατοτήτων των οργανώσεων, ομάδων και ανένταχτων δεν έγινε κατά τη διάρκεια σύνταξης του κειμένου. Η νέα πολιτική σύνθεση, που απαιτούσαν οι εξελίξεις, δεν υπήρξε τελικά.

Η διακήρυξη δίνει την εντύπωση ενός κειμένου που εκβιάστηκε από τα πράγματα για να βγει, κι όχι ενός κειμένου που βγήκε γιατί οι συντάκτες του είχαν ξεκαθαρίσει πού θέλουν να οδηγήσουν τις πολιτικές εξελίξεις.

Στην διακήρυξη διακρίνεται επίσης και το στοιχείο του συμβιβασμού μεταξύ της υπερεπαναστατικής λογικής των αριστερών ομάδων και της πρότασης για εθνική ενότητα, που πρότεινε ο "Ρ.Φ." και συμφώνησε η Α.Ε.³⁰

Η πρόταση της εθνικής ενότητας πέτυχε την πλειοψηφία στην συντονιστική επιτροπή, ωστόσο δεν συμπεριελήφθηκε στην διακήρυξη μετά την απειλή αποχώρησης της μειοψηφίας³¹, που την αποτελούσαν

³⁰ "Γίνεται πρόταση από πολλά μέλη της Σ.Ε. να ενοποιηθούν οι 2 επιτροπές που είχαν φτιαχτεί για την αποκατάσταση της κοινοβουλευτικής νομιμότητας και οι οποίες είχαν συγκροτηθεί από ασταύς πολιτικούς εκπροσώπους, να απαιτηθεί η ισοτίμη συμμετοχή των βασικών κομμάτων της Αριστεράς και του ΠΑΚ, να εξασφαλιστεί ο συντονισμός του αγώνα με τις πολιτικές δυνάμεις που είχαν μια ξεκάθαρη γραμμή ρήξης με τη δικτατορία, να εξασφαλιστεί η συνέχεια του αγώνα και μετά την εξέγερση, οποιαδήποτε και αν ήταν η έκβασή της" στο ίδιο σελ. 29

³¹ "Πιστεύοντας ότι αυτή τη στιγμή του αγώνα εκφράζουμε τη θέληση όλου του ελληνικού λαού για ενότητα, καλούμε όλες τις αντιδικτατορικές-αντιστασιακές δυνάμεις και όλα τα δημοκρατικά κόμματα να αγωνιστούν μαζί μας. Να κάνουν κοινό πρόγραμμα, βασισμένο οπωσδήποτε στις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας με βασικό στόχο την ανατροπή της δικτατορίας". Η παράγραφος αυτή δεν μπήκε στην ανακοίνωση της Σ.Ε. μετά τις έντονες αντιδράσεις των αριστεριστών. Διαβάστηκε στο Ραδιοσταθμό μετά από συμφωνία Α.Ε.

οι ανήκοντες και οι συμπαθούντες τις αριστερές ομάδες. Το ζήτημα παραπέμφθηκε στις συνελεύσεις, οι οποίες όμως δεν συγκλήθηκαν, γιατί τις πρόλαβε η επέμβαση στρατού και αστυνομίας.

Η έκβαση της παραπάνω σύγκρουσης οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στον αριστερό-ανατρεπτικό χαρακτήρα της εξέγερσης. Η οποιαδήποτε αναφορά, εκείνη τη στιγμή, στους αστούς πολιτικούς ήταν εντελώς παράτερη σε σχέση με τα διαδραματιζόμενα γεγονότα. Ως εκ τούτου η όποια πρόταση τους συμπεριελάμβανε ήταν εύκολα αντιμετωπίσιμη και η ακύρωσή της ζήτημα χρόνου³².

Η πρόταση της αποχώρησης βρίσκεται επίσης εκτός κλίματος, πέρα από το γεγονός ότι προϋπέθετε απόφαση ηγετικού κέντρου κι' όχι συντονιστικού οργάνου. Τέτοιο κέντρο, το οποίο θα καθοδηγούσε πολιτικά την εξέγερση, δεν υπήρξε στο Πολυτεχνείο. Η δημιουργία του δεν πραγματοποιήθηκε κατά τις τρεις μέρες της κατάληψης. Η συγκρότησή του ήταν εξαιρετικά δύσκολη, αφού δεν είχαν προηγηθεί εκείνες οι διαδικασίες που, πέρα από τα άλλα, θα εξασφάλιζαν την αποδοχή του, τουλάχιστον από το φοιτητικό πληθυσμό.

Η αποχώρηση θα μπορούσε να είχε συζητηθεί σοβαρά και ίσως να είχε αποφασιστεί, εφ' όσον υπήρχε η εκτίμηση ότι μπορεί να

και "Ρ.Φ." Εκθεση.. ΚΚΕ σελ. 45

³² Ο λόγος που δεν απευθύνθηκε η Σ.Ε. μόνο στα αριστερά κόμματα ήταν ότι αφ' ενός τα μέλη της Α.Ε. και του Ρ.Φ. δεν είχαν τέτοια γραμμή και αφ' ετέρου οι αριστερές ομάδες, αποκαλώντας τους ρεφορμιστές λίγο τους ξεχώριζαν από τους αστούς πολιτικούς.

κλιμακωθεί οργανωμένος αγώνας εναντίον της στρατιωτικής δικτατορίας μετά την λήξη της κατάληψης. Εφ'όσον, δηλαδή, θα εμπιστευόταν ο κόσμος, που συγκεντρώθηκε στο Πολυτεχνείο, την συνέχιση του αγώνα σε κάποιο καθοδηγητικό κέντρο. Όπως όμως έχουμε ήδη διαπιστώσει, καμιά πολιτική οργάνωση ή κόμμα δεν είχε αποκτήσει την εμπιστοσύνη ούτε τμήματος των πολιτικοποιημένων πολιτών.

Το σύνθημα "λαέ-λαέ ή τώρα ή ποτέ" εκφράζει με τον πιο δραματικό τρόπο την απόφαση των εξεγερμένων να ανατρέψουν με την εκδήλωσή τους, χωρίς καμιά αναβολή, το στρατιωτικό καθεστώς. Η κατάληψη του Πολυτεχνείου θεωρήθηκε ως η μοναδική και ανεπανόληπτη ευκαιρία για κάτι τέτοιο. Η όλη εκδήλωση είχε και το στοιχείο της απόγνωσης. Η πρόταση για αποχώρηση δεν είχε καμιά ελπίδα εφαρμογής, έστω και αν αποφαιζόταν από την συντονιστική επιτροπή³³.

Η πρόταση για φοιτητικά αιτήματα δεν συζητήθηκε στην συντονιστική επιτροπή. Ήταν τόσο εκτός πραγματικότητας, που δεν πέρασε ούτε στα μέλη της Α.Ε.³⁴

Η εκλεγμένη συντονιστική επιτροπή, παρ'όλες τις αδυναμίες της, έβαλε κάποια τάξη στην κατάληψη. Δεν μπόρεσε όμως να καθοδηγήσει

---

³³ "Το πνεύμα που κυριαρχεί είναι ότι ο αγώνας πρέπει να συνεχιστεί, γιατί δεν είχαμε άλλο δρόμο να επιλέξουμε. Και αυτό δεν ήταν μια απόφαση που βγάλαμε εμείς σαν συντονιστική. Ήταν το μήνυμα του κόσμου, που ερχόταν συνεχώς να μας συμπαρασταθεί". Γιάννης Κοροβέσης, *Εθνος* 17-11-85".

³⁴ Εκθεση... του ΚΚΕ σελ. 44

πολιτικά την εξέγερση³⁵. Επαιξε ένα συντονιστικό και όχι αποφασιστικό ρόλο. Ήταν δημιούργημα των συνθηκών και όχι το αντίθετο. Η οποιαδήποτε σημαντική απόκλιση από την συνισταμένη θέληση των καταληψιών σήμαινε και την αυτόματη παύση της. Έτσι, παρά την συγκρότηση συντονιστικού κέντρου, το αυθόρμητο στοιχείο εξακολουθεί να χαρακτηρίζει και να καθορίζει την πορεία της εξέγερσης. Υπάρχει αδυναμία επιβολής ελέγχου στους συγκεντρωμένους³⁶. Ο συγκεντρωμένος κόσμος ξεπερνά τις πιεσίες, οι οποίες αδυνατούν να συγκροτήσουν ρεαλιστική θέση για την έκβαση της εξέγερσης. Η συντονιστική επιτροπή, κάτω από την πίεση των γεγονότων και την καθολική πολιτική υστέρηση των οργανώσεων, ομάδων και ατόμων, σύρεται στη μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς, ανίκανη να αντιδράσει έστω και την τελευταία στιγμή.

Όσο η συντονιστική επιτροπή αγωνιά για να βρει κοινό

---

³⁵ "Εμάς στην Σ.Ε. μας πήρε το ποτάμι των γεγονότων. Από τα ίδια τα πράγματα χρεωθήκαμε ένα ρόλο σαν φοιτητικό κίνημα σαν Σ.Ε. πάνω από τις δυνάμεις μας. Δεν είχαμε να μιλήσουμε σε ένα φοιτητικό ακροατήριο, δεν είχαμε να κάνουμε με μια φοιτητική κινητοποίηση, είχαμε μια παλλαϊκή εξέγερση που απαιτούσε ανώτερες μορφές οργάνωσης και συντονισμού που εμείς δεν διαθέταμε" Δ. Ανδρουλάκης ΕΡΤ1 19-11-81

"Ο ρόλος της Σ.Ε. ήταν μικρός. Δεν μπορούσε να ήταν διαφορετικά μιας και το κίνημα ήταν αυθόρμητο και ο ξεσηκωμός είχε μεγάλες διαστάσεις που δεν μπορούσαν να τον σηκώσουν στις πλάτες τους οι φοιτητές" Ο.Δ. Θούριος 15-11-75

"Η Σ.Ε. δεν μπόρεσε να παίξει σχεδόν κανένα καθοδηγητικό ρόλο στην εξέγερση " Κ.Κονοφάγος στο ίδιο σελ. 58,59

³⁶ ANTI τχ.6 στο ίδιο σελ. 15

γλωσσικό κώδικα και να συντάξει την διακήρυξή της, η κατάληψη μαζικοποιείται με ταχύτατους ρυθμούς.

Ο ραδιοφωνικός σταθμός του Πολυτεχνείου, ο οποίος από την πρώτη μέρα της λειτουργίας του κατακτά μεγάλη ακροατικότητα, αποτελεί την μοναδική πηγή πληροφόρησης για τα όσα συμβαίνουν στις κινητοποιήσεις κατά του στρατιωτικού καθεστώτος. Ο κόσμος παίρνει γραμμή από τον ραδιοσταθμό κι όχι από τις εφημερίδες ή τις πολιτικές ηγεσίες³⁷. Το φοιτητικό κίνημα εξέφρασε δυναμικά και αποκλειστικά τα πολιτικά αιτήματα του πληθυσμού.

Μετά τον έλεγχο των συνθημάτων και των κειμένων του Ραδιοσταθμού από την συντονιστική επιτροπή, η ανταπόκριση του κόσμου ξεπερνά κάθε προσδοκία³⁸. Οι ταχύτατες αυτές εξελίξεις δημιουργούν στους συγκεντρωμένους φοιτητές το ερώτημα "που πάμε;" το οποίο θα μείνει αναπάντητο ως το τέλος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες κι'ως απάντηση στο αδιέξοδο υιοθετείται το σύνθημα της "γενικής απεργίας"³⁹. Η πρόταση προέρχεται από μέλος του Ρ.Φ.⁴⁰

³⁷ 1η Συνδιάσκεψη "Ρ.Φ." Δ.Ευρώπης Δεκέμβρης 1973

³⁸ Δεν ήταν μόνο η μαζική και μαχητική παρουσία του κόσμου γύρω από το Πολυτεχνείο. Παράλληλα πρόσφεραν χρήματα, τρόφιμα και τσιγάρα ως ενίσχυση της κατάληψης. Δεν έλειψαν επίσης και τα σημειώματα προς την Σ.Ε. με τα οποία έλεγαν τις απόψεις τους και έκαναν υποδείξεις.

³⁹ "Εκ των πραγμάτων οδηγηθήκαμε στο σύνθημα γενική απεργία". Από μαγνητοφωνημένη συζήτηση μελών της Σ.Ε. (αδημοσίευτο)

⁴⁰ Μαρτυρία του Γιώργου Παπαβασιλόπουλου

και υποστηρίζεται από τον "Ρ.Φ." και τις αριστερές ομάδες⁴¹. Πρόκειται για σύνθημα που θέλει να προκαλέσει την γενική εξέγερση, με στόχο την ανατροπή του καθεστώτος. Η επίδρασή του δεν ήταν η αναμενόμενη. Ελάχιστοι επηρεάστηκαν από το σύνθημα και δεν πήγαν στις δουλειές τους. Η έλλειψη ακόμη και στοιχειώδους πολιτικής ή συνδικαλιστικής οργάνωσης στους τόπους δουλειάς δεν επιτρέπει τέτοιου είδους προωθημένες πολιτικές κινητοποιήσεις.

Εν τω μεταξύ, τόσο η αυτοοργάνωση⁴² της ζωής μέσα στο Πολυτεχνείο, όσο και οι πολιτικές διεργασίες αγκαλιάζουν το σύνολο των καταληψιών χωρίς διακρίσεις⁴³. Οι μαθητές συγκαλούν

⁴¹ Έκθεση ... ΚΚΕ σελ.44

⁴² "Η αυτοοργάνωση των φοιτητών, εργαζομένων και μαθητών ήταν παραδειγματική. Κάνεις δεν ορίσε φρουρούς γύρω στο Πολυτεχνείο, ούτε υπεύθυνους στο εστιατόριο, στα κυλικεία, στα τσιγγάρια, στη διανομή των διαφόρων τροφίμων, στο ιατρείο, στις αίθουσες ύπνου, στα εργαστήρια και για καθαριότητα του χώρου. Όλοι μόνοι τους πήραν την πρωτοβουλία, μόνοι τους έκαναν τις αντικαταστάσεις και το ενδιαφέρον που έδειξαν όλοι για όλους ήταν κάτι το μεγαλειώδες" περιοδικό "Για το σοσιαλισμό" τχ 1, σελ. 20
"Στο Πολυτεχνείο έχουμε μια αυθεντική λαϊκή εξέγερση που συνοδεύεται με μια έκρηξη της πρωτοβουλίας, της αυτοοργάνωσης και της αυτοδιοίκησης των λαϊκών μαζών" Δ. Ανδρουλάκης, Κ.Κονοφάγος στο ίδιο σελ. 191,192

⁴³ Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι σε όλη τη διάρκεια της κατάληψης δεν αντιμετωπίστηκαν διαφορετικά οι γυναίκες από τους άνδρες. Τόσο η συμμετοχή των γυναικών στον αγώνα, όσο και η εκλογή και τοποθέτησή τους σε υπεύθυνες θέσεις δείχνουν ότι αντιμετωπίστηκαν ισότιμα με τους άνδρες.

"Η γυναίκα είχε μια εντυπωσιακή παρουσία, όχι μόνο γενικά στον αγώνα αλλά και στην υπευθυνότητα της διεύθυνσης του αγώνα" Δ.Ανδρουλάκης

"Υπήρξε ισότιμη συμμετοχή φοιτητριών" Τ.Μωροπούλου

"Καμιά διαφορά μεταξύ άνδρα και γυναίκας" Μ.Τσαφαράκης.

"Οι διαφορές ανδρών-γυναικών αναιρέθηκαν μπροστά στην προωθημένη διαδικασία ταύτισης με το μοντέλο του αγωνιστή στην πρώτη γραμμή της μάχης" Χρ. Λιάσος.

συνέλευση και εκλέγουν επιτροπή. Το ίδιο και ένα μεγάλο μέρος του μη φοιτητικού πληθυσμού που βρίσκεται μέσα στο Πολυτεχνείο. Είναι η λεγόμενη εργατική συνέλευση. Η συνέλευση αυτή συγκροτήθηκε από όλους όσους δεν ήταν φοιτητές ή μαθητές και έβλεπαν την αναγκαιότητα οργάνωσής τους κάτω από τις πολιτικές συνθήκες που διαμόρφωνε η κατάληψη.

Η σύνθεση της "εργατικής" συνέλευσης αποτελούνταν από εργάτες, εργαζομένους, διανοούμενους και μέλη αριστερών ομάδων⁴⁴. "Οι εργάτες που βρέθηκαν μέσα στο Πολυτεχνείο αποτελούνταν στην πλειοψηφία τους από οικοδόμους, παλιούς και νέους αγωνιστές με ανεβασμένη ταξική συνείδηση, χωρίς όμως να είναι οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι της τάξης τους, ή έστω οι αντιπροσωπευτικοί. Δεν είχαν σαφείς στόχους, ήταν ξεκομμένοι από την πραγματικότητα ή κακά ενημερωμένοι και γι' αυτό έμπαινε σ' αυτούς επιτακτικό το σύνθημα για λαϊκή εξουσία. Έτσι διαφώνησαν με την επιτροπή για τα λαοκρατικά συνθήματα που έρριχναν και το μήνυμά τους χαρακτηρίζεται σαν πολύ προχωρημένο. Σε τελευταία ανάλυση μπορούμε να πούμε πως η εργατική αντιπροσώπευση στο χώρο του Πολυτεχνείου αποτελείτο από αυθόρμητους και όχι οργανωμένους εργάτες με υψηλή αγωνιστικότητα και έντονη ταξική συνείδηση"⁴⁵.

Αγωνιστής τχ. 158 12-11-82 σελ. 8,9 και 10

Η εκλογή της Ι. Καρυστιάνη ως προέδρου των Κρητών σπουδαστών από το 1972 είναι ενδεικτική των διαθέσεων του κινήματος απέναντι στη γυναίκα.

⁴⁴ Στ. Λυγερός στο ίδιο σελ. 82,85 και Εβδόμη 16-11-86

⁴⁵ ANTI τχ. 6 σελ. 26

Με δεδομένη την αρνητική στάση των δύο κομμουνιστικών κομμάτων απέναντι στην κατάληψη, ήταν φυσικό στην "εργατική" συνέλευση να μη συμμετέχουν μέλη ή οπαδοί τους. Η συνέλευση καθορίστηκε τελικά από τις αριστερές ομάδες⁴⁶. Έτσι εξηγείται και το γεγονός, ότι ενώ δεν υφίσταται ούτε σε εμβρυακό επίπεδο εργατικό κίνημα σ' όλη τη χώρα, η "εργατική" συνέλευση κηρύσσει ουσιαστικά επανάσταση. Αφού συμφώνησε στον αντικαπιταλιστικό χαρακτήρα του αγώνα, συζητά δύο σχέδια διακηρύξεων, ένα τροτσκιστικό και ένα που υποστηρίζεται από ομάδα αναρχικών. Το πρώτο, το οποίο θεωρεί ότι "ο χαρακτήρας της επανάστασης στην Ελλάδα είναι σοσιαλιστικός" συγκεντρώνει αρκετούς ψήφους, αλλά λόγω της ρευστότητας και της σύγχυσης που επικρατούσαν τις πρώινες ώρες της Πέμπτης δεν θεωρείται τελικά ότι αποτελεί την διακήρυξη της συνέλευσης⁴⁷. Αργότερα, στο κείμενο που αποφάσισε ότι αποτελεί την διακήρυξή της, διακηρύσσει ότι ο αγώνας είναι "για το πέρασμα της εξουσίας στον εργαζόμενο λαό" και τάσσεται υπέρ "της οικονομικής και πολιτικής απεργίας" των εργαζομένων⁴⁸.

⁴⁶ Στ. Λυγερός ό.π. σελ. 85

⁴⁷ Αυτόνομη πρωτοβουλία πολιτών, Νοέμβρης 1973... σελ. 37,38

⁴⁸ Η διακήρυξη της εργατικής συνέλευσης:

Η συνέλευση των εργατών του Πολυτεχνείου διακηρύχνει:
Ο χαρακτήρας του σημερινού αγώνα, που ξεκινώντας από τους φοιτητές αγκαλιάζει τώρα όλο το λαό, είναι αγώνας, τόσο ενάντια στη στρατιωτική δικτατορία, όσο και στα ξένα και ντόπια μονοπώλια που τη (γέννησαν και τη) στηρίζουν. Είναι αγώνας για το πέρασμα της εξουσίας στον (εργαζόμενο) λαό (και όχι στους δημαγωγούς, που επί δεκάδες χρόνια τον καπηλεύονταν, με τα γενικά περί

Η διαμόρφωση ενός τέτοιου πολιτικού στίγματος ήταν η αιτία της δημιουργίας προστριβών αφ'ενός μεταξύ της συντονιστικής επιτροπής των φοιτητών και της επιτροπής των "εργατών" και αφ'ετέρου μεταξύ μελών των δύο Κ.Κ. και της ίδιας της "εργατικής" συνέλευσης⁴⁹.

Με δεδομένο το χαμηλό επίπεδο του λαϊκού κινήματος, σε αντίθεση με το πολιτικοποιημένο και ιδιαίτερα προωθημένο φοιτητικό κίνημα, η "εργατική" επιτροπή και γενικότερα η "εργατική" συνέλευση οδηγούνται στην περιθωριοποίηση και τελικά

"Δημοκρατίας" συνθήματά τους).

Θεωρώντας το καταληφθέν από τους φοιτητές και εργαζομένους Πολυτεχνείο, σαν την πραγματική βάση του αγώνα μας αυτή τη στιγμή, προτείνουμε την διατήρηση της κατάληψης του και ταυτόχρονα τη δημιουργία μικτών επιτροπών, φοιτητικών-εργατικών, για να μεταφέρουν το μήνυμα του αγώνα στους χώρους συγκέντρωσης των οικοδόμων, στα εργοστάσια, στη σημερινή συγκέντρωση των Μεγαριτών.

ΟΙ ΜΙΚΤΕΣ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ-ΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ, ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΙΖΟΥΝ ΤΟ ΣΥΝΘΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΣΤΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ ΔΟΥΛΕΙΑΣ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΤΕΒΑΣΜΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΕΡΓΙΑ.

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
17 ΝΟΕΜΒΡΙΗ 1973
ΕΞΩ ΟΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ
Ο ΛΑΟΣ ΣΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥΣ

ΚΑΤΩ Ο ΤΙΜΑΡΙΘΜΟΣ
ΚΑΤΩ Η ΧΟΥΝΤΑ
ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

* Οι λέξεις και οι φράσεις που είναι μέσα σε παρένθεση, αφαιρέθηκαν από το κείμενο της Διακήρυξης από τη Συντονιστική Επιτροπή των φοιτητών, όταν τυπώθηκε για δεύτερη φορά - προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των επιτροπών που τη μοίρασαν στους τόπους δουλειάς- στις 10 π. ώρα το πρωί. Επίσης, στα συνθήματα προστέθηκε το "ΚΑΤΩ Ο ΤΙΜΑΡΙΘΜΟΣ"

⁴⁹ Αυτόνομη πρωτοβουλία πολιτών. Νοέμβριος 1973.. σελ. 38 και 45

δεν παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην κατάληψη. Ο ρόλος τους περιορίστηκε, μαζί με τους μαθητές, στην ηθική και αγωνιστική βοήθεια⁵⁰. Ο συντονισμός του αγώνα μένει αποκλειστικά στα χέρια της συντονιστικής επιτροπής των φοιτητών.

Η αδυναμία συντονισμού και συνενόησης μεταξύ φοιτητών και μη φοιτητών οφείλεται στην μεγάλη διαφορά που υπήρχε μεταξύ της πολιτικοποίησης του φοιτητικού κινήματος και του λαϊκού κινήματος. Το φοιτητικό κίνημα, έχοντας διανύσει μια δίχρονη σχεδόν, εντυπωσιακή πορεία συνεχών κινητοποιήσεων, διαθέτει και εμπειρία και αυξημένη πολιτικοποίηση, σε αντίθεση με το λαϊκό κίνημα που μόλις κάνει τα πρώτα του βήματα. Αν οι φοιτητές με τα εκλεγμένα τους όργανα και τις πολιτικές οργανώσεις αδυνατούν να κατευθύνουν την εξέγερση, πολύ περισσότερο αυτό ισχύει για τον μη φοιτητικό πληθυσμό, ο οποίος στην πλειοψηφία του για πρώτη φορά παίρνει μέρος σε μια τέτοια εκδήλωση. Ακόμη και οι συνελεύσεις του -που δεν ήταν αντιπροσωπευτικές όσων συμμετείχαν στην κατάληψη- δύσκολα κατάφεραν να λειτουργήσουν και να καταλήξουν σε κάποιες συνθηματολογικές θέσεις. Ο μη φοιτητικός πληθυσμός, χωρίς την δυνατότητα σοβαρής αυτοοργάνωσης, πολιτικών αναλύσεων και θέσεων, κινήθηκε αποκλειστικά στη σφαίρα του επιθυμητού.

Η ετεροβαρής σχέση και η αδυναμία συνεργασίας μεταξύ των κοινωνικών ομάδων που εκπροσωπούνται στην κατάληψη δεν επιτρέπει την ενδυνάμωση του εσωτερικού μετώπου. Οι αντιθέσεις, που εκδηλώνονται μεταξύ των επιτροπών, αποτελούν ένα πρόσθετο εμπόδιο

---

⁵⁰ ANTI τχ. 6 σελ. 26

στο να απαντηθεί το πάντα επίκαιρο ερώτημα "που πάμε".

Την ίδια στιγμή που το αυθόρμητο στοιχείο οδηγεί την κατάληψη, το καθεστώς δεν φαίνεται, ως την Παρασκευή το πρωί 16-11-73, να ανησυχεί για την έκβασή της. Η γραμμή της Κυβέρνησης Μαρκεζίνη είναι να μην παρεμποδίζονται οι φοιτητικές κινητοποιήσεις⁵¹. Στα πλαίσια της ελεγχόμενης ομαλοποίησης που επιχειρεί, οι οποιοσδήποτε συγκρούσεις αντιστρατεύονται την προσπάθειά της.

Την Τετάρτη, πρώτη μέρα της κατάληψης, το καθεστώς παρουσιάζεται με δύο πρόσωπα. Εκείνο των αστυνομικών δυνάμεων⁵², που λόγω αδρόνειας επιχειρούν να πάρουν την άδεια του Πρύτανη για να εισβάλουν στο Πολυτεχνείο, και εκείνο του Υπουργού Παιδείας, ο οποίος πιστεύει ότι τελικά οι φοιτητές θα αποχωρήσουν μόνοι τους⁵³. Προς το βράδυ αποσύρονται οι αστυνομικές δυνάμεις. Σ' εκείνη τη φάση επικράτησε η γνώμη της κυβέρνησης, η οποία, ως

⁵¹ Σπ. Μαρκεζίνη: Αναμνήσεις 1972-1974 σελ. 415

⁵² Κ.Κονοφάγου ό.π. σελ. 35,38 και 42

⁵³ Σε ερώτηση του πρύτανη Κ.Κονοφάγου για το "τι μέλει γενέσθαι" ο Υπουργός απαντά: "Ας φωνάξουν! Να φωνάξουν! Στο τέλος θα βαρεθούν και θα φύγουν" Κ.Κονοφάγος ό.π. σελ. 40
Επί πλέον ο Υπουργός Παιδείας φέρεται να συμφωνεί με τον Πρύτανη για την πρόσπιση του ασύλου. "Εμποδίσατε τον κ. Χριστολουκά να μπει όπως ήθελε στο Πολυτεχνείο. Προστατέψατε το άσυλο. Εκάματε πολύ καλά...Περισσότερα να σας πω πως συμφωνώ απόλυτα μαζί σας για ό,τι κάνατε" στο ίδιο σελ. 40
Τα παραπάνω δείχνουν ότι οι εκτιμήσεις της κυβέρνησης βρίσκονται εκτός πραγματικότητας.

φαίνεται, εκτιμά ότι κανένα κίνδυνο δεν εγκυμονεί η κατάληψη. Την δεύτερη μέρα της κατάληψης ο Υπουργός ζητά από τον Πρύτανη απόφαση της Συγκλήτου, αν επιτρέπει ή όχι την επέμβαση της αστυνομίας. Η απόφαση της συγκλήτου είναι η προώθηση του ασύλου. Ακόμη όμως και την δεύτερη μέρα, οι εκτιμήσεις της κυβέρνησης είναι λαθεμένες. Ετσι δίνει στη δημοσιότητα την απόφαση της συγκλήτου με σαφή δήλωση ότι θα την σεβαστεί⁵⁴. Η κυβέρνηση θέλει να εξαντλήσει όλα τα περιθώρια, γιατί η οποιαδήποτε καταστολή σημαίνει ταυτόχρονα σοβαρή δοκιμασία για την πορεία της πολιτικοποίησης που επιχειρεί.

Εν τω μεταξύ η συγκέντρωση πλήθους κόσμου μέσα και έξω από το Πολυτεχνείο ανεβάσει τον ενθουσιασμό και δημιουργεί την εντύπωση ότι η στρατιωτική δικτατορία μπορεί να πέσει. Η σκέψη αυτή, από ένα σημείο και πέρα, οδηγεί σταθερά τις πράξεις των εξεγερμένων.

Οι φοιτητές, για πρώτη φορά σε μια τέτοια κινητοποίησή τους, δεν ζητούν συνάντηση με τις πρυτανικές αρχές⁵⁵. Δεν ζητούν μεσολαβητές όπως έγινε στις προηγούμενες καταλήψεις της Νομικής. Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό των διαθέσεών τους. Δεν έχουν τίποτα να διαπραγματευτούν με το καθεστώς. Η κατάληψη του

---

⁵⁴ "Το Υπουργείον Παιδείας (...) είναι αποφασισμένον να σεβασθή απαρекλίτως την ανεξαρτησίαν των ιδρυμάτων συνεπώς δε και την απόφασιν της Συγκλήτου" Κ.Κονοφάγος ό.π. σελ.48
 "Και την Πέμπτη το βράδυ ακόμη είχα την εντύπωσιν ότι όλοι οι αρμόδιοι δεν απέδιδαν εις τα γεγονοτα ιδιαιτέραν σημασίαν. Αντιθέτως από αλλού αι ειδήσεις δεν ήσαν ευχάριστοι" Σπ. Μαρκεζίνης ό.π. σελ.416

⁵⁵ Κ.Κονοφάγος ό.π. σελ. 48

Πολυτεχνείου, με τις διαστάσεις που παίρνει, εκ των πραγμάτων οδηγείται σε μετωπική σύγκρουση με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς του καθεστώτος. Στην πορεία αυτή δεν υπάρχουν υποχωρήσεις και διαπραγματεύσεις.

Η κατάληψη την Παρασκευή το πρωί έχει πάρει διαστάσεις εξέγερσης. Δεν είναι μια εκδήλωση -διαμαρτυρία προς το καθεστώς, αλλά τείνει να αποτελέσει σοβαρό κίνδυνο για την ίδια του την ύπαρξη⁵⁶. Τόσο τα συνθήματα, όσο και το μέγεθος και οι ρυθμοί ανάπτυξης της εκδήλωσης αυτό δείχνουν.

Η έλλειψη αποφασιστικής πολιτικής ηγεσίας⁵⁷, οι διαμάχες και ο ενθουσιασμός, δεν επιτρέπουν να απαντηθούν θεμελιώδη ερωτήματα. Αν είναι εφικτό να πέσει η χούντα, αν έπρεπε ή όχι να εκκενωθεί το Πολυτεχνείο και πώς θα αντιμετωπιζόταν η βίαιη εισβολή των κατασταλτικών μηχανισμών⁵⁸. Η εξέγερση βαδίζει ολοταχώς προς την μετωπική σύγκρουση με το καθεστώς. Τα πράγματα δείχνουν ότι έφτασε η στιγμή της τελικής αναμέτρησης.

Το καθεστώς, μετά και τις καταλήψεις πανεπιστημιακών κτιρίων

---

⁵⁶ "Ανευ της επεμβάσεως των ενόπλων δυνάμεων και της κηρύξεως της χώρας εις κατάστασιν πολιορκίας το κράτος θα είχε πιθανώς καταλυθεί" Από έκθεση της Υπηρεσίας Εθνικής Ασφαλείας Ελευθερατυπία 15-11-82

⁵⁷ Το ζήτημα της εθνικής ενότητας παραπέμφθηκε από την Σ.Ε. στις συνελεύσεις την στιγμή που οι εξελίξεις δεν επέτρεπαν αναβολές. Το αποτέλεσμα ήταν να μην προλάβουν να συγκλιθούν. Τις πρόλαβε η επέμβαση της αστυνομίας και του στρατού. Άλλο ένα γεγονός που δείχνει ότι η Σ.Ε. δεν εξελίχθηκε σε πολιτικό καθοδηγητικό όργανο.

⁵⁸ Γ.Σεφερτζής Πολυτεχνείο: πρόωρο κι' ανώφελο ολοκαύτωμα ή σύμβολο μεγάλης πολιτικής σημασίας; ANTI τχ.6, σελ.35

σε Θεσσαλονίκη, Πάτρα και Γιάννενα, την Παρασκευή 16-11-73 αντιλαμβάνεται την κρισιμότητα της κατάστασης. Αλλάζει ριζικά γραμμή και αποφασίζει να κτυπήσει το Πολυτεχνείο παρά την αντίθετη θέση υπουργών της Κυβέρνησης⁵⁹, οι οποίοι εξακολουθούν να ελπίζουν ότι είναι ακόμη δυνατή η αμαλή πορεία της πολιτικοποίησης του καθεστώτος.

Η βίαιη επέμβαση της αστυνομίας και του στρατού συναντά την ηρωική αντίσταση των όπλων εξεγερμένων, οι οποίοι όμως δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τους εξοπλισμένους και οργανωμένους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Η έκβαση της σύγκρουσης γρήγορα κλίνει υπέρ του καθεστώτος με την εκκένωση του Πολυτεχνείου και τη διάλυση των διαδηλώσεων.

Ωστόσο πρόκειται για πύρρειο νίκη. Οι επιπτώσεις από την καταστολή της εξέγερσης θα αποβούν μοιραίες για την τύχη των κρατούντων. Η εισβολή του πληθυσμού στην πολιτική σκηνή ανατρέπει οριστικά και αμετάκλητα την πορεία πολιτικοποίησης του καθεστώτος.

"Για τη στρατηγική νομιμοποίησης της στρατιωτικής δικτατορίας, μέσα από τον αυτομετασχηματισμό της, η βίαιη καταστολή της εξέγερσης του Νοεβρίου αποτέλεσε το σημείο τερμής. Παρ'όλες τις βλέψεις και επιθυμίες του Μαρκεζίνη η επανάληψη του πειράματος ήταν, μετά τη νέα επιβολή του στρατιωτικού νόμου, αδύνατη. Η βίαιη στρατιωτική καταστολή της εξέγερσης ήταν η απτή, συγκεκριμένη απόδειξη, ότι τα όρια του αυτομετασχηματισμού ήταν

⁵⁹ Σπ. Μαρκεζίνης ό.π. σελ. 418, 419

πολύ στενά και ότι όλες οι υποσχέσεις περί ελεύθερων εκλογών κλπ. (τα τρία F του Μαρκεζίνη) δεν μπορούσαν να γίνουν ούτε αποδεκτές ούτε πιστευτές. Η καταστολή της εξέγερσης και κυρίως η τρομοκρατική μορφή που πήρε αυτή αποτέλεσε την έμπρακτη απόδειξη της αφερεγγυότητας του πειράματος Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη. Αν υπήρχε κάποια ελπίδα, κάποιο έστω στοιχείο πίστης στη στρατηγική μετάβασης σε μια περιορισμένη μορφή ισχύος των αστικών ελευθεριών, η βίαιη καταστολή την καταρράκωσε. Τα όρια του αυτομετασχηματισμού δεν επέτρεπαν την εκδήλωση, την πραγμάτωση των αστικών ελευθεριών στην επανεγκαθίδρυση των οποίων υποτίθεται ότι αυτός θα οδηγούσε. Έτσι με την αποτυχία του αυτομετασχηματισμού, με την αδυναμία πραγμάτωσης του πειράματος Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη, η νομιμοποίηση του καθεστώτος έγινε αδύνατη. Συναίνεση και ωμή στρατιωτική επιδρομή μέσα στην Αθήνα ήταν έννοιες αντίθετες, αλλά και χαρακτηριστικές για την ειδική και ανυπέρβλητη εσωτερική αντίφαση που αποτελούσε το ειδοποιό στοιχείο του καθεστώτος: ανάγκη νομιμοποίησης και ανάγκη απόλυτης επιβολής. Η λύση για το καθεστώς του Γ. Παπαδόπουλου δεν ήταν άλλη από τη συνέχιση της ωμής δικτατορίας. Λύση αναγκαστική, όχι όμως πολιτική. Η πολιτική αποτυχία του πειράματος ήταν το απτό αδιέξοδο της δικτατορίας. Η στρατιωτική δικτατορία προσπάθησε να επιτύχει τον αυτομετασχηματισμό της για να επιτύχει κοινωνική συναίνεση και μέσα από τη συναίνεση σταθερότητα και βιωσιμότητα. Η αποτυχία οδηγούσε στη μοναδική επιλογή που είχε η ίδια, στη συνέχειά της, τα αδιέξοδα της οποίας είχαν οδηγήσει στο

αποτυχημένο πείραμα. Επρόκειτο για την αναπαραγωγή των ίδιων αδιέξοδων(...)

(...)Ο στρατός σαν "κόμμα" της αστικής τάξης -κατά τη γνωστή έκφραση του Ν.Πουλαντζά- είχε αποτύχει, ή τουλάχιστον είχε οδηγηθεί, μέσα από την αδυναμία νομιμοποίησης, μέσα από την αδυναμία συγκρότησης κοινωνικής συναίνεσης, σε αποτυχία"⁶⁰.

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου και η αποτυχία της κοινοβουλευτικής νομιμοποίησης του καθεστώτος πυροδοτεί τις διαμάχες μέσα στον στρατό, οι οποίες επεκτείνονται πέραν του ηγετικού πυρήνα και αγκαλιάζουν την μεγάλη πλειοψηφία των αξιωματικών. Εκ των πραγμάτων τίθεται το ζήτημα του παραμερισμού του στρατού από τα πολιτικά πράγματα της χώρας⁶¹.

Η ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον Ιωαννίδη δεν είναι παρά

⁶⁰ Δ.Χαραλάμπης ό.π. σελ.296,297

⁶¹ "Στις νέες συνθήκες που προκύπτουν μετά την εξέγερση, οι εσωτερικές διαμάχες στο στρατό πολλαπλασιάζονται. Ξεπερνούν πια το κλειστό κύκλωμα των διαμορφωμένων στρατιωτικών φατριών, διαπερνούν κάθε στρατιωτική μονάδα, διαφοροποιούν κάθε κλίμακα της ιεραρχίας, αγγίζουν πλατειά στρώματα αξιωματικών κορμιέρας. Εξαναγκάζουν ουσιαστικά κάθε αξιωματικό να ανησυχεί, να ταλαντεύεται, να πάρει θέση. Δεν πρόκειται πια για απλή διαμάχη κλικών. Παράλληλα μ'αυτή τη διαμάχη που φτάνει σε παραξυσμό απελευθερώνονται δυνάμεις μέσα στον ίδιο το στρατό, που αναζητούν κάποια ριζική λύση, τέτοια που να περιορίσει τα πολιτικά καθήκοντα του στρατού στο εσωτερικό του κράτους. Το έδαφος για την επέμβαση των αστικών πολιτικών δυνάμεων έχει ήδη δημιουργηθεί. Η εξέγερση του Πολυτεχνείου εσωτερίκευσε την ταξική πάλη στο εσωτερικό του στρατού, αποσύνθεσε πλήρως την ενότητά του, του αφείρεσε τη δυνατότητα να παίξει τον κυρίαρχο ρόλο στο εσωτερικό του κράτους. Εθесе στην ημερήσια διάταξη το πρόβλημα της αποκατάστασης των κοινοβουλευτικών θεσμών. Η προσπάθεια του Ιωαννίδη σ'ολόκληρο αυτό το διάστημα είναι να διατηρήσει τον έλεγχο, επιλύοντας μ'οργανωτικό τρόπο την εσωτερική κρίση του καθεστώτος" Χρ. Λαζαρίδης ό.π. σελ. 31

η "υπό προθεσμία" επικράτηση των σκληρών της χούντας, οι οποίοι επιζητούν την συνέχιση του καθεστώτος έκτακτης ανάγκης. Οι πολιτικοί όροι που δημιουργήθηκαν μετά την αποτυχία του "πειράματος" ομαλοποίησης έδωσαν την δυνατότητα στο πιο σκληρό και συνάμα καθυστερημένο πολιτικά τμήμα της χούντας να επικρατήσει του πολιτικού Παπαδόπουλου. Το, υπό νέα ηγεσία, καθεστώς αναγκάζεται να λειτουργήσει κυρίως με τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Η εξέγερση και η καταστολή του Πολυτεχνείου το έχει οδηγήσει σε πλήρη πολιτική απομόνωση. Αποστερημένο τόσο από κάθε λαϊκή ανοχή, όσο και από κάθε δυνατότητα νομιμοποίησής του -ακόμη και το τμήμα των αστών πολιτικών που επιζητούσε συνδιαλλαγή με το καθεστώς έχει αλλάξει γραμμή⁶²- αναγκάζεται να επιζητήσει, για να επιβιώσει, μια εθνικής εμβέλειας επιτυχία. Το ήδη μετέωρο καθεστώς, με την επέμβασή του στην Κύπρο και την εθνική τραγωδία που προκάλεσε, κατέρρευσε παραδίδοντας την εξουσία στους αστούς πολιτικούς.

Οι επιπτώσεις όμως από την εξέγερση δεν περιορίζεται στην πλευρά του στρατιωτικού καθεστώτος. Τόσο στο λαϊκό κίνημα, όσο και στις δυνάμεις της αριστεράς αρχίζουν καταλυτικές διεργασίες. Η ανατροπή των πολιτικών γραμμών των αριστερών δυνάμεων⁶³ από την

⁶² Χρ. Βερναρδάκης.. ό.π. σελ. 53

⁶³ στο ίδιο σελ. 53,54

εξέλιξη των γεγονότων προκαλεί "σεισμικές δονήσεις" στο εσωτερικό τους. Πλήθος προκαταλήψεων και δογμάτων μπαίνουν σε αμφισβήτηση και οι προϋποθέσεις για ουσιαστικό διάλογο αρχίζουν να διαμορφώνονται ακόμη και μεταξύ δυνάμεων με σοβαρές ιδεολογικές διαφορές⁶⁴.

Οι διεργασίες που συντελούνται στο χώρο της αριστεράς αμέσως μετά την καταστολή της εξέγερσης και ως την πτώση της χούντας, λειτουργούν ανατρεπτικά ως προς τα παγιωμένα πολιτικά σχήματά της⁶⁵. Οι συνθήκες παρανομίας, η διάλυση του φοιτητικού κινήματος και κυρίως η σχετικά γρήγορη κατάρριψη του καθεστώτος δεν επιτρέπουν την ολοκλήρωση αυτών των διεργασιών. Τα κόμματα στη μεταπολίτευση επανακάμπτουν στην πολιτική σκηνή ξανά, κυρίως και ανεπηρέαστα από όλα όσα συνέβησαν έξω και παρά τη θέλησή τους.

Η εξέγερση έφερε με το πιο δραματικό τρόπο στην επικαιρότητα και το ζήτημα της ανατροπής της δικτατορίας από τις λαϊκές κινητοποιήσεις. Ένα ζήτημα που ήταν έξω από την λογική και τη δράση της αριστεράς⁶⁶. Οι εξεγερμένοι στο Πολυτεχνείο δείχνουν ότι έχουν επανακτήσει την εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, έστω κι

---

⁶⁴ "Είναι χαρακτηριστικό πως μέσα στις συνθήκες παρανομίας της Ιωαννίνικης χούντας αρχίζουν διαδικασίες πολιτικής ενότητας δυνάμεων, ενός πλατιού αριστερού φάσματος από την ΚΝΕ ως την ΑΑΣΠΕ, όσο κι'αν αυτό σήμερα φαίνεται απίστευτο" Ν.Χριστοδουλάκης ANTI τχ. 138, σελ. 30

⁶⁵ Ο.Δαφέρμος ANTI τχ.138, σελ.30

⁶⁶ Χρ.Ααξαρίδης ό.π. σελ.23

αν η ηγεσία της αριστεράς έχει αποτύχει να συναντηθεί μαζί τους στην προσπάθειά της να αντιπορατευθεί στο καθεστώς. "Στις 17 Νοέμβρη οι μάζες θα συνειδητοποιήσουν ότι η πτώση της χούντας είναι δική τους ευθύνη"⁶⁷. Η φυσιογνωμία, η μαζικότητα και η κατάληξη της εξέγερσης "καταρρακώνει την εμφυλιοπολεμική ιδεολογία του αντικομμουνισμού, καθώς και την οποιανδήποτε ανοχή προς τη δικτατορία και ξανακάνει στόχους του κινήματος (...) την εθνική ανεξαρτησία. Προκαλεί μια αποσάρθρωση όλων των ιδεολογικών μηχανισμών που χρησιμοποιεί η δικτατορία (...) και την αναγκάζει να καταφύγει στην ωμή τρομοκρατία της ΕΣΑ για να σταθεί"⁶⁸.

Το Φοιτητικό Κίνημα και ειδικότερα το "Πολυτεχνείο", σπάζοντας τις παραδοσιακές πρακτικές και ξεπερνώντας τις παραδοσιακές ηγεσίες⁶⁹, διευρύνει τον κύκλο των κατακτήσεων του προοδευτικού κινήματος σε σφαίρες που, ως εκείνη τη στιγμή, ήταν αδιανόητες τόσο για τις δυνάμεις της αριστεράς, όσο και για τις αντίπαλες δυνάμεις.

Οι πολυσήμαντες αυτές θετικές επιπτώσεις από την εξέγερση δεν θα επιτρέψουν η καταστολή του Πολυτεχνείου να βιωθεί ως ήττα από την λαϊκή συνείδηση. Αντίθετα θα βιωθεί ως πθική νίκη, ως στάση αξιοπρέπειας και δημοκρατικότητας όλου του πληθυσμού απέναντι στην αυθαιρεσία, τον αυταρχισμό και την βαρβαρότητα του

---

⁶⁷ Δ. Νικολάου ό.π. σελ. 52

⁶⁸ Ν. Χριστοδουλάκης ό.π. σελ. 30

⁶⁹ Μ. Νικολινάκος ό.π. σελ. 326

στρατιωτικού καθεστώτος. Το "Πολυτεχνείο" συγκινεί και ενθουσιάζει τη λαϊκή συνείδηση, που το θεωρεί ως ένα γεγονός αποκλειστικά δικό της.

Οι θετικές επιπτώσεις στη λαϊκή συνείδηση, παράλληλα με τις διεργασίες που συντελούνται στο χώρο της αριστεράς, οι οποίες την οδηγούν προς την ανασυγκρότησή της, και η αποτυχία της πολιτικής μετεξέλιξης του καθεστώτος δημιουργούν μακροπρόθεσμα σοβαρούς κινδύνους για την σταθερότητα του αστικού καθεστώτος. Η γρήγορη πτώση της δικτατορίας οφείλεται και στην αρνητική στάση των κυρίαρχων τάξεων απέναντί της, μετά την αποτυχία της προσπάθειας αυτομετασχηματισμού της⁷⁰.

Η εξέγερση του Πολυτεχνείου, ως ένα αυθόρμητο γεγονός που κινήθηκε έξω από τη θέληση και την λογική των οργανωμένων δυνάμεων, χωρίς την ύπαρξη οργανωμένου λαϊκού κινήματος και με τις αριστερές δυνάμεις διασπασμένες και σε κρίση στρατηγικής, κατάφερε πάρα πολλά. Κατάφερε να αλλάξει ριζικά την πολιτική σκηνή της χώρας "Κανένα φοιτητικό κίνημα δεν θα μπορούσε αντικειμενικά να ξεπεράσει αυτά τα όρια και να προσφέρει περισσότερα"⁷¹. Η αυτοοργάνωση των εξεγερμένων ήταν αδύνατο να αντιπαρατεθεί νικηφόρα στους καλά οργανωμένους και εξοπλισμένους

⁷⁰ Δ. Χαραλάμπης ό.π. σελ.297 και Ο.Δ. ΑΝΤΙ τχ. 138, σελ.30

⁷¹ Δ.Νικολάου ο.π. σελ. 52

μηχανισμούς καταστολής. Η εξέγερση και η κατάληψή της έδειξαν ταυτόχρονα τόσο τα πλεονεκτήματα της αυτονομίας, όσο και τα όρια της αυτοοργάνωσης και του αυθόρμητου κινήματος.

Η εξέγερση κρίθηκε από πολλούς ως να αποτελούσε προγραμματισμένη ενέργεια. Έτσι, από όσους εκτιμούσαν ότι με το "πείραμα" Μαρκεζίνη ανοίγονται θετικές προοπτικές για το λαϊκό κίνημα, το Πολυτεχνείο είχε μεν μεγάλη ηθική σημασία, αλλά αρνητικό πολιτικό αποτέλεσμα⁷². Αντίθετα, όσοι επιζητούσαν την αποτυχία της πολιτικοποίησης του καθεστώτος -τέτοιες δυνάμεις, με βεβαιότητα, ήταν μόνο οι αριστερές ομάδες- εκτιμούσαν ως θετικό το αποτέλεσμα της εξέγερσης.

Οι αριστερόι ομάδες, οι οποίες εξαντλούνταν στο φοιτητικό χώρο, δεν έδιναν προοπτική στο κίνημα και δεν είχαν συγκεκριμένες προτάσεις. Γι' αυτό το λόγο τα συνθήματά τους ήταν ακραία και εκτός πραγματικότητας. Η αδυναμία ανάλυσης της πολιτικής συγκυρίας και η ιδεολογική τους σύγχυση⁷³ τους οδηγούσε μονοδιάστατα στην ρήξη με το καθεστώς, χωρίς να μπορούν να έχουν εναλλακτικές πολιτικές επιλογές. Η ακραία συνθηματολογία τους αφορούσε αποκλειστικά και μόνο στρατηγικούς στόχους, που κατά τη γνώμη τους έπρεπε να βάλει το κίνημα τις μέρες της εξέγερσης.

Οι άλλοι, και κυρίως τα δύο κομμουνιστικά κόμματα, ήταν από την αρχή εναντίον της κατάληψης και πολύ περισσότερο της

---

⁷² Ν. Γιανναδάκης: Πολυτεχνείο: Σχόλια, κρίσεις, συμπεράσματα. ΑΝΤΙ, τχ. 6 σελ. 30

⁷³ Γ. Σεφερτζής ό.π. σελ. 34

εξέγερσης, ανεξάρτητα από το τί έκαναν τελικά τα φοιτητικά μέλη και στελέχη τους. Ετσι ξεπερνιούνται από την εξέλιξη των πραγμάτων και αναγκάζονται να ακολουθήσουν το αυθόρμητο κίνημα, χωρίς δυνατότητα παρέμβασης και επηρεασμού του.

Το "Πολυτεχνείο" ως απρογραμμάτιστο γεγονός, ως γεγονός που ούτε καν είχε προβλεφθεί, ήταν δύσκολο να χειραγωγηθεί ή να καθοδηγηθεί από τις οργανωμένες δυνάμεις της αριστεράς. Η εξέγερση ξέσπασε χωρίς την θέλησή τους, ανατρέποντας πολιτικές αναλύσεις και γραμμές. Εξέφρασε γνήσια τις λαϊκές επιθυμίες, πέρα κι'έξω από αναλύσεις, υπολογισμούς και οργανωτικά σχήματα. Οι εξεγερμένοι βρήκαν και δημιούργησαν συνάμα την ευκαιρία να εκφράσουν την έντονη αντίθεσή τους προς το στρατιωτικό καθεστώς.

Η οποιαδήποτε, λοιπόν, κριτική για το ξέσπασμα και την εξέλιξη των γεγονότων του Πολυτεχνείου από το πρίσμα των οργανώσεων δεν έχει νόημα, αφού τα πράγματα εξελίχθηκαν αυθόρμητα, ακαθοδήγητα και με την δική τους λογική. Αντίθετα η κριτική έπρεπε να στραφεί προς τις πολιτικές συλλήψεις των οργανωμένων δυνάμεων κάτω από το φως της εξέγερσης. Μια τέτοια κριτική ανάλυση θα είχε νόημα και θα φώτιζε τα γεγονότα σε βάθος.

ΑΝΤΙΔΙΚΤΑΤΟΡΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ.

Οι αντιστασιακές οργανώσεις

Όταν το φοιτητικό κίνημα κάνει την εμφάνισή του - Ιανουάριος 1972 - οι αντιστασιακές οργανώσεις έχουν διαγράψει την τροχιά τους. Ήδη από το 1970 η αντίσταση μπαίνει στην παθητική της φάση¹.

Οι παράνομες οργανώσεις, που ως το 1969 κάνουν αισθητή την παρουσία τους, δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν σοβαρά προβλήματα στο καθεστώς. Δεν κατάφεραν να επηρεάσουν τις πολιτικές εξελίξεις. Η δράση τους εξαντλήθηκε στα συνθήματα, στις προκηρύξεις, στις ανακοινώσεις, στις δηλώσεις² και στις ανώδυνες, για το καθεστώς, εκρήξεις βομβών. Δεν αποτέλεσαν σοβαρές δυναμικές ενέργειες, εκτός από την απόπειρα του Α. Παναγούλη κατά του Παπαδοπούλου, ούτε κατάφεραν να κινητοποιήσουν τμήματα του πληθυσμού. Η αντίσταση δεν κατάφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών. Έτσι, απομονωμένες οι οργανώσεις, γίνονται εύκολη βορά των οργανωμένων κατασταλτικών μηχανισμών.

Γιατί όμως εξελίχθηκαν έτσι τα πράγματα, αφού οι πολίτες

---

¹ Μ. Νικολινάκος: "Αντίσταση και αντιπολίτευση 1967-1974" σελ. 22

² στο ίδιο σελ. 21

μπορούσαν να κινητοποιηθούν, όπως έδειξαν οι κηδείες των Γ. Παπανδρέου και Γ. Σεφέρη; Οι λόγοι πρέπει να αναζητηθούν τόσο στις αδυναμίες των οργανώσεων, όσο και στις πολιτικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν με την επέμβαση των στρατιωτικών.

"Η αμαχητί επιβολή της δικτατορίας ισοδυναμεί με την συντριπτική πολιτική ήττα ολόκληρου του προχουντικού πολιτικού κόσμου, που στάθηκε συνολικά ανίκανος να προβλέψει την επέλευσή της και να προετοιμαστεί κατάλληλα. Οι συνθήκες αυτής της αρχικής ήττας καθόρισαν, στη συνέχεια, την ουσιαστική αδυναμία αυτού του κόσμου να επεξεργαστεί και να προτείνει μίαν αποτελεσματική στρατηγική για την αντιμετώπιση της δικτατορίας και των συνεπειών της. Έτσι οι πολιτικοί οργανισμοί δεν διαλύθηκαν μόνο οργανωτικά (φυλακές εξορίες κ.τ.λ.) αλλά διαλύθηκαν και με την ουσιαστική πολιτική έννοια του όρου."³

Η επικράτηση του πραξικοπήματος ^{εκτός του ότι} σήμα να την καθοριστική ήττα του λαϊκού κινήματος, επί πλέον, οδήγησε ^{και} στην διάρρηξη των δεσμών του με τις προσδευτικές πολιτικές δυνάμεις της χώρας.

"Κυριάρχησε έτσι μια γενική πολιτική επιφυλακτικότητα, τόσο απέναντι σε όσες πολιτικές προτάσεις απέρρεαν από τον παλιό πολιτικό κόσμο, όσο και σε όσες πρωτοβουλίες δεν ανταποκρίνονταν στα κριτήρια που υπαγόρευε η βαθιά ιστορική εμπειρία που οι μάξες είχαν συσσωρεύσει."⁴

³ Δ. Νικολάου ο.π. σελ. 50

⁴ στο ίδιο σελ. 50, 51.

Ο αιφνιδιασμός όλων των πολιτικών δυνάμεων από την στρατιωτική επέμβαση, οι συλλήψεις των ηγετικών στελεχών τους, η διάλυση των πολιτικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων, η ωμή τρομοκρατία και η γενική απογοήτευση⁵ που επικράτησε με την ήττα του λαϊκού κινήματος και την έλλειψη διορατικότητας των πολιτικών, συνθέτουν ένα δυσμενές πλαίσιο για την ανάπτυξη αντιστασιακής δραστηριότητας.

Στη συνέχεια οι συνθήκες δεν θα βελτιωθούν. Οι πρώτες αντιστασιακές προσπάθειες έχουν να αντιπαλέσουν την έλλειψη μέσων, βοήθειας και την γενική επιφυλακτικότητα.

Το αυξανόμενο βιοτικό επίπεδο και ο καταναλωτικός προσανατολισμός του πληθυσμού δυσχεραίνουν ακόμη περισσότερο τις σχέσεις αντιστασιακών οργανώσεων και πολιτών. Οι όλο και περισσότερο ενισχυόμενοι κατασταλτικοί μηχανισμοί, με τις σημαντικές επιτυχίες στην εξάρθρωση των οργανώσεων, αποτελούν ένα πρόσθετο εμπόδιο ανάπτυξης της αντίστασης.

Το διεθνές πλαίσιο και η κατάσταση στη μέση Ανατολή ευνοεί την σταθεροποίηση του καθεστώτος. Τόσο η υποστήριξη των ΗΠΑ, όσο και η ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων με τις ανατολικές χώρες⁶,

⁵ Λεύκωμα του Ρήγα Φεραίου σελ. 45

⁶ Το 1969 αυξήθηκαν οι εξαγωγές προς τις Ανατολικές χώρες κατά 16,9%. Το 1970 κατά 31,7%. Το Φεβρουάριο 1970 το καθεστώς έδωσε στην ΕΣΣΔ δασμολογικά προνόμια 50%.

Δεν ήταν όμως μόνο οι οικονομικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ χούντας και Ανατολικών χωρών. "Η Σοβιετική Ένωση ήταν η πρώτη μεγάλη δύναμη που έστειλε πρεσβευτή να δώσει τα διαπιστευτήριά του στη Χούντα (Μαΐος 1968), η Ρουμανία προσκάλεσε τον τότε υπουργό εμπορίου Τσέλλο στο Βουκουρέστι (Οκτώβριος 1968), και ο Βούλγαρος Υπουργός Εξωτερικών Μούσερ ήταν ο πρώτος

προκαλούν απογοητεύσεις στους αντιπάλους της χούντας και επιτρέπουν στους συνταγματάρχες να εδραιωθούν.

Οι αδυναμίες των οργανώσεων βρίσκονται τόσο στο επίπεδο των πολιτικών τους θέσεων και εκτιμήσεων, όσο και στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους.

Οι κυριότερες αντιδικτατορικές δυνάμεις εκτιμούν ότι η χούντα θα ανατραπεί από τις πιέσεις που θα ασκήσουν οι Αμερικανοί⁷ ή οι Ευρωπαίοι⁸. Εκτιμούν ότι το καθεστώς δεν μπορεί να διαρκέσει πολύ. Έτσι προσανατολίζουν την δράση τους στην άσκηση πιέσεων⁸, στοχεύοντας στην αποκατάσταση ενός κοινοβουλευτισμού, που θα επέτρεπε τη νόμιμη ύπαρξη και δράση όλων των πολιτικών οργανώσεων και κομμάτων.

Οι λαθεμένοι αυτοί προσανατολισμοί της αντίστασης στα πρώτα χρόνια της δικτατορίας, θα επιτρέψουν στους συνταγματάρχες να οργανωθούν καλύτερα στην αντιμετώπιση των αντιπάλων τους, τόσο στο επίπεδο της προπαγάνδας, όσο και στο επίπεδο της καταστολής.

Η πολιτική και οργανωτική λογική των αντιστασιακών οργανώσεων, ως ευθεία προβολή της προδικτατορικής περιόδου,

---

Ξένος υπουργός που επισκέφτηκε την Αθήνα μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα (Μάιος 1970). Η ρουμανική κυβέρνηση προσκέλεσε επίσημα τον Παπαδόπουλο στο Βουκουρέστι." Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 101, 102 και 103.

⁷ "(...) στη δημοκρατική κοινή γλώμη του εξωτερικού εκτείνεται η κατακραυγή εναντίον του (καθεστώτος) βρίσκοντας ξωηρή απήχηση ακόμη και μέσα στο Συμβούλιο του NATO και μέσα στο Αμερικανικό Κογκρέσο." Ριζοσπάστης Μαχητής Αύγουστος 1971 αρ. φ. 34(39). Επίσης Δ.Νικολάου ο.π. σελ. 51.

⁸ Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 30

αδυνατεί να απαντήσει στα προβλήματα που θέτει η νέα πολιτική πραγματικότητα⁹. Επακόλουθο είναι η απομόνωσή τους από τις κυρίαρχουσες τάξεις και το πολιτικοποιημένο τμήμα του πληθυσμού και κατ'επέκταση η εύκολη εξάρθρωσή τους από τις μυστικές υπηρεσίες του καθεστώτος.

Στο επίπεδο των προγραμμάτων και των πολιτικών θέσεων, καμιά οργάνωση δεν κατάφερε να συγκινήσει και να συνεγείρει τα λαϊκά στρώματα¹⁰. Καμιά οργάνωση δεν κατάφερε να κερδίσει την εμπιστοσύνη των λαϊκών τάξεων, ούτε με την δραστηριότητά της, ούτε με το πρόγραμμά της. Η αντίσταση ουσιαστικά παρέμεινε στο επίπεδο της προπαγάνδας¹¹ και της διαμαρτυρίας και έτσι βρέθηκε έξω από τα καθημερινά ενδιαφέροντα του μέσου πολίτη.

Η αδυναμία των κυριότερων οργανώσεων να συμφωνήσουν σε ένα ελάχιστο πρόγραμμα ή να συντονιστούν στη δράση κατά του καθεστώτος ενσπείρει την απογοήτευση στους κύκλους των πολιτικοποιημένων πολιτών και δρά αποθαρυντικά για τις οποιεσδήποτε αντιστασιακές πρωτοβουλίες. Ωστόσο, οι φυλακίσεις, οι εξορίες και τα βασανιστήρια, που επιβάλλει το καθεστώς στους

---

⁹ Δ.Νικολάου ο.π. σελ. 51.

¹⁰ Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 23

¹¹ "(...) ΠΑΜ, ΠΑΚ, Δ.Α Ρήγας κ.τ.λ. δεν κατάφεραν να αρθρώσουν πολιτικά τίποτε. Μπορεί πολλές απ'αυτές να ήταν "αντιστασιακές οργανώσεις με την πλήρη και ανεπιφύλακτη αποδοχή του όρου" (και ο Ρήγας σίγουρα ήταν), μπορεί να έδωσαν αγωνιστές που αντιστάθηκαν και πλήρωσαν, αγωνιστές, που παραδειγματίστηκαν και ενέπνευσαν αλλά, από πολιτική άποψη, ουδέποτε ξεπέρασαν το στάδιο του προπαγανδιστή της αντίστασης." Δ.Νικολάου "Για την Ιστορία του Φοιτητικού κινήματος επί δικτατορίας" Πολίτης τχ. 31 σελ. 56.

αντιστασιακούς, κρατούν σε εγρήγορση τις συνειδήσεις και δημιουργούν την αίσθηση ότι οι συνταγματάρχες δεν αισθάνονται ασφαλείς. Η ηρωική, πολλές φορές, στάση των συλληφθέντων αντιστασιακών και οι απολογίες τους στα δικαστήρια, θα διατηρήσουν τις ελπίδες για μια μελοντική σοβαρή αντιπαράθεση με τους κρατούντες. Εστω, λοιπόν, και αν η αντίσταση δεν κατάφερε να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στην στρατιωτική κυβέρνηση, ωστόσο συνέδραμε αποφασιστικά στη δημιουργία εκείνων των προϋποθέσεων, που θα επέτρεπαν την εκδήλωση του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος.

Η επέμβαση των στρατιωτικών, που αποτελεί πέρα από τα άλλα συντριπτική ήττα των αριστερών δυνάμεων, μετατοπίζει το πολιτικό παίγνιο δεξιότερα, γεγονός που καθορίζει και την πολιτική στάση των αστών πολιτικών.

Οι πολιτικοί, οι προερχόμενοι από την ΕΡΕ και την Ε.Κ., που στράφηκαν εναντίον του καθεστώτος, επεδίωξαν αποκλειστικά την αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού και κυρίως την ομαλή μεταβίβαση της εξουσίας στους ίδιους¹².

Οι στόχοι τους αυτοί καθόρισαν και τις σχέσεις τους με την αριστερά, με την οποία αρνήθηκαν κάθε συνεργασία. Τα μέσα που χρησιμοποίησαν εναντίον των στρατιωτικών περιορίστηκαν στις δηλώσεις, διακηρύξεις, διαγγέλματα, στους επικήδειους και στις εμφανίσεις στα δικαστήρια ως μάρτυρες υπερόψισης των

---

¹² Μ. Νικολινάκος ο.π. σελ. 36, 37.

αντιστασιακών¹³. Δεν θέλπσαν να έχουν σχέση με μαζικές κινητοποιήσεις, ούτε με δυναμικές ενέργειες που στρέφονταν κατά των συνταγματαρχών¹⁴. Η λέξη αντίσταση εξέλειπε εντελώς από το λεξιλόγιό τους. Οι πιέσεις τους εντείνονται όταν διαπιστώνουν ότι το καθεστώς προσπαθεί να δημιουργήσει εκείνες τις προϋποθέσεις, που θα του επέτρεπαν την μονιμοποίησή του, με τους ίδιους στο περιθώριο της πολιτικής ζωής. Από τα κείμενα τους απουσιάζει κάθε κριτική της ανάπηρης δημοκρατίας της 20ης Απριλίου - μόνο ο Κ.Καραμανλής επανέρχεται στις απόψεις του για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις¹⁵ - και κάθε αναφορά στις δικές τους ευθύνες.

Στις διακηρύξεις τους απαφεύγουν να δεσμευτούν για το είδος της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που επαγγέλλονται, έστω και στα βασικά χαρακτηριστικά της¹⁶. Αντίθετα δεν χάνουν ευκαιρία να δηλώσουν τον αντικομμουνισμό τους¹⁷ και την προσήλωσή τους στο Δυτικό κόσμο¹⁸.

¹³ Σ.Γρηγοριάδης "Ιστορία της δικτατορίας" τόμος 2ος σελ. 298.

¹⁴ Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 39.

¹⁵ Σ.Γρηγοριάδης ο.π. τόμος πρώτος σελ. 226-230.

¹⁶ Μόνο στην διακήρυξη των 150 πρώην βουλευτών της ΕΡΕ και της Ε.Κ. στις 25-3-72, όταν πια το καθεστώς έχει χάσει τη δυναμικότητά του και οι πρώτες ενδείξεις της αποτελμάτωσης του γίνονται φανερές, υπάρχουν κάποιες γενικές αρχές που θα διέπουν τον κοινοβουλευτισμό μετά την αποκατάστασή του. Βλέπε διακήρυξη στο, Π.Κανελλόπουλος "Κείμενα από τον αγώνα του εναντίον της δικτατορίας" σελ. 108, 109.

¹⁷ Π.Κανελλόπουλου ο.π. σελ. 62, 64, 65, 73, 85.

¹⁸ στο ίδιο σελ. 62, 63, 64, 65, 88, 107.

Η ιδεολογική τους "καθαρότητα" και η σαφήνεια των πολιτικών στόχων τους ήταν εμφανέστερες από τις πρώτες τους δηλώσεις. Η θέση της αριστεράς για συνεργασία μαζί τους στον αγώνα κατά των στρατιωτικών ουδόλως επηρέασε την γραμμή τους έως και την πτώση του καθεστώτος.

Ο χαρακτήρας της μεταπολίτευσης άμεσα συναρτάται με τη στάση αυτή των αστικών δυνάμεων και βέβαια με τις σοβαρές πολιτικές αδυναμίες της αριστεράς, η οποία δεν κατάφερε να μετατοπίσει το κεντρο βάρους της πολιτικής ζωής αριστερότερα.

Η αριστερά που, πολιτικά, ιστορικά και για λόγους εμπειρίας, της έπεφτε το κύριο αντιστασιακό βάρος, βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Η επέμβαση των στρατιωτικών σήμαινε κυρίως την καθοριστική ήττα του λαϊκού κινήματος, αλλά και της ίδιας της αριστεράς. Τα περισσότερα ηγετικά της στελέχη συνελήφθησαν και οι οργανώσεις της διαλύθηκαν. Η πολιτική της γραμμή αποδείχθηκε από τα πράγματα λαθεμένη, με αποτέλεσμα να τρωθεί το κύρος της στους οπαδούς και στα μέλη της. Η αμφιβολία για τις ικανότητες και τη σοβαρότητα της αριστεράς μπόλιασε μεγάλο τμήμα των προσδευτικών πολιτών. Ουσιαστικά η αριστερά έπρεπε να ξεκινήσει από την αρχή. Ως συνακόλουθο όλων των παραπάνω ήταν να σφηνθούν οι διαμάχες στο εσωτερικό της, οι οποίες προϋπήρχαν του πραξικοπήματος, και να επιταχυνθεί τη διαδικασία διάσπασής της¹⁹.

Οι προσπάθειες συγκρότησης αντιστασιακών οργάνσεων της αριστεράς έχει να αντιπαλέσει επί πλέον και τον αντικομμουνισμό

¹⁹ Μ. Νικολινάκος ο.π. σελ. 47-49.

του μετεμφυλιακού κράτους, που έχει διαποτίσει ολόκληρη την κοινωνία. Εν ονόματι του εξ' άλλου, και με τον ισχυρισμό της αντιμετώπισης του κομμουνιστικού κινδύνου, έγινε το στρατιωτικό πραξικόπημα.

Ταυτόχρονα, οι μνήμες και η κατάληξη του εμφυλίου πολέμου εμποδίζουν και αντικειμενικά και υποκειμενικά τη συγκρότηση μιάς στρατηγικής ρήξης με το στρατιωτικό καθεστώς²⁰.

Η αποδοχή, από την πλευρά της αριστεράς, του μοιράσματος της Ευρώπης σε σφαίρες επιρροής και η έλλειψη βοήθειας από τις ανατολικές χώρες, συνθέτουν ένα δυσμενέστατο πλαίσιο για την πολιτική της ανάπτυξη.

Η υπέρβαση όλων των παραπάνω δυσκολιών και η χάραξη μιάς επιτυχημένης στρατηγικής αντιμετώπισης του στρατιωτικού καθεστώτος, ήταν μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση που, πέρα από τα άλλα, προϋπόθετε ένα ριζικό αναπροσανατολισμό και ανανέωση της αριστεράς. Οι συνθήκες όμως της παρανομίας έκαναν δυσχερές το οποιοδήποτε εγχείρημα ανανέωσης της πολιτικής της.

Τελικά η αριστερά δεν αποτολμά καινοτομίες ή, όσες και όποιες αποτόλμησε το ένα κομμάτι του ΚΚΕ μετά την διάσπαση, δεν

---

²⁰ "Μετά την ήττα του Δεκέμβρη και τη συντριβή του 2ου αντάρτικου, όποιος μιλάει για συνολική ρήξη με το αστικό κράτος ταυτίζεται με τους υπεύθυνους μιάς ανεπάντευχης πανώλεθρίας (...). Το στρατηγικό ζήτημα της ρήξης αποωθείται βαθιά στον κομματικό υποσυνείδητο της αριστεράς. Μέσα στη πολιτική της φιλολοφία, η προοπτική της ρήξης είτε τίθεται μ' ένα αφηρημένο και ιδεολογικό τρόπο, χωρίς λοιπόν να αποτελεί μια στρατηγική προοπτική είτε αποκηρύσσεται ρητά" Χρ. Λαζαρίδης "Νοέμβρης 78 : Ξεχασμένες ιστορίες για ένα επίκαιρο παραμύθι". Αγώνας τχ. 4 σελ. 26.

στάθηκαν ικανές να απαντήσουν στην πολύπλευρη κρίση της. Έτσι, η στρατηγική της συνεργασίας με τις αστικές δυνάμεις²¹ απομένει ως μοναδική επιλογή, η οποία όμως οδηγεί σε αδιέξοδο, γιατί οι αστικές δυνάμεις αρνούνται σταθερά κάθε συνεργασία με την αριστερά.

Η αριστερά, στην προσπάθεια της να συνεργασθεί με τις αστικές δυνάμεις εναντίον της δικτατορίας, προτάσσει ως μοναδικούς της στόχους την αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού και την ελευθερία δράσης όλων των κομμάτων²².

Αποτέλεσμα αυτού του προσανατολισμού της ήταν να περιορίσει τη δράση της κατά των συνταγματαρχών αποκλειστικά στις διαμαρτυρίες και της καταγγελίες. Ενέργειες όπως οι εκρήξεις

²¹ "Ενότητα, παλαϊκή, πανεθνική επιταγή" Νέος κόσμος τχ. 10 1967 σελ. 5 κ.ε

Στο ίδιο κείμενο παρουσιάζεται το ΠΑΜ σαν αντιστασιακή οργάνωση, που τη συγκροτούν δυνάμεις από την αριστερά ως τη δημοκρατική Δεξιά.

Μετά τη διάσπαση του Κ.Κ.Ε., το φιλοσοβιετικό τμήμα του εξακολουθεί να προβάλλει το αίτημα της συνεργασίας των αντιδικτατορικών δυνάμεων ως προϋπόθεση ανάπτυξης της αντίστασης. Νέος κόσμος τχ. 3-1969 σελ. 9, 10, 28 τχ. 6-1970 σελ. 6, 32 τχ. 1-1972 σελ. 5-8 και 12-18.

Και το ΚΚΕσσ. θέτει ως προϋπόθεση ανάπτυξης του αγώνα την ενότητα όλων των αντιδικτατορικών δυνάμεων. Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 55, 56.

²² Το μίνιμουμ πρόγραμμα που προτείνει το ενιαίο ΚΚΕ σαν βάση συνεργασίας μ' όλες τις αντιδικτατορικές δυνάμεις προβλέπει: α) ανατροπή της δικτατορίας β) αποκατάσταση των συνταγματικών και δημοκρατικών ελευθεριών γ) ελευθερία δράσης όλων των κομμάτων και οργανώσεων δ) διάλυση της χούντας ε) ελεύθερες εκλογές με απλή αναλογική. Νέος κόσμος τχ. 10-1967 σελ. 9

Το ζήτημα της μοναρχίας δεν συμπεριλαμβάνεται στο μίνιμουμ πρόγραμμα.

Μετά τη διάσπαση του Κ.Κ.Ε και τα δύο τμήματα του δεν θα απομακρυνθούν από το στόχο της αποκατάστασης της δημοκρατίας και τη νομιμοποίηση τους. Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 52, 55.

βομβών, η απόπειρα του Α. Παναγιώλη και το "Πολυτεχνείο" βρίσκονται εκτός της πολιτικής της λογικής.

Η αριστερά δεν μπόρεσε να χαράξει ένα δικό της δρόμο. Στρέφεται κατά της στρατιωτικής κυβέρνησης, χωρίς να αμφισβητεί το καθεστώς που τη γέννησε. Είναι ακόμα μια αδυναμία και ταυτόχρονα μια αντίφαση στην πολιτική της, η οποία θα λειτουργήσει ανασταλτικά στην προσπάθειά της να επηρεάσει την πορεία των πολιτικών πραγμάτων.

Η αριστερά δεν κατάφερε να γίνει υπολογίσιμη πολιτική δύναμη. Επομένως, σε μια πολιτική συγκυρία, που η εξουσία ελέγχεται από τις ακροδεξιές δυνάμεις, είναι φυσικό να μη μπορεί να επιβάλει την συνεργασία που επιζητεί με τις αριστερές δυνάμεις. Οι τελευταίες δεν είχαν κανένα λόγο που θα τους ανάγκασε να συντονίσουν τη δράση τους μαζί της.

Το αποτέλεσμα δικαιώσε τους αριστερούς πολιτικούς. Η μεταπολίτευση τους βρήκε με το φωτοστέφανο του αντίπαλου της χούντας και απολύτως κυρίαρχους της πολιτικής σκηνής, με την αριστερά στο περιθώριο. Βέβαια, η κομμουνιστική αριστερά νομιμοποιήθηκε. Θα μπορούσε λοιπόν να ισχυριστεί κανείς ότι και ο στόχος των δύο Κ.Κ. επιτεύχθηκε. Δεν είναι όμως έτσι τα πράγματα. Η νομιμοποίησή τους ήταν το αποτέλεσμα της εξάντλησης και του ξεπεράσματος, με την επικράτηση και κατάρριψη της χούντας, του μετεμφυλιακού αντικομμουνιστικού κράτους και όχι αποτέλεσμα της επιτυχημένης πολιτικής δράσης της αριστεράς.

Στο χώρο της κεντροαριστεράς κινούνται δύο οργανώσεις, το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ) και η Δημοκρατική Άμυνα (Δ.Α.).

Το ΠΑΚ κινήθηκε περισσότερο στη σφαίρα του επιθυμητού παρά του εφικτού. Αν και το 1970 εμφανίζεται να επιζητεί την ενότητα όλων των αντιδικτατορικών δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης και της Δεξιάς, με στόχο την άσκηση πιέσεων στους Δυτικοευρωπαίους και στο Πεντάγωνο²³, το 1973 καταλήγει να θεωρεί ως μοναδικό μέσο στον αγώνα κατά της δικτατορίας την ένοπλη πάλη²⁴. Σε θέσεις και συνθήματα υπερφασαγγίζει την αριστερά.

Οργανωμένο με υπερσυννομοτικό τρόπο και προσανατολισμένο σε δυναμικές ενέργειες, συγκροτείται από άτομα προερχόμενα από την κεντροαριστερά, τα οποία ούτε από παράνομες οργανώσεις γνώριζαν, ούτε από μαζικό κίνημα²⁵.

Το ΠΑΚ τελικά δεν κατάφερε να περάσει σε αξιόλογες δυναμικές ενέργειες και πολύ περισσότερο στην ένοπλη πάλη. Επίσης, όταν άρχισε το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, δεν μπόρεσε να αντιληφθεί τη δυναμική του και έτσι δεν κατάφερε να αναπτυχθεί στους κόλπους του. Η επιρροή του ΠΑΚ στο φοιτητικό Κίνημα ήταν ανύπαρκτη.

Στην εξέλιξη των θέσεων του ΠΑΚ παρουσιάζεται το παράδοξο

---

²³ Μ. Νικολινάκος ο.π. σελ. 66.

²⁴ Εφημερίδα Αγώνας 28-7 και 22-9-73. Επίσης δηλώσεις του Α. Παπανδρέου για το δημοψήφισμα Ιούλιος και Αύγουστος 1973.

²⁵ Προσ. συνέντευξη με Νίκο Μιχαλόπουλο.

γεγονός να ριζοσπαστικοποιούνται όσο η αντίσταση κόμπτεται και οι πολίτες δεν δείχνουν διάθεση να συγκρουστούν με το καθεστώς μέσα από τις αντιστασιακές οργανώσεις.

Τόσο το πρόγραμμά του, το οποίο δεν έχει καμία σχέση με την ελληνική πραγματικότητα,²⁶ όσο και οι θέσεις του για ένοπλη πάλη, το απομονώνουν τόσο από τις άλλες αντιδικτατορικές δυνάμεις, όσο και από το πολιτικοποιημένο τμήμα του πληθυσμού, παρ'όλο που διαθέτει αρχηγό με ακτινοβολούσα προσωπικότητα. Έτσι το ΠΑΚ δεν επηρέασε ούτε στο ελάχιστο την πορεία των πολιτικών εξελίξεων, αν και η φιλοδοξία του εξ'αρχής ήταν να ηγηθεί όλης της αντίστασης²⁷.

Η Δ.Α., προσανατολισμένη και αυτή προς τις δυναμικές ενέργειες, παρέμεινε ως το τέλος μια οργάνωση στελεχών και διανοουμένων, που επίσης δεν μπόρεσε να δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στο καθεστώς. Παρά την συνεκτικότητα των πολιτικών της θέσεων²⁸, δεν κατάφερε να προκαλέσει την προσοχή του πολιτικοποιημένου τμήματος του πληθυσμού. Έτσι και αυτή η

---

²⁶ Στο πρόγραμμα του απορρίπτει το κράτος, προβλέπει την κατάργηση του στρατού και δημιουργία ενθωφυλακής και θεωρεί την Ελλάδα υπό Αμερικανική κατοχή και τον αγώνα απελευθερωτικό. Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 67,71,72.

²⁷ στο ίδιο σελ. 67.

²⁸ Στόχοι της Δ.Α. είναι η εθνική ανεξαρτησία και η λαϊκή κυριαρχία. Είναι υπέρ της κατάργησης και διάλυσης των δυνάμεων, υπηρεσιών, μηχανισμών και θεσμών που οδήγησαν στην δικτατορία. Η Δ.Α. υποστηρίζει συντακτική συνέλευση και κυβέρνηση από όλες τις αντιστασιακές πολιτικές δυνάμεις. Αποκλείει τη συνεργασία με τη Δεξιά και απορρίπτει τη λύση Καραμανλή. Μ.Νικολινάκος ο.π. σελ. 73,74.

οργάνωση δεν μπόρεσε να δημιουργήσει γεγονότα και να επηρεάσει τις πολιτικές εξελίξεις.

Η κρίση και η διάσπαση της αριστεράς επέτρεψε τη δημιουργία πλήθους αριστερών ομάδων σε μια κατεύθυνση κριτικής της πολιτικής των δύο κομμουνιστικών κομμάτων.

Οι ομάδες αυτές, ετεροκαθοριζόμενες αρνητικά από την παραδοσιακή αριστερά και καθοριστικά επηρεασμένες από τις εμπειρίες του τρίτου κόσμου και των δυτικοευρωπαϊκών κινημάτων, δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν τα στενά πλαίσια των χώρων δημιουργίας τους. Χωρίς μέσα και δυνατότητες ανάλυσης της πολιτικής πραγματικότητας, δεν μπόρεσαν να επικοινωνήσουν με τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα. Όλες οι αριστερές ομάδες ήταν υπέρ των δυναμικών ενεργειών και της ένοπλης πάλης. Ωστόσο, πέρα από την τοποθέτηση βομβών μικρής ισχύος, τίποτα παραπάνω δεν κατάφεραν στην προσπάθειά τους να πλήξουν το στρατιωτικό καθεστώς.

Οι προσπάθειες που γίνονται μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων για συνεργασία, προσκρούουν στις αγεφύρωτες διαφορές τους και στις ενδοϊδεολογικές αντιθέσεις (ΚΚΕ-ΚΚΕεσ., ΠΑΚ-Δ.Α.). Η έλλειψη σοβαρών αντιστασιακών ενεργειών, που θα δημιουργούσαν γεγονότα και θα πυροδοτούσαν πολυδιάστατες διεργασίες, στερεί την δυνατότητα, από τα κόμματα και τις οργανώσεις, ενός γόνιμου διάλογου, που θα στηριζόταν σε πραγματικά γεγονότα. Συνακόλουθα

είναι να μένουν οι αντιστασιακές δυνάμεις αμετακίνητες στις θέσεις τους και ο οποιοσδήποτε διάλογος να μένει δεσμιός των ιδεολογημάτων και των πολιτικών σκοπιμοτήτων. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η προσέγγιση των αντιστασιακών δυνάμεων δεν θα επιτευχθεί ποτέ, έστω και αν το ζήτημα της συνεργασίας έμενε πάντα επίκαιρο.

Οι συμφωνίες που υπογράφηκαν μεταξύ ΠΑΜ και ΠΑΚ, καθώς και μεταξύ ΠΑΜ και Δ.Α. και δύο δεξιών οργανώσεων, δεν είχαν κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα²⁹.

Η εξέγερση του Νοεμβρίου έδρασε ως ισχυρό σοκ για όλα τα κόμματα και τις οργανώσεις, αλλά ήταν πλέον αργά για ένα νέο ξεκίνημα. Η σε σύντομο σχετικά χρόνο κατάρρευση της χούντας δεν επέτρεψε στις διεργασίες που ακολούθησαν να καταλήξουν σε μια νέα θεώρηση της αντίστασης και των πολιτικών πραγμάτων της χώρας και κατ'επέκταση σε μια νέα στρατηγική αντιμετώπισης του καθεστώτος, που ως συνέπεια θα είχε να επιβληθεί μια άλλου είδους μεταπολίτευση, στην οποία οι αντιστασιακές οργανώσεις και η αριστερά θα είχαν βαρύνοντα λόγο.

Πολιτικές οργανώσεις και φοιτητικό κίνημα.

Το πραξικόπημα των συνταγματαρχών άξιζε την κρίση της

---

²⁹ στο ίδιο σελ. 75-79.

αριστερός. Συνέπεια της όξυνσης αυτής ήταν η διάσπασή της, γεγονός που, κάτω από συνθήκες παρανομίας, την αποδυνάμωσε ακόμα περισσότερο. Έτσι, οι όποιες αντιστασιακές της προσπάθειες, αποτέλεσμα της εναπομένουσας δυναμικής της και προέκταση της προδικτατορικής της πολιτικής, χωρίς καμιά ανανέωση και νέο ξεκίνημα, ήταν μοιραίο να αποτύχουν.

Η αποτυχία των αντιστασιακών οργανώσεων σημαίνει ταυτόχρονα και την εξάντληση της πολιτικής παρέμβασης της αριστερός. Ο χώρος της δυναμικής αμφισβήτησης του καθεστώτος μένει κενός.

Η αποτυχία και η εξάντληση των παλαιών πρακτικών, λειτουργιών και οργανωτικών δομών, δημιουργεί τις προϋποθέσεις ανάδειξης ενός νέου ρηξικέλευθου κινήματος, εξοπλισμένου με μία πολιτική και οργανωτική λογική που να ανταποκρίνεται στις συνθήκες της στρατιωτικής δικτατορίας. Αυτό το νέο κίνημα είναι το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, το οποίο ταχύτατα αναδεικνύεται ως ισχυρός και δυναμικός αντίπαλος της χούντας.

Η φυσιογνωμία και η συγκρότηση του κινήματος αυτού δεν έχει τίποτα το κοινό με τις αντιστασιακές οργανώσεις. Το φοιτητικό κίνημα, όπως είδαμε, αυτοοργανώθηκε, λειτούργησε δημοκρατικά και ανέδειξε τη φυσική του ηγεσία. Η ιεραρχία, ο συγκεντρωτισμός και η εκ των άνω και εκ των προτέρων επεξεργασία ιδεολογικών και πολιτικών θέσεων, λείπουν παντελώς από την αυτοοργάνωση του, η οποία εκφράζει τη συνισταμένη θέληση των ενεργοποιημένων φοιτητών. Αυτοπροσδιορίζεται στη δράση του εναντίον του καθεστώτος και δεν ετεροκαθορίζεται ούτε στο ελάχιστο από

πολιτικά κέντρα εκτός του χώρου του.

Το Φοιτητικό Κίνημα δεν κάλεσε τους πολίτες σε αντίσταση, αλλά αντιστάθηκε με έργα το ίδιο. Το αντίθετο συνέβει με τις οργανώσεις, οι οποίες, αν και μίλαγαν για την ανάγκη αντίστασης του λαού, οι ίδιες δεν κατάφεραν να δώσουν το παράδειγμα σε τέτοιο βαθμό, ώστε να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των πολιτικοποιημένων πολιτών. Οι φοιτητές δεν χρησιμοποίησαν τίτλους, προγράμματα, πολιτικές θέσεις και σύμβολα, όπως οι οργανώσεις. Δεν έδρασαν συνομοτικά, αλλά αντίθετα είχαν τη τάση, εξ' αρχής, να επιβάλλουν την νομιμοποίηση της δράσης και της οργάνωσής τους. Η λήψη αποφάσεων γρήγορα περνά από τις ΦΕΑ στις εκλεγμένες επιτροπές, στις συγκεντρώσεις και στις συνελεύσεις. Η δράση του φοιτητικού κινήματος δεν είχε να κάνει με τη συνομοτική αναγραφή συνθημάτων, ρήση προκηρύξεων ή τοποθέτηση βομβών. Αντίθετα, εξαντλεί τα νόμιμα περιθώρια και χρησιμοποιεί τις διαδηλώσεις, τις αποχές και τις καταλήψεις κάτω από την επιτήρηση των κατασταλτικών μηχανισμών, με τους οποίους συχνά συγκρούεται. Η δυναμική του είναι τέτοια, που γρήγορα καταλαμβάνει αποκλειστικά το χώρο της έμπρακτης αμφισβήτησης του καθεστώτος, ενώ ταυτόχρονα, σε αντίθεση με τις παράνομες αντιστασιακές οργανώσεις, είναι ορατό και ανιδιοτελές. Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά του το έκαναν γρήγορα δημοφιλές και του εξασφάλισαν μεγάλο ακροατήριο. Στη συνέχεια πέτυχε σημαντική ενεργητική συμπαράσταση από τους πολιτικοποιημένους πολίτες.

Ο τρόπος γέννησης και εξέλιξης του φοιτητικού Κινήματος, που

του επιτρέπει, πέρα από τα άλλα, να μη κληρονομήσει τα συμπλέγματα του τραυματικού παρελθόντος της αριστεράς, η έλλειψη κομματικής καθοδήγησης, οι συνθήκες δικτατορίας, η αποτυχία των αντιστασιακών οργανώσεων και η νεανική του σύνθεση, συγκροτούν ένα πλαίσιο προϋποθέσεων τέτοιο, που το οδηγούν σε μια πορεία ρήξης με το καθεστώς, σε αντίθεση με τα αριστερά κόμματα, τα οποία δεν έπαψαν να ζητούν συνεργασία με τις αστικές δυνάμεις.

Ο συγκεκριμένος αυτός προσανατολισμός της αριστεράς έχει ως επακόλουθο να θέλει το φοιτητικό κίνημα ως ένα κίνημα αποκλειστικά συνδικαλιστικό, με φοιτητικά αιτήματα, χωρίς να ξεφεύγει από τα πανεπιστημιακά πλαίσια. Στην καλύτερη περίπτωση "το φοιτητικό κίνημα το βλέπουν σαν μια εστία αντιδικτατορικής διαμαρτυρίας όπως το κίνημα του ΒΕΛΟΥΣ, οι δηλώσεις Καραμανλή (...)"³⁰.

Η εκδήλωση του Φοιτητικού Κινήματος σε μια κατεύθυνση εκ διαμέτρου αντίθετη εκείνης των αντιστασιακών οργανώσεων και της πολιτικής λογικής των δύο Κ.Κ., δεν αφήνει πολλά περιθώρια για την ανάπτυξη μιας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο κίνημα και τις πολιτικές οργανώσεις της αριστεράς³¹.

Η αριστερά ποτέ δεν αντιλήφθηκε τη δυναμική του φοιτητικού κινήματος και τα πολιτικά ζητήματα τα οποία απέρρεαν από το νέο πολιτικό σκηνικό, που διαμορφωνόταν απ'αυτή καθαυτή την πορεία

³⁰ Χρ. Λαζαρίδης ANTI τχ. 138 σελ. 29

³¹ Δ.Νικολάου ο.π. Πολίτης τχ. 30 σελ. 53

ρήξης του με το καθεστώς³². Πολύ περισσότερο δεν κατάφερε να επεξεργαστεί προτάσεις για την παραπέρα πορεία του κινήματος³³. Έτσι το Φοιτητικό Κίνημα χάραξε το δικό του δρόμο, χωρίς τη συμβολή της οργανωμένης αριστεράς.

Η αριστερά καταφέρνει να αναπτυχθεί οργανωτικά στο φοιτητικό χώρο, αφού πρώτα είχε ξεσπάσει το Φοιτητικό Κίνημα. Η δυνατότητα της να συγκροτήσει φοιτητικές οργανώσεις οφείλεται στον αριστερό προσανατολισμό του κινήματος, το οποίο δεν έχει τον ίδιο χαρακτήρα ούτε τους ίδιους στόχους με τα αντιαυταρχικά φοιτητικά κινήματα της Δυτικής Ευρώπης.^{33α} Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, υποκαθιστώντας τις αντιστασιακές οργανώσεις και ολόκληρη την αριστερά στην αντιδικτατορική πάλη, εξέφρασε την αντίθεση της Ελληνικής κοινωνίας εναντίον του στρατιωτικού καθεστώτος. Επί πλέον, εμπνεόμενο από τις παραδόσεις του αριστερού κινήματος³⁴ και αποδεχόμενο την αναγκαιότητα ύπαρξης αριστερού κόμματος για την αποτελεσματικότητα του αγώνα, δεν θα έρθει σε σύγκρουση με τα δύο Κ.Κ., έστω και αν δεν ακολουθήσει τις πολιτικές προτροπές τους. Οι παραπάνω λόγοι επέτρεψαν στην αριστερά όχι μόνο να δημιουργήσει φοιτητικές οργανώσεις στους κόλπους του, αλλά και κάποιες απ' αυτές να ανδρωθούν δυσανάλογα με την πολιτική παρουσία τους.

---

³² Χρ. Ααζαρίδης σ.π.

³³ Τ. Μωροπούλου ANTI τχ. 138 σελ. 29.

^{33α} Δ. Νικολάου σ.π. Πολίτης τχ. 30 σελ. 54.

³⁴ Ο.Δ. σ.π. ANTI τχ. 344 σελ. 56.

Όμως η λειτουργία και η δράση του φοιτητικού κινήματος και των οργανώσεων ποτέ δεν έγιναν συμπληρωματικές. Ποτέ δεν αναπτύχθηκε μια οργανική σχέση μεταξύ τους, τέτοια που να αλληλοσυναιρούνται οι εκατέρωθεν αδυναμίες και να επιτυγχάνεται μια νέα πολιτική σύνθεση, ικανή να απαντήσει στα ζητήματα που έθετε η πολιτική πραγματικότητα. Μόνο όταν το φοιτητικό κίνημα δοκιμάζεται από τα κτυπήματα του καθεστώτος, όπως έγινε με τις στρατεύσεις, οι πολιτικές οργανώσεις αναλαμβάνουν ένα σημαντικότερο ρόλο, ο οποίος όμως έμεινε συγκυριακός και δεν στάθηκε ικανός να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις αλλαγής των σχέσεων φοιτητικού κινήματος-πολιτικών οργανώσεων.

Το ότι δεν συναρθρώνονται διαλεκτικά κίνημα και οργανώσεις οφείλεται στη στάση των τελευταίων, οι οποίες, όπως θα δούμε, ούτε θέλουν ούτε μπορούν να αντιληφθούν τη νέα πραγματικότητα, ούτε είναι προετοιμασμένες για μια άλλου τύπου σχέση κινήματος-οργανώσεων.

Το ΚΚΕ, αυτοπροσδιοριζόμενο ως το μοναδικό κόμμα της εργατικής τάξης και ως υποκείμενο της επανάστασης, θεωρεί ότι και στον φοιτητικό χώρο πρέπει να έχει τον πρώτο λόγο και την αποκλειστική καθοδήγηση του κινήματος.

Η αντίληψή του για τη σχέση κόμματος-κινήματος ήταν εκείνη της πλήρους υποταγής των κινήσεων στη "γραμμή" των καθοδηγητικών του οργάνων.

Το ΚΚΕ κρατά την αποκλειστικότητα της επαναστατικής γνώσης και αυτοκαθορίζεται, ιστορικά, ως το συμπύκνωμα της ταξικής πάλης. Η παρέμβασή του στο φοιτητικό κίνημα μέσω της αντιδικτατορικής ΕΦΕΕ, η οποία αυτοαποκαλείται "αυτόνομη φοιτητική συνδικαλιστική κίνηση"³⁵, καθορίζεται, όπως είναι φυσικό, από τα ίδια χαρακτηριστικά στοιχεία.

Από την εμφάνισή της η Α.Ε., όπως προδίδει και ο τίτλος της, διεκδικεί την αποκλειστική καθοδήγηση του κινήματος. Παρουσιάζεται ως η μετωπική συνδικαλιστική οργάνωση που εκφράζει όλες τις δυνάμεις, οργανωμένες και ανένταχτες, που δραούν στον φοιτητικό χώρο³⁶, γεγονός που δεν ανταποκρίνεται βέβαια στην αλήθεια³⁷. Ταυτόχρονα αναλαμβάνει, όπως ισχυρίζεται, τη συγκρότηση "Επιτροπών αλληλεγγύης και συνεργασίας με όλα τα στρώματα του λαού (...)"³⁸.

Αυτή η αυτοπαρουσίαση της Α.Ε., που, πέρα από τα άλλα, αποτελεί και επίδειξη δύναμης και επαναστατικότητας με στόχο την κυριαρχία της στον φοιτητικό χώρο, δεν θα μείνει χωρίς

---

³⁵ "Το χρονικό των φοιτητικών αγώνων 1967-1973" Συντονιστικό γραφείο της Α-ΕΦΕΕ σελ. 19,20.

³⁶ "Η ANTI-ΕΦΕΕ φτιάχτηκε από φοιτητές ανεξάρτητα από την ιδεολογία τους και την κοινωνική τους θέση, από φοιτητές που παλεύουν παράλληλα σε αντιδικτατορικές οργανώσεις και που όλοι μαζί αποτελούνε μια ενιαία συνδικαλιστική αντιπολίτευση στα ανώτερα Ιδρύματα" Από τη διακήρυξη του συνεδρίου της Α.Ε. Χρονικό ...σελ. 21.

³⁷ Ο.Δ. σ.π. ANTI τχ. 344 σελ. 56.

³⁸ Χρονικό... σελ. 20.

αντίκρουσμα. Στην ευρεία στρατολόγηση φοιτητών, που θα επιδοθεί, θα παίξει ουσιαστικό ρόλο και κυρίως στους φοιτητές που κινούνται στις παρυφές του κινήματος.

Η Α.Ε., όπως είδαμε, θα συμμετάσχει ή όχι στις ΦΕΑ ανάλογα με το τί την συμφέρει. Θα ακολουθήσει το φοιτητικό κίνημα αναγκαζόμενη από τα πράγματα, κι όχι γιατί συμφωνεί με την έντονη πολιτικοποίησή του και την πορεία ρήξης με το καθεστώς.

Από την δημιουργία της η Α.Ε., μέσω της εφημερίδας της "Πανοπουδαστική", προβάλλει φοιτητικά αιτήματα και βλέπει το φοιτητικό Κίνημα ως συνδικαλιστικό κίνημα.

Αρνείται να δει ότι το κίνημα από τη γέννησή του είναι πολιτικό - αντιδικτατορικό και ότι δεν ασχολείται, παρά μόνο περιστασιακά, με φοιτητικά αιτήματα που δεν έχουν πολιτική διάσταση.

Στη διακήρυξη του συνεδρίου της υπάρχει μακρύς κατάλογος φοιτητικών αιτημάτων, τα οποία ποτέ δεν διεκδίκησε το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα³⁹. Για την επίλυσή τους απαιτεί την κατάργηση των νόμων και διαταγμάτων που εμποδίζουν την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών, το σταμάτημα των διώξεων και των βασανιστηρίων, την αυτονομία των εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, το διώξιμο των διορισμένων συμβουλίων και τη διενέργεια ελεύθερων

---

³⁹ Τέτοια αιτήματα ήταν: καθιέρωση δημοτικής γλώσσας, αλλαγή τρόπου βαθμολόγησης, κατάργηση διοικητικής γραφειοκρατίας, βελτίωση μεθόδων διδασκαλίας, άρων υγιεινής και αθλητισμού, κτιριακές εγκαταστάσεις, κατάργηση κλειστού αριθμού εισακτέων, κοινωνικές παροχές και υποτροφίες, μείωση στρατιωτικής θητείας, κατάργηση ιδιωτικής εκπαίδευσης και φροντιστηρίων κ.α. "Χρονικό ..." σελ. 21,22.

εκλογών⁴⁰. Είναι φανερό ότι η "οπτική γωνία" της Α.Ε. είναι διαφορετική εκείνης του φοιτητικού κινήματος. Το τελευταίο, στη δράση του κατά του καθεστώτος, ξεκινά από τα φοιτητικά προβλήματα με σαφή πολιτική διάσταση (εκλογές, κατάργηση Ν.Δ. κ.λ.π.) και φτάνει στην ανοιχτή αντιδικτατορική δράση.

Η Α.Ε., ως οργάνωση του ΚΚΕ, το οποίο δεν κατάφερε να συσπειρώσει τις λαϊκές τάξεις κατά του καθεστώτος, θέλει το φοιτητικό κίνημα να έχει ένα συνδικαλιστικό χαρακτήρα και να περιοριστεί στους πανεπιστημιακούς χώρους, έως ότου ωριμάσουν οι αντικειμενικές συνθήκες... Ως οργάνωση κομμουνιστικού κόμματος, πιστεύει ότι χωρίς την εργατική τάξη δεν μπορεί να γίνει ουσιαστική και μαζική αντιπαράθεση με το καθεστώς. Επί πλέον, ο προσανατολισμός του ΚΚΕ για συνεργασία με τις αστικές δυνάμεις δεν του επιτρέπει να επιζητεί ταυτόχρονα μετωπική σύγκρουση με τους στρατιωτικούς.

Η επιμονή της Α.Ε., από την κατάληψη της Νομικής ως και το

⁴⁰ ο.π.

40α "(Το 1973) Η αγωνιστική διάθεση του λαού ανεβαίνει γρηγορότερα από ότι βελτιώνεται η οργανωτική ανάπτυξη του κόμματος και της ΚΝΕ" Έκθεση και συμπεράσματα για τα γεγονότα του Νοέμβρη 1973. Εγκρίθηκαν στην 4η ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Ιούλης 1976 σελ. 15

"Οι οργανώσεις του κόμματος και της ΚΝΕ είναι πολύ αδύνατες και κινούνται, σε μεγάλο βαθμό, γύρω από τον εαυτό τους." στο ίδιο

"(...) η οργάνωση γενικά δεν βρισκόταν στο ύψος των απαιτήσεων του λαϊκού κινήματος". στο ίδιο σελ. 17

"Ετσι, το γραφείο ΚΝΕ Σπουδάζουσας, και πολύ περισσότερο το Γραφείο Κ.Σ. της ΚΝΕ, δεν έχουν φτάσει ακόμα στο σημείο να μπορούν να μελετούν σε όλες τις λεπτομέρειες τα προβλήματα του Φ.Κ. και κυρίως τους δρόμους ανάπτυξης του, τις μορφές και μέθοδες ανάπτυξης των αγώνων του και σύνδεσης του με το άλλο κίνημα της νεολαίας και με το λαϊκό κίνημα" στο ίδιο σελ. 17, 18.

Πολυτεχνείο, στα φοιτητικά αιτήματα έχει τη βάση της τόσο στο γεγονός ότι δεν υφίστασται άλλο κίνημα εκτός του φοιτητικού, όσο και στην πολιτική του ΚΚΕ για συνεργασία με τους αστούς πολιτικούς.

Είναι όμως επίσης γεγονός ότι το ΚΚΕ δεν αντιλαμβάνεται τον χαρακτήρα και την δυναμική του φοιτητικού κινήματος. Την ίδια περίοδο ο "Οδηγητής", έντυπο της ΚΝΕ, περιορίζεται σε καταγγελίες, αντιϊμπεριαλιστικά μαχητικά κείμενα, κείμενα για το σοσιαλισμό, γενικά αιτήματα, κείμενα για το ρόλο και τα οργανωτικά της ΚΝΕ, χαιρετισμούς των φοιτητικών εκδηλώσεων και σε δημοσιογραφική καλυψή τους. Δεν υπάρχουν κείμενα που να επιχειρούν ανάλυση των γεγονότων και να εκτιμούν την προοπτική του Αντιδικτατορικού Φοιτητικού Κινήματος. 40α

Μένοντας στην παραδοσιακή λογική, τα καθοδηγητικά όργανα του ΚΚΕ ούτε θα αντιληφθούν τη νέα πραγματικότητα του Φοιτητικού Κινήματος, ούτε, πολύ περισσότερο, θα μπορέσουν να το καθοδηγήσουν.

Ετσι, από την κατάληψη της Νομικής, που το κίνημα κατάφερε να συσπειρώσει και μη φοιτητικό πληθυσμό, ως το Πολυτεχνείο, το μεν Φοιτητικό Κίνημα παίρνει ένα χαρακτήρα καθαρά αντιδικτατορικό και ως ένα βαθμό και αντιαμερικανικό, η δε Α.Ε. επιμένει στα φοιτητικά αιτήματα. Το αποτέλεσμα ήταν να μην μπορέσει να επηρεάσει την πορεία του κινήματος, αν και εν τω μεταξύ είχε οργανώσει σημαντικό αριθμό φοιτητών στις τάξεις της.

Αν "σωστή λειτουργία της αριστεράς, ως καθοδηγητικού πυρήνα,

είναι η συλλογή, η επεξεργασία, η θεωρητικοποίηση των στοιχείων που αναδεικνύει η ανάπτυξη του μαζικού κινήματος και, παραπέρα, η δοκιμασία αυτών των επεξεργασιών μέσα στο ίδιο το κίνημα, για την πληρέστερη και ουσιαστικότερη ανάπτυξη του αγώνα"⁴¹, τότε εκείνη την περίοδο το ΚΚΕ δεν μπόρεσε να επιτελέσει το ρόλο της αριστεράς. Αντίθετα η Α.Ε. ήρθε σε αντίθεση με την λογική εξέλιξης του φοιτητικού Κινήματος, με αποτέλεσμα να προβαίνει σε προσπάθειες οργανωτικού ελέγχου των εκδηλώσεων των φοιτητών (καταλήψεις, ΦΕΑ κ.α.). Η κατάληψη ήταν να καταγγείλει στην "Πανοπουδαστική" το ξεκίνημα του Πολυτεχνείου ως έργο προβοκατόρων⁴².

Η προσπάθεια χειραγώγησης του φοιτητικού Κινήματος από την Α.Ε. δεν πέτυχε, ωστόσο έγινε αιτία να εμβολιαστεί το κίνημα με την διάσπαση του αριστερού κινήματος και των έντονων αντιθέσεων που ακολούθησαν, γεγονός που, όπως είδαμε, απείλησε την ενότητα του.

Ο "Ρήγας Φεραίος" αποτέλεσε, ως τον Ιανουάριο 1971 που συλλαμβάνεται το κεντρικό του συμβούλιο και ουσιαστικά εξαρθρώνεται, τη μοναδική σπουδαστική αντιστασιακή οργάνωση με

---

⁴¹ Δ.Νικολάου ο.π. Πολίτης τχ. 31 σελ. 57.

⁴² Πανοπουδαστική Νο Β.

αξιόλογη δραστηριότητα⁴³.

Ο "Ρ.Φ." ήταν η παρέμβαση του ΠΑΜ και του ΚΚΕεσ. στον φοιτητικό χώρο. Ωστόσο η γονιμοποίηση στάθηκε αδύνατη, παρά την δραστηριότητα και τον ηρωισμό των μελών του. Οι λόγοι ανατρέχουν τόσο στην πολιτική του ΚΚΕεσ., όσο και στο γεγονός ότι ο φοιτητικός χώρος δεν ήταν ώριμος για δημιουργία κινήματος. Απομονωμένη η οργάνωση κτυπήθηκε επανειλημμένα από την Ασφάλεια του καθεστώτος και τελικά εξαρθρώθηκε. Η αποτυχία του "Ρ.Φ". να ξεσηκώσει τους φοιτητές, δεν βιώθηκε ως ήττα από τους τελευταίους. Ο "Ρ.Φ." δεν θεωρήθηκε ως η δικιά τους οργάνωση, ούτε κατά τη διάρκεια της δράσης της μπόρεσε να γίνει. Έτσι, το ξεκίνημα του φοιτητικού Κινήματος βρίσκει τον φοιτητικό χώρο χωρίς τραυματικές εμπειρίες και αποτυχημένες πρακτικές.

Η αναδημιουργία του "Ρ.Φ." συντελείται κατά τη διάρκεια του φοιτητικού Κινήματος, με πρωτοβουλία της Κομμουνιστικής οργάνωσης σπουδαστών (Κ.Ο.Σ.) του ΚΚΕεσ.⁴⁴.

Αν και η πολιτική προβληματική του ΚΚΕεσ. διευρύνει τον πολιτικό ορίζοντα των μελών του, ωστόσο δεν φτάνει στο σημείο ολοκληρωτικής απόρριψης των παλαιών αποτυχημένων πρακτικών. Έτσι, ενώ κάποια μέλη της ΚΟΣ αρχίζουν συζητήσεις με μέλη των ΦΕΑ για τη δημιουργία μετωπικής οργάνωσης, ξαφνικά κυκλοφορούν οι "θέσεις

---

⁴³ Η δράση του πρώτου "Ρήγα Φεραίου" ήταν σημαντική στους πανεπιστημιακούς χώρους με αφίσσες, πάνω, συνθήματα, μαγνητόφωνα και συνεχή έκδοση της εφημερίδας του, "Θούριος" ως το 1970.

⁴⁴ Δ. Καψάλης. Αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα Ιστορία και ιδεολογίες Πολίτης τχ. 30 σελ. 60.

του Κ.Σ. του Ρ.Φ."⁴⁵. Η όλη προσπάθεια ναυαγεί και ο Ρ.Φ. κάνει την παρουσία του επίσημα με τον παραδοσιακό τρόπο, χωρίς να κομίζει νέα στοιχεία και ^{νέα} πολιτικά ήθη.

Η ως εκείνη τη στιγμή δράση του ΚΚΕσσ. στο φοιτητικό χώρο, τόσο με τις θέσεις της ΚΟΣ, οι οποίες αντλούν τα στοιχεία τους σχεδόν εξ'ολοκλήρου από την πραγματικότητα του φοιτητικού κινήματος και αποδέχονται την αυτονομία των ΦΕΑ, όσο και με την στάση των οργανωμένων μελών του, τα οποία λειτουργούν δημοκρατικά και σέβονται τις αποφάσεις των ΦΕΑ, έστω και αν αυτές έρχονται σε αντίθεση με εκείνες της οργάνωσης τους⁴⁶, γεννά ελπίδες για μιά παρέμβασή του που θα λειτουργούσε συμπληρωματικά στο Φοιτητικό Κίνημα και θα το βοηθούσε να ξεπεράσει τις αδυναμίες του.

Τελικά, η οργανική σύνδεση Φοιτητικό Κίνημα και "Ρ.Φ." δεν επιτελείται. Η αναλοκλήρωτη νέα προβληματική του ΚΚΕσσ., ο ανταγωνισμός του με το ΚΚΕ και τις αριστερές ομάδες και οι συνθήκες παρανομίας, που δεν του επέτρεπαν ν'αναπτύξει πληρέστερα τις θέσεις του, το αναγκάζουν σε μια αναδίπλωση της πολιτικής πρακτικής του στο φοιτητικό χώρο. Έτσι ο "Ρ.Φ.", χωρίς να προσπαθεί να ηγεμονεύσει στο φοιτητικό Κίνημα, όπως η Α.Ε., δεν καταφέρνει να παίξει το ρόλο της αριστερής οργάνωσης. Δεν κατάφερε δηλαδή να καταλάβει και να αναλύσει τον χαρακτήρα και τη δυναμική του Φοιτητικού Κινήματος και κατ'επέκταση δεν μπόρεσε να επεξεργαστεί αξιόπιστες προτάσεις για την ολόπλευρη ανάπτυξή του.

⁴⁵ στο ίδιο

⁴⁶ Ο.Δ. ο.π.ΑΝΤΙ τχ. 344 σελ. 58.

Οι αδυναμίες αυτές του "Ρ.Φ." τον οδήγησαν κάποιες φορές στη σύμπλευση με την Α.Ε., κυρίως σε κρίσιμες στιγμές του κινήματος. Δόθηκε έτσι η εντύπωση ότι οι δύο οργανώσεις δεν έχουν ουσιώδεις διαφορές, γεγονός που έβλαψε τον "Ρ.Φ." ακόμη και στην οργανωτική του ανάπτυξη, σε σχέση με εκείνη της Α.Ε. Η τελευταία, παίζοντας το χαρτί του επαναστατικού κόμματος, έγινε πόλος έλξης τόσο κάποιων στελεχών, όσο και πλήθους φοιτητών που κινούνταν στις παρυφές του φοιτητικού κινήματος⁴⁷.

Η παρέμβαση του "Ρ.Φ." στο φοιτητικό κίνημα ήταν υποτονική. Τούτο οφείλεται στο α ξεκαθάριστο της πολιτικής προβληματικής του και στην αδυναμία και ατολμία του να συνδεθεί οργανικά με την αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος. Ταυτόχρονα, τα μέλη του δρούν όπως περίπου οι ανένταχτοι, ενώ άλλες φορές, διατηρώντας σοβαρή αυτονομία, ήρθαν σε πλήρη αντίθεση με τη γραμμή του κόμματός τους⁴⁸.

Αν και τα μέλη του "Ρ.Φ." δεν έχουν για μεγάλο διάστημα

---

⁴⁷ στο ίδιο σελ. 56,57.

⁴⁸ "Τα μέλη και τα στελέχη του Ρ.Φ. λειτουργούν δημοκρατικά στις ΦΕΑ και με μεγάλη αυτονομία. Έτσι, στη συζήτηση που γίνεται στη ΦΕΑ Ιατρικής για το που θα πειθαρχούν τα μέλη της, που τυχόν είναι οργανωμένα σε αντιστασιακές οργανώσεις, αποφασίζεται ομόφωνα ότι πειθαρχούν στις δικές τους αποφάσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι η ΦΕΑ Ιατρικής δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία φοιτητών ενταγμένων στο ΚΚΕσσ. Η απόφαση αυτή δεν μένει κενό γράμμα. Όταν η ΦΕΑ αποφασίζει να αποσύρει τις υποψηφιότητες των δημοκρατικών φοιτητών από τις εκλογές, τα μέλη του Ρ.Φ. διαφωνούν, αλλά πειθαρχούν. Το ίδιο συμβαίνει και σε μια σειρά άλλα ζητήματα(...)"
Ο.Δ. ο.π. σελ. 58.

πολιτική λειτουργία πέραν εκείνης της συμμετοχής τους στα ΦΕΑ⁴⁹, ωστόσο δεν τολμούν να υπερβούν το όριο. Έτσι, ενώ αποδέχονται στα κείμενά τους τον αντιδικτατορικό χαρακτήρα του κινήματος⁵⁰, ταυτόχρονα απαριθμούν πλήθος φοιτητικών μικροπροβλημάτων, παραπλησιων εκείνων της Α.Ε. Είναι φανερό πως και στην περίπτωση του "Ρ.Φ.", όπως και της Α.Ε., ισχύει η λογική ότι μέσα από την πάλη για την επίλυση των καθημερινών προβλημάτων θα πολιτικοποιηθεί το κίνημα, γεγονός που, όπως είδαμε, δεν συνέβει στην υπό εξέταση περίπτωση. Επιπλέον μ' αυτό τον τρόπο και οι δύο οργανώσεις δίνουν βάρος στη συνδικαλιστική πλευρά του κινήματος, κρατώντας το πολιτικό στοιχείο για τις ίδιες, με απότερο σκοπό την πολιτική καθοδήγηση του φοιτητικού Κινήματος. Κατ' επέκταση βλέπουν και την αυτοοργάνωση των φοιτητών να έχει συνδικαλιστικό χαρακτήρα, ενώ ουδέποτε έδρασε ως τέτοια. Αντίθετα, από την δημιουργία της είχε ένα χαρακτήρα πολιτικό - αντιδικτατορικό. Ουσιαστικά οι ΦΕΑ αποτελούν ένα ιδιότυπο πρόπλασμα ενός αριστερού μετώπου⁵¹, το οποίο δεν θα ολοκληρωθεί ποτέ για λόγους υποκειμενικούς και αντικειμενικούς. Η ύπαρξη των οργανώσεων, αλλά και οι θεωρητικές αδυναμίες των ανένταχτων φοιτητών, δεν το επέτρεψαν.

Ο "Ρ.Φ.", όπως και η Α.Ε., δρούν και υπάρχουν μεταξύ της

⁴⁹ Προσ. συνέντευξη με Κώστα Βουρνό.

⁵⁰ Θέσεις ΚΟΣ.

⁵¹ Δ. Καψάλη ο.π. σελ. 60.

συγκρουστικής πορείας του Φοιτητικού Κινήματος και της πολιτικής των κομμάτων τους, εκτός της οποίας βρίσκεται η ρήξη με το καθεστώς. Υποχρεωμένα, εξ' άλλου, τα κόμματα, να "βλέπουν" συνολικά την πολιτική πραγματικότητα της χώρας, η οποία δεν δείχνει σημεία ενεργητικής αντίστασης, έχουν μεταφέρει στις φοιτητικές οργανώσεις τους μια αυτοσυγκράτηση, που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την λογική εξέλιξης του Φοιτητικού Κινήματος. Έτσι, οπάνια και σε στιγμές κάμψης μόνο της αγωνιστικής πορείας του κινήματος, συναντώνται συγκυριακά πολιτικές οργανώσεις και Φοιτητικό Κίνημα, χωρίς αυτή η συνάντηση να γίνει αφετηρία αλλαγής των σχέσεών τους. Οι πορείες Φοιτητικού Κινήματος και πολιτικών οργανώσεων θα εξακολουθήσουν να είναι αποκλίνουσες ως και την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

Οι αριστερές ομάδες (ΑΑΣΠΕ, ΟΣΕ, ΣΕΠ, Μαχητής, Μπολσεβίκοι, Τροκιστές κ.α.), συνιστούν όλες μαζί μίαν άλλη πολιτική δύναμη με δυναμική παρουσία στον φοιτητικό χώρο.

Ως προϊόντα της κρίσης και της διάσπασης της αριστεράς, διακατέχονται από το άγχος της πλήρους διαφοροποίησης από την πολιτική των δύο Κ.Κ. Συνιστούν στο φοιτητικό κίνημα την αριστερή αντιπολίτευση απέναντι στο "Ρ.Φ." και την Α.Ε.

Η πολιτική τους δράση είναι προϊόν περισσότερο του αρνητικού ετεροκαθορισμού τους από την πολιτική της παραδοσιακής αριστεράς και λιγότερο της ανάλυσης της πολιτικής συγκυρίας. Εμφάνης είναι

επίσης και ο επηρεασμός τους από τα ευρωπαϊκά ή τριτοκοσμικά κινήματα.

Η πολιτική τους ανεπάρκεια και η ιδεολογική τους καθυστέρηση δεν θα τους επιτρέψει να παίξουν ουσιαστικό ρόλο στο Φοιτητικό Κίνημα, αν και φαινομενικά η πορεία ρήξης του Φοιτητικού Κινήματος έχει κοινά σημεία με την πολιτική τους. Οι αριστερές ομάδες επιζητούν κάθε στιγμή τη σύγκρουση με το καθεστώς.

Η προσήλωσή τους στις παραδοσιακές επαναστατικές αρχές του κομμουνιστικού κινήματος και στο ρόλο του μοναδικού επαναστατικού κόμματος δεν τους επιτρέπει να αντιληφθούν την πραγματικότητα του Φοιτητικού Κινήματος. Στην πράξη δεν αποδέχονται την αυτονομία του και δεν συμμετέχουν στην αυτοοργάνωσή του⁵². Τα εκλεγμένα όργανα του Φοιτητικού Κινήματος τα θεωρούν ως συνδικαλιστικά όργανα και οι ίδιες αναλαμβάνουν να παίξουν το ρόλο του πολιτικού καθοδηγητή⁵³.

Κρατούν άκαμπτη στάση απέναντι στις διάφορες μορφές αγώνα του Φοιτητικού Κινήματος, υιοθετώντας μόνο την απεργία, την διαδήλωση, τη συγκέντρωση και την κατάληψη, ενώ ταυτόχρονα βλέπουν με καχυποψία τις νόμιμες μορφές αγώνα (προσφυγές, υπομνήματα κ.α.)⁵⁴ και καταγγέλλουν τις θέσεις για συμμετοχή,

⁵² Ο.Δ. ο.π. σελ. 58.

⁵³ Στ. Λυγερός ο.π. Τόμος 2ος σελ. 11. Επίσης ΑΑΣΠΕ Δύο χρόνια αγώνες 1972-1974 σελ. 14 και 32.

⁵⁴ ΑΑΣΠΕ ο.π. σελ. 21 και Στ. Λυγερός ο.π. Τόμος 2ος σελ. 111.

είτε στη σύνταξη του καταστατικού χάρτη⁵⁵, είτε στις φοιτητικές εκλογές⁵⁶. Αδυνατούν να κατανοήσουν ότι το αίτημα της συμμετοχής κάτω από δικτατορική διακυβέρνηση της χώρας παίρνει ανατρεπτικό χαρακτήρα.

Η στάση τους απέναντι στα δύο Κ.Κ. και τις φοιτητικές οργανώσεις τους, που τις καταγγέλλουν ως ρεφορμιστικές, είναι στάση εντελώς εχθρική, σε βαθμό που κάποια από τα μέλη τους να χάνουν το στόχο και να στρέφονται αποκλειστικά εναντίον του "Ρ.Φ." και της Α.Ε.⁵⁷.

Για το σύνολο των αριστερών ομάδων, πρωταρχικό καθήκον τους ήταν η κριτική και το "Ξεσκέπασμα των ρεφορμιστών"⁵⁸. Και όταν ακόμα συμφωνούν με κάποιες από τις θέσεις της Α.Ε. ή του "Ρ.Φ.", εκτιμούν ότι πρόκειται για ελιγμό των οργανώσεων αυτών με στόχο να μην αποκοπούν από το κίνημα.

Ενώ όμως παρουσιάζονται με υπερεπαναστατικές θέσεις για το φοιτητικό Κίνημα, το οποίο στην πράξη το αναγορεύουν σε επαναστατικό υποκείμενο, παρά τον εργατισμό που χαρακτηρίζει τα

---

⁵⁵ Στ. Λυγερός ο.π. Τόμος 2ος σελ. 10

⁵⁶ "Συμμετοχή στη διεξαγωγή αυτών των φασιστικών εκλογών σημαίνει πως γινόμαστε αντικειμενικά όργανα της πολιτικής της χούντας στην υπηρεσία των εχθρών του λαού μας. Συμμετοχή σ' αυτές τις "εκλογές" σημαίνει αντικειμενικά συνεργασία με τη χούντα". ΑΑΣΠΕ ο.π. σελ. 10

⁵⁷ "(...) όχι μόνο πάλι ενάντια στους Ρεφορμιστές όπως πολλοί αγωνιστές λαθεμένα έκαναν" Στ. Λυγερός ο.π. Τόμος 2ος σελ. 43

⁵⁸ ο.π. σελ. 43.

κειμενά τους, ταυτόχρονα δεν ξεχνούν "Τα καθημερινά και στοιχειώδη αιτήματα"⁵⁹ με αποτέλεσμα το κίνημα στην φυσικομαθηματική, στο οποίο ηγεμονεύουν, να πάρει ένα έντονο διεκδικητικό χαρακτήρα, ακόμα και σε περιόδους που το υπόλοιπο φοιτητικό Κίνημα ακολουθεί καθαρή πολιτική - αντιδικτατορική πορεία.

Η ιδεολογική τους καθυστέρηση και κυρίως η προσπάθειά τους να συγκροτήσουν τον πολιτικό εκείνο φορέα που θα καθοδηγήσει το φοιτητικό Κίνημα τους τοποθετεί ουσιαστικά εκτός των διεργασιών, των νέων μορφών οργάνωσης, λειτουργίας και δράσης, που γεννιούνται στον φοιτητικό χώρο. Αν προσθέσουμε την πολιτική τους ανεπάρκεια καθώς και την ακαμψία που δείχνουν απέναντι στα δύο Κ.Κ., τους καθηγητές, τις νόμιμες μορφές πάλης και τις τακτικές υποχωρήσεις, μπορούμε εύκολα να ερμηνεύσουμε το γιατί και αυτή η πολιτική δύναμη δεν μπόρεσε να συνδεθεί οργανικά με το φοιτητικό Κίνημα.

Ο δογματισμός και η έλλειψη δυνατοτήτων θεωρητικοποίησης της διαμορφούμενης πραγματικότητας δεν επιτρέπει στις αριστερές ομάδες να δούν τα πράγματα ως έχουν, με αποτέλεσμα να επιμένουν σε ξεπερασμένα σχήματα οργάνωσης και σε πολιτικές ιεραρχήσεις που δεν ταιριάζουν με την πολιτική συγκυρία. Έτσι, αν και στην κατάληψη του Πολυτεχνείου έπαιξαν τον σημαντικότερο ρόλο για τη συνεχισθή της, ωστόσο το ξεκίνημά της του βρίσκει εντελώς απροετοίμαστους⁶⁰.

---

⁵⁹ ΑΑΣΠΕ ο.π. σελ. 19.

⁶⁰ Στ. Λυγερός ο.π. σελ. 44.

Το ΠΑΚ του Ανδρέα Παπανδρέου είχε ασήμαντη επιρροή στο φοιτητικό κίνημα. Οι λόγοι ήταν τόσο υποκειμενικοί, όσο και αντικειμενικοί. Οργανωμένο συνωμοτικά, προσανατολισμένο σε δυναμικές ενέργειες και στελεχωμένο από κεντροαριστερούς δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις που απαιτούνταν για να μπορέσει να λειτουργήσει αποτελεσματικά στο μαζικό φοιτητικό κίνημα⁶¹.

Επί πλέον, ο αριστερός προσανατολισμός του φοιτητικού Κινήματος δεν επέτρεπε σε μη αριστερές οργανώσεις να διεισδύσουν εύκολα στο εσωτερικό του. Η υπερεπαναστατική φρασεολογία του ΠΑΚ δεν στάθηκε ικανή να πείσει τους ενεργοποιημένους φοιτητές ότι πρόκειται για αριστερή οργάνωση. Όλοι τους, ενταγμένοι ή όχι, είχαν στραμμένη την προσοχή τους αποκλειστικά στην παραδοσιακή αριστερά και στις αριστερές ομάδες⁶².

Το ΠΑΚ βλέπει με μεγάλη δυσπιστία τις προσφυγές στα πρωτοδικεία⁶³. Η ενέργεια αυτή δεν χωρά στην αντιστασιακή λογική του και κατά συνέπεια δεν μπορεί να την κατανοήσει.

Λίγο αργότερα το "ΠΑΚ ειδήσεις" (Ιούνιος 1972) γράφει για το φοιτητικό Κίνημα: "σ' ένα θαυμάσιο ξέσπασμα πάθους και αντιχουντικών αισθημάτων, αλλά με οργανωμένο σχέδιο που

---

⁶¹ Ο.Δ. ο.π. σελ. 58.

⁶² Προσωπική μαρτυρία

⁶³ Ο.Δ. ο.π. σελ. 58

αποδείκνυε προγραμματισμό(...)" . Η εκτίμηση αυτή είναι εντελώς εκτός πραγματικότητας. Το Ιούνιο 1972 δεν υπάρχει κανένα οργανωτικό σχέδιο, ούτε προγραμματισμός. Το Φοιτητικό Κίνημα βρίσκεται ακόμη στα πρώτα του βήματα και ανιχνεύει εμπειρικά τις δυνατότητές του. Επίσης προτρέπει: "(...) με τη βαθιά γνώση σας των συνθηκών που ισχύουν σήμερα στην πατρίδα, θα έχετε ήδη επιλέξει αποκεντρωτικά σχήματα αγώνα(...)" και απαιτεί επίσης: άμεσα, σκληρά δυναμικά κτυπήματα ενάντια στα σύμβολα της κατοχής(...)". Η λαθεμένη εκτίμηση περί του χαρακτήρα του Φοιτητικού Κινήματος ολοκληρώνεται. Ενώ το κίνημα εκμεταλλεύεται όλες τις δυνατότητες νόμιμης δράσης και είναι προσανατολισμένο στο να επιβάλλει την νομιμοποίηση της δράσης του με τις μαζικές του εκδηλώσεις, το ΠΑΚ το προτρέπει για υπερσυνωμοτική οργάνωση και δράση.

Η έλλειψη πληροφόρησης του ΠΑΚ για τις διεργασίες και την αυτοοργάνωση του Φοιτητικού Κινήματος, αφού δεν διαθέτει οργανωμένα μέλη του στις ΦΕΑ, είναι ένας πρόσθετος λόγος που το οδηγεί σε λαθεμένες εκτιμήσεις και κατ'επέκταση σε λαθεμένες υποδείξεις.

Η αδυναμία του ΠΑΚ να κατανοήσει τη φύση του ρηξικέλευθου αυτού κινήματος θα συνεχιστεί ως και την κατάληψη του Πολυτεχνείου, την οποία θα χαρακτηρίσει σαν το ξεκίνημα της λαϊκής επανάστασης⁶⁴.

Το ΠΑΚ δεν θα καταφέρει ως το τέλος να επηρεάσει στο

---

⁶⁴ ΠΑΚ ειδήσεις Δεκέμβριος 1973.

ελάχιστο το Φοιτητικό Κίνημα, ούτε θα μπορέσει ν' αναπτυχθεί οργανωτικά, αν και διαθέτει κάποια πρόσβαση στο φοιτητικό χώρο και στις παρυφές του κινήματος υπήρχαν οπαδοί του Α. Παπανδρέου.

Οι αστοί πολιτικοί, έχοντας επιλέξει την άσκηση πιέσεων εναντίον του καθεστώτος μέσω ανακοινώσεων, δηλώσεων και καταγγελιών, ουδέμια σχέση έχουν με το φοιτητικό κίνημα και την πορεία ρήξης με τους συνταγματάρχες. Δεν επηρέασαν ούτε στο ελάχιστο το Φοιτητικό Κίνημα, ούτε το τελευταίο στράφηκε προς αυτούς⁶⁵. Για τη μόνη κινητοποίηση που είχαν ενημερωθεί ήταν η κατάληψη της Νομικής τον Φεβρουάριο 1973⁶⁶. Αν και υποσχέθηκαν ότι θα περνούσαν από τη Νομική κατά τη διάρκεια της κατάληψης, δεν τήρησαν την υποσχέσή τους. Ούτε καν ανακοίνωση δεν εξέδωσαν για το σημαντικό αυτό πολιτικό γεγονός. Οι λόγοι πρέπει να αναζητηθούν στον χαρακτήρα που πήρε η κατάληψη. Ενα χαρακτήρα έντονα αντιδικτατορικό, ενώ ακούστηκε και το σύνθημα "έξω οι Αμερικάνοι".

Οι αστοί πολιτικοί χαρακτήριζαν ηθική την εξέγερση των

⁶⁵ Ο.Δ. ο.π. σελ. 58.

⁶⁶ Π. Κανελλόπουλου "Κείμενα από τον αγώνα του εναντίον της δικτατορίας" σελ. 126.

φοιτητών που στόχευε στη γνήσια ακαδημαϊκή ελευθερία⁶⁷. Προσπαθούν έτσι να υποβαθμίσουν τον πολιτικό χαρακτήρα του κινήματος και την πορεία σύγκρουσής του με το καθεστώς, γιατί δεν εξυπηρετούν σε καμία περίπτωση τις βλέψεις τους για ομαλή μεταβίβαση της εξουσίας από τους στρατιωτικούς στους ίδιους.

Οι δηλώσεις τους κατά κανόνα δεν είναι υπέρ του Φοιτητικού Κινήματος, αλλά εναντίον του καθεστώτος, με αφορμή τις επιθέσεις του εναντίον των φοιτητών.

Είναι γεγονός ότι οι δηλώσεις τους αυτές έδιναν ευρύτερες διαστάσεις στο Φοιτητικό Κίνημα, προσδίδοντάς του κύρος και δημοσιότητα. Ταυτόχρονα η χρησιμοποίηση του Φοιτητικού Κινήματος από τους ίδιους ισχυροποιούσε τα επειχειρήματά τους, τόσο προς το εσωτερικό όσο και προς το εξωτερικό, για γρήγορη επάνοδο στη δημοκρατική ομαλότητα.

Πολλές φορές με τις δηλώσεις τους βοήθησαν αποτελεσματικά το Φοιτητικό Κίνημα. Οι σκληρές δηλώσεις τους εναντίον των στρατεύσεων, μαζί με τη γενική κατακραυγή που ξεσήκωσε το μέτρο αυτό, ανάγκασαν τους συνταγματάρχες αφ' ενός να το εφαρμόσουν μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, γεγονός που επέτρεψε στο Φοιτητικό Κίνημα μια σχετική ανασυγκρότηση, και αφ' ετέρου να μην κακοποιηθούν οι στρατευμένοι φοιτητές στις μονάδες τους.

Η ανατρεπτικότητα και ο αριστερός προσανατολισμός του Φοιτητικού Κινήματος κράτησε μακριά τους αστούς πολιτικούς από την πορεία του. Ουδέποτε θέλησαν να συμπορευτούν μαζί του. Στις

---

⁶⁷ στο ίδιο σελ. 131.

μεγάλες κινητοποιήσεις του, όπου συσπείρωσε πλήθος κόσμου, εκείνοι κρατήθηκαν μακριά. Ο στόχος τους να γίνουν οι αποκλειστικοί κληρονόμοι της εξουσίας μετά την απομάκρυνση των συνταγματάρχων ήταν σαφής και ξεκάθαρος και τους επέβαλε να κρατούν τις αποστάσεις τους τόσο από κινήματα με διαφορετικό πολιτικό προσανατολισμό, όσο και από τις αριστερές πολιτικές δυνάμεις.

Η σταθερή αυτή στάση τους σ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας θα αποδώσει τους αναμενόμενους καρπούς μετά την κατάρρευση του στρατιωτικού καθεστώτος. Η εξουσία μεταβιβάστηκε αποκλειστικά και μόνο στις αστικές πολιτικές δυνάμεις.

Αντιδικτατορικές δυνάμεις και Πολυτεχνείο

Η κατάληψη του Πολυτεχνείου αιφνιδιάζει όλες τις οργανωμένες πολιτικές δυνάμεις χωρίς εξαίρεση. Ακόμη και οι αριστερές ομάδες, οι οποίες στη συνέχεια θα είναι ανυποχώρητες στο ζήτημα της συνέχισης της κατάληψης, βρίσκονται απροετοίμαστες μπροστά στον ορμηγδό των γεγονότων. Ο προγραμματισμός της δράσης των αριστερών ομάδων βασίζεται στην εκτίμηση ότι οι πολιτικές εξελίξεις θα είναι ομαλές. Έτσι οργανώνονται για να δώσουν αφ' ενός τη μάχη των φοιτητικών εκλογών και αφ' ετέρου να εντείνουν την ιδεολογική αντιπαράθεση εναντίον των "ρεφορμιστών". Είναι αξιοσημείωτο ότι μεταξύ των στόχων τους είναι και το ξεσκέπασμα

των "χαφιέδικων συμβουλίων"⁶⁸ και αυτό λίγες μέρες πριν την εξέγερση.

Αν η "συνάντηση" Φοιτητικού Κινήματος και πολιτικών οργανώσεων δεν πραγματοποιήθηκε κατά την πυκνή σε γεγονότα δίχρονη διάρκειά του, δεν θα πραγματοποιηθεί ούτε και στην εξέγερση του Πολυτεχνείου. Αντίθετα, το χάσμα θα διευρυνθεί, ακόμα και με τις αριστερές ομάδες που φαινομενικά δείχνουν να συμπορεύονται με την εξέγερση.

Η αδυναμία όλων των πολιτικών οργανώσεων να συνδεθούν οργανικά με το φοιτητικό Κίνημα, έτσι που να υπάρξει μια ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική συγκρότηση του τελευταίου, θα σταθεί μοιραία και για την εξέλιξη της εξέγερσης. "(...) οι οργανώσεις δεν είχαν καλύψει τη λαϊκή βάση, δεν μπορούσαν να συντονίσουν τα ξεχωριστά κομμάτια τους, ξεπεράστηκαν στην πράξη και στην συνθηματολογία απ' αυτή την ανοργάνωτη βάση, κι απ' την άλλη δεν μπόρεσαν να την ελέγξουν, να τη χειραγωγήσουν σωστά, δίνοντάς της διεξοδικές και γόνιμες κατευθύνσεις"⁶⁹.

Η εξέγερση θα οδηγηθεί στη σύγκρουση με το καθεστώς, ελάχιστα επηρεασόμενη, όπως θα δούμε, από τις πολιτικές γραμμές, θέσεις και συνθήματα των οργανώσεων.

Η πορεία της εξέγερσης, καθοριζόμενη από το αυθόρμητο στοιχείο, δεν είχε τη δυνατότητα πολιτικών ελιγμών και τακτικών

⁶⁸ Στ. Αυγερόσ ο.π. τόμος 2ος σελ. 43,44,45.

⁶⁹ Γ. Σεφερτζής "Πολυτεχνείο: πρόωρο κι ανώφελο ολοκώτωμα ή απεπέραστο σύμβολο μεγάλης πολιτικής σημασίας" ANTI τχ.6 σελ. 35.

υποχωρήσεων. Επίσης, ποτέ δεν καθορίστηκαν οι στόχοι της, πέραν εκείνου της ανατροπής του δικτατορικού καθεστώτος, αν και κάθε πολιτική οργάνωση είχε τις δικές της προτάσεις, οι οποίες δεν υιοθετήθηκαν ούτε από την συντονιστική επιτροπή, ούτε από την πλειοψηφία των καταληψιών. Η αυθόρμητη και εκρηκτική εξέγερση άφησε πίσω της όλες τις οργανωμένες δυνάμεις.

Η πανοπερμία των απόψεων, προτάσεων και στόχων των οργανώσεων (φοιτητικά αιτήματα, συντεταγμένη αποχώρηση, εθνική ενότητα, αντιιμπεριαλιστική επανάσταση, σοσιαλιστική επανάσταση κ.α.) δεν στάθηκε ικανή να εκφράσει τις επιδιώξεις και τους πόθους των συγκεντρωθέντων, οι οποίοι κινούνται από "την ανάγκη για αντίθεση προς ένα αυταρχικό καθεστώς, που αντιστρατευόταν βασικές ποιότητες του ανθρώπου, που έμπαινε εμπόδιο στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη του τόπου"⁷⁰.

Η μοναχική πορεία των οργανώσεων, αφού δεν μπόρεσαν ούτε μεταξύ τους να συντονιστούν, ούτε το κίνημα να εκφράσουν, εκ των πραγμάτων αποδέσμευε τα μέλη και τα στελέχη τους, τα οποία έδρασαν σύμφωνα με τις δικές τους εκτιμήσεις⁷¹. Πολλές φορές

⁷⁰ Ν. Γιανναδάκης "Πολυτεχνείο: Σχόλια, κρίσεις, συμπεράσματα" ΑΝΤΙ τχ. 6 σελ. 31.

⁷¹ "Οι φοιτητές μέλη του "Εσωτερικού" προπαγάνδισαν τελικά την εξέγερση - όχι χωρίς αρχικούς δισταγμούς κι επιφυλάξεις - με σκοπό την ανατροπή της δικτατορίας. Κι η στάση τους αυτή βέβαια ήταν σε πλήρη ρήξη με την πολιτική του Κόμματος τους, μιά και ήταν προφανές πιά, ότι η εξέγερση ματαίωνε το πείραμα Μαρκεζίνη, υπέρ του οποίου είχε ουσιαστικά ταχθεί η ηγεσία τους. Τα μέλη του "Εξωτερικού" εξάλλου, βρέθηκαν σε πλήρη αμηχανία και σύγχυση. Παρά την αριστερή φρασολογία που αποτελούσε ως τότε μόνιμο μοτίβο της "επίσημης" προπαγάνδας τους, το κόμμα τους στάθηκε

ήρθαν ακόμη και σε αντίθεση με τις οργανώσεις τους⁷². Η κύρια αναφορά τους ήταν το κίνημα και η πορεία του και όχι οι καθοδηγήσεις τους.

Η αδυναμία των οργανώσεων να κάνουν σοβαρές εκτιμήσεις και να προτείνουν ρεαλιστική διέξοδο τις οδηγεί ουσιαστικά σε διάλυση κατά τη διάρκεια της κατάληψης-εξέγερσης, αφήνοντας τους ελάχιστους πιστούς, οι οποίοι έψαχναν για τη "γραμμή" της καθοδήγησης⁷³. Η συλλογικότητα, η πειθαρχία και η κοινή υποστήριξη θέσεων, ως ουσιαστικά γνωρίσματα των πολιτικών οργανώσεων, δεν υπήρξαν κατά την διάρκεια της κατάληψης. Η συντριπτική πλειοψηφία των μελών και στελεχών των οργανώσεων έδρασαν σαν ανένταχτοι, διατηρώντας ελάχιστη σχέση με τις πολιτικές θέσεις των οργανώσεών τους.

Η Α.Ε., και βέβαια το ΚΚΕ, είναι η οργάνωση εκείνη που

εχθρικά απέναντι στην εξέγερση από την αρχή ως το τέλος. Κατάγγελλε μ' όλα τα μέσα σαν υπαίτιους... τους προβοκάτορες, και ζητούσε από τις δυνάμεις του να πραγματοποιήσουν... νικηφόρα υποχώρηση. Αποτέλεσμα: άλλοι Κνίτες μπήκαν στην εξέγερση και τη στήριξαν μ' όλες τους τις δυνάμεις, άλλοι ετοίμαζαν την εύσχημη αποχώρηση και άλλοι παρακολουθούσαν σαστισμένοι." Χρ. Λαζαρίδης "Για την ιστορία του φοιτητικού κινήματος επί δικτατορίας" Πολίτης τχ. 32 σελ. 33.

⁷² Τ. Μωροπούλου, Αγωνιστής τχ. 158 σελ. 9.

⁷³ "(...) 4 βασικές ομάδες της ΚΝΕ προσπαθούν να καθοδηγήσουν τα γεγονότα, δρούν ανεξάρτητα ακόμη και τότε-πότε και σε αντίθεση" Εκθεση...ΚΚΕ σελ. 43 "Διάφορες θέσεις καταβαίνουν σαν γραμμή της καθοδήγησης, χωρίς να μπορεί να εξακριβώσει κανείς πια ήταν γνήσια" στο ίδιο σελ. 44.

αιφνιδιάζεται⁷⁴ περισσότερο από όλες τις άλλες. Ως μετωπική οργάνωση του "εξ'ορισμού και κατ'αποκλειστικότητα επαναστατικού κόμματος" γίνεται θεατής της εξέγερσης, χωρίς η ίδια να την έχει προβλέψει, ούτε πολύ περισσότερο, να την έχει προκαλέσει, ούτε όμως και στη συνέχεια να μπορέσει να την καθοδηγήσει^{74α}.

Ο αιφνιδιασμός αυτός, αλλά και η πολιτική του ΚΚΕ, που "εκείνη τη στιγμή δεν είχε την προοπτική κλιμάκωσης του αγώνα ως την ανατροπή της δικτατορίας"⁷⁵, σε συνδυασμό με την αδυναμία του να συλλάβει την δυναμική του Φοιτητικού Κινήματος, το οδηγεί να κάνει προτάσεις ολωσιδιόλου εκτός της διαμορφούμενης πραγματικότητας -φοιτητικά αιτήματα, αποχώρηση από το Πολυτεχνείο. Το αποτέλεσμα ήταν όχι μόνο να μην επηρεάσει την πορεία της κατάληψης, αλλά ούτε και τα δικά του μέλη να πείσει ότι ήταν εφικτή μια τέτοια διέξοδος⁷⁶.

---

⁷⁴ " (...) πρέπει να λεχθεί ότι η κατάληψη αποτέλεσε αιφνιδιασμό για τις καθοδηγήσεις του κόμματος και της ΚΝΕ. Δεν ήταν προετοιμασμένες να δούν τις μέθοδες παρέμβασης τους στα γεγονότα(...). Η ΚΟΑ και το Γραφείο του Κ.Σ. της ΚΝΕ είδαν καταρχήν την κατάληψη σαν μια επικίνδυνη περιπλοκή στην ανάπτυξη της αντιχουντικής πάλης. Η σκέψη τους ήταν κυρίως να πάρουν μέτρα για την άμεση απαγκίστρωση των φοιτητών από το Πολυτεχνείο και για εξέλιξη της εκδήλωσης σε αντιδικτατορικές διαδηλώσεις(...)" Έκθεση ...ΚΚΕ σελ. 37.

^{74α} "Το Γραφείο κλιμακίου όχι μόνο δεν πρόβλεψε τα συγκεκριμένα γεγονότα, αλλά ούτε μπόρεσε να τα παρακολουθήσει (και φυσικά, πολύ περισσότερο να τα καθοδηγήσει), δεν ήξερε ούτε στην πορεία τους την έκταση που είχαν πάρει, αφού "ακόμα και την Παρασκευή το μεσημέρι είναι γεγονός ότι δεν πήγε το μυαλό μας πως τα γεγονότα έπαιρναν αυτή την εξέλιξη" στο ίδιο σελ. 38.

⁷⁵ Έκθεση ... ΚΚΕ σελ. 68.

⁷⁶ στο ίδιο σελ. 44.

Οι οργανωμένες δυνάμεις του ΚΚΕ τελικά δεν είχαν ενιαία στάση απέναντι στην εξέγερση. Συμμετείχαν σ' αυτήν με διάφορους τρόπους, που κειμήνονταν από την δραστηριοποίηση για συντεταγμένη αποχώρηση, ως τη στήριξη της εξέγερσης μ' όλες τους τις δυνάμεις. Οι οργανωμένες δυνάμεις του ΚΚΕ ουσιαστικά διαλύονται κατά τη διάρκεια της κατάληψης. "Μέλη του Γραφείου Σπουδάζουσας της ΚΝΕ και ο Γραμματέας του βρίσκονται στο διάστημα αυτό στο Πολυτεχνείο. Δεν συγκροτείται όμως καθοδηγητικό κέντρο της ΚΝΕ, ούτε κατεβαίνει ενιαία γραμμή στα μέλη μας. Υπάρχει μια τάση νόναι υπεύθυνοι όλοι και κανείς. Γίνονται τυχαίες συνεννοήσεις μελών μας, παίρνονται ατομικές πρωτοβουλίες, φτιάχνονται στιγμιαίες συμμαχίες ανάμεσα σε Κνίτες και μέλη του "Ρ.Φ." "77 Είναι σαφές ότι τα πράγματα πορεύονται χωρίς το Κ.Κ.Ε.

Η εκρηκτικότητα, ο χαρακτήρας και οι διαστάσεις της εξέγερσης δεν επέτρεψαν στις πολιτικές οργανώσεις να δράσουν συντεταγμένα, πέρα από το να πάρουν κάποιες περιθωριακές και άνευ σημασίας πρωτοβουλίες.

Οι συσκέψεις που έγιναν με εκπροσώπους των ΚΚΕ, ΚΚΕ εσ., ΠΑΚ και αριστερών ομάδων, κινήθηκαν και αυτές στο περιθώριο, χωρίς καμιά παρέμβαση στην πορεία των γεγονότων. Η εξέγερση ξεπερνούσε κατά πολύ τις δυνατότητές τους, τόσο τις πολιτικές, όσο και τις οργανωτικές.

Η αμηχανία των δυνάμεων του ΚΚΕ απέναντι στα γεγονότα διαγράφεται γλαφυρά στην εφημερίδα της Α.Ε. "Πανοπουδαστική"

---

⁷⁷ στο ίδιο σελ. 43.

φύλλο 8, που εκδόθηκε μετά την εξέγερση του Νοεμβρίου. Ούτε λίγο ούτε πολύ ισχυρίζονται ότι το ξεκίνημα των γεγονότων οφείλεται στους οργανωμένους πράκτορες της ΚΥΠ⁷⁸. Εδώ ανάγονται οι προβοκάτορες σε υποκείμενο της ιστορίας.

Κατά τη λογική των στελεχών του ΚΚΕ, τα οποία είχαν την ευθύνη της "Πανοπουδαστικής", όποια γεγονότα, με τη συμμετοχή πλήθους κόσμου, βάσουν έμπρακτα το ζήτημα της αλλαγής της εξουσίας και δεν έχουν πίσω τους το επαναστατικό κόμμα, δεν μπορεί παρά να είναι έργο των αντιδραστικών δυνάμεων.

Η ερμηνεία αυτή έχει τη βάση της στην αντίληψη του ΚΚΕ περί των σχέσεων κόμματος-μαζών. Οι τελευταίες οφείλουν να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τις αντιλήψεις και την θέληση του

---

⁷⁸ "Καταγγέλλουμε τη προσχεδιασμένη εισβολή στο χώρο του Πολυτεχνείου τη Τετάρτη 11 του Νοεμβρίου 350 περίπου οργανωμένων πρακτόρων της ΚΥΠ, σύμφωνα με το προβοκατορικό σχέδιο των Ρουφογάλη-Καραγιαννόπουλου, με βάση τις εντολές του παραμερισμένου τώρα τέως πρωτοδικάτορα Παπαδοπούλου και της αμερικανικής CIA, με σκοπό να προβάλουν με κάθε μέσο τραμπουκισμού και προβοκάτορας γελοία και αναρχικά συνθήματα και συνθήματα που δεν εκφράζανε τη στιγμή και τις συγκεκριμένες δυνάμεις. Για να μπορέσουν έτσι ν'απομονώσουν το κίνημα μας και την εκδήλωσή μας του Πολυτεχνείου απ' το σύνολο του λαού και της νεολαίας. Για να μπορέσουν παραπέρα, κατασκευάζοντας (και με τη βοήθεια των χουντικών μέσων ενημέρωσης) την εικόνα μιάς μεμονωμένης εξτρεμιστικής επαναστατικοαναρχικής εξέγερσης που δεν έχει τη συμπαράσταση του λαού, να ξαναχρησιμοποιήσουν το χιλιοτριμμένο πρόσχημα του επαιλούμενου κοινωνικού καθεστώτος" για να δικαιολογήσουν την επαναφορά του στρατιωτικού νόμου και το δυνάμωμα της αιματηρής τρομοκρατίας. Ενέργειες που οι αμερικάνοι η CIA και η χούντα είχαν από καιρό πάρει την απόφαση να επιβάλουν ύστερα απ' τη παταγώδη αποτυχία της χουντομαρκεξινικής προσπάθειας καθήλωσης και εκτόνωσης της λαϊκής πάλης και τη φοβερή επικίνδυνη για τη τύχη της εξουσίας τους ανάπτυξη των πύθων σύνθετων αντιδικτατορικών αγώνων του λαού ενάντια στη πρωτοφανή καθύψωση του βιοτικού του επιπέδου και τη φασιστική σκλαβιά" "Πανοπουδαστική" Γενάρης-Φλεβάρης 74 τχ. 8.

μοναδικού επαναστατικού κόμματος.

Η αποκλειστικότητα των επαναστατικών πρωτοβουλιών προβαλλόταν εκείνη την εποχή ηχηρά και προς όλες τις κατευθύνσεις από τις δυνάμεις του ΚΚΕ.

Αποτέλεσμα αυτής της λογικής ήταν τόσο η ερμηνεία του ξεκινήματος των γεγονότων, όσο και η πλαστογράφηση της υπογραφής της Σ.Ε., η οποία φέρεται να υπογράφει το εν λόγω κείμενο. Η αποκλειστικότητα της επαναστατικότητας δίνει το δικαίωμα ακόμη και για πλαστογράφηση κειμένων.

Η εκδοχή αυτή περί προβοκατόρων δεν θα ξαναυψοστηριχθεί από την πλευρά του ΚΚΕ. Αντίθετα, θα γίνουν προσπάθειες να ξεχαστεί το όλο ζήτημα.

Το ΚΚΕσο. έχει ουσιαστικά ταχθεί υπέρ του πειράματος Μαρκεζίνη. Πιο "πραγματιστικό" από το ΚΚΕ και διαπιστώνοντας την πλήρη αδυναμία της αντίστασης να επηρεάσει το πολιτικό γίγνεσθαι, δεν βλέπει άλλη διέξοδο από την ελεγχόμενη ομαλοποίηση που επιχειρεί το καθεστώς. Έτσι, με δηλώσεις στελεχών του δείχνει να συζητά ακόμη και τη συμμετοχή του στις εκλογές, που φιλοδοξεί να διεξαγάγει ο Μαρκεζίνης.

Η στάση αυτή του ΚΚΕσο., που δείχνει να εκτιμά ομαλές πολιτικές εξελίξεις, καθορίζει και τη στάση του "Ρ.Φ." ο οποίος ετοιμάζεται να δώσει τη μάχη των διοικητικών συμβουλίων των φοιτητικών συλλόγων⁷⁹. Η κατάληψη του Πολυτεχνείου ανατρέπει

---

⁷⁹ Πρ. συνέντευξη με Κώστα Βουρνά.

ριζικά την πολιτική σύλληψη του ΚΚΕσσ., το οποίο εκτιμά ότι "σκοτεινές δυνάμεις εργάζονται για να φράξουν το δρόμο" προς την δημοκρατική ομαλότητα. Ταυτόχρονα θέλει να δώσει στην κατάληψη ένα χαρακτήρα καθαρά φοιτητικό, χωρίς πολιτικές διαστάσεις και αιτήματα.⁹⁰

Τα μέλη του "Ρ.Φ.", τα οποία έτσι ή αλλιώς διατηρούσαν σοβαρή αυτονομία αποφάσεων και δράσης, γρήγορα θα απομακρυνθούν από τις θέσεις του ΚΚΕσσ. και θα στηρίξουν την εξέγερση, με στόχο την ανατροπή της δικτατορίας, ερχόμενα σε πλήρη ρήξη με τη γραμμή του κόμματός τους. Στη συνέχεια η αυτονόμηση του μεγαλύτερου μέρους των δυνάμεων του Ρ.Φ. θα είναι ολοκληρωτική. Το γεγονός αυτό σφείλεται και στην πλήρη αναντιστοιχία της πολιτικής του ΚΚΕσσ. και της διαμορφούμενης πολιτικής πραγματικότητας. Το

---

⁹⁰ "Η εξέλιξη στον τόπο μας έχει περιέλθει σε λεπτό σημείο. Παράλληλα με το ευρύτατο δημοκρατικό-ενωτικό κίνημα που αξιώνει την είσοδο στη δημοκρατική ομαλότητα, σκοτεινές δυνάμεις εργάζονται για να φράξουν το δρόμο προς την κατεύθυνση αυτή και οργανώνουν προσκλήσεις για να δικαιολογήσουν την επιβολή στρατοκρατικών μέτρων.

Οι φοιτητές εξήτησαν δημοκρατικές λύσεις στα σπουδαστικά τους αιτήματα. Η κυβέρνηση τις απέρριψε και ανέλαβε την ευθύνη για την εξέλιξη. Ενώ όφειλε και σφείλει να τις υιοθετήσει. Κακώς αιτιάζεται τους σπουδαστές ότι έθεσαν και πολιτικά αιτήματα. Γιατί είχαν και δικαίωμα και καθήκον να τα πράξουν, με το υψηλό φρόνημα του ελεύθερου πολίτη.

Οι αγωνιζόμενοι φοιτητές έχουν την θερμή συμπαράσταση όλου του λαού. Και είναι επιτακτική ανάγκη να ικανοποιηθούν τα φοιτητικά αιτήματα. Ταυτόχρονα είναι ανάγκη να περιφρουρηθεί το σπουδαστικό κίνημα από τις προκλήσεις." Από δηλώσεις του Μπ. Ωρακόπουλου, Γραμματεία του ΚΚΕ εσ. Δημοσιεύθηκαν στις 16-11-73.

Επίσης ο ίδιος χαρακτήρησε την κατάληψη ως έργο προβοκατόρων στην Ιταλική ΤV. Ν. Χριστοδουλάκης ΑΝΤΙ τχ. 138 σελ.30.

Ο κύριος εκφραστής του ΚΚΕσσ. στην Ιατρική εκφράζεται υβριστικά για την κατάληψη, Προσ. συνέντευξη με Χ. Βασιλόπουλο.

φαινόμενο αυτό δεν πήρε τις ίδιες διαστάσεις στο ΚΚΕ, γιατί αφ' ενός διατηρούσε μιαν επαναστατική φρασεολογία και αφ' ετέρου δεν είχε μπολιάσει τα μέλη του με ιδιαίτερο προβληματισμό πάνω στα ζητήματα του αριστερού κινήματος.

Στη γενική συνέλευση της Νομικής εκλέγονται δυο μέλη του "Ρ.Φ." ως εκπρόσωποι στη συντονιστική επιτροπή, αφού πρώτα δεσμεύτηκαν να μην στηρίξουν την πρότασή τους για συγκρότηση κυβέρνησης εθνικής ενότητας.⁸¹

Και στην περίπτωση του "Ρ.Φ." ισχύει η εκτίμηση ότι οι οργανωτικές του δομές και η πολιτική του γραμμή δεν άντεξαν στη δοκιμασία της κατάληψης. Όμως η αυτονομία και η πολιτική συγκρότηση των μελών του του επέτρεψε να ανασυνταχθεί ριζοσπαστικοποιούμενος παράλληλα με την πορεία της εξέγερσης, γεγονός που του έδωσε τη δυνατότητα να κάνει αισθητή την παρουσία του σε μια κινητοποίηση όπου η θέση του ήταν υπονομευμένη από την συμβιβαστική πολιτική του ΚΚΕ εσ.⁸² Δεν καταφέρνει βέβαια να επηρεάσει τα γεγονότα, ωστόσο ανασυγκροτούμενος και μην επιμένοντας δογματικά στις θέσεις του αφήνει τα γεγονότα να τον

---

⁸¹ Μέλη του "Ρ.Φ." πρότειναν στις συνελεύσεις την πολιτική γραμμή σχηματισμού κυβέρνησης εθνικής ενότητας. Σε καμιά συνέλευση δεν ψηφίστηκε αυτή η πρόταση ούτε και στη συντονιστική Επιτροπή πέρασε, παρά την υποστήριξη και από την πλευρά της Α.Ε. Η τελευταία μετά την αδυναμία της να επιβάλλει αποχώρηση ή φοιτητικά αιτήματα, αποδέχεται την πρόταση για κυβέρνηση εθνικής ενότητας του "Ρ.Φ." ως μοναδική επιλογή κάποιας συγκρότησης του κινήματος.

⁸² Ο "Ρ.Φ." δεν καλείται πάντα στις συσκέψεις των οργανωμένων δυνάμεων γιατί θεωρείται συμβιβαστική η πολιτική του ΚΚΕ εσ. Πρ. συνέντευξη από Δ. Μακρυγέννη.

επηρεάσουν. Το σύνθημα "γενική απεργία" προέρχεται από δικό του μέλος⁸³ και τελικά υιοθετείται από τον ανασυγκροτημένο Ρήγα.

Η ανακοίνωση του "Ρ.Φ.", που βγαίνει από το κατειλημμένο Πολυτεχνείο, κινείται σε μια κατεύθυνση εκ διαμέτρου αντίθετη της πολιτικής γραμμής του ΚΚΕ εσ. Εκτιμά ότι κατακτιέται η λαϊκή και όχι η εθνική ενότητα και τίθενται επί τάπητος τα προβλήματα: α) η ανατροπή όχι μόνο της χούντας αλλά "του καθεστώτος που γέννησε, έθρεψε και συντηρεί τη δικτατορία" β) η κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας γ) η εθνική ανεξαρτησία και δ) η "κοινωνικοποίηση των βασικών τομέων της οικονομικής ζωής της χώρας". Επιπλέον εκτιμάται ότι οι λαϊκές δυνάμεις, "αποκτώντας συνείδηση της δύναμής τους, τείνουν στη διαμόρφωση των όρων για την ανατροπή του καθεστώτος και τη ΛΑΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ".⁸⁴

⁸³.Στ. Παπάς Αυγή 17-8-63

⁸⁴.Ολόκληρη η ανακοίνωση του "Ρ.Φ." έχει ως εξής:

Το φοιτητικό κίνημα αναπάσαστο κομμάτι του λαϊκού κινήματος, με υψηλή κοινωνική και πολιτική συνείδηση, παίρνει την ιστορική ευθύνη να καλέσει τον λαό σε ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΕΡΓΙΑ και σύγκρουση με το καθεστώς.

Η ανταπόκριση του λαού είναι πλήρης. Η σύγκρουση εξαπλώνεται σ' όλη τη χώρα. Η υποβόσκουσα κρίση του καθεστώτος στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο παρά την προσπάθεια για την εξομάλυνση, εκδηλώνεται ανοιχτά. Το μόνο όπλο της δικτατορίας για την αντιμετώπιση του εξεγερμένου λαού είναι η ωμή βία των όπλων. Ο λαός αντιστέκεται. Η νέα ηρωική φάση των αγώνων, η ΛΑΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ που πραγματοποιείται στην κατεύθυνση σύγκρουσης με το καθεστώς ανατρέπει κάθε προσπάθεια για "φιλελευθεροποίηση", ξεπερνά όλες τις αντιπολιτευόμενες τάσεις διεύρυνσης των πλαισίων της εξουσίας, θέτοντας επί τάπητος τα ουσιαστικά προβλήματα.

1) Ανατροπή του καθεστώτος που γέννησε, έθρεψε και συντηρεί την δικτατορία.

2)Κατοχύρωση της ΛΑΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ. Η νέα Ελληνική δημοκρατία, περνά μέσα από τον έλεγχο του λαού πάνω στις ένοπλες δυνάμεις και τους φορείς οικονομικής ανάπτυξης. Περνά μέσα από την κατοχύρωση της αυτονομίας των κοινωνικών οργανώσεων (συνδικάτων,

Είναι σαφές ότι, με τέτοιες πολιτικές εκτιμήσεις και θέσεις, ο "Ρ.Φ." δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως φοιτητική οργάνωση του ΚΚΕ εσ. κατά τη διάρκεια των γεγονότων του Πολυτεχνείου. Πρόκειται για μια νέα πολιτική σύνθεση που καθορίζεται από την εξέγερση και αποκόβεται πλήρως από τις πολιτικές επιλογές του ΚΚΕ εσ.

Η πλήρης ανατροπή της πολιτικής γραμμής του ΚΚΕ εσ. από την εξέγερση οδήγησε τη φοιτητική του νεολαία σε πολιτικούς δρόμους τέτοιους που θα καθορίσουν τις σχέσεις κόμματος-νεολαίας για αρκετά χρόνια μετά την μεταπολίτευση, οδηγώντας τον "Ρ.Φ." σε διαδοχικές διασπάσεις. Ο "Ρ.Φ." είναι η μοναδική οργάνωση που βίωσε τη συμμετοχή της στο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. Τόσο στη λειτουργία όσο και στη δράση της οργάνωσης ανιχνεύονται

συνεταιρισμών κτλ.) την οικοδόμηση μιας πραγματικά αποκεντρωμένης τοπικής αυτοδιοίκησης και όλων των οργάνων που θα προωθούν την λαϊκή συμμετοχή και πρωτοβουλία στην επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων.

3) Ανατροπή των σχέσεων της ιμπεριαλιστικής εξάρτησης για την ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ.

4) Κοινωνικοποίηση των βασικών τομέων της οικονομικής ζωής της χώρας.

Η φάση αυτή των αγώνων είναι στοιχείο της πορείας των λαϊκών δυνάμεων, και οι οποίες αποκτώντας συνείδηση της δύναμης τους τείνουν στη διαμόρφωση των όρων για την ανατροπή του καθεστώτος και τη ΛΑΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ.

Ο αγώνας συνεχίζεται και αποδεικνύει πως η μόνη διέξοδος για την ανατροπή του καθεστώτος, της καταπίεσης και της εξάρτησης είναι η οργανωμένη πάλη των λαϊκών δυνάμεων.

Ο ΣΚΛΗΡΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΘΑ ΟΔΗΓΗΣΕΙ ΣΤΗ ΝΙΚΗ.

Ο "ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ" καλεί όλους τους Έλληνες πατριώτες στις επάλξεις του αγώνα. Καλεί τους εργαζόμενους, τους φοιτητές και διανοούμενους της Ευρώπης να μπουκοτάρουν άμεσα και αποτελεσματικά τη χούντα για να διευκολύνουν την πάλη του λαού μας.

ΑΘΗΝΑ 16 ΝΟΕΜΒΡΗ 1973

(Το μήνυμα αυτό βγήκε μέσα από το κατειλημμένο Πολυτεχνείο).

στοιχεία που έλκουν την καταγωγή τους απ' το κίνημα των φοιτητών.

Μετά την κατάληψη του Πολυτεχνείου η Καθοδήγηση του ΚΚΕ εσ., τόσο στα κείμενα του κόμματος όσο και στα κείμενα του "Ρ.Φ.", επεμβαίνει καθοριστικά και επανασυνδέεται με τις αρχικές της θέσεις, χωρίς να αναφέρεται ουδόλως στην στάση και στις θέσεις του "Ρ.Φ." κατά τη διάρκεια της εξέγερσης.

Στα κείμενα αυτά εκτιμάται ότι το κίνημα έπρεπε να υποχωρήσει με την ικανοποίηση, ή έστω με την υπόσχεση για την ικανοποίηση, σπουδαστικών αιτημάτων.⁸⁵ Δεν καταφέρνει όμως να αναλύσει την πολιτική πραγματικότητα και δεν αποτολμά μίαν αυτοκριτική εκτίμηση της δικιάς του παρουσίας και δράσης. Ούτε, πολύ περισσότερο, υποδεικνύει την πορεία που πρέπει να ακολουθήσει η αριστερά και το κίνημα στον αγώνα τους κατά του καθεστώτος.

Ακόμα και μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, που φώτισαν την πολιτική σκηνή της χώρας, η αριστερά αδυνατεί να αρθρώσει φερέγγυο και πειστικό πολιτικό λόγο, αφήνοντας έτσι τις πρωτοβουλίες στις αστικές δυνάμεις. "Ο λαός υποστηρίζει όλο και περισσότερο τις θέσεις που εξέφρασε ο Κανελλόπουλος για το σχηματισμό κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας (...)"⁸⁶, ισχυρίζεται το ΚΚΕεσ., αναγνωρίζοντας έτσι, μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου,

⁸⁵. Απόφαση του Κ.Σ. του "Ρ.Φ." για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Επίσης και στο "Μαθήματα από το λαϊκό ξεσπάσμα του Νοέμβρη και τα καθήκοντα του κόμματος σήμερα".

⁸⁶. Από "ανακοίνωση του ΚΚΕ εσ. μετά τα αιματηρά γεγονότα της 16-17 του Νοέμβρη 1973" ΚΟΜΕΠ τχ.4 Σεπτέμβρης-Νοέμβρης 1973 σελ. 6

την αδυναμία του να χαράξει μια αυτόνομη πορεία της αριστεράς.

Τελικά το Πολυτεχνείο ήταν ήττα και της αριστεράς. Εκδηλώθηκε ενάντια στη θέλησή της. Πήρε το δικό του δρόμο, χωρίς να επηρεαστεί ούτε στο ελάχιστο από τις προτροπές της, και συγκρούστηκε με το καθεστώς. Η αριστερά έμεινε στο περιθώριο. Πρωταγωνιστές ήταν οι φοιτητές, οι οποίοι, χωρίς την ψυχολογία του νηπιμένου, του "τίποτα δεν μπορεί να γίνει", που διακατείχε τους περισσότερους από την ηγεσία της αριστεράς, οδηγούνται σε ρήξη με το καθεστώς, λειτουργώντας εκτός της πολιτικής λογικής των δύο Κ.Κ.

"Το στρατηγικό ζήτημα της ρήξης απωθείται βαθιά στο κομματικό υποσυνείδητο της αριστεράς. Μέσα στην πολιτική της φιλολογία, η προοπτική της ρήξης, είτε τίθεται μ'έναν αφηρημένο και ιδεολογικό τρόπο, χωρίς λοιπόν να αποτελεί μια στρατηγική προοπτική, είτε αποκηρύσσεται ρητά"⁸⁷. Οι λόγοι θα πρέπει να αναζητηθούν κυρίως στις ήττες που υπέστη τόσο τον Δεκέμβριο 1944, όσο και στον εμφύλιο πόλεμο. Και το πραξικόπημα των συνταγματάρχων, όμως, πρέπει να θεωρηθεί ήττα της αριστεράς και γενικότερα του λαϊκού κινήματος. Είναι φυσικό μια πολιτική δύναμη, που έχει υποστεί, σχετικά πρόσφατα, τρεις συνεχείς ήττες, χωρίς να πυροδοτηθούν ευρείες αλλαγές και ανακατατάξεις στους κόλπους της, να μην είναι σε θέση να πρωταγωνιστήσει στον αγώνα κατά του δικτατορικού καθεστώτος.

---

⁸⁷. Χρ. Λαζαρίδης "Νοέμβριος 78: Ξεχασμένες ιστορίες για ένα επίκαιρο παραμύθι" Αγώνας τχ. 6 σελ. 26

Το παρελθόν της αριστεράς, ενώ από τη μια πλευρά εμπνέει τους φοιτητές, από την άλλη γίνεται ανασταλτικός παράγοντας για την πορεία της ίδιας.

Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα αναιρεί στην πράξη τις αδυναμίες της αριστεράς, εκτοπίζοντάς την όμως ταυτόχρονα από τον πολιτικό στίβο. Τα γεγονότα εξελίσσονται με την αριστερά στη θέση του θεατή-παρατηρητή.

Μετά το Πολυτεχνείο η αμηχανία της πολλαπλασιάζεται και, μη μπορώντας να κάνει απολύτως τίποτα, παραχωρεί τον κύριο ρόλο στους αστούς πολιτικούς. Λογική συνέπεια ήταν οι τελευταίοι να κυριαρχήσουν στην πολιτική σκηνή της μεταπολίτευσης.

Οι αριστερές ομάδες θεώρησαν την εξέγερση του Πολυτεχνείου ως δικό τους επίτευγμα και ως νίκη τους επί της πολιτικής των "Ρεφορμιστών". Ετσι όμως έχουν τα πράγματα;

Όπως είδαμε, την Τετάρτη το απόγευμα, σε κοινή σύσκεψη, διστάζουν να πάρουν απόφαση για κατάληψη του Πολυτεχνείου, αν και η πρόταση ήδη είχε γίνει από κάποια δικά τους μέλη. Όταν η κατάληψη είναι γεγονός, και με το δεδομένο του αιφνιδιασμού των άλλων πολιτικών οργανώσεων, μπαίνουν επικεφαλής και την καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό.

Μη έχοντας την ευθύνη της κατάληψης, αδυνατώντας να κάνουν πολιτικές εκτιμήσεις και τακτικές επιλογές, διακατεχόμενες από

το άγχος της πλήρους διαφοροποίησης από τους "ρεφορμιστές", προχώρουν σε ακραία επαναστατικά συνθήματα, απευθυνόμενοι στους συγκεντρωθέντες, οι οποίοι ούτε οργάνωση διέθεταν, ούτε καμιά εμπειρία ανάλογων κινητοποιήσεων είχαν⁸⁸. Ουσιαστικά καλούν τον λαό σε σύγκρουση με το καθεστώς και επανάσταση, χωρίς να υπάρχουν οι αντίστοιχοι υλικοί όροι και, πολύ περισσότερο, χωρίς την πρόθεση και την θέληση της πλειοψηφίας των συγκεντρωθέντων⁸⁹.

Επιζητούν "το τσάκισμα του ελιγμού της πολιτικοποίησης του καθεστώτος"⁹⁰ χωρίς να εκτιμούν, να προβλέπουν ή να προτείνουν τη μορφή της πολιτικής εξουσίας που θα το διαδεχθεί, έτσι ώστε το κίνημα να βρεθεί σε πλεονεκτικότερη θέση. Τάσσονται υπέρ της αντιπαράθεσης, χωρίς να προτείνουν τίποτα παραπέρα⁹¹, χωρίς καν να συντονιστούν μεταξύ τους.

Η έλλειψη πολιτικών δυνατοτήτων και οι μικρές διαστάσεις αυτών των ομάδων, σε συνδυασμό με το πλήθος των συγκεντρωθέντων, τις οδηγεί σε λαθεμένες εκτιμήσεις. Πιστεύουν ότι, όχι μόνο μπορεί να ανατραπεί η στρατιωτική δικτατορία, αλλά και να αρχίσει η επανάσταση.

Όταν η Α.Ε., ο "Ρ.Φ." ^{και οι ανένταχτοι} αναλαμβάνουν δράση, η επιρροή των

⁸⁸. ANTI τχ. 6 σελ. 24.

⁸⁹. Ν. Γιαννοδάκης ο.π. ANTI τχ. 6 σελ. 31.

⁹⁰. Στ. Λυγερός ο.π. τόμος 2ος σελ. 74.

⁹¹. Δ. Μαυρογένης Ελευθεροτυπία 17-11-86.

Επίσης "Οι αριστεριστές είχαν ταχθεί υπέρ της κατάληψης, χωρίς όμως την προοπτική θα είχε, σε τι θα αποσκοπούσε". Εκθέση...ΚΚΕ σελ. 36.

αριστερών ομάδων

περιορίζεται και τα ακραία συνθήματα εξαφανίζονται. Το εγχείρημα αποδείχτηκε εύκολο γιατί τα ακραία συνθήματα δεν είχαν βγει από τους συγκεντρωθέντες, οι οποίοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία, πέρα από την έμπρακτη αντίθεσή τους στο καθεστώς, πολύ απέχον από το να θέλγονται από τα επαναστατικά-ανατρεπτικά συνθήματα. Ετσι ο χαρακτήρας του Πολυτεχνείου περιορίστηκε στην αντιδικτατορική του διάσταση με αντιαμερικανικές αιχμές. Από εκείνη τη στιγμή άρχισαν να αυξάνονται οι συγκεντρωθέντες με γρήγορους ρυθμούς.

Με την εκλογή και συγκρότηση της συντονιστικής επιτροπής, η επιρροή των αριστερών ομάδων περιορίζεται ακόμα περισσότερο. Η όλη τους προσπάθεια εξαντλείται στο να επιτύχουν την συνέχιση της κατάληψης και να μην περάσουν οι προτάσεις των "ρεφορμιστών". Τελικά ήταν σημαντική η συμβολή τους στο ότι το κίνημα οδηγήθηκε σε σύγκρουση με το καθεστώς. Χωρίς την σκληρή αντιπαράθεσή τους στα πλαίσια της Σ.Ε., και όχι μόνο, για μια τακτική υποχώρηση, ίσως τα πράγματα να είχαν διαφορετική εξέλιξη. Δεν υιοθετήθηκαν όμως τα ακραία τους συνθήματα.

Ο ρόλος τους στην κατάληψη ήταν σαφώς μεγαλύτερος της πολιτικής τους εμβέλειας. Αυτό οφείλεται στις σοβαρές αδυναμίες τόσο των άλλων οργανώσεων, όσο και της αυτοοργάνωσης των φοιτητών. Ουσιαστικά εκμεταλλεύτηκαν το πολιτικό κενό που δημιουργήθηκε με την αυθόρμητη κατάληψη και την υστέρηση των άλλων πολιτικών δυνάμεων. Δεν είχαν όμως τις δυνατότητες, αν και η πολιτική συγκυρία τις ευνοούσε, να γηθούν μιας τέτοιας μεγάλης

λαϊκής κινητοποίησης. Τις ξεπερνούσε κατά πολύ.

Εκ των υστέρων αναγνωρίζουν ότι για την κατάληξη της εξέγερσης φταίει τόσο ο χαμηλός βαθμός οργάνωσης των μαζών, όσο και η έλλειψη πρωτοπόρου κομμουνιστικού κόμματος⁹².

Ούτε αυτές οι δυνάμεις αποτολμούν μιαν αυτοκριτική της δικιάς τους δράσης στα γεγονότα. Επιζητούν να καρπωθούν πολιτικά οφέλη -γεγονός που το καταφέρνουν στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης- με παραδοσιακές και συναισθηματικές μεθοδεύσεις. Έτσι, μετά από μια σύντομη τροχιά, θα οδηγηθούν στην διάλυση, αφού τίποτα το καινούργιο δεν κομίζουν στην πολιτική ζωή της χώρας. Αντίθετα, οι περισσότερες απ'αυτές κοιτάζουν το "ένδοξο" κομμουνιστικό παρελθόν και το προβάλλουν στο μέλλον.

Η στάση των αστών πολιτικών απέναντι στην προσπάθεια πολιτικοποίησης του καθεστώτος, όπως είδαμε, δεν ήταν ενιαία. Η τάση που εκπροσωπούν οι Κανελλόπουλος και Μαύρος αντιδρά έντονα και επιζητά τον ουσιαστικό παραμερισμό των στρατιωτικών από την πολιτική ζωή και την παράδοση της εξουσίας στους πολιτικούς. Οι υπόλοιποι, με κάποιες διαφοροποιήσεις, πιστεύουν ότι η προσπάθεια του Μαρκεζίνη συνιστά πολιτική διέξοδο. Το Πολυτεχνείο

---

⁹². Βλέπε ανακοινώσεις ΕΚΚΕ 27-11-73, "Μπολσεβίκων": 3-1-74, "Μαχητή" Μάρτης 1974. Σταύρος Λιβαδάς, Αριστείδης Μπαλτάς, Γιάννης Προκόβας. Το Πολυτεχνείο μέσα από κείμενα της εποχής του. Δεκαπενθήμερος Παλίτης τχ.2, 19-11-83 σελ. 28 ως 35.

αιφνιδιάζει και τους μεν και τους δε. Τόσο ο χαρακτήρας, όσο και ο προσανατολισμός της κατάληψης βρίσκονται σε αντίθεση με την πολιτική στρατηγική τους. Η συγκρουστική πορεία και τα προχωρημένα συνθήματα, που σκιαγραφούν μια δημοκρατία αρκετά πιο προχωρημένη σε σχέση με εκείνη της 20ής Απριλίου και μια χώρα ανεξάρτητη από τις ΗΠΑ, βρίσκονται εκτός της πολιτικής λογικής τους και εν πολλοίς σε σύγκρουση με τις επιδιώξεις τους.

Όταν κάποιος φοιτητής, με δικιά τους πρωτοβουλία⁹³ και εν ονόματι της παραγράφου που δεν συμπεριελήφθηκε στην ανακοίνωση της Σ.Ε., είχε όμως την αποδοχή της πλειοψηφίας⁹⁴ και η οποία μιλούσε για εθνική ενότητα, ήρθαν σε επαφή με πολιτικές προσωπικότητες, βρέθηκαν μπροστά στην άρνησή τους να συμπαρασταθούν ή να αναλάβουν πρωτοβουλίες⁹⁵.

Όταν εκ των πραγμάτων αναγκάζονται να εκδώσουν ανακοινώσεις,

---

⁹³ "Δεν υπήρξε απόφαση της Σ.Ε. για επαφές με πολιτικές προσωπικότητες" Στ. Παπάς Ελευθεροτυπία 17-11-83.

⁹⁴ Χρ. Λάζος Ελευθεροτυπία 17-11-83.

⁹⁵ "Η γραμμή της Σ.Ε. στην παράγραφο που δεν δόθηκε στους δημοσιογράφους, ήταν σαφής και έξω από τα πρόσωπα, καλούσαμε τον πολιτικό κόσμο σε μια πολιτική αντιδικτατορική ενότητα, να νομιμοποιήσει την οποιαδήποτε εξέλιξη, στηριζόμενος στη λογική της ασυμβίβαστης λαϊκής εξέγερσης του Πολυτεχνείου. Αυτό το νόημα μεταφέρθηκε σε πολιτικές προσωπικότητες, δεν έχουν σημασία τώρα τα πρόσωπα. Και δεν φάνηκε να γίνεται αποδεκτό" Χρ. Λάζος στο ίδιο.

"Αντιπροσωπεία από μέλη των εκλεγμένων επιτροπών επισκέπτεται πολιτικούς ηγέτες (ημέρα Πέμπτη) από τους οποίους ζητάει δηλώσεις συμπαράστασης. Το διάβημα των φοιτητών δεν έχει αποτέλεσμα γιατί τα συνθήματα που έχουν ακουσθεί είναι πέρα από τους στόχους του δημοκρατικού αντιχουντικού αγώνα, όπως θα πουν στην αντιπροσωπεία". Μ. Παπάσαγλου σ.π. σελ. 129

φροντίζουν να τονίσουν τόσο τη σοβαρή διαφωνία τους με μέρος των συνθημάτων, όσο και να προσδιορίσουν τον αγώνα του Πολυτεχνείου ως αγώνα για ακαδημαϊκές και πολιτικές ελευθερίες⁹⁶.

Οι Κανελλόπουλος και Μαύρος εκμεταλλεύονται την κατάληψη για να ασκήσουν άλλη μια φορά πίεση στους στρατιωτικούς, με στόχο την απομάκρυνση των τελευταίων από την εξουσία.

Η στάση τους είναι ιδιαίτερα προσεκτική, ώστε να μη βγουν έξω από το πολιτικό παιχνίδι. Δεν είναι τυχαίο ότι ούτε αυτή τη φορά δεν θα κατεβούν στο χώρο της εκδήλωσης.

Οι άλλες τάσεις των αστών πολιτικών δεν εκδηλώνονται δημόσια. Σε μια συγκέντρωση "Καραμανλικών" στην εφημερίδα "Εραδυνή" αποφασίζουν να προτείνουν στους φοιτητές να ζητήσουν από τον ραδιοσταθμό να έρθει ο Καραμανλής και θα κινηθεί κάποια

---

⁹⁶ "Δεν συμμερίζομαι όλα τα συνθήματα, που έρριψαν. Δεν τα συμμερίζονται, άλλωστε, ούτε όλοι οι εξεγερθέντες νέοι. Δι' αυτό και τα άκρως αρνητικά συνθήματα, που δεν ταιριάζουν με το πνεύμα της Δημοκρατίας, και που δεν γνωρίζω, αν τα έρριψαν ομάδες που ανήκουν πράγματι εις τους κόλπους των, τα παραμέρισε η υπερήφανη θέλησις και το υψηλόν φρόνημα της μεγάλης πλειονότητας των σπουδαστών.

Θεωρώ καθήκον μου να δηλώσω, ότι συμπαρίσταμαι πθικώς, εις την ιερά εξόρμησιν των νέων της Ελλάδος δια την πλήρη επικράτησιν των ακαδημαϊκών και πολιτικών ελευθεριών (...)." Π. Κανελλόπουλος. Κείμενα απ' τον αγώνα του εναντίον της δικτατορίας. σελ. 218.

"Ορισμένα συνθήματα, την ύποπτον προελευσιν των οποίων κατήγγειλαν οι ίδιοι οι σπουδασταί, δεν ημπορούν να απασπάσουν την προσοχή μας από το γεγονός ότι η σπουδάξουσα νεολαία έχει αναφαίρετον δικαίωμα και καθήκον να διεκδικεί, πέραν των εκπαιδευτικών της αιτημάτων, και την πλήρη αποκατάστασιν των δημοκρατικών θεσμών εις την χώραν". Από δήλωση του Γ. Μαύρου Δεκ/μερο Πολίτης τχ. 2 σελ. 31.

στρατιωτική μονάδα στην Αττική⁹⁷. Η πρόταση δεν έφτασε ποτέ στην Σ.Ε., ούτε συζητήθηκε από κάποιο άλλο συλλογικό όργανο. Ήταν εντελώς έξω από τις επιδιώξεις όχι μόνο της Σ.Ε. και των πολιτικών οργανώσεων, αλλά και του συνόλου των συγκεντρωθέντων.

Αυτή η πρόταση είχε και το στοιχείο της συναλλαγής, που προϋπέθετε πολιτικές συμφωνίες. Όμως ποιός μπορούσε εκείνη τη στιγμή να εκπροσωπήσει τους εξεγερμένους σε μια συνάντηση με παλαιούς πολιτικούς; Κανείς. Και πολύ περισσότερο δεν μπορούσε να κλείσει πολιτικές συμφωνίες. Αν το Πολυτεχνείο, όπως είδαμε, κινήθηκε έξω και εναντίον της πολιτικής στρατηγικής της αριστεράς, τούτο συνέβει εντονότερα με την περίπτωση των αστών πολιτικών, οι οποίοι, πέρα από τα άλλα, ούτε οπαδούς διέθεταν μεταξύ των ενεργοποιημένων φοιτητών, ούτε οργάνωση είχαν.

Το κίνημα, με τον χαρακτήρα και τον προσανατολισμό που παίρνει, στρέφεται και εναντίον τους⁹⁸. Είναι φυσικό λοιπόν να

⁹⁷.Προσ. συνέντευξη με Γιάννη Ματσουράνη.

"Υπήρξε και πρωτοβουλία από τη πλευρά της τότε δεξιάς. Ζήτησε επαφή με κάποιον του Πολυτεχνείου ο εκδότης της "Εραδυνής" Γ.Αθανασσιάδης. Πήγε νομίζω ο Γιάννης Ματσουράνης. Ο Αθανασσιάδης του είπε ότι στο διπλανό γραφείο ήταν εκείνη την ώρα ο Αχιλλέας Καραμανλής, ο Στεφανάκης και άλλοι, ζήτησε πληροφόρηση για τις προθέσεις μας, έδωσε πληροφορίες για τις κινήσεις των δικτατόρων, σε σχέση με το Πολυτεχνείο και πρότεινε να καλέσουμε από τα μεγάφωνα τον Κ. Καραμανλή να έρθει από το Παρίσι. Αυτά μας τα είπε αργότερα ο Ματσουράνης. Η πρόταση αυτή πάντως δεν πήγε καν στη Συντονιστική και σωστά γιατί δεν θα τη συζητούσε".
Δ. Μαυρογένης Ελευθεροτυπία 17-11-83.

⁹⁸. "Στους φοιτητές του Πολυτεχνείου υπήρχε διάχυτη η πεποίθηση ότι ο πολιτικός κόσμος δεν θα ανταποκριθεί, γιατί τα γεγονότα και ο αγώνας του Πολυτεχνείου τους ξεπερνούσε".
Παριανός, Ελευθεροτυπία 17-11-83.

"(...) η μορφή της άμεσης δημοκρατίας που είχε δημιουργηθεί μέσα στο Πολυτεχνείο ήταν έξω από τη λογική και τις πεποιθήσεις

μη ζητήσει τη βοήθειά τους ή τη συνεργασία τους. Οι πρωτοβουλίες κάποιων φοιτητών, που συναντήθηκαν μαζί τους, δεν εκφράζουν το κίνημα και γι' αυτό δεν είχαν συνέχεια ούτε, πολύ περισσότερο, αποτέλεσμα. Οι εν λόγω φοιτητές εξέφραζαν είτε προσωπικές απόψεις, είτε τη γραμμή, κυρίως του ΚΚΕ εσ. το οποίο προ πολλού είχε ταχθεί υπέρ του σχηματισμού κυβέρνησης εθνικής ενότητας.

Η τεράστια απόσταση μεταξύ της πολιτικής πραγματικότητας, που διαμορφώνεται από την εξέγερση, και των πολιτικών επιδιώξεων των αστών πολιτικών αδρανοποιεί τους τελευταίους και δεν τους επιτρέπει να αναλάβουν πολιτικές πρωτοβουλίες προς καμιά κατεύθυνση. Το αποτέλεσμα είναι αφ' ενός να μένουν μόνοι τους οι εξεγερμένοι και αφ' ετέρου οι στρατιωτικοί, ανεμπόδιστοι, να επιβάλουν την "τάξη" πνίγοντας την εξέγερση στο αίμα.

Οι αστοί πολιτικοί δεν έκαναν απολύτως τίποτα για να εμποδίσουν μια τέτοια εξέλιξη. Στη λογική τους κυριαρχούσε το πολιτικό τους συμφέρον. Ως προς τούτο, πράγματι είχαν επιτυχία.

Μια τέτοια εξέγερση δεν μπορεί παρά να όξυνε τις αντιθέσεις στους κόλπους των στρατιωτικών -εξ άλλου το πραξικόπημα του Ιωαννίδη δεν άργησε να γίνει- γεγονός που αδυνάτιζε το μέτωπό τους. Αν και οι αστοί πολιτικοί έπαιρναν κάποιες πρωτοβουλίες προς όσα κέντρα εξουσίας είχαν πρόσβαση, ίσως η κατάληξη της

μερικών πολιτικών" Ν. Μιχαλόπουλος στο ίδιο.

"Οι περισσότεροι πολιτικοί δεν ήθελαν και δεν μπορούσαν να νομιμοποιήσουν τη μορφή δημοκρατίας που έδειχνε το Πολυτεχνείο και γιατί δεν το ελέγχανε και γιατί δεν ήθελαν να τους ξημερώσει με τέτοιες δεσμεύσεις απέναντι στον λαϊκό παράγοντα". Δ. Μαυρογένης στο ίδιο.

εξέγερσης να ήταν διαφορετική.

Το ΠΑΚ του Α. Παπανδρέου, όπως είδαμε, έχει στοιχειώδη πρόσβαση στον φοιτητικό χώρο, στον οποίο δεν διαθέτει οργάνωση. Έτσι, οι δυνατότητές του για κάποιο ρόλο ή για ορθές εκτιμήσεις είναι ανύπαρκτες. Όπως εύγλωτα ομολογεί ο Ν. Μιχαλόπουλος - εκπρόσωπος της Νεολαίας του ΠΑΚ- "συμμεριστήκαμε, σε ένα βαθμό τις απόψεις για μερική έξοδο από το Πολυτεχνείο, όπως και εκείνες που βλέπανε ουτοπικές επαναστατικές διαδικασίες"⁹⁹.

Στις συζητήσεις των εκπροσώπων των οργανώσεων, οι οποίες δεν επηρέασαν ουδόλως την πορεία των πραγμάτων, το ΠΑΚ την Τετάρτη το βράδυ είναι κατά της κατάληψης και την Πέμπτη το πρωί υπέρ της συνέχισής της¹⁰⁰.

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και ο Α. Παπανδρέου: "Όταν το Πολυτεχνείο προχώρησε στη μεγάλη μέρα (16-11-73) θεωρήσαμε ότι υπήρχε πιθανότητα να γενικευθεί η εξέγερση και ότι έπρεπε να περάσουμε μέσα στην Ελλάδα για ένοπλο αγώνα"¹⁰¹.

Το ΠΑΚ, ακόμη και την τελευταία στιγμή, δεν αντιλαμβάνεται την πολιτική κατάσταση ούτε το χαρακτήρα του φοιτητικού

---

⁹⁹.Ελευθεροτυπία 17-11-83

¹⁰⁰.Προσ. συνέντευξη με Δ. Μαυρογένη.

¹⁰¹.Ελευθεροτυπία 14-10-75

κινήματος. Έτσι, στην εξέγερση δεν θα μπορέσει ούτε αισθητή να κάνει την παρουσία του.

Ο κύριος λόγος είναι ότι το ΠΑΚ εξακολουθεί να βλέπει τον ένοπλο αγώνα -τον οποίο όμως δεν αρχίζει- ως τη μοναδική δυνατότητα ανατροπής των συνταγματαρχών, ερχόμενο έτσι σε αντίθεση με την εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος και με τις διαθέσεις όλων όσων ήταν ενεργοποιημένοι εναντίον του καθεστώτος.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Με την εξέγερση του Πολυτεχνείου το φοιτητικό κίνημα, όπως είδαμε, ακύρωσε την προσπάθεια πολιτικοποίησης του καθεστώτος και έθεσε επιτακτικά το ζήτημα της αλλαγής της πολιτικής εξουσίας, μη αφήνοντας οποιαδήποτε περιθώρια πολιτικών ελιγμών στους στρατιωτικούς. Ταυτόχρονα όμως εξαντλήθηκε και το ίδιο. Η αιματηρή καταστολή της εξέγερσης δεν του άφησε καμιά δυνατότητα ανασύνταξης. Η αυτοοργάνωση του κινήματος έπαψε να υφίσταται, με οποιαδήποτε μορφή, και οι ανένταχτοι φοιτητές βρέθηκαν στο περιθώριο. Οι όποιες πολιτικές διεργασίες ακολούθησαν ήταν μεταξύ και στο εσωτερικό των οργανωμένων δυνάμεων της Αριστεράς.

Η ολοκληρωτική αυτή διάλυση του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος οφείλεται κατά κύριο λόγο στην έλλειψη ιδεολογικής αυτονομίας. Αν η οργανωτική και πολιτική αυτονομία του επέτρεψε να διατηρήσει την ενότητά του και να χαράξει μια επιτυχημένη πορεία στην αντιπαράθεσή του με το στρατιωτικό καθεστώς, η ιδεολογική του εξάρτηση από την Ελληνική Αριστερά θα ορίσει και τα όριά του.

Η ιδεολογική εξάρτηση του φοιτητικού κινήματος οφείλεται τόσο σε συγκυριακούς, όσο και σε μονιμότερους λόγους.

Η συγκρότηση των οργανώσεων Αντι-ΕΦΕΕ και "Ρήγα Φεραίου", γίνεται αμέσως μετά τις πρώτες κινητοποιήσεις των φοιτητών, πριν

το κίνημα αποκτήσει συνείδηση της δυναμικής του και των δυνατοτήτων του. Ενώ οι φοιτητές συσπειρώνονται και οργανώνονται με αποκλειστικό στόχο το δικτατορικό καθεστώς, μεταφέρονται στο φοιτητικό χώρο οι ιδεολογικές και πολιτικές διαφορές από τις πολιτικές οργανώσεις.

Η είσοδος των ιδεολογικών διαφορών στο φοιτητικό κίνημα πριν το ίδιο να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει το όλο ζήτημα, τοποθετεί σε προνομιακή θέση τις πολιτικές οργανώσεις.

Στη συνέχεια οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις θα περιοριστούν αποκλειστικά μεταξύ των οργανώσεων και των οργανωμένων φοιτητών και ελάχιστα θα απασχολήσουν κάποια τμήματα της αυτοοργάνωσης του κινήματος. Ουδέποτε το ζήτημα της ιδεολογίας έγινε αιχμή του ενδιαφέροντος των φοιτητών στις ΦΕΑ. Ετσι δημιουργείται η εντύπωση ότι το ζήτημα της ιδεολογίας αφορά αποκλειστικά στις πολιτικές οργανώσεις. Ως αποτέλεσμα αυτής της εντύπωσης ήταν να στρέφονται δυσανάλογα πολλοί φοιτητές προς τις οργανώσεις, για να ικανοποιήσουν τις ιδεολογικές τους ανησυχίες, αποστερώντας ταυτόχρονα το κίνημα από τον προβληματισμό τους. Το ζήτημα του ανοίγματος ιδεολογικού μετώπου από το κίνημα εναντίον των πολιτικών οργανώσεων ουδέποτε και από καμιά πλευρά δεν τέθηκε. Αποκλειστικά ενοποιητικό στοιχείο του κινήματος έμεινε πάντα η αντιδικτατορική του διάσταση.

Οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των οργανώσεων, οι οποίες μετέφεραν ιστορικά θεωρητικά σχήματα χωρίς νέο προβληματισμό, δεν οδήγησαν στη συγκρότηση μιας νέας ιδεολογίας, η οποία θα μπορούσε να καλύψει το ιδεολογικό κενό του κινήματος. Το κίνημα

εμπνέεται από τις παραδόσεις του αριστερού κινήματος ως και την εξέγερση του Πολυτεχνείου, χωρίς να έχει την παραμικρή ιδεολογική εξέλιξη.

Πέρα από την καθοριστική παρέμβαση των οργανώσεων, σοβαρό ρόλο στην ιδεολογική καθυστέρηση του φοιτητικού κινήματος έπαιξε και η καθυστέρηση της ελληνικής κοινωνίας σε ζητήματα θεωρίας. Η εγχώρια παραγωγή θεωρίας ήταν από ελάχιστη έως ανύπαρκτη. Η μεταφορά θεωρίας από άλλες χώρες δεν στάθηκε ικανή να καλύψει το κενό και να απαντήσει στις ιδιομορφίες της ελληνικής κοινωνίας.

Το δυσμενές, για την συγκρότηση ιδεολογίας του φοιτητικού κινήματος, πλαίσιο το κλείνουν τόσο η ελλιπής πληροφόρηση για τα φοιτητικά κινήματα της Ευρώπης, λόγω των συνθηκών της δικτατορίας, όσο και το γεγονός ότι η ιδεολογική και πολιτική συγκρότηση των φοιτητών που ηγήθηκαν του κινήματος ήταν σαφώς κατώτερη των περιστάσεων και των ζητημάτων που έθεταν οι φοιτητικές κινητοποιήσεις.

Η ίδια καθυστέρηση παρατηρήθηκε και στη διαδικασία θεωρητικοποίησης της δράσης, της λειτουργίας και της οργάνωσης του κινήματος. Οι συνθήκες ημιπαρανομίας και η ταχύτατη εξέλιξη των γεγονότων, δεν άφηναν περιθώρια αναλυτικών συζητήσεων. Εξ άλλου, η γρήγορη μαζικοποίηση του κινήματος και οι αλληπάλληλες επιτυχίες εναντίον του καθεστώτος δεν έθεταν επιτακτικά ζητήματα προς συζήτηση. Η πορεία, όπως εξελισσόταν, άφηνε ικανοποιημένους τους φοιτητές. Ο "ορατός" και "εκάθαρος" αντίπαλος- η χούντα- απλοποιούσε τα πράγματα και εξασφάλιζε την πολιτική ενότητα του φοιτητικού κινήματος, με αποκλειστικό και

σαφώς διατυπωμένο στόχο, την ανατροπή της δικτατορίας.

Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, ως ο αποκλειστικός εκφραστής της λαϊκής δυσσέσκειας, με την επιτυχημένη αντιπαράθεση του εναντίον του καθεστώτος θέτει στο περιθώριο τις άλλες πολιτικές δυνάμεις και κυρίως την Αριστερά. Η επιτυχημένη πορεία του κινήματος και η ρηθικέλευθη δράση και λειτουργία του εκ των πραγμάτων αμφισβητούν πάγιες αρχές της παραδοσιακής Αριστεράς. Το ζήτημα της ανανέωσής της και του αναπροσανατολισμού της τίθενται εξ αντικειμένου, χωρίς να τα θέσει σαφώς το ίδιο το φοιτητικό κίνημα. Η έλλειψη ιδεολογικής αυτονομίας και ο εμπειρισμός του δεν του επιτρέπουν τέτοιες προωθημένες παρεμβάσεις στη σφαίρα της πολιτικής και της ιδεολογίας. Η άλλη αντίληψη για την πολιτική που κομίζει το κίνημα- η οποία δεν διατυπώνεται, αλλά σαφώς διακρίνεται μέσα από τα χαρακτηριστικά του, τη λειτουργία του και τη δράση του- προδικάζει τη μελλοντική ιδεολογική αυτονόμηση του, λειτουργεί ανατρεπτικά προς όλες τις κατευθύνσεις και το καθιστά επικίνδυνο ακόμη και για την κατεστημένη ηγεσία της Αριστεράς. Η συνειδητοποίηση του γεγονότος αυτού από την πλευρά της οργανωμένης Αριστεράς και η μη συνειδητοποίησή του από το φοιτητικό κίνημα είναι φυσικό να διεγείρει τα αντανακλαστικά της πρώτης, γεγονός που την οδήγησε να αντιμετωπίσει το φοιτητικό κίνημα με μεγάλη επιφυλακτικότητα.

Αποτέλεσμα ήταν μια υποβόσκουσα αντιπαλότητα μεταξύ των δύο πλευρών, που έτσι ή αλλιώς έδρασε εναντίον της ολοκλήρωσης του

κινήματος. Από την πλευρά του το φοιτητικό κίνημα δεν χάραξε διαχωριστική γραμμή, ούτε άσκησε κριτική στις αριστερές οργανώσεις, με συνακόλουθο την ανενόχλητη δράση των τελευταίων στο εσωτερικό του.

Το φοιτητικό κίνημα έδρασε και λειτούργησε πάντα σε σχέση με την πραγματικότητα που αντιμετώπιζε, χωρίς να καθοριστεί από ξένα πρότυπα, υπερβαίνοντας τα στερεότυπα, τις αυταρχικές δομές, την ψυχολογία του πτημένου και το συντηρητισμό της παραδοσιακής Αριστεράς. Κατάφερε να συνδυάσει την ηθική με την πολιτική, το ατομικό με το συλλογικό, τη θεωρία- δεν προπαγάνδιζε μόνο την αντίσταση αλλά δράσε και το ίδιο- με την πράξη¹. Ωστόσο, παρά τον αριστερό του προσανατολισμό, και βέβαια λόγω της έλλειψης ιδεολογικής αυτονομίας, δεν κατάφερε να ξεπεράσει τα όρια του αντιδικτατορικού κινήματος και να "δείξει" την κοινωνική οργάνωση που οραματίζεται, αν και τα οράματα των φοιτητών ξεπερνούσαν τα πλαίσια της τυπικής δημοκρατίας στην κατεύθυνση της δημοκρατικής και συμμετοχικής λειτουργίας των θεσμών, της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ανεξάρτητης πορείας της χώρας².

---

¹ Νίκος Σιδέρης: Εκπομπή "πίσω από τα γεγονότα".

². "Οι πολιτικοί οραματισμοί που κυριαρχούν στο φοιτητικό κίνημα και που εκδηλώνονται στα συνθήματα του Νοέμβρη, δεν κλείνονται στο στόχο μιας απλής απομάκρυνσης της δικτατορίας. Φτάνουν πολύ πιο μακριά από το να εκφράσουν μια "τυπική κοινοβουλευτική δημοκρατία" όπως αυτή που κατάλυσαν οι στρατιωτικοί στις 21 Απρίλη 1967. Με λιγότερο ή περισσότερο καθαρό τρόπο, όσοι αγωνίζονται το Νοέμβρη παλεύουν για μια προχωρημένη δημοκρατία, όπου το μαζικό κίνημα θα παίξει καθοριστικό ρόλο στις κοινωνικές εξελίξεις μέσα σε συνθήκες

Επίσης δεν κατάφερε να πυροδοτήσει αυτόνομα κινήματα πολιτών στους χώρους εργασίας ή στα στρώματα των διανοουμένων.

Η αλλαγή των πολιτικών συνθηκών που ακολούθησε την καταστολή της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, οι οποίες διέφεραν σοβαρά εκείνων κάτω από τις οποίες εκδηλώθηκε το φοιτητικό κίνημα, δεν επιτρέπει κανενός είδους φοιτητικές κινητοποιήσεις, ούτε συγκρότηση αυτοοργάνωσης των φοιτητών. Ουσιαστικά σημαίνει την πλήρη οργανωτική και πολιτική διάλυση του κινήματος.

Στη μεταπολίτευση τα πράγματα γίνονται ακόμη δυσκολότερα. Η πτώση της δικτατορίας αποστερεί από το φοιτητικό κίνημα το μόνο ενοποιητικό στοιχείο που διαθέτει. Η ταυτόχρονη έλλειψη ιδεολογικής συνοχής των ανένταχτων φοιτητών και η νόμιμη παρουσία και δράση των οργανώσεων της Αριστεράς, οι οποίες διαθέτουν μηχανισμούς προβολής και δημιουργούν μια αίσθηση δύναμης, δεν επιτρέπει ούτε κάποια ανασύνταξη μέρους των φοιτητών πάνω στη λογική του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, ούτε πολύ περισσότερο τον επηρεασμό της πολιτικής ζωής από τα πολιτικά ήθη που κόμισαν οι φοιτητές με τους αγώνες τους κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Σε ελάχιστο χρονικό διάστημα το σκηνικό στον φοιτητικό χώρο ανατρέπεται ολοκληρωτικά και οι οργανώσεις της Αριστεράς και του ΠΑΣΟΚ βρίσκονται παντοδύναμες χωρίς αντίπαλο.

άνθιση των πολιτικών ελευθεριών. Μια προχωρημένη δημοκρατία που θα λύνει ταυτόχρονα και το πρόβλημα της εθνικής ανεξαρτησίας με ένα δραστήριο και αμετάτρεπτο τρόπο. (...)"

"Το μήνυμα του Νοέμβρη δεν έδρασε μόνο ανατρεπτικά για το στρατιωτικό καθεστώς, αλλά εξασκέει και μια μακροπρόθεσμη υπονόμηση των βαθύτερων αστικών θεσμών και μηχανισμών κι αυτή του τη διάσταση δεν πρέπει να την αποσιωπούμε."

Νίκος Χριστοδουλάκης:εφ."Θεσσαλονίκη" 13-11-79

Το φοιτητικό κίνημα της αντιπολίτευσης δεν διατηρεί καμιά ομοιότητα με εκείνο της δικτατορίας. Η έλλειψη αυτονομίας και οι κομματικές αντιπαράθεσεις το ευνουχίζουν πολιτικά και το αποστερούν από το κοινωνικό του περιεχόμενο.

Το ανολοκλήρωτο αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα, παρ' όλα όσα προσέφερε στη πτώση του δικτατορικού καθεστώτος, δεν κατάφερε, ούτε στο ελάχιστο, να υπάρξει με οποιαδήποτε τρόπο στη μεταπολίτευση. Η έλλειψη σαφώς διατυπωμένου κοινωνικού οράματος και ιδεολογίας δεν του το επέτρεψαν. Σ' αυτό συνέβαλε και η οργανωμένη Αριστερά, η οποία ποτέ δεν "έσκυψε" αναλυτικά πάνω στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κινήματος. Βέβαια η οποιαδήποτε σοβαρή ενασχόληση της Αριστεράς με το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα θα πυροδοτούσε ποικίλες διεργασίες στο εσωτερικό της. Την εξέλιξη αυτή ήθελε να την αποφύγει με κάθε τρόπο γιατί η ίδια οργανώνεται, έρα και υπάρχει στη μεταπολίτευση σαν να μην έχει συμβεί τίποτα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Η Αριστερά δεν θέλησε ή δεν μπόρεσε να διδαχθεί. Έτσι έμεινε ανήμπορη στο περιθώριο της πολιτικής ζωής.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ

Α. Β Ι Β Λ Ι Α

- Αλιβιζάτος Ν.: Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974 όψεις της ελληνικής εμπειρίας. Αθήνα 1983
- Αποστολίδης Α.: Μαρτυρία από το ματωμένο φοιτητικό κίνημα 1967-1974. Αθήνα 1975
- Ανδρικόπουλος Γ.: Οι ρίζες του ελληνικού φασισμού (στρατός και πολιτική). Αθήνα 1977
- Anderson L.: Προσωπικότητα και στάσεις των φοιτητών των ελληνικών ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (έρευνα στα έτη 1971-1972) Αθήνα 1980.
- Ασούρας Γ.: Η Ελλάδα κάτω από την κυριαρχία των ΕΠΑ και του NATO Αθήνα 1977
- Αφεντούλη Ι.: Μάης 68 (συνεντεύξεις). Αθήνα 1988
- Βερέμης Θ.: Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936. Αθήνα 1977
- Βουρνάς Τ.: Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1967-1974 χούντα-φάκελος Κύπρου Αθήνα 1986
- Γάλλος Κ.: Το Ελληνικό φοιτητικό κίνημα και οι επιπτώσεις του στο κατεστημένο. Αθήνα 1978
- Γάτος Γ.: Πολυτεχνείο: Ρεπορτάζ με την ιστορία. Αθήνα 1985
- Γεωργιάδης Γ.: Η ιδεολογία της Επανάστασης. Αθήνα 1971
- Γιαννόπουλος Γ.-Clogg R.: Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό. Σλλογικό έργο με άρθρα και των Woodhouse C.M., Ζαχαρόπουλου Γ., Βλάχου Ε., Πεσμαζόγλου Ι., Δημαρά Α., Ρούφου Ρ., Ξύδη Α., Τρέχαλι Α. και Goldbloom M. Αθήνα 1976

Yataganas X.: Pour une histoire politique du mouvement des etudiant grecs (1950-1967)

Γραμματικόπουλος Θ.: Έτσι έζησα τις ματωραμένες μέρες του Νοέμβρη 1973. Αθήνα 1975

Γρηγοριάδης Σ.: Ιστορία της δικτατορίας. Τόμοι 3. Αθήνα 1975

Δαράκη-Μάλλε Μ.: Οι εσατζήδες. Αθήνα 1976

Διγκαβές Κ.: Το ημερολόγιο της χουντικής επταετίας. Θεσσαλονίκη 1976

Δίκες α. Πρωταιτίων 21ης Απριλίου 1967 Τόμοι 4. Αθήνα 1975

β. Πολυτεχνείου τόμοι 5. Αθήνα 1975

γ. Βασανιστών τόμοι 3. Αθήνα 1976

Ζήλιος Σ., Ιερεμίας Αλ., Καρατζάς Χρ.: Ιστορία του φοιτητικού μας κινήματος. Αθήνα 1975

Ζορμπαλάς Σ.: Ο νεοφασισμός στην Ελλάδα (1967-1974). Αθήνα 1978

Ζωγράφου Λ.: Πως φτάσαμε στη νύχτα της μεγάλης σφαγής. Αθήνα 1984

Βεοδωρόπουλος Σπ.: Από το δόγμα Τρούμαν στο δόγμα χούντα. Αθήνα 1976

Ισο-Κον-Μπεντίτ: Μάης 1968: Το μήνυμα των οδοφραγμάτων. Αθήνα χωρίς χρονολογία έκδοσης.

Ιμβριώτη Ρ.: Αριστος σιωπός (ο Νοέμβρης 1973). Αθήνα 1974

Καββαδίας Φ.: Εδώ πολυτεχνείο. Αθήνα 1984.

Κακασουνάκης Ν.: 2650 μερόνυχτα συνωμοσίας τόμοι 2. Αθήνα 1976

Κανελλόπουλος Π.: Ιστορικά δοκίμια. Αθήνα 1975

Κανελλόπουλος Π.: Κείμενα από τον αγώνα του εναντίον της δικτατορίας. Αθήνα 1987

Καράγιωργας Γ.: Από τον ΙΔΕΑ στη χούντα Αθήνα 1975

- Καράγιωργας Δ.: Οι οικονομικές συνέπειες της στρατιωτικής Δικτατορίας, στο : Μελέτες πάνω στη σύγχρονη Ελληνική οικονομία. Αθήνα 1978
- Καρατζαφέρης Σπ.: Η σφαγή του Πολυτεχνείου Αθήνα 1975
- Καστοριάδης Κ.: Γαλλική κοινωνία. Αθήνα 1986
- Κατηφόρης Γ.: Η νομοθεσία των βαρβάρων Αθήνα 1975
- Κάτρης Γ.: Η γέννηση του Νεοφασισμού στην Ελλάδα 1960-1970 Αθήνα 1974
- Κονοφάγος Κ.: Η εξέγερση του πολυτεχνείου. Αθήνα 1982
- Κορυζής Χ.: Το αυταρχικό καθεστώς 1967-1974 Αθήνα 1975
- Λάσος Χρ.: Ελληνικό φοιτητικό κίνημα 1821-1973 Αθήνα 1987
- Λεντάκης Α.: Παρακρατικές οργανώσεις και 21η Απριλίου. Αθήνα 1975
- Λέτσα Μ.: Εργατικοί αγώνες στη περίοδο της δικτατορίας. Αθήνα χωρίς χρονολογία έκδοσης
- Λιναρδάτος Σπ.: Από τον εμφύλιο στη χούντα τόμοι 5. Αθήνα 1978
- Λυγερός Στ.: Φοιτητικό κίνημα και ταξική πάλη στην Ελλάδα. τόμοι 2 Αθήνα 1977 και 1978
- Λυμπεράκη Μ.: Το μυστήριο, Αθήνα, χωρίς χρονολογία έκδοσης.
- Μαντέλ Ε.: Φοιτητές, διανοούμενοι και πάλη των τάξεων. Αθήνα 1980
- Μαρκεζίνης Σπ.: Αναμνήσεις 1972-1974 Αθήνα 1979
- Μαρκόπουλος Δ.: Η εξέγερση των φοιτητών εν Αθήναις και η δράση της φοιτητικής φάλαγγος εν Κρήτη κατά το 1897
Εν Καλάμαις 1903
- Μητροπούλου Κ.: Το χρονικό των τριών ημερών Αθήνα 1974
- Μουζέλης Ν.: Νεοελληνική κοινωνία, όψεις υπανάπτυξης. Αθήνα 1978
- Μπουντούρης Α. (Παλαμάρας Χρ.) Ελληνική Αριστερά: ανάγκη για μια

- νέα πορεία. Αθήνα 1975
- Νικολινάκος Μ.: Αντίσταση και Αντιπολίτευση 1967-1974. Αθήνα 1975
- Ντεγλιάννης Γ.: Η Δίκη. Αθήνα 1990
- Παπαδημητρίου Ν.: Το κίνημα του Π. Ναυτικού Μάιος 1973. Αθήνα 1985
- Παπαδόπουλος Γ.: Το πιστεύω μας τόμος 7. Αθήνα 1968-1972
- Παπάξογλου Μ.: Ανωτάτη παιδεία, φοιτητικό κίνημα. Αθήνα 1973
- Παπάξογλου Μ.: Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία. Αθήνα 1977
- Παπακοσμάς Β.: Ο στρατός στην πολιτική ζωή της Ελλάδας. Αθήνα 1981.
- Παπακωνσταντίνου Θ.: Πολιτική Αγωγή Αθήνα 1970
- Παπανδρέου Α.: Η δημοκρατία στο Απόσπασμα Αθήνα 1974
- Παραλίκας Δ.: Συνωμοσίες. ΙΔΕΑ και ΑΣΠΙΔΑ 1944-1974. Αθήνα 1976
- Παρασκευόπουλος Π.: Μαρτυρία 1963-1967. Πως φτάσαμε στη δικτατορία Αθήνα 1974
- Παρτσαλίδη Α.: Αναμνήσεις από τους αγώνες της νεολαίας 1926-1933. Αθήνα 1976
- Πιμπλής Μ.: Το φοιτητικό κίνημα και η πάλη του Α.Δ.Μ.Ε. Θεσσαλονίκη 1974
- Πουλιαντζάς Ν.: Η κρίση των διδακτοριών (Πορτογαλία-Ελλάδα-Ισπανία) Αθήνα 1975
- Ροδάκης Π.: Η δικτατορία των Συνταγματάρχων Αθήνα 1975
- Ρόξα Α.: Το σπουδαστικό κίνημα. Αθήνα, χωρίς χρονολογία έκδοσης.
- Ρουσσέα Στ.: Ο θάνατος μιας Δημοκρατίας Η Ελλάδα και η Αμερικανική συνείδηση. Αθήνα χωρίς χρονολογία έκδοσης.
- Σαιν-Μαρτέν Κ.: Ομπράκηδες: Ιστορία μιας γενιάς. Αθήνα 1984
- Σβωρώνος Ν.: Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας Αθήνα 1976
- Σιηλ Π.-Μακκονβίλ Μ.: Η γαλλική επανάσταση του 1968 Αθήνα 1982

- Σμοκοβίτης Δ.: Μια ιδιότυπος κοινωνική ομάδα: Οι ένοπλοι δυνάμεις. Θεσσαλονίκη 1975
- Σταματίου Κ., Πουλιαντζής Ν., Τσάτσος Δ., Βέλτσος Γ., Ζωγράφου Η., Τσουκαλάς Κ., Βεργόπουλος Κ., Καρατσαφέρη Ι., Πατρύκιος Τ.: Αμφισβήτηση. Αθήνα 1977
- Σταυριανός Η.: Η Ελλάδα σε επαναστατική περίοδο. Σοράντα χρόνια αγώνες. Αθήνα 1974
- Σταύρου Ν.: Συμμαχική πολιτική και στρατιωτικές επεμβάσεις. Ο πολιτικός ρόλος των Ελλήνων στρατιωτικών. Αθήνα 1976
- Σωτηρίου Γ., Ματλής Η., Λεονταρίδης Δ.: Φοιτητικά Σελίδες του 1901. Αθήνα 1902
- Τοπόσκι Γ.: Προβλήματα ιστορίας και ιστορικής μεθοδολογίας. Αθήνα 1983
- Τσουκαλάς Κ.: Η Ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες. Αθήνα 1976
- Φραγκόπουλος Ι.: Από την κατ'επίφαση Δημοκρατία στην αποκάλυπτη τυραννία. Αθήνα 1976
- Φρανκ Π - Μαντέλ Ε: Δύο μελέτες για το γαλλικό Μάη του 1968. Αθήνα 1982
- Φάτσης Γ.: Πολυτεχνείο 73. Εξέγερση-κατάληψη-εισβολή. Αθήνα 1983
- Φλουτζής Α.: Το φοιτητικό κίνημα 1923-1928. Αθήνα 1983
- Χαλβατζής Σπ.: Η πορεία της νεολαίας. Αθήνα 1986
- Χαραλάμπης Δ.: Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα. Αθήνα 1985.
- Ψυρούκης Ν.: Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας τόμος Δ (1967-1974) Το καθεστώς της 21ης Απριλίου. Αθήνα 1983

Viever R.:Μάης 1968.Αθήνα 1978

Woodhousec.:Η άνοδος και η πτώση των συνταγματαρχών.Αθήνα, χωρίς χρονολογία έκδοσης.

B. A P Θ P A

Αλιβιζάτος Ν.:Τα στεγανά της εξουσίας Εφ."Το Βήμα" 19-4-87

Αναστασιάδης Γ.:Συνταγματική σκηνογραφία και Ιδεολογία της Δικτατορίας... και η εκδίκηση των δημοκρατικών θεσμών. περ. "Αντί"τχ.344 σελ.21 κ.ε.

Αναστασόπουλος Ν.:Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι φοιτητικές εξεγέρσεις περ. "Αντί"τχ. 112 σελ.33κε

Αργυρόπουλος Χρ.:Νομή της εξουσίας και απονομή της Δικαιοσύνης περ."Αντί"τχ.344 σελ.41

Βασιλικός Β.:Εφτά σημειώσεις στο περιθώριο της εφταετίας. περ."η λέξη" τχ.63-64 σελ. 280κε

Βέλλιος Α.:Πολυτεχνείο έξι χρόνια μετά εφ."το Βήμα" 18-11-79

Βερέμης Β.:Ο στρατός στην πολιτική μετά τον πόλεμο. Από το αφιέρωμα "Η Ελλάδα σε εξέλιξη"του περιοδικού "Les Temps Modernes" σελ. 135 κε

Βερναρδάκη Χρ.και Μαυρή Γ.:Οι ταξικοί αγώνες στη μεταπολίτευση (μέρος πρώτο) περ."Θέσεις τχ14 σελ. 45κε

Βουλέλης Ν.:Πως έζησε τις διεθνείς εξελίξεις η γενιά της δικτατορίας (1967-74) περ."Θούριος"τχ18 σελ.26κε

Βουτσινά Π.:Κάποτε το αδύνατο γίνεται αυτονόητο περ. "Κάπα" τχ30 σελ.27

Γαλανόπουλος Ζ.: Από τη Νομική στο Πολυτεχνείο εφ. "Ελεύθερη γνώμη"
18-11-83

Γιανναδάκης Ν.: Πολυτεχνείο: Σχόλια, κρίσεις, συμπεράσματα.
περ. "Αντί" τχ 6 σελ. 30 και 31

Γιομπαζολιά Μ.: Ετσι ξεκίνησε το γκρέμισμα της
χούντας. εφ. "Κυρ. Ελευθεροτυπία" 21-2-82

Γιομπαζολιά Μ.: Η σύγκλητος υπάκουσε στη χούντα εφ. "ελευθεροτυπία"
23-2-82

Γκρίτσι-Μιλλιέξ Τ.: Ημερολόγιο οχτώ ημερών περ. "η λέξη" τχ. 63-64
σελ. 324κε

Δαφέρμος Ο.: Η αυτοοργάνωση του αντιδικτατορικού φοιτητικού
κινήματος. περ. "Αντί" τχ 333 σελ. 40 και 41

Δαφέρμος Ο.: Σχέσεις του αντιδικτατορικού φοιτητικού κινήματος με
τις αντιδικτατορικές δυνάμεις. περ. "Αντί" τχ. 344 σελ. 56κε

Δαφέρμος Ο.: Ο ρόλος του στρατού και το πραξικόπημα της 21ης
Απριλίου εφ. "Ρέθυμνο" 23 και 24-4-1986

Δρακονταειδής Φ.: Το σήμερα φτιάχτηκε τότε. περ. "η λέξη" τχ. 63-64
σελ. 364κε

Ευθυμίου Π.: Τα πολλά πρόσωπα της Αντίστασης εφ. "το Βήμα" 19-4-87

Κακριδής Φ.: Η εκπαιδευτική Ανοιξη που χάθηκε εφ. "το Βήμα" 19-4-
87

Κακριδής Φ.: "Κάθαρσις". Τα πανεπιστήμια, η δικτατορία και η
μεταπολίτευση. περ. "η λέξη" τχ 63-64 σελ. 293κε

Καλλιγιάς Κ.: Πως φτάσαμε στο Πολυτεχνείο εφ. "Καθημερινή" 18-11-79

Καπετανγιάννης Β.: Θεωρητικές προσεγγίσεις στο πρόβλημα των
στρατιωτικών επεμβάσεων στην πολιτική. περ. "Σύγχρονα θέματα" τχ. 9

σελ.23κε

Καπετανγιάννης Β.:Ξένη εξάρτηση και Δικτατορία περ."Αντί" τχ.344
σελ. 38 κε

Κατξουράκη Γ.:"το πιστεύω μας":πολιτικός λόγος και ιδεολογικό
πεδίο. περ. "Πολίτης" τχ.32 σελ.19 κε

Καψάλης Δ.:Αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα:Ιστορία και
ιδεολογίες.περ."Πολίτης" τχ.30 σελ55κε

Κοροβέσης Π.:Μια χούντα είκοσι χρόνια μετά. περ."η λέξη" τχ. 63-
64 σελ. 314κε

Κουλουφάκος Κ.:Λογοτέχνες και δικτατορία περ."η λέξη" τχ.63-64
σελ. 413κε

Κουμάντος Γ.:Ανωτάτη παιδεία-Διαπιστώσεις και προοπτικές. εφ."το
Βήμα" 27-9-70 έως 3-10-70

Κωσταβάρας Θ.:Η Παθολογοανατομία μιας μέρας ή η εκδήλωση της
νόσου του Αρτούρο Ούι και το στιγμιαίο σύνδρομο της αδράνειας.
περ." η λέξη"τχ. 63-64 σελ.416κε

Λαζαρίδης Χρ.:Για την ιστορία του φοιτητικού κινήματος επί
δικτατορίας περ. "Πολίτης" τχ.32 σελ.30 κε

Λαζαρίδης Χρ.:Νοέμβρης 78:Ιστορίες για ένα επίκαιρο παραμύθι.
περ."Αγώνας" τχ.4 σελ. 25 κε

Λεντάκης Α.:Επιτελείο για τη φασιστικοποίηση της νεολαίας. περ.
"Αντί" τχ.18 σελ.32

Λεντάκης Α.:Οι διανοούμενοι και η δικτατορία περ."η λέξη" τχ.63-
64 σελ.402 κε

Λεντάκης Α.:Φοιτητές ο μεγάλος πονοκέφαλος της δικτατορίας

περ"Αντί"τχ.19 σελ. 12κε

Λιβαδός Στ.,Μπαλτάς Α.,Προκόβας Γ.:Το Πολυτεχνείο μέσα από κείμενα της εποχής του "Δεκαπενθήμερος πολίτης"τχ2 σελ,28κε

Λιναρδάτος Σπ.:Οι φοιτητές στην Αντίσταση περ."Επιθεώρηση Τέχνης" τχ,87-88 σελ.463 κε

Λουκάκος Π.:Ο έλεγχος της πολιτικής εξουσίας πάνω στις ένοπλες Δυνάμεις. περ. "Σύγχρονα θέματα" τχ 9 σελ.35 κε

Λυγερός Στ.:Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία εφ."Ελευθεροτυπία". 19-11-82

Μαγκάκης Β.Γ.:Σκόρπιες αναμνήσεις από την Αντίσταση στην 7χρονη τυραννίδα περ. "Αντί" τχ.344 σελ.42 κε

Macdonald R.:Τυποκτόνος Τυραννίς περ. "Αντί"τχ344 σελ.30

Μάνεσης Α.:Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα:αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση.Από το αφιέρωμα του περ.Les Temps Modernes,"Η Ελλάδα σε εξέλιξη" σελ. 15 κε

Μανωλκίδη Κ.Σ.:Απριλιανή δικτατορία και το "Σύνταγμα"68 περ. "Αντί" τχ.344 σελ. 27 κε

Μαρίνος Γ.:Ο εθισμός στην παρανομία εφ."το Βήμα" 19-4-87

Μελετόπουλος Μ.:Για την ιδεολογία των συνταγματαρχών περ."Αντί" τχ. 344 σελ. 35 κε

Μεμής Χρ.:Η νύχτα των τανκς στη Θεσσαλονίκη που λησμονήθηκε.περ. "Αντί"τχ 36 σελ. 13κε

Μιχαήλ Γ.:Τι ήταν οι Φοιτητικές Επιτροπές Αγώνα (ΦΕΑ).Πως φτάσαμε στο Πολυτεχνείο εφ."Αυγή"

Μπαλασούρας Μ.:Ετσι φτάσαμε στη "δέκνη των 11"εφ."Πρώτη" 20-11-87

- Μ.Τ.: Φοιτητικές Επιτροπές Αγώνα. περ, "Θούριος" τχ. 180 σελ. 15 κε
- Νάσιουτζικ Α.: Εξουσία και ελευθερία περ. "η λέξη" τχ. 63-64 σελ. 380 κε
- Νικολάου Δ.: Για την ιστορία του φοιτητικού κινήματος επί δικτατορίας. περ. "Πολίτης" τχ. 30 σελ. 50 κε
- Νικολάου Δ.: Κρίση της αριστεράς και αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα. περ. "Πολίτης" τχ. 31 σελ. 54 κε
- Ν.Π.Η μεγάλη αντιδικτατορική εξόρμηση του Νοέμβρη περ. "Κομμουνιστική Επιθεώρηση" τχ4 Σεπτέμβρης-Νοέμβρης 1973 σελ. 17 κε
- Νταβέας Δ.: Τα Στοιχεία για την συνεργασία καθηγητών των Α.Ε.Ι. με τη δικτατορία. περ. "Πολίτης" τχ2 σελ. 23 κε
- Ντασέν Ζ: Δεν πιστεύω στην ιδιαιτερότητα του διανοούμενου. περ. "η λέξη" τχ. 63-64 σελ. 267 κε
- Παπαδημητρίου Γ.: Η νομοθεσία της δικτατορίας για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα. περ. "Πολίτης" τχ. 2 σελ. 19 κε
- Παπανικολάου Θ.: Η εξέγερση του Νοέμβρη περ. "Νέοι στόχοι" τεύχη 1, 2, 3, 4 και 5
- Παπουτσάνης Γ.: Από το μνημόσυνο Παπανδρέου στο Πολυτεχνείο και την πτώση του Παπαδόπουλου. περ. "Αντί" τχ112 σελ. 24 κε
- Πεπελάσης Α.: Η οικονομία στο Απόσπασμα εφ. "το Βήμα" 19-4-87
- Πλασκοβίτης Σπ.: <<Χρόνια μνήμης και αμνημοσύνης>> περ. "η λέξη" τχ. 63-64 σελ. 240 κε
- Πλωρίτης Μ.: Η αληθινή "Ελληνική τραγωδία" περ. "η λέξη" τχ 63-64 σελ. 273 κε
- Πλωρίτης Μ.: Ο "πολιτισμός" της δικτατορίας ρίζα παρόντων

κακών.εφ."το Βήμα" 19-4-87

Πολίτης Ω. :Η φοιτητική Συντροφιά και η ιστορία της περ. "Νέα Εστία" χριστουγ. τεύχος 1937 σελ.75 κε

Ράλλης Γ.:Συμμετοχή ή αποχή.εφ. Βραδυνή 13-11-73

Ράμφος Στ.:Η γενιά του 15% και του 114 περ."Αντί"τχ.209 σελ.28κε

Ραυτόπουλος Δ.:Οι διανοούμενοι μπροστά στον ολοκληρωτισμό .περ."η λέξη"τχ 63-64 σελ. 299 κε

Ρήγος Α.:Ιστορία του Ελληνικού φοιτητικού κινήματος.

Εγκυκλοπαίδεια:Ελλάδα,ιστορία και πολιτισμός.τόμος 7ος σελ. 304 κε

Ρήγος Α.:Φοιτητικό κίνημα και δικτατορία περ. "Αντί"τχ 344 σελ. 54 και 55

Ρουμπάτης Γ.:Οι αλλαγές στα στρατηγικά δόγματα της Συμμαχίας και η θέση της Ελλάδας.Σύντομη θεώρηση του Ελληνονατοϊκού πλέγματος. περ. Τετράδια τχ13 σελ.21κε

Σεφερτζής Γ.:Η ιδεολογία της εφταετίας. περ."Αντί" τχ 17 σελ.10κε

Σεφερτζής Γ.:Μια "ιδεολογία" σε δύο αλληλοσυγκρουόμενα επίπεδα. περ."Αντί"τχ18 σελ. 30 και 31

Σεφερτζής Γ.: Πολυτεχνείο: Πρόωρο και ανώφελο ολοκαύτωμα ή αξεπέραστο σύμβολο μεγάλης πολιτικής σημασίας; περ. "Αντί" τχ.6 σελ. 32 κ.ε.

Σπουρδαλόκης Μ.:Αλτουσέρ-ιδεολογία-στρουκτουραλισμός περ. "Αντιθέσεις" τχ 6 σελ.47 κε

Ταχτσής Κ.:Από τη χαμηλή προσωπική σκοπιά περ."η λέξη" τχ 63-64 σελ.250 κε

Φάτση Γ.:Γεγονότα Νομικής: Όπως η Ασφάλεια τα... φακέλωσε. εφ."το

Βήμα 21-2-82

Φλώρος Γ.: Αντιστασιακές οργανώσεις στη δικτατορία.
περ. "Αντί" τχ344 σελ.47 κε

Φλώρος Γ.: Σύντομο χρονικό του φοιτητικού κινήματος 1964-1974. περ.
"Αντί" τχ179 σελ.41κε

Χοραλάμπης Δ.: Η θέση του στρατού στη δομή της κρατικής εξουσίας
στην Ελλάδα μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. περ. "Θέσεις" τχ4
σελ.103 κε

Ανώνυμο: Μια αναδρομή από τα μέσα του Φ.Κ. στη διάρκεια της
δικτατορίας. περ. "Γιά το σοσιαλισμό" τχ.1 σελ.18κε

Γ. ΚΟΜΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

-Το Λεύκωμα του Ρήγα Φεραίου. Αθήνα 1974

-ΠΑΚ Ντοκουμέντα 1972-74. Αθήνα 1977

-Αρχείο παράνομου αντιστασιακού τύπου 1967-1974 έκδοση ΚΚΕ
εσωτερικού

-Οδηγητής-παράνομα υλικά της ΚΝΕ 1968-1974 Αθήνα 1976

-ΑΑΣΠΕ. Δύο χρόνια αγώνες 1972-1974 Αθήνα 1974

-ΕΚΚΕ Βασικά πολιτικά κείμενα 1970-1974 Αθήνα 1974

-Νοέμβρης 1973: Ο αγώνας συνεχίζεται. Αυτόνομη πρωτοβουλία
πολιτών. Αθήνα 1983

-Το χρονικό των φοιτητικών αγώνων 1967-1973 . Συντονιστικό γραφείο
της α-εφεε

-Από το μικροαστικό ριζοσπαστικό στο λενινιστικό ρεύμα. Κ.Ο.

Μαχητής

-Εκθεση και συμπεράσματα για τα γεγονότα του Νοέμβρη 1973
Εγκρίθηκαν στην 4η ολομέλεια της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε., Ιούλης 1976

-Απόφαση του Κ.Σ. του Ρήγα Φεραίου. Για τα γεγονότα του
Πολυτεχνείου

-Για την ανάπτυξη του αντιδικτατορικού Δημοκρατικού φαιττικού
κινήματος: Θέσεις της Κομμουνιστικής Οργάνωσης Σπουδαστών του ΚΚΕ
(εσωτερικού) Οκτώβρης 1972

-Διακήρυξη του ιδρυτικού συνεδρίου της Αντι-ΕΦΕΕ.

-Μαθήματα από το λαϊκό ξεσκάσμα του Νοέμβρη. Σχέδιο θέσεων του
γραφείου της Κ.Ε. του ΚΚΕ (εσ.)

-Το χρονικό της εργατικής συνέλευσης του Πολυτεχνείου
Σοσιαλιστική επαναστατική πάλη

-Ο ρόλος της Αντι-ΕΦΕΕ: Μια προσπάθεια σφετερισμού του
αντιφασιστικού φαιττικού κινήματος της χώρας μας. Έκδοση Α.Μ.Ε.Ε.

-Να σηκώσουμε ψηλά τη σημαία του Νοέμβρη. Έκδοση ΕΚΚΕ-ΑΑΣΠΕ

Ζήτω η μεγάλη λαϊκή αντιφασιστική εξέγερση του Πολυτεχνείου 14
έως 17 Νοέμβρη 1973. Λαϊκό Δημοκρατικό μέτωπο Ελλάδας

-Πρακήρυξη της Οργάνωσης Μαρξιστών Λενινιστών της
Ελλάδας. Δεκέμβρης 1973

-Η εξέγερση του Νοέμβρη. Απόφαση της 1ης Πανευρωπαϊκής
Συνδιάσκεψης των ομάδων του ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ Δ. Ευρώπης. Δεκέμβρης
1973

Δ. Ε Ρ Ε Υ Ν Ε Σ - Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α Τ Α

- Η εξέγερση του Πολυτεχνείου εφ. Ελευθεροτυπία 15-11-82
- 1973-1983:10 χρόνια από το Νοέμβριο περ.Αγωνιστής τχ173 σελ. 13κε
- Δέκα χρόνια Πολυτεχνείο περ."Σημάδια"τχ8 σελ.13κε
- Αυτό καθόρισε τις εξελίξεις.εφ."Εθνος" 16-11-81
- Εδώ Πολυτεχνείο. εφ."Εθνος" 17-11-85
- Αυτά που ζήσαμε τα ξανασυζητάμε εφ."Θούριος" 15-11-75
- Πολυτεχνείο 86 εφ."Ριζοσπάστης" 16-11-86
- Τι ήταν το Πολυτεχνείο.εφ."Εβδομή"16-11-86
- Το Πολυτεχνείο στάθηκε η κορυφαία στιγμή της Αντίστασης κατά της δικτατορίας εφ.Αυγή 17-11-83
- 13 χρόνια Πολυτεχνείο. εφ."Ελευθεροτυπία" 17-11-86
- Πολυτεχνείο 13 χρόνια μετά.εφ."Ελευθεροτυπία" 15-11-86
- Ελληνοευρωπαϊκή κίνηση νέων περ."Θούριος" τχ 180 σελ. 18 κε
- Τις μέρες εκείνες του Νοέμβρη...περ.Αγωνιστής τχ.158 σελ.7κε
- Δεκατέσσερα χρόνια μετά... περ."Κάπα" τχ20 σελ.22κε
- Η κατάληψη της Νομικής.- Προάγγελος του Πολυτεχνείου περ. "Αντί" τχ 199 σελ.23 κε
- Ετσι φακέλωναν τη γενιά του Πολυτεχνείου.Ερευνα φώντα Λάδη.εφ."Πρώτη" Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1987
- Δέκα χρόνια μετά τη "Νομική"εφ.Ελευθεροτυπία 21-2-83
- Αφιέρωμα.Ελληνικός φασισμός περ."Αντί" τχ 17 σελ.9κε
- Πολυτεχνείο: έξι χρόνια πριν.Μέλη της συντονιστικής επιτροπής συζητούν για το γεγονός και τις συνέπειες του περ."Αντί"τχ138 σελ.27κε
- Πολυτεχνείο. περ."Αντί"τχ.6 σελ.11κε
- Πολυτεχνείο περ."Αντί"τχ.112 σελ.15κε

- 21 Απριλίου 1967:Είκοσι χρόνια μετά περ."Αντί" τχ.344 ολόκληρο
- Διανοσόμενοι και δικτατορία περ. "η λέξη" τχ. 63-64 ολόκληρο
- Μετά είκοσι έτη:Υπάρχουν ακόμη βρυκόλακες. εφ."το Βήμα" 19-4-87
- Επτά χρόνια στην πρωτοπορία, έρευνα των Κακασουνάκη Ν.-Τουφεσή Μ. εφ."το Βήμα" 15-11 εως 20-11-1974
- Η ταράτσα της Νομικής. Γιάννη Βλαστάρη.εφ."Καθημερινή" 21-22 Φεβρουαρίου 1982
- Ένα άλλο πολυτεχνείο πριν 36 χρόνια.Φοίβου Οικονομίδη.εφ. "Ελευθεροτυπία" 16-11-80
- Η γενιά του 1-1-4,Π.Μακρή εφ."Ελευθεροτυπία" από 28-2 έως 14-4-82
- Το πολυτεχνείο της εθνικής Αντίστασης εφ."Εθνος" 22-25 Μαΐου 1984

Ε. Π Ε Ρ Ι Ο Δ Ι Κ Α

- "Αγώνας για την κομμουνιστική ανανέωση"
- "Αντί"
- "Αντιθέσεις"
- "Δεκαπενθήμερος πολίτης"
- "Διάλογος" του ΚΚΕ(εσ)
- "Η λέξη"
- "Θέσεις"
- "Κάπο"
- "Κομμουνιστική επιθεώρηση" του ΚΚΕ
- "Κομμουνιστική επιθεώρηση" του ΚΚΕ(εσ)

"Νέος Κόσμος" του ΚΚΕ

"Νέα Πορεία". Αντιστασιακό περιοδικό.

"Πορεία". Αντιστασιακό περιοδικό.

"Πρωτοπορεία" περιοδικό του Αντιδικτατορικού Μετώπου Ελλήνων
εξωτερικού

"Προσανατολισμός"

"Πολίτης"

"Συνέχεια"

"Σημάδια"

"Σύγχρονα Θέματα"

"Τετράδια"

"Νέοι Στόχοι"

"Ξαστεριά"

Ζ. Ε Φ Η Μ Ε Ρ Ι Δ Ε Σ

"Αγώνας" του ΠΑΚ

"Ελεύθερη Ελλάδα" του ΚΚΕ(εσ)

"Ελεύθερη Πατρίδα" του ΚΚΕ

"Οδηγητής"

"Πανοπουδαστική"

"Ριζοσπάστης Μαχητής" του ΚΚΕ(εσ)

"Μομή" των Επαναστατικών Σοσιαλιστικών ομάδων

"Θούριος" του Ρήγα Φεραίου

"ΠΑΚ ειδήσεις"

"ΤΑ ΝΕΑ" 1972-1973 και επετειακά φύλλα στη μεταπολίτευση

"ΤΟ ΒΗΜΑ" 1972-1973 και επετειακά φύλλα στη μεταπολίτευση

"Η βραδυνή" 1972-1973 και επετειακά φύλλα στη μεταπολίτευση

"Εβδόμη" επετειακά φύλλα

"Απογευματινή". >>

"Μεσημβρινή" >>

"Αθηναϊκή" >>

"Αγωνιστής" >>

"Αυγή" >>

"Ριζοσπάστης" >>

"Ελεύθερη Γνώμη" >>

"Ελευθεροτυπία" >>

"Πρώτη" >>

"Καθημερινή" >>

"Εθνος" >>

"Θεσσαλονίκη" >>

Π Ρ Ο Σ Ω Π Ι Κ Ε Σ Σ Υ Ν Ε Ν Τ Ε Υ Ξ Ε Ι Σ

Ψιλοπούλου Αλκμήνη (Φιλοσοφική), Γεωργακάκης Γιάννης (Καλών Τεχνών), Μανίκας Νίκος (Νομική), Μπίτσις Νίκος (Νομική), Σαμπατακάκης Μιχάλης (Οδοντιατρική), Βασιλόπουλος Χάρης (Ιατρική), Τσόμης Χρήστος (Οδοντιατρική), Χριστοδουλάκης Νίκος (Μηχανολόγος)

Ηλεκτρολόγοι), Καλουδιώτης Δημήτρης (Πολιτικό Μηχανικό),
Νυσταζάκης Γιάννης (Τοπογράφοι-Μηχανικό), Αντώνογλου
Νίκος (Γεωπονική), Παπαγεωργίου Στέφανος (Πάντειος), Ήτινας
Τίτος (Πάντειος), Παπαχρήστος Δημήτρης (ΑΣΟΕΕ), Λυγερός
Σταύρος (Φυσικομαθηματική), Τσαφράκης Μανούσος (Φυσικομαθηματική),
Σταυρακάκης Μηνάς (Αν. Βιομηχανική), Διακουλάκης Νίκος (Χημικό
Μηχανικό), Κορτέση Χαρά (Φιλοσοφική), Βουρνάς
Κώστας (Μηχανολόγοι-Ηλεκτρολόγοι), Μαυρογένης
Διονύσης (Φυσικομαθηματική), Λαζαρίδου Τασούλα (Αρχιτεκτονική),
Ματσουράνης Γιάννης (Νομική), Λιοναράκης Νικήτας (Νομική) και
Μιχαλόπουλος Νίκος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Πρόλογος.....σελ.	1
- Εισαγωγή....."	6
- Η νομοθεσία του καθεστώτος για τα Α.Ε.Ι....."	31
- Οι πρώτες κινητοποιήσεις....."	40
- Η αυτοοργάνωση του φοιτητικού κινήματος....."	70
- Οι φοιτητικές εκλογές....."	93
- Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις στο Πολυτεχνείο....."	113
- Η κατάληψη της Νομικής....."	139
- Το φοιτητικό κίνημα σε ύφεση....."	157
- Η πολιτική συγκυρία πριν το Πολυτεχνείο....."	176
- Κατάληψη Πολυτεχνείου-Εξέγερση....."	193
- Αντιδικτατορικές δυνάμεις και φοιτητικό κίνημα....."	234
- Αντί επιλόγου....."	295
- Βασική βιβλιογραφία....."	302